

Lars Bo Langsted

Rådgivning II

– det strafferetlige medvirkensansvar

FORLAGET THOMSON

Lars Bo Langsted

Rådgivning II

– *det strafferetlige medvirkensansvar*

1. udgave/1. oplag

© Forlaget Thomson A/S, København 2007

ISBN 978-87-619-1668-6

Omslag: Axel Surland, Ljungbyhed

Sats: BookPartnerMedia, København

Tryk: Nørhaven Book A/S, Viborg

Mekanisk, fotografisk eller anden gengivelse af denne bog eller dele af den er ikke tilladt ifølge gældende dansk lov om ophavsret. Alle rettigheder forbeholdes.

Rådgivning II

Errare Humanum est,
sed in errore persevare turpe est
Hieronymus/Cicero

(Det er menneskeligt at fejle, men at fremture i fejlen er skændigt)

Forord

Denne bog er andet bind i en planlagt trilogi om rådgiveres ansvar. Trilogiens emne er rådgivning og det ansvar, der flyder af at yde rådgivning. Samfundet opleves i dag pulveriseret og pluralistisk. Den informationsmængde, der står til vores rådighed, har aldrig været større, men den viden den enkelte besidder har næppe nogensinde været mindre. Vi har derfor konstant brug for at finde relevant information til at løse den videnslakune, vi har på det område, vi skal til at agere på. Vi kan selv søge informationen f.eks. via Internettet, men vi kan også opsøge ordnet information hos andre. Disse andre står imidlertid i samme situation som os selv – også de har uanede informationsmængder til rådighed, men har et særligt ansvar for at finde frem til den for os relevante information og videregive den til os.

Formålet med trilogien er at undersøge hvilke krav, der generelt stilles og kan stilles for at drage rådgivere til ansvar. Den ansvarstype, der i første række er aktuel i praksis, er rådgiverens erstatningsansvar. Har man fået et dårligt, et forkert, et misvisende eller et mangelfuldt råd, og man i den anledning mister penge, vil man i vore dage, næsten som en Pavlovsk reaktion søge at få dækket tabet hos sin rådgiver. Nogen skal jo være ansvarlig, lyder mantraet.

I første bind søgte jeg derfor at afdække, hvilke betingelser, der skal være opfyldt, for at rådgiveren og/eller rådgiverens forsikringsselskab, kommer til at dække tabet. Der eksisterer således en række myter, såvel blandt rådgivere som andre, bl.a. om at rådgiveransvaret er et næsten objektivt ansvar, som man slet ikke kan undgå, at der er omvendt bevisbyrde for rådgiveren, at vores gamle romerske ven – bonus pater familias – for længst er død på dette område, og at brancheglidningsproblemet klares ved at stille »advokatkrav« til alle, der yder rådgivning indeholdende juridiske elementer og ingeniørkrav til alle, der har med byggeri at gøre.

I dette andet bind flyttes fokus fra erstatningsansvaret til strafansvaret. At drage rådgiveren til strafferetligt ansvar for den ydede rådgivning, er bestemt ikke hverdagskost. At det forholder sig sådan kan godt undre, idet der i straffelovens § 23 er en bestemmelse, der helt generelt giver mulighed for at straffe den for medvirken, som med »råd, dåd og tilskyndelse« medvirker til en andens forbrydelse. Bestemmelsen anvendes hyppigt i den traditionelle strafferet, hvor både bankrøveren, vagtmanden og flugtchaufføren dømmes – den første for røveri og de sidste for medvirken til røveri. Men det sker næsten aldrig, at den advokat eller ingeniør, der har rådgivet en klient straffes for medvirken, selvom klienten umiddelbart efter at have modtaget rådgivningen, går ud og begår kriminalitet. Om dette skyldes, at betingelserne for at anvende § 23 næsten aldrig er opfyldt, at § 23 slet ikke er anvendelig i sådanne situationer eller om det blot skyldes, at politi og anklagemyndighed i praksis ikke medinddrager rådgiveraspektet i de enkelte straffesager, er temaer fra bind II om medvirkensansvaret.

Dette bind er imidlertid ikke blot en bog om rådgiveres medvirkensansvar. Det strafferetlige medvirkensansvar er herhjemme stort set ubehandlet i nyere litteratur, og jeg har derfor fundet det nødvendigt ikke blot at beskrive medvirkensansvarets historik, men også at beskrive nogle udenlandske medvirkenssystemer. Dette har jeg gjort dels for at kunne sammenligne med rådgiveres strafansvar her i landet dels for at kunne anvende udenlandske eksempler og hente inspiration. Den læser, der alene ønsker at anvende bogen som opslagsværk, vil således roligt kunne undgå det meste af kapitel 2. Er man alene interesseret i det strafferetlige ansvar vil dette bind kunne læses alene.

Trilogien vil efter planen blive afsluttet med et samlende bind, hvor resultaterne fra bind I og bind II sammenholdes, hvor det analyseres hvorvidt der er en sådan sammenhæng mellem ansvarskravet i erstatningsretten og det strafferetlige ansvarskrav, at det er berettiget at tale om en integreret culpastandard. I bind III vil det også blive genstand for undersøgelse og sammenligning, hvilke formål, der forfølges med de to ansvarstyper, og om man fra samfundets side med fordel regulerer rådgiveres virke gennem erstatningsansvar, gennem strafansvar eller om der måtte være en »tredje vej«.

Fra England og USA kendes f.eks. retsinstituttet punitive damages, hvor erstatningsretten suppleres med et rent pønalt virkemiddel.

Det er mit håb, at bind I supplerede den også herhjemme righoldige litteratur om de enkelte erhvervs erstatningsretlige ansvar, med en rådgiveransvarets almindelige del, og at dette bind II vil udfylde en lakune ikke blot i relation til rådgiveres strafferetlige ansvar, men også i relation til fraværet af strafferetlig litteratur om medvirkensansvaret.

*Lars Bo Langsted
Århus, oktober 2006*

Indholdsfortegnelse

Kapitel 1 Straffens formål 13

Kapitel 2 Medvirken 25

- 2.1 Betydning for rådgivere 25
- 2.2 Definition og formål 27
- 2.3 Udviklingslinier i dansk ret 32
  - 2.3.1 Tiden før 1866 32
  - 2.3.2 1866-straffeloven 34
  - 2.3.3 1930-straffeloven 37
- 2.4 Ansvarsmodeller 39
  - 2.4.1 Indledning 39
  - 2.4.2 Den danske model 40
  - 2.4.3 Den tyske model 44
    - 2.4.3.1 Täterschaft 45
    - 2.4.3.2 Teilnahme 47
    - 2.4.3.3 Afgrænsningen mellem Täterschaft og Teilnahme 48
    - 2.4.3.4 Ordnungswidrigkeiten 51
    - 2.4.3.5 Tidsmæssige krav 54
  - 2.4.4 Den engelske model 55
    - 2.4.4.1 Principal (in the first degree) 55
    - 2.4.4.2 Secondary parties 57
    - 2.4.4.3 Beslægtede regler 60
      - 2.4.4.3.1 Joint enterprise 60
      - 2.4.4.3.2 Incitement 61
      - 2.4.4.3.3 Conspiracy 62
      - 2.4.4.3.4 RICO 64
  - 2.4.5 Den svenske model 67
    - 2.4.5.1 Før 1949 67
    - 2.4.5.2 Gældende regler 69

- 2.4.5.3 Beslægtede regler 71
- 2.4.5.4 Reformovervejelser 73
- 2.4.6 Den norske model 73
  - 2.4.6.1 Perioden før straffeloven af 1902 73
  - 2.4.6.2 1902-straffeloven 75
- 2.5 Afledet eller selvstændigt ansvar 78
  - 2.5.1 Den generelle problemstilling 78
  - 2.5.2 Strafferettens løsningsmodeller 81
  - 2.5.3 Særligt om rådgivning 94

Kapitel 3 Medvirkensområdet 103

- 3.1 Rådgivningsforløbet 103
- 3.2 Grænsen mellem medvirken og gerningsmandsvirksomhed 104
- 3.3 »Råd« 117
- 3.4 »Har medvirket« 132
- 3.5 Samspillet med forsøgsreglerne 151
- 3.6 Medvirken ved passivitet 161
- 3.7 Grænsen mellem medvirken og »efterfølgende medvirken« 174

Kapitel 4 Særlige medvirkestilfælde 183

- 4.1 Indledning 183
- 4.2 Concursus necessarius 184
- 4.3 Særlige pligtforhold 188
- 4.4 Særlige ansvarssubjekter og medvirken 194
- 4.5 Anden særlig regulering 207
  - 4.5.1 Byggelovens § 30 208
  - 4.5.2 Andelsboligforeningslovens § 15, stk. 5 210
  - 4.5.3 Skattekontrollovens § 13, stk. 1 213
  - 4.5.4 Lag om forbud mot juridisk eller økonomisk bitræde i vissa fall 218
- 4.6 Straffri medvirken 222
  - 4.6.1 Indledning 222
  - 4.6.2 Særligt om revisorer 225
  - 4.6.3 Særligt om advokater 228
  - 4.6.4 Lovlig virksomhed 242
- 4.7 Manglende retsstridighed 266

Kapitel 5 Tilregnelsskravet	269
5.1 Indledning	269
5.2 Forsætlig medvirken	270
5.3 Uagtsom medvirken	284
5.3.1 Uagtsomhedsobjektet	285
5.3.2 Objektivitet eller individuel bedømmelse	291
Kapitel 6 Det direkte ansvar	297
6.1 Gerningsindhold	297
6.2 Uagtsomhedsvurderingen	303
Kapitel 7 Uagtsomhedsvurderingen sammenfattende	325
Kapitel 8 Ansvarsfordeling mellem rådgiver og modtager	331
8.1 Problemstillingen	331
8.2 Forsætsvurderingen	332
8.3 Uagtsomhedsvurderingen	338
8.4 De lege ferenda	342
Kapitel 9 Strafansvaret – de lege ferenda?	349
Forkortelser	353
Litteraturoversigt	357
Bøger og bidrag til bøger	357
Offentlige udredninger, undersøgelser, private rapporter m.v.	363
Danmark	363
Sverige	363
England	364
Norden	364
Domsregister	365
Lovregister	367
Stikordsregister	371

Kapitel 1

Straffens formål

Dette er ikke stedet for hverken gennemgribende analyser eller blot detaljerede beskrivelser af straffens formål. Dels er der her tale om en udpræget retsdogmatisk tilgang, dels er objektet primært uagtsomhedsnormen ved (straf)ansvar for rådgivning.

Når spørgsmålet om straffens formål alligevel ikke kan forbigås fuldstændigt, skyldes det flere ting. For det første findes der ikke i Danmark nogen monografi eller anden dybtgående teoretisk behandling af medvirkensansvaret og således heller ikke af formålet med dette. Det foreligger der heller ikke nu, men sigtet er dog at trænge dybere ned i spørgsmål som medvirkensansvarets anvendelse og anvendelighed i erhvervsstrafferetten generelt og inden for rådgivningsområdet specielt. For det andet vil 3. bind af denne trilogi indeholde en sammenholden af rådgiveres strafansvar med deres erstatningsansvar, såvel de lege lata som de lege ferenda. Begge disse forhold bevirker, at det er uomgængeligt at stille spørgsmålene: hvorfor straffer vi den medvirkende og dernæst (i bind 3) kunne disse formål eventuelt opfyldes på anden måde?

Spørgsmålet om hvorfor vi straffer, søges besvaret gennem straffeteorierne. Samtidig er de enkelte lovbestemmelser herunder reglerne om medvirken udslag af kriminalpolitiske overvejelser og stemninger. Retsreglernes faktiske udformning behøver således på ingen måde at være overensstemmende med et eller flere elementer fra straffeteorierne.¹

De to traditionelle hovedteorigrupper har været henholdsvis de teorier, der var repressivt orienterede, og de teorier, der var præven-

---

1. Se overensstemmende hermed *Vagn Greve: Straffene*, s. 32: »Medens enkeltpersoners straffeteorier kan være velgennemtænkte og sammenhængende, kan sligt kun sjældent siges om et retssystem eller en myndigheds straffeteori.«

ti tv orienterede. De repressive teorier har taget udgangspunkt i det skete: i den foretagne handling, og derudfra vurderet, at denne – allerede begåede handling – bør straffes, fordi den er begået.² Dette er imidlertid cirkulært og forekommer i dag ikke overbevisende som formålsangivende for straffen.³ De præventive teorier er derimod baseret på det fremadrettede som formålet med straffen: ønsket om at minimere antallet af uønskede handlinger. *Alf Ross* har sammenfattet statens formål med at give straffebestemmelser således:⁴

»Spørgsmålet om, hvilken interesse staten har i at give visse straffelove kan ikke tænkes besvaret på anden måde end ved at henvise til de tilsigtede samfundsmæssige virkninger: Prævention eller bredere sagt adfærdsdirektion. Loven om straf for tyveri tilsigter (i forbindelse med andre straffebestemmelser) at muliggøre en vis ejendomsordning ved at motivere folk til ikke at handle i strid med dens mønster. Lovgivningen om straf for færdselsforseelser tilsigter at muliggøre en glidende trafik med så få ulykker som muligt osv. Ingen vil formentlig bestride at det faktisk er disse virkninger staten er interesseret i at fremkalde.«

Der kan ikke herske nogen berettiget tvivl om, at samfundets primære formål med straffebestemmelser (og andre juridiske reguleringer) i hvert fald i dag er at opnå en adfærdsdirigerende effekt. Man må imidlertid ikke være blind for, at straffesystemet også tjener et formål i de tilfælde, hvor kriminalitet faktisk bliver begået.⁵

-
2. Man har også i Danmark set henvisninger til, at man skulle afvende »Guds fortørnelse« over ustraffede forbrydelser, og at dette derfor var en central del af strafformålet, jf. Christian II's københavnske reces af 1537, som gengivet i *Ditlev Tamm*: Dansk retshistorie, s. 96.
  3. Se hertil *Vagn Greve*: Straffene, s. 33 f. med henvisninger til bl.a. *Seneca* og *Alf Ross* i *Skyld, Ansvar og straf* (1970). Se tillige *Alf Ross*: Forbrydelse og Straf, s. 110: »Endnu engang om straffens formål«, som svar på *Johs. Andenæs'* kritik i TfR 1971.151 ff. Se også *Knud Waaben*: Strafferettens almindelige del I, s. 32, der tager afstand fra *Ross* idet *Waaben* anfører: »der ses ikke at være noget i vejen for at anse gengældelse som et muligt strafformål.« Det synes dog som om *Waaben* her sammenblander formålet med at foreskrive straf og den faktiske idømmelse af straf.
  4. *Forbrydelse og Straf*, s. 112.
  5. At antage ud fra rent logiske deduktioner, at dette ikke kan være et formål med straf, er samtidig virkelighedsfjernt. Se også *Vagn Greves* citater af *Paul Leer-Salvesen* i *Straffene*, s. 34. Vi ved erfaringsmæssigt, at intet 100 % sikkert kan forhindre forbrydelser andet end en afkriminalisering, hvilket jo imidlertid ikke forhindrer gerningen.

Ved også at fokusere på repressive elementer, når der foreskrives straf for visse handlinger, opnås således samtidig, at samfundet »straffer« på den enkeltes vegne. Visse forbrydelser rummer en overlast mod andre personer – f.eks. tyveri, vold, voldtægt m.v. – hvorved disse personer samt deres nærmeste typisk vil gribes af en stærk hævnfølelse over for gerningsmanden. For at undgå at begåede forbrydelser af denne karakter fører til selvtægt, påtager samfundet sig at straffe gerningsmanden. At foreskrive straf for vold må således antages af lovgiver at virke forebyggende ikke blot for voldshandlinger af den pågældende karakter, men også for deraf alternativt følgende selvtægt. I relation til det sidste led er der således et element af sandhed i påstanden om, at der skal straffes, »fordi« der er begået en forbrydelse (en handling som anses for uønsket, og som kan antænde følelser, som beskrevet), men det er ikke hele forklaringen.

Dette element af samfundspåtaget hævnudøvelse gælder i øvrigt næppe udover de forbrydelser, der rummer handlinger, der i sig selv er forkastelige eller umoralske (*mala in se*). Den lange række handlinger, der er strafbelagt af ordensmæssige grunde, og som kun er fordømmelige, fordi de er strafbelagte (*mala prohibita*), udløser næppe nogensinde hævnfølelser, som beskrevet.⁶ I disse tilfælde, der omfatter en meget lang række af erhvervsmæssige handlinger,⁷ tilbagestår udelukkende samfundets ønske om at dirigere ansvarssubjekternes adfærd gennem foreskrivelse af straf.⁸ Samtidig sættes straffesystemets effekt her på spidsen, idet kriminaliseringen ikke på dette område understøttes af moralske normsæt.⁹

---

6. Jf. også *Alf Ross*, a.st. s. 113.

7. Som at det for eksempel i revisorloven § 27, stk. 1, jf. § 12, stk. 3 er belagt med straf, hvis majoriteten af aktier i et revisionsaktieselskab indehaves af personer, der ikke er statsautoriserede. Gode grunde taler for såvel bestemmelsen, som at den er sanktionerbar, men ingen ville hævde, at der var tale om en disposition, der var fordømmelig i sig selv.

8. Ved håndhævelse af straffen er det retrospektive aspekt naturligvis vigtigt bl.a. ud fra proportionalitets- og lighedshensyn. Ved gennemførelse af frihedsstraffe opnås tillige en inkapacitering, i hvilken periode det vanskeliggøres for den dømte at begå nye lovovertrædelser. Dette er imidlertid også et præventivt formål. For andre varianter og formål se f.eks. *Vagn Greve: Straffene*, s. 32 ff.

9. Men nok af andre typer af dirigerende normer – f.eks. erstatningsansvar, såfremt der er lidt et tab samtidig, eller disciplinært ansvar, såfremt et sådant er foreskrevet for den pågældende rådgivergruppe.

Ved antagelsen af dette udgangspunkt tilbagestår her mindst to spørgsmål, der imidlertid er sammenhængende.

Det ene er, hvorvidt staten da kan foreskrive straffe af enhver art og intensitet for en hvilken som helst adfærd, der ønskes undgået?

Det andet spørgsmål er, om samfundet har andre muligheder af retlig eller økonomisk karakter, som kan tages i brug sammen med eller i stedet for et eventuelt strafansvar?

Ved besvarelsen af det første spørgsmål, der refleksmæssigt som oftest vil blive besvaret benægtende, må man inddrage moralske normer og hensyn. Et samfunds accept af straffenes art og intensitet er i udpræget grad kulturbestemt og i ikke uvæsentligt omfang følelsesmæssigt baseret for samfundets enkeltindivider. Om man vil acceptere dødsstraf eller legemsstraf og i bekræftende fald for hvilke forbrydelser afhænger således i meget høj grad af det samfund og den tid, man lever i. Dødsstraffen er afskaffet i Danmark, men så sent som i 1993.¹⁰ Alligevel var der i 2001 24 % af den danske befolkning, der gik ind for dødsstraf.¹¹ Ingen af disse personer ville dog antageligt støtte anvendelse af dødsstraf hverken for tyveri eller for ulovlig parkering. Dette postulat er givet gyldigt, også selvom det kunne hævdes, at man derved ville levere en overordentlig effektiv generalpræventiv straf. Moralske modforestillinger af enhver art, overvejelser om det samfund og de konsekvenser, der kunne komme ud af sådanne regler, arten af de handlinger en tyv eller en parkeringssynder ville tage i brug for at undgå anholdelse (med deraf følgende straf) m.v., ville alt sætte en øjeblikkelig stopper for sådanne overvejelser.

Uden at forfølge spørgsmålet yderligere må det være forsvarligt at hævde, at det er et krav til foreskrivelse af straf, at den mulige straffetrussel står i et passende forhold til brødens art og grovhed,

---

10. Ved lov nr. 1097 af 22. december 1993, hvorved muligheden for at idømme dødsstraf for forbrydelser begået under besættelsestiden blev afskaffet. Dødsstraf som almindelig straf var blevet afskaffet i og med 1930-straffeloven, og i 1978 afskaffedes dødsstraffen i den militære straffelov.

11. Jf. *Vagn Greve: Straffene*, s. 53. Dette var efter 11. september 2001. I 1999 gik »kun« 20 % af den danske befolkning ind for dødsstraf.

og at det mulige arsenal af straffe og disses tyngde er afhængig af det samfund, der skal lovgive herom.¹²

Ved besvarelsen af det andet spørgsmål: kan straf erstattes af andet, er det indledningsvis nødvendigt at rejse underspørgsmålet: hvad er forskellen på straf og andre muligt adfærdsdirigerende retlige regler?

Vagn Greve har opstillet følgende definition på, hvad en straf er:¹³

»Straf er:

1. en retlig reaktion, som
2. indebærer en lidelse af personlig eller økonomisk art, og som
3. tilføjes en person, der bebrejdes en lovstridig handling,
4. således at indgrebets intensitet afhænger af lovovertrædelsens grovhed.«

Stort set parallel hertil er *Alf Ross'* beskrivelse af, hvad der kendetegner straf (frem for en foranstaltning):¹⁴

»Den er kendetegnet ved at være en tilsigtet lidelse der har til formål at virke motiverende på den straffede og som er udtryk for samfundets misbilligelse af gerningen og gerningsmanden (under hensyn til hans skyld) og som derfor er proportional med skylden.«

Uanset de indbyrdes forskelle i de citerede definitioner går visse elementer igen gennem hele århundredet:¹⁵ der er tale om påførelse af en lidelse, og denne påførelse er udtryk for samfundets misbilligelse.

---

12. *Vagn Greve*: a.st. s. 13 lader ligefrem kravet om proportionalitet mellem forbrydelsen og straffen indgå som et element i sin definition af begrebet straf.

13. A.st. s. 13.

14. I *Alf Ross*: *Forbrydelse og Straf*, s. 251, i artiklen: *Straf og Foranstaltning*.

15. Se hertil *Carl Torp*: *Den danske Strafferets alm. Del*, (1905), s. 5f., *Oluf H. Krabbe*: *Borgerlig Straffelov med kommentarer* (1947), s. 6, *Stephan Hurwitz*: *Den danske Kriminalret* (1971) og *Knud Waaben*: *Strafferettens almindelige del I* (1997).

Netop ved det misbilligende element i straffen adskiller denne sig fra den retlige påførelse af andre »lidelser/onder/ubehageligheder«.

Betalingen af en sum penge benævnes, når der er tale om straf: en bøde. Ondet for den pågældende består i, at han eller hun skal betale en given sum penge. Betaling af penge er imidlertid en ganske normal foreteelse, og en undladt betaling vil ofte kunne gennemtvinges af retsordenen: Jeg betaler ikke min regning hos købmanden, jeg betaler ikke min skat, jeg betaler ikke min moms, jeg betaler ikke erstatning til naboen for at have ødelagt hans garage. Det er således ikke selve den pålagte betaling af en sum penge, der er karakteristisk for en straf, men derimod grundlaget, hvorpå den betales.

Betaling af skat er begrundet med, at man som samfundsborger skal afholde sin del af de fælles udgifter. Betaling af erstatning er, som det nærmere er behandlet i bind 1, først og fremmest begrundet med, at man har påført andre et dertil svarende tab. Betaling af købmandsregningen beror på, at jeg har modtaget varer af en tilsvarende værdi. Betaling af afgifter kan dels være begrundet med et omkostningsdækningssynspunkt, dels med et adfærdsdirigerende sigte. Grønne benzinafgifter er således baseret på et blandet fiskalt og forureningsbegrænsende ønske.

Betaling af en bøde skal hverken dække skader eller omkostninger, ligesom den ikke modsvarer tidligere modtagne ydelser. Bøden er en sanktion for en tidligere begået handling, er den konkrete lidelse, gerningsmanden påføres. At en straf netop foreskrives i form af en bøde kan bero på konkrete overvejelser og antagelser om den præventive værdi heri frem for at foreskrive f.eks. frihedsstraf. Det kan også skyldes proportionalitetsbetragtninger. Samtidig er den strafferetlige bøde imidlertid ikke adfærdsdirigerende på samme direkte måde som anvendelse af tvangsbøder, hvorved man vil tvinge en person til i fremtiden at foretage en bestemt handling eller undladelse. Tvangsbøden er således ikke baseret på en vurdering af allerede begåede handlinger, men derimod udløst af endnu ikke foretagne handlinger. Tvangsbøden er ikke udtryk for en misbilligelse af tidligere adfærd, men er fremadrettet.

Det er klart, at der er en række fænomener, der glider ind over bødestrafen, når den vurderes som her. Parkeringsafgifter opfattes

af de færreste som blot »betaling« for en parkeringsplads som betaling af tobaks- eller vinafgifter opfattes som en »betaling« til samfundsøkonomien. Disciplinært pålagte bøder ved disciplinære nævn, som f.eks. Advokatnævnet eller revisorerens disciplinærnævn, kan ikke adskilles fra strafferetlige bøder på anden måde end gennem de processuelle regler, der omgiver dem, samt accepten af et løsere ansvarsgrundlag end inden for strafferetten¹⁶.

Sammenfattende kan man fremhæve, at straffen indeholder følgende momenter: en samfundsudtrykt misbilligelse af allerede foretagne dispositioner gennem påførelse af lidelse. Ved en nærmere adskillelse af straf over for andre sanktionsformer (f.eks. afgifter eller frakendelser af forskellig art) kan man også inddrage proportionalitetsaspektet i den konkrete udmåling, som noget antageligt særegent for netop straf.¹⁷

Da straf, som nævnt, må antages at blive foreskrevet primært, fordi samfundet ønsker at undgå handlinger af den pågældende art, reterer spørgsmålet imidlertid, om man på anden måde end gennem straffebestemmelser kan og bør adfærdsdirigere. For en nærmere diskussion heraf kan henvises til bind 3. Da straf imidlertid tillige er udtryk for en misbilligelse, er man ikke ganske frit stillet imellem de forskellige muligheder. Som blandt andre *Robert Cooter* har udtrykt det:¹⁸

»A sanction is a detriment imposed for doing what is forbidden ... a price is payment of money which is required in order to do what is permitted.«

Også strafferetten¹⁹ kan således anskues med retsøkonomiske briller. Faktisk kunne allerede opbygningen af strafbestemmelser lægges

-
16. Se dog nu lov om juridisk rådgivning, der fra sin ikrafttræden pr. 1. juli 2006 foreskriver straf på et grundlag fuldstændigt modsvarende disciplinære sanktioner. Lovten er nærmere omtalt nedenfor i kapitel 6, afsnit 6.1.
  17. Se i øvrigt *Vagn Greve* i *Studier i Færdselsstrafferet*, s. 422 ff. om nogle af de elementer, der kan adskille straf fra andet – in casu førerretsfrakendelser. Det er en vanskelig opgave, hvor der ikke er nogen bestemt facitliste.
  18. *Robert Cooter: Prices and Sanctions*, 84 *Columb. L. Rev.* 1523 (1984) – her s. 1524 f.
  19. For retsøkonomiens forhold til erstatningsretten, se bd. 1, kapitel 4, afsnit 4.4.

op til at betragte strafferegler som punkter på et menukort: vælges falsk forklaring for retten, er prisen op til fængsel i fire år. Den potentielle forbryder kan herefter vælge om han foretrækker at undlade forbrydelsen eller foretrækker at gennemføre den og i givet fald tage sin straf for det. Som for erstatningsrettens vedkommende kan man anskue strafferetten fra et samfundsøkonomisk eller fra et individøkonomisk synspunkt. *Samfundsøkonomisk* ville en nøgen retsøkonomisk betragtning imidlertid resultere i, at straf kun sjældent vil være et fornuftigt retsmiddel: A stjæler 100.000 kr. fra B. Derved vinder A 100.000 kr. medens B mister 100.000 kr. – den økonomiske effekt herved er umiddelbart neutral. Skal A strafforfølges er der udgifter til efterforskning, til domsforhandling og til straf. Er straffen en bøde, vil denne ganske vist være en økonomisk gevinst for staten (modsvarende en udgift hos A), men er straffen fængsel, vil der ikke være nogen indtægter til at dække (en del af) udgifterne. På indtægtssiden kan man så medregne den periode, hvor A er forhindret i at begå nye forbrydelser, der kan koste samfundet penge – f.eks. hærværk eller forurening eller andet, der ikke består i en (neutral) pengeoverførsel. Dertil kan lægges de forbrydelser andre afskrækkes fra at begå, når de ser, hvor galt det går A. Øges abstraktionsniveauet kan man naturligvis fra forbrydelsens udgift trække den økonomiske gevinst, det er for samfundet, at der f.eks. skal produceres nye biler til erstatning for dem, der er øvet hærværk på, eller at der opstår en forureningsbekæmpende industri. Komplexerede udregninger, hvis resultatet afhænger af de forudsætninger, man vælger at tage med og længden af den årsagskæde, man vil operere med. Det er måske symptomatisk, at *Straffelovrådets* betænkning om straffastsættelse og strafferammer²⁰ rummer en beskrivelse af en meget lang række forskellige faktorer, der indgår ved fastsættelsen af de enkelte strafferammer og udmålingen her indenfor. Ingen af disse faktorer er imidlertid baseret på retsøkonomiske overvejelser på samfundsniveau.

Betragter man strafferetten *individøkonomisk* vil man skulle spørge: hvor streng en straf skal til for at afskrække A fra at stjæle 100.000 kr. En rationel – risikoneutral – betragtning vil sige, at det

---

20. *Bet. nr. 1424/2002.*

skal en straf, der mindst er på samme niveau og helst højere, altså $100.000 + 1$. Imidlertid er risikoen for at blive opdaget og straffet ikke så stor. Man må derfor gange med opdagelsesrisikofaktoren, der f.eks. er på 25 %. Man vil således skulle straffe med en bøde på $400.000 + 4$.²¹ Som påpeget ovenfor er der imidlertid mange faktorer, der indgår i den præventive effekt, ligesom man – for at regnestykket hænger sammen – urealistisk – må gå ud fra, at den potentielle gerningsmand er bekendt med såvel straftrusselen (de $400.000 + 4$) samt med den faktiske opdagelsesrisiko, der er forudsætningen for regnestykket. Den øvre grænse sættes imidlertid af gerningsmandens betalingsevne, og derfor vil det langt fra altid være muligt at udmåle den »rigtige« bøde. Der er imidlertid næppe nogen tvivl om, at retsøkonomien her peger på en relevant faktor, især hvor der er tale om at udmåle bøder i sager, hvor gerningsmanden primært er drevet af rationelle motiver og lader sig styre af rationelle påvirkninger – som f.eks. i vid udstrækning indenfor erhvervsstrafferetten.

Eksempler på, at sådanne overvejelser også behersker dommerne i konkrete sager, er f.eks. *UfR 2001.694 V*, hvor retten på trods af konkret formildende omstændigheder »af almenpræventive grunde« fastsatte straffen til normalniveauet²², eller *UfR 2002.2708 V*, hvor landsretten ved bødeudmålingen direkte udtalte: »Der skal i stedet lægges vægt på, at bøden fastsættes således, at den motiverer til, at tiltalte ved oplæring og kontrol sikrer, at tiltaltes chauffører betjener kontrolapparatet [fartskrивeren] korrekt«. Større problemer giver det (også for retsøkonomerne²³) at søge at fastlægge den »rigtige« størrelse af en forskyldt frihedsstraf. Også fordi en række faktorer, som f.eks. rimelighed (livstidsstraf for biltyveri) og proportionalitet mellem straffene (så det ikke bliver strafmæssigt »gratis«

21. Se f.eks. *Steven Shavell*, *Journal of Law and Economics*, vol. XXXVI (april 1993), s. 255 ff. [277].

22. Det forekommer vanskeligt forståeligt, hvorfor konkrete faktorer, der konkret taler for en mildere afgørelse, skulle kunne invalidere den almenpræventive effekt – medmindre da man medinddrager det forhold, at offentligheden kun sjældent vil få fornødent kendskab til alle de formildende omstændigheder.

23. Se f.eks. *Steven Shavell*, *Journal of Law and Economics*, vol. XXXVI (april 1993), s. 255 ff. [262].

også at slå sit røverioffer ihjel), gør det vanskeligt alene at »måle« forbydelsens gevinst op mod straffens omkostning.²⁴

Hvis man ikke tager udgangspunkt i, hvad der i forvejen er forbudt, men ser det i et videre perspektiv, er det ligeledes udtryk for et valg fra lovgivers side af, hvad man ønsker, skal være »forbudt« adfærd, og hvad man ønsker, skal være »tilladt« adfærd, men med en given prisfastsættelse. Ved dette valg vil indførelse af et forbud samtidig rumme en misbilligelse ved overtrædelse. Såfremt man ikke blot ønsker at forbyde visse handlinger, men tillige ønsker at forhindre at de foretages, er vi imidlertid tilbage ved Ross' udgangspunkt for formålet med straf – og har altså ikke fået løst det egentlige problem: Hvorledes undgår vi mest effektivt, at de af samfundet uønskede handlinger overhovedet foretages.²⁵

Som nævnt i bind 1²⁶, er ikendelsen af punitive damages, som det kendes fra især USA og anvendelse af godtgørelse for skuffede forventninger, som det nu kendes fra Danmark, erstatningsretlige virkemidler med et mere eller mindre stærkt pønalt islæt. Sammenligningen mellem sådanne fænomener, deres anvendelse og de problemer, det rejser, behandles ligeledes nærmere i bind 3.

Strafansvaret rummer, som nævnt, en misbilligelse. Netop derfor rummer en idømt straf samtidig en stigmatisering af gerningsmanden, på en måde som ikke ses i f.eks. selv den alvorligste erstatningsretlige afgørelse. Denne stigmatisering og den mulige effekt heraf gør det overordentligt vanskeligt at foretage en rationel kalkule over straffens fordele og ulemper og sammenholde og udregne om andre tiltag end straf er anvendelige. Eksistensen af straffetruslen og håndhævelsen heraf antages endvidere at have videre konsekvenser end den blotte stigmatisering, hvilket yderligere øger vanskelighederne:

---

24. *Straffelovrådets bet. 1424/2002* indeholder ingen overvejelser/vurderinger af hvilket niveau straffen konkret kan antages at skulle have, for at virke præventiv. Der vurderes alene, hvorledes strafudmålingsbestemmelserne i straffeloven bør udformes. I forslaget nævnes præventive aspekter ikke.

25. Og i forlængelse heraf: hvilke midler finder vi det forsvarligt og moralsk rigtigt at anvende for at undgå den pågældende handling.

26. S. 118 ff.

»In short, even if the civil law could provide equivalent deterrence, it may not be able to perform as successfully the socializing and educative roles that the criminal law performs in our society.«²⁷

Jeg vil indtil videre slippe spørgsmålet om straffens formål og i særdeleshed dens adskillelse fra andre retlige sanktionsmuligheder. Det er blevet illustreret, at der ikke generelt findes én forklaringsmodel og én formålsbestemmelse af en straf. Samtidig er det imidlertid også klart, at samfundet ved at misbillige gennem pålæggelse af lidelse stigmatiserer gerningsmanden i et større eller mindre omfang.

Det spørgsmål, der indtil videre bliver stående, er imidlertid, om denne forskel i sanktionernes formål tillige bevirker en nødvendig forskel i de materielle regler, der forudsættes tilsidesat for at ansvaret aktualiseres – med temaet i bind 3 for øje: om uagtsomheds-/culpavurderingen påvirkes og/eller bør påvirkes af de meget forskellige hensyn, der skal varetages af de to retlige systemer.

---

27. *John C. Coffee, Jr.*: Paradigms Lost: The Blurring of the Criminal and Civil Law Models – And What Can Be Done About It, i 101 Yale L.J. 1875 (1992) – her s. 1876. Det er imidlertid interessant, at *John C. Coffee, Jr.* på trods af denne særligt opdragende funktion ved straffetruslen fraråder en øget anvendelse af straf, primært fordi han er bange for, at dette vil ødelægge den afskrækkende effekt.

Medvirken

2.1 Betydning for rådgivere

Et strafferetligt ansvar for rådgivning vil typisk være baseret på medvirkensbetragtninger. Arkitekten tilråder af æstetiske årsager sin klient at opføre en tilbygning et bestemt sted. Arkitekten er ikke opmærksom på, at en sådan opførelse vil være i strid med bygge-lovgivningen, planlovgivningen eller anden relevant lovgivning. Klienten, der stoler på sin arkitekt og i øvrigt er enig i de æstetiske betragtninger, opfører tilbygningen som anbefalet og realiserer derved et gerningsindhold. En revisor anbefaler sin klient at sælge et overskudsselskab, og det viser sig senere, at køberen af selskabet tømmer dette for værdier. En advokat orienterer en klient om reglerne og håndhævelsen af disse vedrørende kørsel med overlæs. Klienten går beroliget af de urigtige oplysninger, han har fået, ud og kører med overlæs.

Allerede disse skitserede eksempler antyder den mangfoldighed, der gemmer sig i det enkle spørgsmål: kan en rådgiver straffes for medvirken og i bekræftende fald, hvilke tilregnelmæssige spørgsmål rejser sig.

En forudsætning for at kunne analysere og vurdere de krav, der stilles til rådgiverens uagtsomhed, er, at de objektive ansvarsbetin-gelser ligger klart. Hvor den erstatningsretlige culpavurdering har indbygget i sig den objektive kravspecifikation til rådgiveren,²⁸ er den strafferetlige uagtsomhedsvurdering afhængig af den ydre ret-lige ramme, hvori den indgår, og efter hvilken den skal måles. Som et banalt eksempel giver det ingen mening at spørge åbent om en

---

28. Svarende til trin 1) i den i 1. bind, kapitel 7, foreslåede trettins model. Se især siderne 268 ff. og 342 ff.

bilist, der har kørt for stærkt og i den forbindelse dræbt en fodgænger, har handlet uagtsomt. Vi må spørge uagtsomt i forhold til hvilken bestemmelse? Er det i forhold til hastighedsoverskridelsen eller i forhold til fodgængerens død? Vi må se på gerningsindholdet i de to bestemmelser og spørge, om bilisten har handlet uagtsomt i relation til hvert enkelt led heri.

Som det beskrives nedenfor i afsnit 2.4.2, siges det normalt, at medvirkensbestemmelsen udvider alle gerningsindhold til også at omfatte den medvirkende. Dette er en udmærket, men overfladisk beskrivelse af § 23's funktion. Det enkelte gerningsindhold har således en beskrivelse af den strafbare adfærd, og en ramme der angives af de valgte ord, som gerningsmandens tilregnelser skal holdes op imod, jf. ovenfor. En sådan beskrivelse er blandt andet, jf. straffelovens § 1 en forudsætning for at pålægge straf. Når et gerningsindholds beskrivelse da kan udvides til også at omfatte en medvirkende, må dette betyde, at gerningsindholdet suppleres med den beskrivelse, der findes i straffelovens § 23 af, hvad medvirken er. Det er således ikke antageligt, at § 23 skulle udvide alle de præcist beskrevne gerningsindhold med en udefinerbar supplerende adfærd, som efter rettens skøn måtte være tilstrækkeligt til at pådrage den person straf, som ikke selv har realiseret det gerningsindhold, som der er tale om medvirken til. Derved ville man opnå den utilfredsstillende retsstilling, at der var præcise krav til forudsætningerne for straf af den person, der selv realiserer alle momenter i et gerningsindhold, og dermed er den person, der umiddelbart forårsager den største krænkelse, hvorimod den person, der typisk ikke er den kriminelt mest udfarende, risikerer at blive ramt af straf på et uforudsigeligt grundlag. § 23's angivelser må således betragtes som et objektivt (led i) gerningsindhold(et) med den konsekvens, at man må vurdere den medvirkendes tilregnelser ud fra denne kombinerede gerningsbeskrivelse.

Den objektive beskrivelse af en medvirken til en hastighedsovertrædelse vil derfor lyde f.eks. således: »den, der ved råd dåd eller tilskyndelse medvirker til, at et køretøjs hastighed uden for tættere bebygget område overstiger 80 km i timen, straffes med ...«²⁹ og

---

29. Færdselslovens § 42, stk. 1, nr. 2, jf. § 118, stk. 1, nr. 1, jf. straffelovens § 23.

gerningsbeskrivelsen ved medvirken til uagtsomt manddrab: »den, der ved råd, dåd eller tilskyndelse medvirker til, at nogen uagtsomt forvolder en andens død, straffes med ...«³⁰. Det forhold, at ordene »råd, dåd eller tilskyndelse« samt »medvirker«, er identiske uanset hvilken bestemmelse, der er tale om straf for medvirken til, og at § 23 derfor er placeret i straffelovens »almindelige del«, betyder ikke, at man ikke skal anlægge almindelige strafferetlige fortolkningsprincipper, når man anvender bestemmelsen som et delikt med et gerningsindhold, hvis tilsidesættelse kan medføre straf.

Inden man kan foretage en nærmere analyse af den tilregnelser, der kræves af den medvirkende, er det således nødvendigt at søge at præcisere det (delvise) gerningsindhold, der findes i § 23, og som må være objektet for tilregnelsen.

Der findes ikke for dansk rets vedkommende nogen nye,³¹ større teoretiske bidrag til medvirkenslæren, ligesom der ikke findes større mængder afgørelser på dette område. Det er derfor nødvendigt at skele til udenlandsk erfaring og teori på dette område i højere grad, end tilfældet var for erstatningsrettens vedkommende. Da medvirkensreglerne imidlertid er bygget meget forskelligt op i de enkelte lande, har jeg fundet det nødvendigt på dette sted at give en kort, generel beskrivelse af reglerne i nogle udvalgte lande. Der opnås herved dels en bedre forståelse af senere anvendte eksempler og erfaringer fra de pågældende lande, dels opnås en beskrivelse af nogle modeller, der kunne virke belysende af den danske model.

2.2 Definition og formål

Et indledende eksempel kan illustrere hovedproblemstillingerne i de klassiske medvirkensteorier:

---

30. Straffelovens § 241, jf. § 23.

31. Den seneste større fremstilling af dansk rets medvirkensregler er *Carl Torps: Forsøg og Meddelagtighed* (1895), der beskriver reglerne i 1866-straffeloven.

Ex 1 – mordet

A vil dræbe B. Han vil skyde ham med en pistol, først i knæskallen og derefter igennem hovedet. Han spørger sine gode venner V1 og V2 om de vil hjælpe ham med at gennemføre drabet ved at binde og holde B, medens A skyder ham. Til V1 siger han, at han alene vil lemlæste B ved at skyde ham gennem knæskallen. Til V2 fortæller han alt. På et værts-
hus køber han en pistol af C. Han spørger, om kaliberen er tilstrækkelig til at skyde igennem et menneske, hvilket C bekræfter. Næste dag køber A i et byggemarked en rulle tovværk til at binde B med. Da de skal bruge en bil, spørger A endelig sin ven V3, der ejer et biludlejningsfirma, om han kan leje en af V3s biler, og fortæller også ham alt, hvad der skal ske.

På den aftalte dag kører A, V1 og V2 af sted mod B's bopæl. Da A ikke kan finde adressen, spørger han en tilfældigt forbipasserende fodgænger om vej. Da de ankommer til B's hus, går en hjemmesygeplejerske samtidig ud af huset. Hun passerer de tre mænd, der er på vej ind. A bærer pistolen synligt i hånden, og V1 bærer tovværket. Hjemmesygeplejersken undrer sig, men fortsætter blot på sin rute. Inde i huset gennemfører de deres forehavende, idet V1 dog råber protesterende, da A til sidst løfter pistolen og skyder B gennem hovedet.

Eksemplets persongalleri er følgende:

A gennemfører den dræbende handling

V1 og V2 bistår med at holde offeret, men V1 får først fuldt kendskab til det planlagte, da han ser A skyde.

C har solgt A gerningsvåbenet uden at kende As planer, men med en mulig formodning om, at pistolen skal bruges til at skyde et menneske.

Kassedamen i byggemarkedet har solgt A tovværket uden at vide hvad dette skulle bruges til.

V3 har udlejet en bil til A med fuld viden om As planer.

Fodgængereren har vist vej, i lighed med kassedamen uden at kende til As forehavende.

Endelig har hjemmesygeplejersken set et besynderligt optrin, men har intet foretaget sig.

Alle personerne har ydet et objektivt bidrag til gennemførelsen af drabet på B enten i form af en aktiv bistand eller i form af passivitet og spørgsmålet er, om de alle bør kunne straffes for drabet. Der har dels været forskel på den faktiske indsats, de har ydet, dels har der været forskel på, hvilken viden, de har haft, da de foretog deres handlinger.

At hævde, at de alle har været fælles om drabet, vil være såvel sprogligt som reelt misvisende uagtet de altså alle har ydet hvert et bidrag. Strafferetligt vil man kunne behandle eksemplet på et utal af forskellige måder afhængigt af, hvilke teorier man arbejder ud fra og hvilket lands retsregler, der vil skulle bruges. Personerne i eksemplet vil blive anvendt i det følgende til illustration af nogle af de konsekvenser, forskellige medvirkensvalg medfører.

I dansk ret synes begrebet »medvirken« ikke at have nogen fast afgrænsning hverken i teorien eller i retspraksis. *Hurwitz*³² vil således anvende udtrykket medvirkende ved de personer, der ikke udfører eller deltager i udførelsen af selve iværksættelseshandlingen, men som deltager i et fælles eller tilsigtet fælles forehavende. Han vil navnlig anvende ordet om personer, som har spillet en underordnet og mindre væsentlig rolle i forhold til andre deltagere – gerningsmændene. *Waaben*³³ er for så vidt enig i denne beskrivelse ud fra en sproglig synsvinkel, men fremhæver, at dansk ret ikke kræver denne sondring, idet det danske system netop lægger op til, at gerningsmand og medvirkende skal behandles ens.

Sondringen er imidlertid indbygget i den måde, hvorpå den danske straffelovgivning er bygget op. Stort set samtlige gerningsbeskrivelser i såvel straffelov som særlovgivning er således lavet med »enkeltmandsvirksomhed« for øje: »den, der« foretager sig en nærmere beskrevet handling, kan straffes. Straffelovens § 1 foreskriver, at straf forudsætter hjemmel i lov, hvorfor den, der f.eks. løfter en indbrudstyv op til vinduet, ikke vil kunne straffes for overtrædelse

---

32. I Den danske Kriminalret, almindelig del, s. 349.

33. Strafferettens almindelige del I, s. 212 f.

af straffelovens § 276 direkte. Han har således ikke »borttaget en fremmed rørlig ting ... [etc.]«.³⁴ Heller ikke anvendelse af en analogi ville kunne løse problemet, idet betingelserne herfor næppe er opfyldt, ligesom det ville være i strid med retsstatsidealene, om man lod så sædvanlige strafferetlige problemstillinger løse med analogier.³⁵ I det omfang sådanne overhovedet kan accepteres inden for strafferetten, må det være som rene undtagelser til brug for undtagelsestilfælde.

Straffelovens § 23 tjener derfor først og fremmest det formål at skabe hjemmel til at straffe personer, der ikke selv realiserer gerningsindholdet i en given bestemmelse, men blot bistår en anden dermed. At straffelovens § 23 forstås således, at den udvider samtlige gerningsindhold til også at omfatte medvirkende, således at vi ikke i retsanvendelsen behøver at sondre mellem gerningsmand og medvirkende, ændrer ikke ved det forhold, at selve lovens opbygning er baseret på, at en sådan sondring eksisterer.³⁶

I det følgende vil jeg anvende ordet medvirkende på den person, der bistår en anden med at begå en forbrydelse (i betydningen selv realiserer et givent gerningsindhold). Det er praktisk for den videre redegørelse og i overensstemmelse også med sædvanlig sprogbrug – såvel juridisk som almindeligt. En nærmere præcisering vil følge de relevante steder, f.eks. ved beskrivelser af afgrænsninger af eksisterende medvirkensregler.

Det er dog vigtigt at fremhæve, at jeg ikke ved anvendelsen af ordet »medvirkende« samtidig fastslår en afgrænsning svarende til den danske straffelovs § 23, ligesom jeg ikke dermed tager stilling til et eventuelt strafansvar. Noget sådant vil fremgå eksplicit.

Om bevæggrundene for at kriminalisere medvirken kan henvises til det ovenfor om straffeteorierne beskrevne. Om man straffer medvirken, fordi den medvirkende handler strafværdigt og umoralsk ved at bistå med en forbrydelse, eller fordi man mener, at man

---

34. Jf. også *Vagn Greve* i Komm. strfl I, s. 220.

35. Se bl.a. *Vagn Greve* i Komm. strfl. I, s. 104 f.

36. Jf. også *Gorm Toftegaard Nielsen*, *Strafferet I*, s. 199 f., hvor han ganske vist anfører, at strafansvaret ikke er knyttet til sondringen, men i de tidligere eksempler netop beskriver denne sondrings eksistens.

derived kan afskrække andre fra at medvirke til forbrydelser og derved besværliggøre sådanne,³⁷ er mindre centralt i sig selv, men kan dog smitte af på den konstruktion, man opstiller for strafbar medvirken.

G. Astrup Hoel har besvaret spørgsmålet, om medvirken bør være strafbar, således³⁸: »Dette spørgsmål kan uten videre straks besvares i bekræftende retning. Det har aldrig været tvivlsomt at straf må komme til anvendelse ikke bare på den som foretar selve utførelsen av f.eks. et drap, men også på den som har lovet ham en belønning for at utføre det, eller den som har hjulpet ham under forberedelsen eller utførelsen. Grundprincippet i sig selv er således klart. Hvad der kan være genstand for diskussion, er alene dets videre gennemførelse og eventuel modifikation.«

Det er vanskeligt at være uenig i det anførte. Men deraf følger ikke nødvendigvis, at den videre genstand for diskussionen: gennemførelsen og eventuelle modifikationer, er enkel og heller ikke, at formålet med at straffe for medvirken, ikke kan have betydning for den afgrænsning, man vælger for det strafbare medvirkensområde. Diskussionen heraf vil blive taget op i bind 3.

Som det fremgår af afsnit 2.3 nedenfor, har medvirkensansvaret udviklet sig fra det kollektive slægtsansvar på de tidligere landskabsloves tid, hvor det var uinteressant at sondre mellem hovedmand og medvirkende, over til et mere individuelt skyldbetinget ansvar i de senere landskabslove, som ligeledes indførte regler om medvirken, f.eks. husbondens ansvar for anstiftelse af sine frie tjeneres prygling af en anden mand, jf. Valdemars Sjællandske lov, II, 19. Tilsvarende regler vedrørende f.eks. hærværk rummede foreskrivelse af dobbelt straf for husbonden, der netop ikke skulle kunne slippe billigere ved at anvende trælle eller frie tjenere.³⁹

Den senere Danske Lov indeholdt ikke generelle regler om medvirken, som først kom ind i dansk strafferet med 1866-straffeloven.

37. Se f. eks. *Andrew Ashworth: Principles of Criminal Law*, s. 425 f.

38. *Delagtighed i forbrydelser*, s. 27.

39. Se *Poul Gædeken: Retsbrudet*, s. 101 ff.

2.3 Udviklingslinier i dansk ret

2.3.1 Tiden før 1866

I landskabslovene⁴⁰ havde gerningsmandens slægt som udgangspunkt et kollektivt ansvar for gerningsmandens forbrydelser. Under indflydelse af kirken havde man dog – i forhold til tiden før landskabslovene – øget betydningen af sondringen mellem viljesværk (forsæt) og vådesværk (uagtsomt såvel som hændeligt) således, at man ved viljesværk ikke blot skulle betale bod til offeret, men også til kongen.⁴¹ Når gerningsmandens slægt var ansvarlig på det objektive grundlag, at den tilhørte hans stamme, er det troligt, at interessen for at fastsætte regler om medvirken var højt beskeden.⁴² Da samtidig lovgivningsteknikken var kasuistisk, fandtes der ganske vist enkelte regler om medvirken, jf. nærmere nedenfor, men da disse i et vist omfang var modstridende,⁴³ var der ingen generelle retningslinier om medvirken, og det er heller ikke muligt at angive fællestræk af nogen særlig klarhed. Udgangspunktet synes dog at have været, at medvirken ikke straffedes, medmindre det var særligt nævnt i en af de kasuistiske lovbestemmelser.⁴⁴ Også disse lovbestemmelser var en følge af den kirkelige grundopfattelse om skyld som forudsætning for straf.

Skånske lov indeholdt f.eks.:

»Kap. 111 – Faar en Mand Saar eller Slag, eller Lemmer afhugges, og Manden lever, kan der aldrig rejses Raadssag mod nogen.. Men hvis Manden er død, og der da rejses Raadssag, skal den sagsøgte bøde 9 Mark, hvis han er skyldig i Sagen, eller nægte med tre Tylvtter, hvis han er uskyldig.

---

40. Skånske Lov, Jyske Lov og de to sjællandske love: Valdemars og Eriks Lov. Se nærmere herom *Ditlev Tamm*: Dansk retshistorie, s. 21 ff.

41. Jf. *Ditlev Tamm*: Dansk retshistorie, s. 36, med gengivelse s. 40 af Anders Sunesens parafase, kap. 67.

42. Jf. *Poul Gædeken*: Retsbrudet, s. 42 og 92 f. Se også *Jens Ulf Jørgensen & Ditlev Tamm*: Dansk retshistorie i Hovedpunkter, Bd. II, s. 39 f.

43. Jf. *Tage Holmboe* i Højesteret 1661-1961, Bd. II, s. 178.

44. Jf. *Jens Ulf Jørgensen & Ditlev Tamm*: Dansk retshistorie i Hovedpunkter, Bd. II, s. 39 og *Poul Gædeken*: Retsbrudet, s. 95 ff.

Kap. 112 – Volder en Mand ved sit Raad, at der lægges Bast og Baand paa en anden Mand, skal han bøde tre Mark til ham eller nægte med Tylvtered. Volder en Mand ved sit Raad, at en fornem Mand uretmæssigt trænger ind paa en anden Mands Ejendom, skal han bøde tre Mark eller nægte med Tylvtered. Man skal ikke svare Raadssag for flere Sager, hverken for stjaalet Gods eller for andre Sager.«

Hvor der fandtes bestemmelser herom, var det typisk således, at den blot medvirkende fik en mindre straf end gerningsmanden, eventuel således, at de medvirkende, der havde bistået ved selve forbrydelsens udførelse, samt anstifteren straffedes strengest.⁴⁵ Dernæst den, der havde tilføjet offeret sår, men uden at dræbe dette, og endelig – typisk med den mildeste straf: den, der havde rådgivet.

I modsat retning er bestemmelsen⁴⁶ i Eriks sjællandske lov om brandstiftelse, hvor gerningsmanden samt alle, der har været i »flok og følge« med ham, straffes på helt identisk vis.

Ikke overraskende⁴⁷ genfindes disse brydninger og forskelligheder mellem de ganske samme forbrydelsestyper i Danske Lov.⁴⁸ Den sondring, der fulgte af Danske Lov mellem de mulige former for medvirken, ses atter i, at den form for psykisk medvirken, der bestod i rådgivning, fortsat betragtedes som den mildeste form⁴⁹ i det omfang, der altså overhovedet gjordes nogen skelnen.⁵⁰

I tiden mellem Danske Lov og straffeloven af 1866 satte Højesteret sit præg også på de almindelige betingelser for strafansvar, og efterhånden blev den almindelige regel, at alle medvirkende, hvad enten det drejede sig om fysisk eller psykisk medvirken, herunder i

45. Se f.eks. også Kong Knuds manddrabsforordning af 28. december 1200, hvorefter den, der havde været »i Følge« med den, der begik manddrabet, skulle bøde tre mark til kongen og tre mark til frænderne, og den, som havde haft følgeskab og ydet hjælp samt såret manden, da han blev dræbt, skulle svare tre mark til kongen og ni mark til sagsøgeren, jf. i det hele *Ditlev Tamm: Dansk retshistorie*, s. 39 f.

46. II 14.

47. Idet straffereglerne i Danske Lov i stort omfang bestod i en sammenskrivning af de forskellige landskabsloves straffebestemmelser, jf. *Tage Holmboe i Højesteret 1661-1961*, Bd. II, s. 63. Tilsvarende *Ditlev Tamm: Dansk retshistorie*, s. 142 ff. om Danske Lov generelt. Bestemmelserne om slægtsansvar (ættebod) blev dog ikke optaget i Danske Lov.

48. Se således 6-6-11, 6-6-12 og om brandstiftelse 6-19-5.

49. Jf. *Tage Holmboe i Højesteret 1661-1961*, Bd. II, s. 178 f.

50. Jf. også *Carl Torp: Forsøg og Meddelagtighed*, s. 96 f.

form af rådgivning, blev straffet på lige fod med gerningsmanden.⁵¹ Forordningen af 4. oktober 1833 om legemsfornærmelser og drab indeholdt dog en særlig sondring mellem de former for medvirken, der bestod af fysisk medvirken og anstiftelse, der på den ene side straffedes som gerningsmandsvirksomhed og på den anden side svagere psykisk medvirken i form af anvisning og opmuntring, der medførte ringere straf.⁵²

I 1800 blev der nedsat en kommission, der skulle udarbejde grundlaget for en selvstændig kriminallov. En senere kommission skulle så på denne baggrund udarbejde den nye lov. Kommissionens arbejde var præget af oplysningstidens tanker, herunder Becarias, men arbejdet forblev ufuldendt,⁵³ og først med 1866 straffeloven kom en selvstændig dansk kriminallov.

2.3.2 1866-straffeloven

Med straffeloven af 1866 fik man her i landet det første generelle regelsæt om medvirken. 1866-straffelovens kapitel 5 – Om Deelagtighed i Forbrydelser – rummede en række forskellige medvirkens-typer, der var karakteriseret ved forskellig strafværdighed:⁵⁴

- Som *gerningsmænd* straffedes således alle,
- der havde *deltaget i udførelsen* af forbrydelsen. En mindre væsentlig bistand ved iværksættelsen kunne dog give anledning til strafnedsættelse (§ 47),
- deltagere i et *komplot* – også selvom de alene havde medvirket hertil ved at deltage i beslutningen om »en Forbrydelses udførelse« (§ 54),
- der havde *bestemt* nogen til at begå en forbrydelse ved »Løfter, Trusler eller andre Forestillinger« (§ 52),
- som blot *medvirkende*, og derfor omfattet af en lavere straf, ansås

---

51. Jf. *Tage Holmboe* i Højesteret 1661-1961, Bd. II, s. 179.

52. Jf. *Tage Holmboe* i Højesteret 1661-1961, Bd. II, s. 180.

53. Jf. *Ditlev Tamm: Dansk retshistorie*, s. 217 f.

54. Udover de nævnte var der særlige bestemmelser om medvirken til forsøg (§ 49), tilbagetræden for såvel den blot medvirkende (§ 50) som for den, der betragtedes som gerningsmand (§ 53) og endelig om den, der var afhængig af gerningsmanden – f.eks. gerningsmandens hustru (§ 56).

- den, som »før Udførelsen ved Raad eller Daad« har ydet gerningsmanden bistand (§ 48),
- den, som ved »Løfter, Opmuntringer eller andre Forestillinger« har forsøgt at »virke til Iværksættelsen af en Forbrydelse«, hvilket f.eks. kunne ske »ved at bestyrke et allerede fattet Forsæt eller fraråde dets Opgivelse.« (§ 51),
- den, som have gjort sig »medskyldig« i en forbrydelse, *efter* denne var blevet fuldstændig iværksat ved at have foretaget handlinger, der »gaae ud paa at sikkre Gjerningsmanden den ulovlig erhvervede Fordeel, selv at deeltage i denne, eller paa anden Maade at fortsætte den ved Forbrydelsen tilveiebragte retsstridige Tilstand« (§ 55).

Påvirkningen fra tysk rets skarpe sondring mellem forskellige typer af gerningsmænd og medvirkende er tydelig,⁵⁵ og gerningsmandsvirksomhed fokuseredes omkring selve forbrydelsens fysiske udførelse (og den i virkeligheden selvstændige forbrydelse: komplottet). Al anden bistand, der var forudgående eller efterfølgende iværksættelsen, betragtedes som medvirken på lige fod, uanset om der var tale om fysisk eller psykisk medvirken, dog med anstiftelse som en undtagelse.⁵⁶ Det fremgår tydeligt af den ovenfor skitserede opbygning, hvor komplicerede inddelinger man opererede med, og vi befandt os med 1866-loven på højdepunktet af kompleksitet i relation til de objektive afgrænsninger og rubriceringer mellem de enkelte gerningsmands- og medvirkenstyper.

Det fremgår ikke klart, hvorvidt 1866-loven var baseret på en afledet (dvs. forudsættende en hovedmands ansvar) eller en selvstændig medvirkensteori.⁵⁷

Hvorvidt bestemmelserne i 1866-lovens kap. 5 var udtryk for en objektiv meddelagtighedsteori, er heller ikke utvivlsomt. På den ene

55. Om end *Carl Torp: Forsøg og Meddelagtighed*, s. 127 ff., samtidig retter en skarp kritik mod lovens kapitel 5 for at lade inddelingerne være inspireret af *Bornemanns* subjektive meddelagtighedslære.

56. Disse opdelinger findes fortsat i vore dages tyske og angelsaksiske ret med den efterfølgende medvirken som den eneste undtagelse, jf. nærmere afsnit 2.4.3 og 2.4.4 nedenfor.

57. I *strfl.bet. 1912* opfattede kommissionen helt klart 1866-lovens medvirkensregler som baseret på et andet grundlag end det accessoriske ansvar (jf. betænkningen, s. 103).

side anvender loven udtrykkene »gerningsmand« og »hovedmand« henholdsvis »medhjælper« og »bistand«, på den anden side anvender loven disse sondringer tilsyneladende ikke til at hjemle straf, men til at hjemle *strafnedsættelse*. Det var således *Carl Torps*⁵⁸ opfattelse, at loven svarede til den af *Bornemann* opstillede subjektive meddelagtighedsteori, idet vægten angiveligt lægges på de handlendes subjektive kendemærker snarere end objektive kendetegn herved. Uanset hvilken af de to forståelser, der måtte være den rette, er det imidlertid givet, at der er tale om en positiv meddelagtighedsteori.⁵⁹

Hvad angik de subjektive krav til den medvirkende, synes ordvalget i bestemmelserne udelukkende at forudsætte forsæt hos den medvirkende.⁶⁰ Det var *Torps* opfattelse, at den blot uagtsomt handlendes medvirken (til en forbrydelse, hvor straf var hjemlet (også) blot ved uagtsomhed) nok kunne straffes, men at dette måtte ske direkte efter den pågældende bestemmelse.⁶¹ Konsekvensen var da alene, at der ikke i kapitel 5 var særlig hjemmel til strafnedsættelse ved uagtsomt begåede forbrydelser.⁶² Denne opfattelse af retstilstanden svarer til norsk teoris opfattelse af kriminalloven af 1842, jf. nedenfor i afsnit 2.4.6.1.

Det var ikke efter 1866-loven klart, hvilke bestemmelser i loven, herunder i hvilket omfang, der måtte finde anvendelse i forbindelse med overtrædelser af særlovgivningen. *Carl Torp* antog dog, at hvor intet andet var foreskrevet, måtte det »sikkert i Almindelighed antages, at de i det foregaaende fremstillede Regler om de enkelte

---

58. *Forsøg og Meddelagtighed*, s. 127.

59. Hvorved forstås teorier, der er baseret på en opdeling i forskellige gerningsmænd og medvirkende, uanset om opdeling er objektivt eller subjektivt baseret, jf. *Stephan Hurwitz: Den danske Kriminalret*, alm. del, s. 351.

60. F.eks. § 48 »... den af Medhjælperen tilsigtede Forbrydelse« og § 51 »... søgt at virke til Iværksættelsen af en Forbrydelse«.

61. *Forsøg og Meddelagtighed*, s. 130 ff. Der herskede dog en del usikkerhed om dette spørgsmål jf. *Oluf H. Krabbe: Borgerlig Straffelov*, s. 184 f. I *strfl.bet. 1923* går kommissionen klart ud fra, at uagtsom medvirken ikke var strafbar efter 1866-loven (i hvert fald ikke den form, der bestod i uagtsom medvirken til en andens forsætlige forbrydelse), jf. nærmere nedenfor i afsnit 2.3.3.

62. Dette, fandt *Carl Torp*, var imidlertid ikke noget problem, idet uagtsomhedsforbrydelser netop rummede alle muligheder for (tilstrækkelig) lav straf. Kun ved de strenge forsætsforbrydelser, kunne der være grund til at hjemle en særlig nedsættelsesmulighed, jf. *Forsøg og Meddelagtighed*, s. 131.

Deltageres Strafbarhed og Betingelserne derfor ogsaa maa finde Anvendelse.«⁶³

2.3.3 1930-straffeloven

Det første udkast til den nye straffelov så dagens lys i 1912. Forud var gået 7 års kommissionsarbejde udført under ledelse af først *I.F. Richard*, senere af *Carl Goos*. Dette udkast kom ikke til at spille den store rolle for den senere lovs indhold, men det er interessant til belysning af brydningen mellem den gamle straffelov (og forståelsen af denne) og de nye teorier. Det er næppe at træde nogen for nær at beskrive den første kommissions arbejde som meget traditionelt.⁶⁴

På medvirkensområdet fastslog bemærkningerne, at medvirkensansvaret var et accessorisk ansvar⁶⁵ – uden dog at drage nogen egentlige konsekvenser heraf – ligesom det nu udtrykkeligt foresloges, at det af bestemmelserne skulle fremgå, at straf for medvirken krævede forsæt,⁶⁶ uden at der derved var tilsigtet nogen reel forskel fra 1866-loven, således som Kommissionen opfattede den.⁶⁷

Selve opbygningen af udkastet i *strfl.bet. 1912* var forenklet i forhold til 1866-loven blandt andet derved, at reglen om efterfølgende medvirken var udgået, ligesom reglen om komplot var forsvundet.⁶⁸

Efter afgivelsen af *strfl.bet. 1912* blev *Carl Torp* anmodet om at kommentere det i betænkningen indeholdte udkast og eventuelt fremsætte ændringsforslag. Han valgte i stedet at udarbejde sit eget udkast og i bemærkningerne hertil kommentere det af kommissio-

---

63. Forsøg og Meddelagtighed, s. 184 f.

64. Kommissionsmedlemmernes gennemsnitsalder må have været ganske høj. Det hører således til sjældenhederne, at der dør 5 medlemmer ud af 14 henover 7 år, som var den tid kommissionen sad.

65. Jf. *strfl.bet. 1912*, s. 102 f.

66. Udkastet § 60, 1. pkt. lød således: »Den, der forsætlig har tilskyndet en anden Person til at begaa en Forbrydelse eller hjulpet ham hertil, straffes som Meddelagtig.«

67. Jf. *strfl.bet. 1912*, s. 102: »Med Føje har man derfor hidtil været enig om at holde uagtsom Meddelagtighed – ligesom et uagtsomt forsøgslignende Forhold – fri for Straf ...«.

68. At lovregler forenkles, er ikke nødvendigvis ensbetydende med, at det bliver lettere at håndtere virkeligheden. Det er imidlertid en forenkling også for retsudøveren, at man ikke behøver at putte alle tilfælde ind i præfabrikerede kasser.

nen udarbejdede. *Torp* afgav sin betænkning i 1917, og det er den, der er grundstenen til den nugældende straffelov.

Ser man på de bemærkninger, der fulgte *Carl Torps* udkast, er det slående, at de i alt væsentligt svarer til de regler, der blev indført i 1930-loven. Størsteparten af hans bemærkninger til bestemmelserne om medvirken er imidlertid koncentreret om at afvise de bemærkninger, der fulgte udkastet i *strfl.bet. 1912*. Hans bærende synspunkt var dette:⁶⁹

»I Virkeligheden er det Spørgsmaal, som Straffeloven bør tage Stilling til, kun det, om alle Medvirkende bør straffes lige, eller om nogle, og da hvilke, bør straffes mildere end andre eller være straffri. Den teoretiske Konstruktion bør overlades Videnskaben; og Loven bør derfor saa vidt muligt vælge ganske neutrale Udtryk.«

Og derved blev det. *Torps* udkast var baseret på den grundtanke, som allerede var kommet til udtryk i afhandlingen »Forsøg og Meddelagtighed«, at enhver sondring mellem hovedmand og medvirkende var umulig og uhensigtsmæssig, og at praksis burde have mulighed for at anvende såvel strafnedsættende som strafforhøjende omstændigheder på både den, der teknisk set udførte iværksættelseshandlingen, som på den, der ikke havde gjort dette, men dog havde medvirket. Dette synspunkt førte også til, at uagtsom medvirken såvel til en uagtsom forbrydelse som til en andens forsætlige forbrydelse (der dog skulle være strafbar også i uagtsom form) måtte være omfattet af det strafbares område. *Torp* fandt dog selv, at en sådan regel sikkert ikke ville få stor praktisk betydning.⁷⁰

Det var herefter op til en ny kommission at gennemgå de foreliggende udkast og fremkomme med sit eget på baggrund heraf, hvilket skete i 1923. På medvirkensområdet tilsluttede kommissionen sig *Torps* udkast, herunder det ovenfor citerede om straffelovens formål. Umiddelbart forinden havde kommissionen forkastet tanken om et accessorisk medvirkensansvar som en »overflødig og

---

69. *Strfl.bet. 1917*, motiver til udkastet, s. 39.

70. *Strfl.bet. 1917*, motiver til udkastet, s. 40 f.

misvisende Konstruktion« med direkte henvisning til det af Getz i Norge udviklede »selvstændige Meddelagtighedsbegreb«,⁷¹

Som hovedingredienserne i kommissionens (læs *Torps*) udkast anførte den selv følgende:⁷²

»Udover Bortfaldet af Straffelovens forskellige Meddelagtighedsformer, viser Nyordningen sig ogsaa deri, at Strafansvarets Begrænsning til den forsætlige Medvirken til den forsætlige Forbrydelse bortfalder. Efter formuleringen af § 25, 1ste Stk. [svare præcist til den nugældende § 23, stk.1]. er det klart, at det i Modsætning til den nugældende Ret ikke er afgørende, om der fra Gerningsmandens Side foreligger en forsætlig eller uagtsom Forbrydelse, eller om den medvirkende handling er forsætlig eller uagtsomt.«

2.4 Ansvarsmodeller

2.4.1 Indledning

Som det er fremgået af afsnit 2.2 ovenfor, har dansk ret bevæget sig fra det kollektive ansvar som hovedregelen (tæt forbundet med erstatningsretlige overvejelser og hensyn) over det individuelle ansvar efter Danske Lov til 1866-lovens komplicerede system, hvor forsæt (antageligt) var et generelt krav til straf for medvirken, men hvor medvirken deltes op i mange grader (et system meget lig det nuværende tyske, jf. straks nedenfor) og endelig til 1930-loven, hvor man opgav kasseinddelingerne og indførte enhedsforbryderbegrebet bl.a. med den konsekvens, at uagtsom medvirken blev strafbar.

I det følgende vil det blive illustreret, hvorledes forskellige af vore nabolande har valgt løsningsmodeller meget langt fra det nuværende danske system.

Trods de meget store forskelle er det et fælles karakteristikum, at medvirken under en eller anden form kan straffes, hvad enten dette er baseret på generelle bestemmelser som i England og Tyskland, eller der, som i Norge, er tale om særligt tilknyttede medvirkensbe-

71. *Strfl.bet.* 1923, motiver til udkast til straffeloven, spalte 73. I Bemærkningerne til udkastet til en forseelseslov, § 4 (betænkningen, motiver, spalte 395) anfører kommissionen da også: »Som nærmere udviklet ... kan det ikke erkendes, at der består en skarp Væsensforskel mellem Gerningsmænd og Meddelagtige ...«.

72. *Strfl.bet.* 1923, motiver til udkast til straffeloven, spalte 73.

stemmelser til de enkelte delikter eller deliktstyper. Der hersker imidlertid større forskelle med hensyn til den medvirkendes nærhed til forbrydelsen, til hvorvidt den skete medvirken skal være kausal for forbrydelsens indtræden, til forskellige grader af medvirken og endelig til de subjektive krav til den medvirkende. Det fremgår med al ønskelig tydelighed, at de danske medvirkensregler er meget vidtgående i deres mulighed for at straffe den medvirkende.⁷³

I nærværende afsnit vil de generelle medvirkensregler i de respektive lande blive opridset. I de følgende, mere detaljerede afsnit vil der forekomme henvisninger til og referater af mere rådgiver-specifikke problemstillinger fra nogle af de pågældende lande. Disse henvisninger til udenlandsk ret forudsætter, som tidligere nævnt, et vist kendskab til det pågældende lands generelle regulering af medvirkensspørgsmålet.

2.4.2 Den danske model

I de foregående afsnit er der allerede nogle beskrivelser af det danske medvirkenssystem, herunder hvorledes dette har udviklet sig gennem tiden.

Den afgørende bestemmelse er straffelovens § 23, der i sin helhed lyder således:

»Den for en lovovertrædelse givne straffebestemmelse omfatter alle, der ved tilskyndelse, råd eller dåd har medvirket til gerningen. Straffen kan nedsættes for den, der kun har villet yde en mindre væsentlig bistand eller styrke et allerede fattet forsæt, samt når forbrydelsen ikke er fuldbrydet, eller en tilsigtet medvirken er mislykkedes.

Stk. 2. Straffen kan ligeledes nedsættes for den, der medvirker til krænkelse af et særligt pligtforhold, men selv står uden for dette.

Stk. 3. For så vidt ikke andet er bestemt, kan straf for medvirken ved lovovertrædelser, der ikke straffes med højere straf end fængsel i 4 måneder, bortfalde, når den medvirkende kun har villet yde en mindre væsentlig bistand eller styrke et allerede fattet forsæt, samt når hans medvirken skyldes uagtsomhed.«

---

73. Hvilket ikke nødvendigvis er det samme som, at der også i praksis straffes meget vidtgående.

Som det fremgår allerede af lovteksten, opererer man i Danmark med et såkaldt »Einheitstäterbegriff«. Det indebærer, at alle deltagere i en forbrydelse pådrager sig et strafansvar for forbrydelsen på lige fod under samme strafferamme og med samme krav til tilregnelsen. Hermed bygger dansk ret på en *negativ medvirkensteori*, idet man afviser at dele deltagerne op i flere forskellige (ansvars)kategorier.⁷⁴ Modsat er f.eks. engelsk ret og tysk ret (bortset fra reglerne på Ordnungswidrigkeit området, jf. nærmere nedenfor) baseret på en opdeling i forskellige kategorier og er dermed baseret på en positiv medvirkensteori.⁷⁵

At man i dansk ret afviser at dele deltagerne op i ansvarskategorier, indebærer imidlertid ikke, at man ikke anerkender de sondringer og forskelle i den typiske strafværdighed, som danner basis for de positive medvirkensteorier. I stedet for at foretage en indledningsvis rubricering af de medvirkendes roller og derudfra deducere en række rubriceringer, som den pågældende skal kunne passe ind i for at kunne straffes, siger man i dansk ret, at udgangspunktet er, at alle medvirkende har samme strafansvar. Derefter, hvilket tydeligt fremgår af § 23, kan man med hensyn til strafudmålingen sondre mellem de enkelte deltagere og deres konkrete strafværdighed.

Da medvirkensansvaret efter dansk ret endvidere ikke er et accessorisk ansvar, jf. nedenfor i afsnit 2.5 bliver det muligt i det konkrete tilfælde at straffe de strafværdige og frit at graduere straffene alt efter indsats. Den pris, der umiddelbart skal betales for en sådan knastfri medvirkenslære, er imidlertid, at man nødes til at gøre det strafbare medvirkensområde meget, meget vidt både objektivt og subjektivt. Det kan udtrykkes således, at lovgiver på denne måde bevidst laver det strafbare område for stort for at kunne være sikker på at ramme dem, der »bør« straffes i den konkrete situation.

-
74. Se f.eks. *Vagn Greve*: Det strafferetlige ansvar, s. 166 f. og *Stephan Hurwitz*: Den danske Kriminalret, almindelig del, s. 350 ff. Af andre europæiske lande, hvor et Einheitstäterbegriff anvendes generelt i strafferetten, kan nævnes Italien, Østrig og Norge, jf. *Klaus Tiedemann* i *Das Corpus Juris als Grundlage eines Europäischen Strafrecht* (*Barbara Huber* (red.)), s. 64. Se om Norge nærmere nedenfor i afsnit 2.4.6.
75. Tilsvarende er tilfældet for f.eks. Frankrig og Tjekkiet. For sidstnævntes vedkommende jf. *Jan Musil* i *Das Corpus Juris als Grundlage eines Europäischen Strafrecht* (*Barbara Huber* (red.)), s. 120.

Afgørelsen af, hvem der så »bør« straffes inden for dette meget vide felt tilkommer i første række anklagemyndigheden (vil den rejse tiltale?) og i anden række domstolene (vil de dømme?). Som *Knud Waaben* har udtrykt det,⁷⁶ så har lovgiver »vist villighed til at skrive lovreglerne således at domstolene får et afgørende ord ved vurderingen af flere deltageres rollefordeling og strafværdighed.«

Alene det 1. punktum i § 23, stk. 1, har betydning ved fastlæggelsen af det objektive område for den strafbare medvirken: »Den for en lovovertrædelse givne straffebestemmelse omfatter alle, der ved tilskyndelse, råd eller dåd har medvirket til gerningen«. Ordene »tilskyndelse, råd og dåd« omfatter som udgangspunkt⁷⁷ enhver form for fysisk og mental bistand til en forbrydelses gennemførelse. Når hertil kommer, at det i dansk ret antages, at den skete medvirken ikke behøver at have været kausal for forbrydelsens gennemførelse,⁷⁸ og at også passivitet kan opfylde kravene,⁷⁹ fremgår det tydeligt, *hvor stort* et område der objektivt set er omfattet af bestemmelsen. Den personkreds, der således objektivt medvirker til en forbrydelses gennemførelse, omfatter ikke blot alle de personer, der er nævnt indledningsvis i afsnit 2.1, og alle de personer, der er nævnt i eksempel 1 ovenfor, men også f.eks. postbudet, der bringer et afpresningsbrev ud til offeret eller den urigtige erklæring ud til de sociale myndigheder.

Med et så vidt objektivt område er spørgsmålet om de subjektive krav af indlysende og central betydning. Da § 23 i sin opbygning, som tidligere nævnt, udvider ethvert gerningsindhold⁸⁰ til at omfatte også den medvirkende, er konsekvensen tillige, at de tilregnelsermæssige krav, der stilles i det gerningsindhold, der medvirkes

---

76. I UfR 1975B.1 ff. (14).

77. Se nærmere nedenfor især i afsnittene 3.3 og 3.4.

78. Jf. f.eks. *Stephan Hurwitz*: Den danske Kriminalret, almindelig del, s. 354, *Vagn Greve*: Det strafferetlige ansvar, s. 164. og *Knud Waaben*: Strafferettens almindelige del I, s. 217.

79. Jf. f.eks. *Knud Waaben*: Strafferettens almindelige del I, s. 217 ff. og afgørelserne i UfR 1998.545 H og UfR 2000.1085 H, hvor medvirken statueredes og UfR 1992.634 Ø, hvor tilstedeværelse ikke fandtes tilstrækkeligt til at statuere strafbar passivitet. Se også *Annette Nørby Møller-Sørensen* i TfK 2005.282 ff. (især s. 289 ff.).

80. Medmindre den pågældende bestemmelse måtte undtages fra den almindelige medvirkensbestemmelse enten direkte eller ud fra fortolkning, jf. nærmere nedenfor i afsnit 4.

til, også omfatter den medvirkende. Det indebærer, at der kræves forsæt ved medvirken til en forbrydelse, hvor forsæt kræves, og at uagtsom medvirken er tilstrækkelig ved medvirken til en forbrydelse, hvor uagtsomhed er strafbar.⁸¹

Ved medvirken til forsætsdelikterne sker klart den største »afskæring« af de muligt strafansvarlige. Uanset hvorledes medvirkensforsættet bedst beskrives,⁸² er det klart, at en lang række personer, der har berøring med en forbrydelse ikke har forsæt til alle leddene i gerningsindholdet og derfor ikke kan straffes. Dette gælder f.eks. C, kassedamen, fodgængereren og hjemmesygeplejersken i eksempel 1 i relation til straffelovens § 237. Da drab imidlertid også er strafbar i uagtsom form, og da det ikke på forhånd kan afvises, at de har handlet uagtsomt, vil end ikke disses strafansvar på forhånd kunne afskæres. Dette gælder helt oplagt også ved medvirken til forbrydelser, hvor uagtsomhed generelt er tilstrækkeligt, som det f.eks. er tilfældet med langt størsteparten af bestemmelserne i særlovgivningen.

Den tidsmæssige udstrækning af den strafbare medvirken kan være fra foretagelsen af den pågældendes eller en andens første forsøgshandling, jf. straffelovens § 21 til afslutningen af fuldbyrdelsen⁸³ af den forbrydelse, der medvirkes til. I relation til tilregnelserkravene bevirker dette, at en blot uagtsom medvirken ikke kan straffes på forsøgsstadiet, idet forsøgsstraf kræver forsæt.

Den person, der medvirker til en anden persons forudgående handlinger (f.eks. den sekretær, der renskriver et brev indeholdende urigtige oplysninger til en offentlig myndighed) vil således kunne straffes for medvirken til afgivelse af urigtig skriftlig erklæring

81. Dette fremgår da også af § 23, stk. 3 i.f. forudsætningsvis.

82. Se hertil især *Knud Waaben: Det kriminelle Forsæt*, s. 313 ff. *Knud Waaben* lader det være afgørende, hvorvidt den medvirkende enten selv har forsæt til alle led i gerningsindholdet, eller lige så godt, at han har forsæt til hovedmandens forsæt. Den medvirkende behøver ikke at sympatisere med gerningsmandens forsæt, f.eks. ønske at denne opnår vinding ved sit bedrageri. Blot den medvirkende har forsæt til, at gerningsmanden vil få eller tilstræber at få en sådan vinding, er det lige fuldt strafbart. Denne beskrivelse kan tiltrædes som dækkende for dansk rets beskrivelse af den medvirkendes forsæt, idet der dog henvises til afsnit 5 for nærmere analyser og overvejelser.

83. Ved tilstandsforbrydelser kan der således medvirkes indtil ophøret af den ulovlige tilstand.

(straffelovens § 163), hvis hun har *forsæt* til alle leddene i § 163. Hun vil da kunne straffes, såvel så længe forbrydelsen er på forsøgsstadiet, som når den er fuldbrydet. Handler hun alene *uagtsomt* i relation til erklæringens urigtighed, vil hun aldrig kunne straffes, så længe forbrydelsen er på forsøgsstadiet (hendes arbejdsgiver har endnu ikke »afgivet« erklæringen). Når erklæringen er afgivet, er § 163 fuldbrydet, men da den kræver *forsæt*, vil hun fortsat ikke kunne straffes. Såfremt hendes arbejdsgiver imidlertid er statsautoriseret revisor, vil han kunne straffes for at afgive en urigtig skriftlig erklæring også ved uagtsomhed,⁸⁴ hvilket, jf. ovenfor, slår igennem til den medvirkende. I den situation vil sekretæren fra det tidspunkt hvor revisoren afgiver erklæringen, kunne straffes for sin forudgående uagtsomme medvirken, men ikke så længe erklæringen endnu ikke er afgivet.

Man kunne, jf. nedenfor i afsnit 2.5.2, spørge om denne løsning er fornuftig og »rigtig«. Sekretæren er jo som udgangspunkt ikke undergivet straffebestemmelsen i revisorloven, idet sekretæren ikke afgiver erklæringer, hvis troværdighed er særligt vigtig. Opfatter man således RL § 27, stk. 4, sådan, at den er udgangspunkt for skabelsen af et særligt pligtforhold, foreskriver straffelovens § 23, stk. 2 imidlertid, at også den uden for pligtforholdet stående person (extraneus) straffes, men dog med mulighed for strafnedsættelse. Emnet behandles yderligere i afsnit 4.3 nedenfor.

2.4.3 Den tyske model

Ganske som i Danmark er tyske gerningsbeskrivelser typisk opbygget som enkeltmandsforbrydelser: »wer« (»den, der«).⁸⁵ For at skabe sikker hjemmel til at straffe ikke blot den person, der egenhændigt opfylder gerningsbeskrivelsens ord, men også andre personer med tæt tilknytning til gerningen, har man i den tyske straffelovs almindelige del indføjet bestemmelser med henblik på at »identificere« den mulige gerningsmand samt eventuelle medvirkende.

---

84. Jf. lov om statsautoriserede og registrerede revisorer § 27, stk. 4.

85. Jf. *Sch/Schr-Cramer*, s. 396/(1).

2.4.3.1 Täterschaft

I StGB §§ 25-27 opereres således med 3 forskellige typer af gerningsmænd og to forskellige typer af medvirkende. De nuværende regler stammer fra 1975, hvor de blev præciseret, men i øvrigt ikke ændret væsentligt i forhold til de tidligere regler om medvirken.⁸⁶

I henhold til § 25 opdeles *gerningsmænd* i følgende 3 grupper: »unmittelbarer Täter«, »mittelbarer Täter« og »Mittäter« alt jf. følgende ordlyd:

»(1) Als Täter wird bestraft, wer die Straftat selbst oder durch einen anderen begeht.

(2) Begehen mehrere die Straftat gemeinschaftlich, so wird jeder als Täter bestraft (Mittäter).«

Den *umiddelbare gerningsmand* (unmittelbarer Täter) er den person, der selv opfylder samtlige elementer i det givne gerningsindhold med den fornødne tilregnelser. Det kan hævdes, at reguleringen i § 25 for så vidt den angår den umiddelbare gerningsmand er unødvendig, idet denne netop er direkte strafssubjekt i henhold til de enkelte gerningsindhold. Før 1975 var denne person da heller ikke omhandlet af de tilsvarende regler. Lovgiver ønskede imidlertid så vidt muligt at give en legaldefinition på samtlige gerningsmandsformer.⁸⁷

Den *middelbare gerningsmand* (mittelbarer Täter) er den person, der lader forbrydelsen gennemføre gennem en anden eventuelt en person uden anelse om den kriminelle sammenhæng. Det kan naturligvis diskuteres, hvorvidt en sådan gerningsmand teknisk set er medvirkende, men der er næppe nogen tvivl om, at en marionetfører er den »egentlige« gerningsmand. Om man anvender en dres-

86. StGB §§ 46 ff. *Claus Roxins* nøgleværk om medvirken: Täterschaft und Teilnahme, er således primært bygget op over de indtil 1975 gældende regler, men er i de senere udgaver udkommet med et supplementskapitel, der sætter de »nye« regler ind i hans tidligere systematik m.v.

87. Den eneste gerningsmandsform, der ikke er direkte omtalt i StGB, er det såkaldte »nebenschaft«, hvilket omfatter tilfælde, hvor flere personer uafhængigt af hinanden realiserer gerningsindholdet, jf. således *Sch./Schr.-Cramer*, s. 425/(1).

seret abe eller et godtroende menneske til at gennemføre sin forbrydelse per distance, bør næppe gøre nogen forskel. Dette er i hvert fald synspunktet bag den tyske medinddragelse af denne middelbare gerningsmand under begrebet »Täterschaft«.

Medgerningsmand (Mittäter) er den person, der sammen med en anden udfører selve den strafbare handling, f.eks. to indbrudstyve, der følges ad og er fælles om at fjerne genstande fra gerningsstedet. Begrebet rækker imidlertid videre til også at omfatte personer, der deltager i en fælles forbrydelse efter en given arbejdsdeling. A udfærdiger f.eks. den falske check, og B foreviser den til betaling i banken.⁸⁸ Medgerningsmanden behøver således ikke selv at være til stede på gerningsstedet, ligesom han ikke behøver at realisere selve den strafbare handling.

Ikke blot fysisk deltagelse i et led i forbrydelsen, men også psykisk deltagelse vil kunne være omfattet af begrebet. Således nævnes hos *Schönke/Schröder*,⁸⁹ at også råd, der gives før eller under forbrydelsen, vil kunne begrunde henførelse som medgerningsmand under StGB § 25, stk. 2.

Denne opdeling i 3 forskellige typer af gerningsmandsvirksomhed er primært baseret på forsætsdelikter. Dette viser sig særligt tydeligt i den metodik, der anvendes ved sondringerne imellem gerningsmandsvirksomhed og medvirken (Täterschaft und Teilnahme), jf. nærmere nedenfor. Baggrunden herfor er, at uagtsomhedsdelikter⁹⁰ afgrænser sine ansvarssubjekter ud fra de krav til agtsomhed, der stilles i de enkelte situationer sammenholdt med de virkninger, den enkeltes handlinger får i relation til gerningsindholdet.⁹¹

---

88. Se *Sch./Schr-Cramer* s. 434/(61).

89. A.st. s. 436/(67).

90. Som kun eksisterer, såfremt uagtsomhed er særligt hjemlet i det enkelte gerningsindhold, jf. StGB § 15.

91. Jf. også *Wessels* s. 139/(506): »Täter eines Fahrlässigkeitsdelikt ist vielmehr jeder, der durch eine Sorgfaltpflichtsverletzung in objektiv zurechenbarer Weise zur Tatbestandsverwirklichung beiträgt« samt *Sch/Schr-Cramer*, s. 258/(148) ff.

2.4.3.2 **Teilnahme**

Reglerne om gerningsmandsvirksomhed i StGB § 25 suppleres af regler om *medvirken* i §§ 26 og 27:

»§ 26. Als Anstifter wird gleich einem Täter bestraft, wer vorsätzlich einen anderen zu dessen vorsätzlich begangener rechtswidriger Tat bestimmt hat.

§ 27. (1) Als Gehilfe wird bestraft, wer vorsätzlich einem anderen zu dessen vorsätzlich begangener rechtswidriger Tat Hilfe geleistet hat.

(2) Die Strafe für den Gehilfen richtet sich nach der Strafdrohung für den Täter. Sie ist nach § 49 Abs. 1 zu mildern.«

Som det fremgår, er *medvirken* her opdelt i to typer: *anstiftelse* og *medhjælp*. *Anstiftelse* i henhold til § 26 forudsætter, jf. ordlyden, at anstifteren forsætligt har påvirket gerningsmanden til at begå en forsættlig forbrydelse. *Anstiftelse* kræver, at gerningsmanden ikke på forhånd må have besluttet sig for at begå forbrydelsen. Det er dog tilstrækkeligt til at statuere *anstiftelse*, at gerningsmanden endnu var i tvivl, om han ville begå forbrydelsen eller blot i mere generelt holdte vendinger har besluttet sig for at begå en forbrydelse, men nu påvirkes til at begå en konkret forbrydelse.⁹² Der stilles ikke særlige krav til det middel, hvormed *anstiftelsen* kan foregå, blot der er tale om en udtrykkelig eller indirekte opfordring, der er forbundet med den nødvendige psykiske indflydelse på gerningsmandens beslutning.⁹³ *Anstifterens* forsæt skal omfatte den konkretiserede forbrydelse, og han skal kende de omstændigheder, der begrunder, at gerningsmandens handling er en forbrydelse. *Anstifteren* behøver således ikke at have forsæt til, at gerningsmandens handling udgør en forbrydelse og er strafbar, men nok til at det drejer sig om en retsstridig handling.⁹⁴

92. Jf. *Sch/Schr-Cramer*, s. 441/(5).

93. *Sch/Schr-Cramer* nævner s. 442/(7) retsafgørelser, hvor f.eks. overtalelse, ønsker, anmodninger ja selv spørgsmål har været tilstrækkeligt til at statuere *anstiftelse*.

94. Jf. *Sch/Schr-Cramer*, s. 443/(15).

Medhjælp i henhold til § 27 kræver ligeledes, at såvel den medvirkende som gerningsmanden har handlet forsættligt. Før 1975 nævnte den tilsvarende bestemmelse⁹⁵ udtrykkeligt »Rat und Tat« som de måder, hvorpå man kunne bistå gerningsmanden. Dette rammer stadig ned i kernen af en eventuel medhjælp efter § 27. Der kan være tale om såvel intellektuel, psykisk som fysisk bistand, blot bistanden muliggør, letter eller forstærker gerningsmandens forbrydelse. Det er et krav, at bistanden er kausal for den gennemførte (eller dog forsøgte) forbrydelse, om end der ikke kræves *conditio sine qua non*.⁹⁶

Den medhjælpende behøver ikke at handle i fælles forståelse med gerningsmanden og kan endda ligefrem fraråde ham at gennemføre en forbrydelse, som den medhjælpende måske finder forkastelig, når blot han har det fornødne forsæt til, at hans bistand indgår som et understøttende element i gerningsmandens retsstridige handling. Den medhjælpende behøver ikke at kende alle detaljer i gerningsmandens forbrydelse, men skal have kendskab til i hvert fald hovedbestanddelene.⁹⁷

2.4.3.3 Afgrænsningen mellem *Täterschaft* og *Teilnahme*

Som det er fremgået af det forudgående, synes der umiddelbart at kunne være en del overlap og afgrænsningsproblemer imellem gerningsmandsvirksomhed i henhold til StGB § 25 og medvirken efter §§ 26 og 27. Er den person, der anstifter en anden til at begå en forbrydelse f.eks. middelbar gerningsmand eller anstifter? og er den, der bidrager i form af rådgivning om gennemførelsen af et bedrageri at betragte som medgerningsmand eller som medhjælper?

Det ville føre for vidt her at nævne alle de modeller,⁹⁸ der har været fremhævet i teorien, idet der er tale om et specifikt tysk pro-

---

95. § 49 a. F.

96. Se *Sch/Schr-Cramer*, s. 446/(10) ff. og *Wessels* s. 163 f./ (582).

97. Jf. *Sch/Schr-Cramer*, s. 448/(19) og *Wessels* s. 164/(584).

98. For en mere udførlig gennemgang med mange henvisninger kan henvises til *Sch/Schr-Cramer*, s. 406/(51) ff. eller, især for de ældre teories vedkommende, til *Roxin: Täterschaft und Tatherrschaft*, s. 4-59.

blem⁹⁹ med en særligt tysk angrebsvinkel. Følgende hovedmodeller har dog været fremherskende:

1) Den *formal-objektive* teori, hvorefter gerningsmand er den, der selv helt eller delvist udfører forbrydelsens iværksættelsehandling, hvorimod medvirkende alene er den, der bidrager med forberedelses- eller understøttelsehandlinger. Denne teori må dog nu anses for forladt, men var fremherskende indtil 1930'erne.

2) Den *subjektive* teori, der fokuserer på den handlendes indre indstilling til forbrydelsen. Gerningsmand er herefter den, der vil gennemføre forbrydelsen som »sin egen« og opfatter sig som gerningsmand (Täterwillen – animus auctoris). Medvirkende er herefter den, som har vilje til at deltage i en andens forbrydelse, som han dog gerne vil fremme (Teilnehmerwillen – animus socii).

3) De efterhånden mest fremtrædende teorier (de materiel- og final-objektive) er baseret på anvendelse af begrebet »Tatherrschaft«,¹⁰⁰ der upræcist kan oversættes til gerningsherredømme. Gerningsmand er herefter den, der er i besiddelse af herredømmet over hele eller dele af forbrydelsen. Gerningsmanden er med andre ord nøglepersonen, hvorimod de medvirkende er statister med mere eller mindre betydningsfulde opgaver.

Begrebet »*Handlungsherrschaft*« (handlingsherredømme) dækker over den umiddelbare gerningsmand, i hvis magt det står, om for-

99. Under solid finansiering fra EU har strafferetlige kredse i Europa siden 1995 beskæftiget sig med, hvorledes EUs finansielle midler kunne beskyttes. I forbindelse med dette arbejde er der blevet udarbejdet et udkast til en Corpus Juris inden for strafferetten. Dette projekt består i første omgang af 8 gerningsindhold (der alle omhandler beskyttelse af EUs midler) samt nogle almindelig dels bestemmelser – herunder regler om medvirken. I dette arbejde med den prætentive titel er artikel 12 bygget op som en blanding af tysk og fransk medvirkensret – meget lig den tyske opdeling. Ifølge »bemærkningerne til udkastet til lovforslaget« skyldes denne opbygning, at den positive opdeling er baseret på den historiske retsudvikling i Europa og er i harmoni med retsordenen i et flertal af medlemslandene, jf. *Mireille Delmas-Marty* (red.): *Corpus Juris der strafrechtlichen Regelungen zum Schutz der finanziellen Interessen der Europäischen Union*, s. 42.

100. Begrebet er i nyere tid blevet forfinet og har fået sin gennemslagskraft med *Roxin: Täterschaft und Tatherrschaft*, hvor 1. udgaven udkom i 1963.

brydelsen skal gennemføres eller ikke. Der er ham, der skal udføre selve forbrydelsens handling.

Om »*Willenherrschaft*« taler man, ved det herredømme den middelbare gerningsmand har i kraft af sin indflydelse på den person, der faktisk realiserer forbrydelsen. Der kan være tale om et herredømme via organisation, ved hjælp af udnyttelse af vildfarelser eller gennem tvang. Fælles er, at det skal være i den middelbare gerningsmands magt at gennemføre eller standse forbrydelsen, herunder ændre måden hvorpå den udføres.

Endelig anvendes begrebet »*funktionelle Tatherrschaft*« for medgerningsmanden, idet han (til forskel fra en blot medvirkende) opretholder herredømmet over sin del af forbrydelsen og dermed hele forbrydelsens udførelse.¹⁰¹ Herredømme over den samlede forbrydelses gennemførelse kan den enkelte deltager imidlertid kun have, hvis hans bistand ligger i eller umiddelbart ved iværksættelses-handlingen. I det omfang den pågældende blot optræder på forberedelsesstadiet, kan man ikke tale om et herredømme over den endelige forbrydelse, idet han på et tidspunkt må »give slip« på sin kontrol over forbrydelsen, i hvert fald når hans bidrag er udført. *Roxin* har på den baggrund beskrevet det objektive område for den mulige medgerningsmand, som » ... Beteiligung ... bei oder in unmittelbarem Zusammenhang mit der Tatbestandshandlung, der in Frage komme.«¹⁰²

I den tyske teori er der i dag overvældende tilslutning til at anvende gerningsherredømme-betragtningen som den afgørende ved afgrænsningstvivil mellem gerningsmand og medvirkende.¹⁰³ I retspraksis synes der imidlertid at være en fastholden ved de subjektive teorier, om end med en bevægelse hen imod inddragelse af mere objektive afgrænsningskriterier. De indicier, der anvendes af domstolene for at afgøre, om der i det konkrete tilfælde har været tale om gerningsmandsvirksomhed og ikke blot om medvirken, er f.eks. graden af den pågældendes egeninteresse i forbrydelsen, i hvilket

---

101. Se således *Roxin*, a.st. s. 280.

102. A.st. s. 304.

103. Jf. således *Sch/Schr-Cramer* s. 410/(64) ff., *Wessels* s. 143/(518) og *Roxin*, s. 632 f., alle med henvisninger.

omfang den pågældende har deltaget i forbrydelsens udførelse, og om der har været tale om eller dog tilsigtet et gerningsherredømme af den pågældende.¹⁰⁴

For dette værks tema skulle ovenstående – uanset dets meget forenklede og afgrænsningstvivilsudeladende – resume af tysk ret klart illustrere, at en rådgiver, der opsøges af en anden person med henblik på at få råd og/eller vejledning, under normale omstændigheder aldrig vil kunne falde ind under StGB § 25's regler om gerningsmandsvirksomhed og heller ikke under § 26 om anstiftelse.¹⁰⁵

Tilbage står derfor den mulige anvendelse af StGB § 27 om beihilfe som værende den centrale bestemmelse for et eventuelt medvirkensansvar for rådgivere.¹⁰⁶ I det følgende vil derfor i særdeleshed denne bestemmelse og litteratur og afgørelser vedrørende den blive inddraget.

2.4.3.4 Ordnungswidrigkeiten

Ordnungswidrigkeiten er straf lignende delikter, der primært håndhæves af den pågældende forvaltningsmyndighed inden for det område, der er tale om.¹⁰⁷ Det er lovgiver, der afgør, hvorvidt en given overtrædelse skal være en strafferetlig overtrædelse eller være en Ordnungswidrigkeit. Såfremt der er tale om det sidstnævnte, vil lovgiver have foreskrevet »eine Geldbuße« som straf for tilsidesæt-

104. Se *Sch/Schr-Cramer*, s. 417(87) ff., *Wessels*, s. 144 f./ (522) og *Roxin*, især s. 623.

105. Der ses her i første omgang bort fra atypiske situationer, hvor rådgiveren og den rådsøgende sammen planlægger og udfører en given forbrydelse. En sådan situation adskiller sig fra det her relevante, men kan naturligvis ikke udelukkes som helt upraktisk.

106. Dette bekræftes endvidere af, at de tre nyere tyske afhandlinger om ansvar for (især) advokatrådgivning udelukkende behandler StGB § 27 og knap nævner de øvrige bestemmelser. Se således *Monika Wolff-Reske: Berufsbedingtes Verhalten als Problem mittelbarer Erfolgsverursachung* (1995), *Stefan Rogat: Die Zurechnung bei der Beihilfe* (1997) og endelig *Jochen Mallison: Rechtauskunft als strafbare Teilnahme* (1979).

107. Ved fremsendelse af et bødepålæg, som lovbryderen enten kan betale, eller inden for 2 uger kan gøre indsigelser imod. Såfremt forvaltningsmyndigheden vil opretholde bødepålægget og ikke ønsker at foretage videre undersøgelser, oversendes sagen til anklagemyndigheden med henblik på indbringelse for retten, alt jf. OWiG §§ 65-70.

telse af bestemmelsen, ligesom ordet »ordnngswidrig« ofte vil være anvendt.¹⁰⁸

OWiG § 1, stk. 1, beskriver selv Ordnungswidrigkeiten således:

»Eine Ordnungswidrigkeit ist eine rechtswidrige und vorwerfbare Handlung, die den Tatbestand eines Gesetzes verwirklicht, das die Ahndung mit einer Geldbuße zuläßt.«

Der findes Ordnungswidrigkeiten i selve OWiG, men de fleste bestemmelser findes i færdselslovgivningen, miljølovgivningen, skatelovgivningen og erhvervslovgivningen¹⁰⁹ i øvrigt.

Uagtet grundtanken med Ordnungswidrigkeiten er og var, at der alene skulle være tale om mindre forseelser, er der imidlertid ikke tale om en opsamlingsmulighed under konkrete straffebestemmelser eller -sager, men derimod om et helt selvstændigt regelsæt, der eksisterer parallelt med det sædvanlige straffesystem. Man kan derfor opleve f.eks. at små tyverisager, behandles efter de strafferetlige regler, mens langt alvorligere Ordnungswidrigkeiten,¹¹⁰ behandles efter dette system.¹¹¹

Baggrunden for at fremhæve denne type forseelser på dette sted er, at der siden 1969 her har været et gerningsmands-/medvirker-system, der afviger væsentligt fra den tyske strafferets system. I OWiG § 14 har man således indført et enhedsgerningsmandssystem (Einheitstäterbegriff) angiveligt for at lette retsanvendelsen ved disse mindre indgribende retsfølger.¹¹²

OWiG § 14, stk. 1, lyder:

---

108. Eksempelvis lyder overskriften i § 39 i Gesetz über den Wertpapierhandel (WpHG) »Bußgeldvorschriften« og Afsnit 1, indledes med ordene: »Ordnungswidrig handelt, wer vorsätzlich oder leichtfertig ...«.

109. F.eks. i Gesetz über Preisnachlässe, Rabattgesetz, Handelsgestezbuch, Börsengestez og, som nævnt, i WpHG.

110. F.eks. er der i WpHG § 39, afsnit 3 foreskrevet Geldbuße op til 3 millioner DM.

111. Alt jf. *Bohnert* i *Karlsruher OWiG-Kommentar*, s. 8.

112. Jf. f.eks. *Sch/Schr-Cramer*, s. 399/(11 f.), men stærkt kritisk over for det »forenklede« i OWiG § 14 *Rengier* i *Karlsruher OWiG-Kommentar*, s. 199.

»Beteiligen sich mehrere an einer Ordnungswidrigkeit, so handelt jeder von ihnen ordnungswidrig. Dies gilt auch dann, wenn besondere persönliche Merkmale (§ 9 Abs. 1), welche die Möglichkeit der Ahndung begründen, nur bei einem Beteiligten vorliegen«.

Herved bringes Mittäterschaft, Anstiftung und Beihilfe ind under bestemmelsens ordlyd. Objektivt kræves fra den »medvirkendes side«, at hans bidrag er en medvirkende årsag til gennemførelsen af den sanktionerede handling.¹¹³

Subjektivt kræver straf for overtrædelse af OWIG som udgangspunkt forsæt, medmindre den pågældende bestemmelse udtrykkeligt fastsætter, at uagtsomhed er nok.¹¹⁴ Hvorvidt uagtsom medvirken (til en handling, hvor uagtsomhed er tilstrækkeligt for hovedmanden) er omfattet, er stærkt omdiskuteret i tysk teori. Langt størsteparten af teorien antager imidlertid, at der – i lighed med de almindelige strafferetlige medvirkensregler – kræves forsætlig medvirken i alle tilfælde.¹¹⁵ *Bloy* ser antageligt rigtigt, når han fremhæver,¹¹⁶ at baggrunden for at fastholde dette krav om forsæt dybest set er et ønske om at parallelisere anvendelsesområdet for medvirken inden for henholdsvis OWiG og StGB, idet et logisk gennemført Einheitstäter-begreb naturligvis må indebære, at også forsætlig medvirken til en andens uagtsomme handling er sanktionerbart,¹¹⁷ lige

113. Jf. *Rengier*, a.st. s. 204.

114. Jf. OWiG § 10.

115. Se f.eks. *Rengier*, a.st. s.200 og *Bloy* i *Festschrift für Rudolf Schmitt*, s. 35 m. henvisninger.

116. A.st. s. 36. Se også BGH, beslutning af 6. april 1983 (2 StR 547/82), gengivet i *wistra* 1983.161, hvor senatet som en del af sin begrundelse anfører: »Das Gebot, Wertungswidersprüche zwischen dem Strafrecht und dem Recht der Ordnungswidrigkeiten zu vermeiden, und der – auch durch die Entstehungsgeschichte belegte – Zweck der Norm führen indes zu der vom erkennenden Senat vorgenommenen einschränkende Auslegung.«

117. At dette ikke er strafbart efter tysk ret er fastslået ved BGH, beslutning af 6. april 1983 (2 StR 547/82), gengivet i *wistra* 1983.161: »... Wer vorsätzlich mitverursacht, daß ein anderer fahrlässig eine Ordnungswidrigkeit begeht, beteiligt sich damit nicht im Sinne von § 14 Abs. 1 OWiG an dieser Tat.« Se dog for en indskrænkende fortolkning af afgørelsen til alene at vedrøre tilfælde af medvirken til overtrædelse af andres særlige pligtforhold, *Göhler* i *wistra* 1983.242. Efter senatets begrundelser forekommer *Göhlers* fortolkning dog ikke overbevisende.

såvel som den uagtsomme medvirken til en andens uagtsomme handling, der også er sanktionerbar i uagtsom form, må være det.¹¹⁸

2.4.3.5 Tidsmæssige krav

Da det tyske medvirkensansvar er et accessorisk ansvar, jf. nærmere nedenfor i afsnit 2.5, er strafansvar afhængigt af, at hovedgerningen gennemføres eller dog når ind i det strafbare forsøgsområde.¹¹⁹ Tilsvarende gælder selvsagt for den person, der bedømmes som gerningsmand, at ansvaret først indtræder i og med hændelsesforløbet er kommet ind i det strafbare forsøgsområde.

Det strafbare forsøgsområde er fastsat i StGB § 22:

»Eine Straftat versucht, wer nach seiner Vorstellung von der Tat zur Verwirklichung des Tatbestandes unmittelbar ansetzt.«

OWiG § 13, stk. 1, er tilsvarende formuleret. Forsøg er generelt strafbart ved forbrydelser,¹²⁰ men ved forseelser og Ordnungswidrigkeiten¹²¹ kun når det er særligt hjemlet. Der er ikke i tysk teori enighed om, hvilke kriterier der er afgørende for forståelsen af, hvornår man tidsmæssigt set er nået ind i området, hvor forbrydelsen umiddelbart igangsættes.¹²²

Afgørende er som udgangspunkt, om gerningsmanden er kommet til det stadium, hvor det beskyttede retsgode er i umiddelbar fare for at blive krænket. Altså ikke et krav om udførelse af en iværksættelsehandling, men dog et krav om, at man f.eks. har indfundet sig på gerningsstedet og nu er klar til at begå forbrydelsen. At fjernere forberedelsehandlinger under alle omstændigheder er straffri, er der enighed om, allerede fordi dette følger direkte af lovttekstens ordlyd.

---

118. Den snart eneste fortaler for dette konsekvente system er *Kienapfel* i f.eks. NJW 1970.1828 ff.

119. Jf. *Wessels*, a.st. s. 157/(560) ff.

120. I henhold til StGB § 12 er forbrydelser (»Verbrechen«) retsstridige handlinger, der kan medføre straf af mindst 1 års fængsel, hvorimod forseelser (»vergehen«) er sådanne, der højst kan medføre mindre frihedsstraf eller bøde.

121. Jf. OWiG § 13, stk. 2.

122. Se *Sch/Schr-Eser*, s. 344/(24) ff. for en kort oversigt over de vigtigste teorier.

Strafansvaret for en medvirkende rådgiver vil således efter de almindelige forsøgs- og medvirkensregler i tysk ret først indtræde, når hans klient står umiddelbart overfor fuldbrydelsen af forbrydelsen – er nået til iværksættelsesstadiet.¹²³

For i givet fald at kunne »bremse« et komplot på et tidligere tidspunkt findes imidlertid i StGB § 30 en særlig regel om »forsøg på deltagelse«. Omfattet er således den, der forsøger at bestemme en anden til at begå en forbrydelse¹²⁴ eller at anstifte ham dertil. Tilsvarende straffes den, der erklærer sig villig til at begå en forbrydelse, den, der accepterer et tilbud om at begå en forbrydelse, og den, der aftaler at begå en forbrydelse. Omfattet af § 30 er imidlertid ikke den blotte bistand til et forsøgs gennemførelse, ligesom det heller ikke er tilstrækkeligt at indgå en aftale om, at den ene skal yde bistand (»Beihilfe«) til en forbrydelse, der skal gennemføres af den anden. Aftalen må gå ud på »Mittäterschaft« eller »Anstiftung« for at være omfattet.

Der er ganske strenge krav til konkretiseringen af forbrydelsen, herunder en endelig beslutning om at begå denne.¹²⁵

2.4.4 Den engelske model

2.4.4.1 Principal (in the first degree)

I lighed med de øvrige her omhandlede retssystemer opererer de engelske domstole med en opdeling mellem gerningsmand og eventuelle medvirkende, men i lighed med dansk ret er det objektive udgangspunkt, at der ikke er forskel på strafværdigheden af gerningsmanden og den medvirkende, jf. nedenfor i afsnit 2.4.4.2.

Engelsk strafferet er, som de øvrige retsområder i Commonwealth-landene, baseret på en blanding af lovgivning og domstolskabt ret. I nyere tid er antallet af strafferetlige lovregler imidlertid

123. Som *Waaben* udtrykker det i alm. del I, s. 192 i sin beskrivelse af fremmede retssystemer: »En forbrydelses iværksættelse eller udførelse er det stadium, hvor gerningsmanden har overstået sine forberedelser og er gået til sagen ...«.

124. I bestemmelsen siges, at der skal være tale om forsøg på at begå »ein Verbrechen«, hvilket ifølge legaldefinitionen i StGB § 12 vil sige en retsstridig handling, der kan medføre frihedsstraf på mindst 1 år.

125. Se i det hele *Sch/Schr-Cramer*, s. 458 ff.

øget, og de engelske domstole anser sig ikke længere for kompetente til at »skabe« nye gerningsindhold.¹²⁶

De strafferetlige regler findes spredt ud over et stort antal love, og der eksisterer ikke nogen samlet straffelov indeholdende hovedprincipper og hoveddelikter inden for strafferetten.¹²⁷

Gerningsmand (principal, eventuelt principal in the first degree, perpetrator eller actor¹²⁸) er efter engelsk ret den, der er den mest umiddelbare anledning til realiseringen af et gerningsindhold.¹²⁹

Det dækker naturligvis over den person med den fornødne tilregnelser, der selv realiserer det strafbelagte gerningsindhold, f.eks. selv udfærdiger det falske dokument, fører regnskabsbøgerne urigtigt eller selv affyrer pistolen. Det omfatter imidlertid også den person, der får en tredjemand i god tro¹³⁰ til at udføre gerningen for sig,¹³¹ ligesom det omfatter den, der sammen med en anden realiserer gerningsindholdet. I sidstnævnte tilfælde kan der være vanskeligheder med grænsedragningen over til medvirkenssituationer:

---

126. Jf. *Andrew Ashworth: Principles*, s. 72. Samme sted nævnes, at de skotske domstole fortsat forbeholder sig ret til at kriminalisere gerninger, og som eksempler på, at dette er sket, nævnes, at skotske domstole i 1983 skabte en straffebestemmelse om forbud mod salg af udstyr, der kunne anvendes til lim-snipling, og at de i 1989 udvidede voldtægtsbestemmelsen til også at omfatte ægtemænds voldtægt af deres hustruer.

127. I 1989 offentliggjorde *The Law Commission* et udkast til en straffelov for England og Wales (*Law Com. No 177 – 2 bind*). De regler, der foreslås deri vedrørende gerningsmandsvirksomhed og medvirkende, adskiller sig ikke væsentligt fra allerede gældende engelsk ret. Senest har *Law Commission* i sin årlige rapport for 2003/2004 (*Law Com 288*) tilkendegivet at den vil fremsætte endnu en rapport indeholdende et lovudkast medio 2004.

I rapporten for 2005/2006 (*Law Com 299*) stiller kommissionen i udsigt, at den vil udstede to rapporter, med hvert sit lovudkast i. Den ene vil handle om inchoate liability ved »assisting and encouraging crime«. Den anden om secondary liability. Rapporten om inchoate liability forelå i juli måned 2006 (og er i et vist omfang indarbejdet i nærværende bind), den anden rapport forventes i løbet af efteråret 2006.

128. Jf. f.eks. *K.J.M. Smith: Complicity*, s. 2, note 3.

129. *Smith & Hogan*, s. 128: »... the principal is the one whose act is the most immediate cause of the actus reus«. Samme citat anvendes som udgangspunkt i *Consultation Paper No. 131*, s. 14. *K.J.M. Smith, Complicity*, s. 28 fremhæver dog, at der såvel bevismæssigt som teoretisk endnu hersker nogen usikkerhed.

130. Eller som ikke kan straffes f.eks. på grund af mindrerighed eller sindssygdom, jf. *Smith & Hogan*, s. 128.

131. Svarende til det tyske mittelbarer Täterschaft, jf. ovenfor afsnit 2.4.3.1.

Er den person, der holder stigen for indbrudstyven gerningsmand til indbruddet? Er de to, der sammen planlægger at begå skattesvig, men hvor kun den ene udfører papirarbejdet, delt ansvarlige, eller er den ene medvirkende til den andens forbrydelse? *Smith & Hogan* anfører¹³² herom:

»The distinction between a joint principal and an abettor will sometimes be difficult to make. Generally it is immaterial in which capacity D2 is alleged to have participated in the crime. When it is necessary to distinguish, the test would seem to be: did D2 by his own act (as distinct from anything done by D1 with D2's advice or assistance) contribute to the causation of the actus reus? Where the actus is a »state of affairs« the test is: Ignoring D1, does the statutory description of the state of affairs fit D2?«

Ved denne definition er der ikke nogen tvivl om, at en rådgiver som udgangspunkt aldrig vil kunne være principal in the first degree i relation til sin klients forbrydelse. Ved at fokusere på det ydres overensstemmelse med gerningsindholdet vil imidlertid den revisor, der f.eks. afgiver klientens selvangivelse – ligesom i dansk ret – kunne betragtes som »principal« i relation til tilsvarende gerningsindhold som SKL § 13.

2.4.4.2 Secondary parties

Med vedtagelsen af Criminal Law Act i 1967 ophævedes sondringen mellem »felonies« og »misdemeanors«, så tidligere tids deraf afledte sondringer i relation til medvirkenstyper¹³³ ikke længere er aktuelle. Det enkle udgangspunkt for alle typer af strafbare lovovertrædelser er således the Accessories and Abettors Act 1861, section 8,¹³⁴ der lyder således:

»Whosoever shall aid, abet, counsel or procure the commission of any indictable offence whether the same be an offence at common law or by

---

132. A.st. s. 129.

133. Som f.eks. »Principal in the second degree« om en person der medvirkede ved selve realiseringen af en felony og »accessories before the fact« om de, der medvirkede på et tidligere stadium af forbrydelsen.

134. Som ændret ved the Criminal Law Act 1977.

virtue of any act passed, shall be liable to be tried, indicted and punished as a principal offender.«

Som i Danmark gælder bestemmelsen for alle strafbare lovovertrædelser, og som i Danmark omfatter ordene »aid, abet, counsel or procure« helt tilsvarende¹³⁵ som »tilskyndelse, råd og dåd« på det nærmeste enhver tænkelig form for fysisk og mental støtte. Det er ikke noget krav, at man opfylder alle 4 led, idet det er tilstrækkeligt at opfylde blot et af dem.¹³⁶ Det er heller ikke noget krav, at den ydede medvirken har været kausal for forbrydelsens gennemførelse.¹³⁷ Ren tilstedeværelse ved en forbrydelses gennemførelse er ikke nok. Der kræves mindst en form for opmuntring (også selv om den ikke har haft nogen effekt, jf. det manglende krav om kausalitet), og medvirken kan finde sted ved passivitet.^{138 139}

De objektive krav for strafansvar for medvirken synes i det hele at være parallelle såvel i indhold som i form, med de danske regler.

---

135. Også ren rådgivning (»advice«) er omfattet, jf. *Law Com 300/2006*, s. 60.

136. Jf. *Smith & Hogan*, s. 129 f.

137. Jf. *Andrew Ashworth: Principles*, s. 430. Se dog *Smith & Hogan*, s. 132, der er af den opfattelse, at »the law probably« medfører, at der må sondres mellem »procuring«, der forudsætter kausalitet men ikke consensus (samvirke, overensstemmelse), »abetting and counselling«, der forudsætter consensus men ikke kausalitet og endelig »aiding«, hvor ingen af delene kræves. *K.J.M. Smith: Complicity*, s. 89, finder det ikke muligt at identificere en entydig konklusion på baggrund af engelsk retspraksis, men synes at finde, at den i hvert fald afspejler en formodet kausalitet, blot det bevises, at den medvirkende har deltaget og/eller opmuntret gerningsmanden. Han tilføjer, at dette logisk set måtte bevirke at en sådan formodning skulle kunne afkræftes, med frifindelse til følge, men anfører ikke at der skulle være set eksempler herpå i retspraksis. Som en generel konklusion synes det derfor rigtigst at antage, at der ikke kræves kausalitet. Dette antages da også (om end med en vis usikkerhed) af *The Law Commission* i dets *Consultation paper No. 131/1993*, s. 20. På de følgende sider henviser kommissionen dog også til *Smith & Hogans* ovennævnte tredeling.

138. Jf. *Andrew Ashworth: Principles*, s. 431 ff.

139. I USA sondrede man tidligere mellem »principal in the second degree« og »accessory before the fact«, men denne sondring er nu i de fleste stater uden betydning, idet man lovmæssigt har gennemført en sidestilling mellem medvirkende »til stede« ved forbrydelsen (»principals in the second degree« – f.eks. vagthold) og medvirkende forud for fuldbyrdelsen (»accessory before the fact« – f.eks. udarbejdelse af planen for forbrydelsen). Jf. *Lafave & Scott Jr.: Criminal Law*, s. 571 ff. Reglerne svarer således nu i det store og hele til de engelske objektive krav. Accessory after the fact betragtes ikke længere som en medvirkensforbrydelse, jf. *Carl Erik Herlitz: Parties to a Crime*, s. 90, men den konkrete adfærd kan naturligvis være særskilt strafbelagt, f.eks. som hæleri.

På det *subjektive* plan adskiller engelsk ret sig imidlertid afgørende fra dansk derved, at straf for medvirken kræver *forsæt*, uanset om der er tale om medvirken til en forbrydelse, hvor forsæt kræves, eller om uagtsomhed er tilstrækkeligt, eller hvor der måtte være foreskrevet objektivt ansvar.

Det nødvendige forsæt antages – udover i tilfælde af positiv viden – at foreligge, hvor den medvirkende bevidst har lukket øjnene for (yderligere) vished om det faktum, som han må formode eksistensen af,¹⁴⁰ hvorimod der i engelsk ret næppe er basis for at medtage »recklessness«, som tilstrækkelig subjektiv dækning.¹⁴¹ For en yderligere beskrivelse og diskussion af forsætskravene henvises til afsnit 5.2 nedenfor om forsættlig medvirken.

Ligeledes til forskel fra dansk ret, er det klare udgangspunkt for engelsk ret, at medvirkensansvaret er et *afløst ansvar*. Dette indebærer, at det ikke er muligt at straffe for medvirken, hvis hovedmanden ikke kan straffes.¹⁴² I nogle tilfælde har man forsøgt at »afhjælpe« denne konsekvens ved i stedet at betegne den medvirkende som *principal in the first degree*, der begår forbrydelsen med et uansvarligt mellemled.¹⁴³ *Andrew Ashworth* har dog påpeget,¹⁴⁴ at denne løsning ikke er tilfredsstillende i alle situationer, idet han mener, at beskrivelsen af selve gerningen sprogligt kan umuliggøre en konstruktion, der hævder, at den pågældende person udnævnes til gerningsmand. Han finder f.eks. dette udelukket i tilfælde af

140. Jf. f.eks. *Andrew Ashworth: Principles*, s. 438: »shutting his eyes to the obvious« og *I.H. Dennis* i *The mental element for accessories* i bogen: *Criminal Law – essays in Honour of J.C. Smith*, s. 40 ff. (s. 49) – herefter citeret som »Dennis« – der taler om »wilful blindness«.

141. Jf. *Dennis*, s. 49 f., *Andrew Ashworth: Principles*, s. 439, og *Smith & Hogan*, s. 141, der dog med henvisning til nogle domme åbner for muligheden af, at den medvirkendes »awareness of probability« i nogle tilfælde kan være tilstrækkelig.

142. Der findes dog afgørelser, der fastslår, at det er tilstrækkeligt, at der objektivt er realiseret en forbrydelse, og at medvirken fortsat kan straffes selvom hovedmanden må frifindes f.eks. på grund af manglende forsæt. I *R v. Cogan & Leak* [1976] 1 Q.B. 217 blev gerningsmanden således frifundet for voldtægt, fordi han (fejlagtigt) troede at offeret samtykkede. Der dømtes desuagtet for medvirken.

En tilsvarende nyere afgørelse findes i *DPP v. K & B* [1997] 1 Cr. App. R 36.

143. Fastslået i *R v. Cogan & Leak* [1976] 1 Q.B. 217.

144. I *Principles*, s. 451 f. Eksemplet er hentet fra afgørelsen *R v. Cogan and Leak* [1976] 1 QB 217.

voldtægt (hvor gerningsmanden bilder det (derfor) ansvarsfri medlem ind, at offeret har samtykket i samlejet)¹⁴⁵. Implikationer ved det afledede ansvar behandles nærmere nedenfor i afsnit 2.5.

I eksempel I ville strafansvar således være udelukket på forhånd for kassedamen, fodgængereren og hjemmehjælperen – ikke fordi de ikke objektivt kunne omfattes af det strafbare område, men fordi de ikke havde forsæt.

C, der havde solgt A våbnet med en mulig formodning om dets anvendelse, ville kun kunne straffes, såfremt man måtte finde, at der forelå forsæt i formen bevidst uvidenhed. Derimod vil V3 (vennen, der lejede bilen til A med fuldt kendskab til As planer) efter engelsk ret kunne straffes.¹⁴⁶

2.4.4.3 Beslægtede regler

Som opridset i det foregående afsnit forudsætter straf som secondary party, at den pågældende har foretaget en disposition, der objektivt kan falde ind under begreberne aiding, abetting, counselling or procuring, og at den pågældende forbrydelse faktisk er blevet begået. Som supplement til reglerne om medvirken er der imidlertid udviklet nogle principper/lovregler, der hører med i beskrivelsen af samvirke om forbrydelser i engelsk ret.

2.4.4.3.1 Joint enterprise

Det har været omdiskuteret, hvorvidt læresætningen om »joint enterprise« var en selvstændig doktrin, eller der var tale om en fortolkning af de almindelige medvirkensregler, som skitseret i foregående afsnit. Det antages i dag af *Andrew Ashworth*,¹⁴⁷ at der er tale om en fortolkning af medvirkensreglerne, primært sigtende mod

---

145. Se som et praktisk, dansk eksempel på en sådan situation, *UfR 2006.703 Ø*, hvor »gerningsmanden« blev straffet for overtrædelse af § 216, jf. § 21, jf. § 23 (gerningsmanden havde via Internettet bildt en tredjeperson ind, at offeret gerne ville lege et rollespil, hvor hun blev udsat for voldtægt).

146. Se dog nærmere nedenfor i kapitel 5.

147. I *Principles*, s. 443 med henvisning til House of Lords afgørelse i *Powell and Daniels* [1999] AC 1. Se for en opridsning af doktrinen udvikling *The Law Commission* i dets *Consultation paper No. 131/1993*, s. 57 ff. *Law Commission* synes dog (i 1993) overvejende at hælde til det synspunkt (a.st. s. 63), at der er tale om en selvstændig doktrin, der ikke fuldstændigt overlapper medvirkensområdet.

tilfælde, hvor begivenhedsforløbet udvikler sig anderledes end oprindeligt forudset af den medvirkende. Doktrinen indebærer et fælles ansvar for de forbrydelser, der begås inden for rammerne af den fælles forståelse, der har været af den oprindeligt planlagte forbrydelse(sart). Forudsætningen for ansvar er, uanset om der er tale om en selvstændig doktrin med et ikke helt sammenfaldende område med medvirkensreglerne, eller der er tale om en udvidende fortolkning af disse, at der er handlet forsætligt – eller i hvert fald bevidst accepterende¹⁴⁸ af parterne.

2.4.4.3.2 *Incitement*

Incitement er en forbrydelse i sig selv og består i at (forsøge) at få en anden til at begå en forbrydelse. Begår den anden faktisk forbrydelsen, »overtages« ansvaret af de ovennævnte regler om medvirken. Der skal være tale om »encouragement«, dvs. et pres, en rådgivning eller en overtalelse, muligvis indeholdende et element af tvang fra den ansproendes side, men dette behøver ikke at være direkte udtrykt. Under alle omstændigheder forudsættes forsæt til den ansproredes forbrydelse herunder muligvis viden om at også den ansprorede har forsæt. Den nærmere afgrænsning af incitement, herunder denne forbrydelses berettigelse, er stærkt omdiskuteret,¹⁴⁹ og det er kun sjældent, anklagemyndigheden rejser tiltale herfor.¹⁵⁰

I sin seneste rapport¹⁵¹ tager *Law Commission* således også udgangspunkt i, at det 1) er stødende, at et medvirkensansvar efter de ovennævnte regler (dvs. en assistance) forudsætter, at gerningen bliver begået eller forsøgt begået, hvorimod der er et selvstændigt strafansvar, hvis der foreligger encouragement, og 2) at reglerne om incitement er uklare, ufuldstændige og at retspraksis har behandlet dem forkert.

Law Commission foreslår, at der indføres to nye selvstændige forbrydelser for de tilfælde, hvor man ikke kan fastslå medvirken til

148. »Wilful blindness« eller den øvre del af området for recklessness.

149. Se i det hele referat af kritikken og diskussionen i *The Law Commissions Consultation paper No. 131/1993*, s. 64 ff.

150. Jf. *Andrew Ashworth: Principles*, s. 482.

151. *Law Com No. 300/2006*.

en konkret forbrydelse, og bl.a. derfor ikke kan anvende reglerne om secondary parties. De to grupper af regler¹⁵² skal have følgende hovedindhold:

(1) encouraging or assisting the commission of an offence (»the principal offence«) intending to encourage or assist its commission (»the clause 1 offence«);

(2) encouraging or assisting the commission of an offence (»the principal offence«) believing that it will be committed (»the clause 2(1) offence«).

Begge forbrydelser er tænkt at være selvstændigt strafbare, det vil sige uafhængigt af, om hovedmanden faktisk gennemfører den påtænkte forbrydelse, om han overhovedet kommer ind i et strafbart forsøg, eller om en helt tredje person måtte gennemføre forbrydelsen.

Det subjektive krav er enten intention eller »believing«. Begge dele er forsætskrav, men i hver sin ende af skalaen. Ud fra Law Commissions eksempler, kan »believing« – kravet antageligt rubriceres et sted rummende den nedre del af sandsynlighedsforsættet og den øvre del af dolus eventualis.

2.4.4.3 Conspiracy

Ifølge Criminal Law Act 1977, Part I, er det en forbrydelse i sig selv at indgå en aftale om at begå en forbrydelse. Reglen supplerer såvel medvirkensreglerne som forsøgsreglerne, hvilke sidstnævnte forudsætter en »more than merely preparatory« handling,¹⁵³ hvor det objektive krav i forbrydelsen conspiracy er en aftale (af et givent indhold). Dette indebærer, at et strafansvar kan indtræde tidsmæssigt hurtigere ved forbrydelser med flere gerningsmænd end med enkeltmandsforbrydelser.¹⁵⁴

---

152. Se nærmere *Law Com 300/2006*, s. 146 ff., hvor lovudkastet indeholder en række beskrivelser af forskellige situationer, supplerende regler og undtagelser (»defences«).

153. Jf. the Criminal Attempts Act 1981, section 1(1).

154. Dette er faktisk også gældende dansk ret, idet straffelovens § 21 forudsætter en »handling« før, et strafansvar indtræder, men samtidig antages det, at den blotte

I lighed med forsøgsreglerne forudsætter conspiracy forsæt, og om end de nærmere krav til indholdet af dette forsæt er omdiskuteret, er der tilsyneladende enighed om, at forsætskravet er strengere ved conspiracy end ved forsøg, hvor recklessness med hensyn til i hvert fald visse omstændigheder omkring forbrydelsen efter nogle afgørelser vil kunne være tilstrækkeligt.¹⁵⁵

Reglerne om conspiracy rummer imidlertid fortsat den særegenhed, at ikke blot den nu lovbundne form, som skitseret ovenfor, er strafbar, men tillige rudimenter af den gamle common law regel om conspiracy, hvorefter der var tale om en sådan forbrydelse ved indgåelse af aftale om at udføre en »ulovlig« handling, også selvom denne handling ikke i sig selv var kriminaliseret, fortsat er gældende ret. Dette gælder således fortsat f.eks. conspiracy to defraud¹⁵⁶ og conspiracy to corrupt public morals¹⁵⁷. Retspraksis på området er dog i dag langt fra entydig, og det opfattes vel nærmest som en sikkerhed for at kunne straffe selv i mere specielle tilfælde.¹⁵⁸ Der er da også rejst berettiget kritik af disse reglers opretholdelse, hvis formålet alene er dette.¹⁵⁹

Et andet træk, karakteristisk for conspiracy (og tillige afstedkommende kritik) er en tendens hos anklagemyndigheden til at anvende reglerne om conspiracy, hvor det er »tilstrækkeligt« at bevise aftalen og dennes elementer, frem for det måske ofte vanskeligere at føre

---

indgåelse af en aftale kan opfylde kravene til en handling, jf. f.eks. *Vagn Greve* i Kommenteret straffelov, alm. del, s. 187 og *Stephan Hurwitz*: Den danske Kriminalret, almindelige del, s. 323. Det kan i høj grad diskuteres om en blot mundtlig udveksling af enige synspunkter kan og bør sidestilles med en positiv, ydre handling. Også hensyn til ytringsfriheden kan her spille en begrænsende rolle. Det antages normalt, at der er sammenhæng mellem den nedre grænse for § 21's anvendelsesområde og straffelovens § 23 om medvirken. Se nærmere om forholdet til § 21 afsnit 3.5 nedenfor.

Som forsvar for conspiracy som selvstændig forbrydelse, anfører Law Commission i *Law Com 300/2006*, s. 5, note 15, at en aftale (til forskel fra et udtalt forsæt om at ville begå en forbrydelse) indeholder et element af gensidig opmuntring.

155. Se hertil især den meget omfattende beskrivelse hos *Smith & Hogan*, s. 280 ff. sammenholdt med *Andrew Ashworth*: Principles s. 464 f. vedrørende de subjektive krav til forsøg.

156. Se herom f.eks. *Law Com 300/2006*, s. 25 f.

157. *Shaw v. DPP* [1961] 2 W.L.R. 897, HL og *Knüller v. DPP* [1972] 3 W.L.R. 143, HL.

158. Se i det hele *Smith & Hogan*, s. 293 ff.

159. Jf. *Andrew Ashworth*: Principles s. 474 f.

bevis for gerningsindholdets faktiske opfyldelse og de enkelte deltageres rolle i den forbindelse.¹⁶⁰ Der er således intet i reglerne om conspiracy, hverken de legislative eller de der følger af retspraksis, der forhindrer anvendelsen, selvom den planlagte forbrydelse faktisk er gennemført.¹⁶¹

I USA anvendes endda den såkaldte *Pinkerton-doktrin*,¹⁶² hvorefter deltageren i en conspiracy bliver ansvarlig for alle de forbrydelser, der flyder af sammensværgelsen, eller som med rimelighed kan forudses som konsekvenser heraf. I denne vide form anvendes conspiracy ikke længere i England.¹⁶³

2.4.4.3.4 RICO

Som et *rent US-amerikansk* supplement kan nævnes den såkaldte »RICO« Act,¹⁶⁴ der blev indført i 1970 i et forsøg på at bekæmpe den organiserede kriminalitet, men som siden er blevet anvendt især i sager om økonomisk kriminalitet.¹⁶⁵ Det særegne ved RICO er blandt andet, at dens gerningsbeskrivelser er overordentligt løse, at den giver adgang til at foretage beslaglæggelser og konfiskationer selv ud over det sædvanlige for US-amerikansk ret, og at beviskravene er særdeles lempelige. Hertil kommer, at den giver mulighed for at idømme meget strenge straffe for forseelser, der normalt ikke takseres så hårdt.¹⁶⁶

---

160. For tilsvarende kritik i USA, se *Lafave & Scott Jr.: Criminal Law*, s. 526 ff.

161. Det betragtes dog som »bad practice« at rejse tiltale for såvel conspiracy som for den fuldbyrdede forbrydelse, jf. *Andrew Ashworth: Principles*, s. 474. Se også *Smith & Hogan*, s. 306.

162. *Pinkerton v. United States*, 328 US 640 (1946). Det fremhæves dog af *Wayne R. LaFave: Criminal Law*, s. 634 f., at modstanden mod Pinkerton-doktrinen har været tiltagende gennem årene, og at f.eks. Model Penal Code ikke rummer denne doktrin.

163. Jf. *Dennis*, s. 43. Det må da også være logisk, at straf for conspiracy er en straf for at aftale en given forbrydelse, og da det er aftalen, der er det centrale forbrydelseselement, er det også denne og det forsæt, de enkelte deltagere har hertil, der kan straffes. Ikke eventuelle andre forbrydelser, der udføres af andre deltagere undervejs, men som ikke var omfattet af den øvrige forsæt. Dette er da også den retsstilling, der beskrives af *Smith & Hogan*, s. 286 ff.

164. RICO står for: »the Racketeer Influenced and Corrupt Organizations Act«, som er blevet indarbejdet af 31 amerikanske stater.

165. For en ajourføring af praksis især i relation til RICO's anvendelse overfor revisorer, se *Mohammed B. Hemraj* i *Journal of Financial Crime*, vol. 10, 2002:2, s. 159 ff.

166. Se for en nærmere beskrivelse *John R. Rowlett*, *American Journal of Criminal Law*, vol. 20:239, 1992-93.

Kravene til en domfældelse kan sammenfattes til,¹⁶⁷ at anklagemyndigheden skal bevise:

»(1) that the defendant; (2) through the commission of two or more acts; (3) constituting a »pattern«; of (4) »racketeering activity«; (5) directly or indirectly invest[ed] in, or maintain[ed] an interest in, or participate[d] in; (6) an »enterprise«; (7) the activities of which affect[ed] interstate or foreign commerce«.

Referatet illustrerer tydeligt vagheden i gerningsbeskrivelsen, samt at den indlysende rammer et område af medvirken, hvor den blotte deltagelse i et forretningsarrangement, sågar udførelse af arbejde for eller sammen med personer, der i den sammenhæng begår en forbrydelse, i sig selv kan være tilstrækkeligt til at pådrage sig (et strengt) ansvar.

Sammenfattende synes det, som om de her nævnte supplerende retsregler primært findes for at afbøde eventuelt »uheldige« resultater af, at straf for medvirken (som secondary part) forudsætter, at hovedforbrydelsen rent faktisk gennemføres og endda gennemføres af en person, der selv opfylder betingelserne for strafansvar. Det kan meget vel være de engelske medvirkensreglers afledede natur, der er med til at skabe behovet især for regler om incitement og conspiracy, hvor ellers typiske medvirkenshandlinger må konstrueres som selvstændige forbrydelser for at kunne fastholde princippet om medvirkensansvaret som afledet fra hovedmandens ansvar.

Sammenholder man de her i afsnittet beskrevne regler, danner der sig et klart billede af, at engelsk ret på det objektive plan har lige så omfattende regler om medvirken som i Danmark, hvorimod der er en markant sondring på det subjektive plan. Al medvirken (herunder medvirkenslignende selvstændige forbrydelser) forudsætter forsæt.¹⁶⁸

167. Jf. *Tracy Doherty, David Druffner, Rajinder Singh & Anne Warde, American Criminal Law Review* vol. 31:769, 1993-94. (775) med henvisninger.

168. Denne retstilstand kritiseres af *K.J.M. Smith: Complicity*, s. 192 f. med afsæt i et eksempel om objektivt ansvar for hovedmanden, men straffrihed for den uagtsomt medvirkende. Han afviser dog at hans eget forslag om at uagtsomhed hos den

Som det imidlertid fremgår af afsnit 5 nedenfor, er det langt fra indlysende, hvorledes man skal fastsætte kravene til den medvirkendes forsæt. Som nævnt ovenfor i afsnit 2.4.4.2 er det i dag klart efter engelsk retspraksis, at den medvirkende ikke behøver at have noget ønske om at fremme hovedmandens forbrydelse. Det er tilstrækkeligt, at den medvirkende indser, at hans bistand vil fremme en andens forbrydelse.

Så klar er retstilstanden ikke i USA,¹⁶⁹ hvilket har ført til, at man i hvert fald der må afvise, at den medvirkendes forsættligt foretagne bistandshandling kan være tilstrækkelig til domfældelse, hvor hovedmandens forbrydelse er blot uagtsom.¹⁷⁰ Et eksempel på den problemstilling, der kan opstå, er den person, der overlader sin bil til en spirituspåvirket, der herefter (uagtsomt) påkører og dræber en fodgænger. For at komme uden om den »forhindring«, at medvirken kræver forsæt muligvis endda i den form, at den medvirkende ønsker at fremme forbrydelsen ved sin handling, har man i stedet set afgørelser, hvor den teknisk set medvirkende til en uagtsomt begået forbrydelse (der naturligvis også skal være strafbar i uagtsom form) i stedet for at blive betragtet som medvirkende til den andens uagtsomme manddrab behandles som (med)gerningsmand til det uagtsomme drab. Derved drejes tilregnelservurderingen væk fra kombinationen (medvirkenshandling med viden om en vis risiko og en andens uagtsomme adfærd) over til en mere enkeltstående vurdering: har overladelsen af bilen til den spirituspåvirkede uagtsomt medført fodgængerens død. *Lafave & Scott Jr.* fremhæver dog,¹⁷¹ at denne løsning efter amerikansk ret kun kan anses for problematisk ved forårsagelsesdelikter.

---

medvirkende i hvert fald i sådanne situationer skulle have nogen realistisk udsigt til gennemførelse. Berettigelsen af denne pessimisme bekræftes af Law Commissions kommentarer i *Consultation paper No 131*, s. 111.

Visse steder forudsættes endda ikke blot forsæt i sædvanlig forstand., men ligefrem et ønske om at fremme forbrydelsen, således f.eks. i Californien, jf. *Sanford H. Kadish*, *Journal of Criminal law and Crimonology* 87, No. 2 [1997], s. 369 ff. (382).

169. Jf. foranstående note samt *Lafave & Scott Jr.*: *Criminal Law*, s. 580 ff.

170. Her bortses fra tilfælde, hvor hovedmanden er en (relativt) uskyldig agent for den medvirkendes forsættlige forbrydelse.

171. *Criminal Law*, s. 585 f.

2.4.5 Den svenske model

2.4.5.1 Før 1949

I Sverige var hovedopfattelsen før 1734, at kun den direkte gerningsmand kunne stilles til ansvar for forbrydelsen. Undtagelsesvist gjaldt dog visse regler om meddelagtighed især til grovere forbrydelser som f.eks. drab. I følge landskabslovene kunne man således vælge at drage en person til ansvar for et drab, blot denne havde været til stede ved drabets udførelse. Der var imidlertid også efter Västgöotalagen mulighed for at drage en »radsbani« til ansvar. Ved en »radsbani« forstod man bl.a. den som »genom råd ... gifver anledning till dråp.«¹⁷²

Ved 1734 års lag indførte man generelle regler om medvirken, og det hed således¹⁷³ i 61:sta., 1:

»Hvar som biuder, eller leger, hielper, eller råder annan til någon missgierning, så at then ther igenom sker; straffes lika med then, som gierningen gjorde.«

Foruden denne generelle bestemmelse havde man ved enkelte forbrydelser regler om medvirken til netop disse.¹⁷⁴

I midten af 1800-tallet hed det i Straflagens 3 Kap. om delaktighet i Brott 4 §¹⁷⁵ om den, der giver råd til en forbrydelses udførelse:

»Har någon, före brotts utförande, eller vid utförandet, dock i mindre mån, än i 3 § sägs, med råd eller dåd gerningen främjat; straffes efter ty som han pröfwat hafwa till brottet bidragit; dock mindre än om han sjelf gerningsman varit.«

Det fremgik af bestemmelserne, at straf for medvirken såvel som for anstiftelse (der behandles i en særskilt §) krævede forsæt. Derudover fandtes i 5 § en bestemmelse om »stämpling«, der i sin ide minder om det engelske begreb »conspiracy«¹⁷⁶:

172. Jf. *Olle Hoflund*: Medverkan till brott, s. 11. samt SOU 1996:185, Del II, s. 133 f.

173. Her citeret efter *Olle Hoflund*: Medverkan till brott, s. 15.

174. Jf. *Olle Hoflund*: Medverkan till brott, s. 16 ff.

175. Her citeret efter *Olle Hoflund*: Medverkan till brott, s. 27.

176. Her citeret efter *Olle Hoflund*: Medverkan till brott, s. 27.

»Hafwa två eller flere i samråd beslutit verkställandet af något brott; då skall hwar, som i den stämpling deltagit och wid brottets utförande när varit eller, före eller wid utförandet, gerningen främjat eller efteråt gerningsmannen tillhandagått, straffes som vore han sjelf gerningsman.«

På baggrund af *Thyréns* udkast til en ny straffelov foreslog *strafflagskommissionen* i 1923¹⁷⁷ nye regler blandt andet om delagtighed i forbrydelser. Det foresloges blandt andet at afskaffe reglerne om stämpling¹⁷⁸ og efterfølgende medvirken og herefter udelukkende lade anstiftelse og medhjælp til forbrydelsen være strafbare. Disse krævede begge forsætlig medvirken til forsætligt begået forbrydelse.¹⁷⁹ Om uagtsom medvirken fandtes i udkastets 7 § følgende bestemmelse:¹⁸⁰

»Har någon, av oaktsamhet, på sådant sätt varit i brott delaktig, att gärningen därigenom skett; vara så ansedd, som om han hade gärningen av oaktsamhet begått.«

Efter denne bestemmelse ville et ansvar for uagtsom medvirken således kræve, at den skete medvirken havde været kausal i forhold til den begåede forbrydelse.

I *Straffrättskommitténs betänkande* med forslag till lagstiftning om förmögenhetsbrott gives et eksempel på et muligt strafansvar for revisor, der samtidig belyser problemerne ved de dagældende svenske regler om uagtsom medvirken:¹⁸¹

»För revisor i aktiebolag stadgas i 132 § p 7 lagen om aktiebolag straff, där han i berättelse eller utlåtande eller annan handling, som fremläggas å stämman eller annorledes hålles tillgänglig för aktieägarna, mot bättre vetande lämnar oriktig uppgift rörande bolagets angelägenheter eller uppsåtligen underlåter att göra anmärkning mot dylik uppgift i handling, som av honom granskats. ... Genom rådgivande verksamhet eller genom att i sin revisionsberättelse underlåta att anmärka på en oriktighet som därigenom kommer att kvarstå i de definitivt fastställda

---

177. I *SOU* 1923:9.

178. Det lykkedes ikke. Stämplingsdefinitionen findes nu i BrB 23:2.

179. Jf. *Olle Hoflund: Medverkan till brott*, s. 29.

180. Her citeret efter *Olle Hoflund: Medverkan till brott*, s. 29.

181. *SOU* 1940:20, s. 236 f.

räkenskaperna för året kan en revisor jämväl ådraga sig ansvar för delaktighet i ett bokföringsbrott. Den antydda svårigheten att avgöra, huru vid uppsåtligt brott medverkan av annan än gäldenären bör bedömas, gör sig emellertid gällande, då fråga uppstår huruvida revisor är straffbar även om det blott kan läggas honom till last att han ej utfört sin revision så omsorgsfullt att han upptäckt oriktighet i böckerna eller annan oegentlighet. Enligt en åsikt skulle ansvar för sådan medverkan ej kunna inträda, emedan revisorn ej haft uppsåt att medverka till brottet. [note: Hagströmer, Svensk straffrätt I, s. 289 f. och 319 f.] Enligt en annan åsikt skulle det, förutsatt att det ifrågavarande brottet är straffbart i oaktsamhet, kunna komma i fråga att döma honom till ansvar såsom gärningsman till ett genom oaktsamhet begånget brott, åtminstone om hans medverkan varit av avgörande beskaffenhet, dvs. sådan att gärningen därigenom skett. [note: Denna åsikt har kommit till uttryck i strafflagskommissionens förslag (SOU 1923:9, s. 208 f.)] Denna fråga kan tydligen ej lösas utan att man ingår på en närmare granskning av delaktighetsreglerna, något som ligger utanför kommitténs uppgift.«

Frem til straffelovsreformen i 1948 var medvirken en accessorisk ansvarsform.¹⁸²

2.4.5.2 Gældende regler

De siden 1949¹⁸³ gældende regler om strafansvaret for medvirken er ikke udpræget klare, og der har da også været rejst nogen kritik heraf, ligesom udvalget, der har afgivet *Straffansvarsutredningen*¹⁸⁴ foreslår, hvad udvalget selv kalder præciseringer primært af legalitetsmæssige grunde.¹⁸⁵

Hovedbestemmelsen er BrB 23 kap. 4 §:

»Ansvar som i denna balk är föreskrivet för viss gärning skall ådömas inte bara den som utfört gärningen utan även annan som främjat denna med råd eller dåd. Detsamma skall gälla beträffande i annan lag eller författning straffbelagd gärning, för vilken fängelse är föreskrivet.

182. Jf. *SOU 1996.185*, del II, s. 136 f.

183. Reglerne om medvirken ændredes som nævnt i forbindelse med revisionen af 1864 års strafflag i 1948/49. Reglerne blev herefter optaget stort set uændret i BrB med ikrafttræden 1. januar 1965, jf. *Ivar Strahl: Allmän Straffrätt*, s. 242.

184. *SOU 1996.185*.

185. A.st. s. 213 ff.

Den som inte är att anse som gärningsman döms, om han har förmått annan till utförandet, för anstiftan av brottet och annars för medhjälp till det.

Varje medverkande bedöms efter det uppsåt eller den oaktsamhet som ligger honom till last. Ansvar som är föreskrivet för gärning av syssloman, gäldenär eller annan i särskild ställning skall ådömas även den som tillsammans med honom medverkat till gärningen.

Vad som sägs i denna paragraf skall inte gälla, om något annat följer av vad för särskilda fall är föreskrivet.«

Som det vil ses, har man bibeholdt den opfattelse, at medvirken som udgangspunkt skal straffes som hovedmandens kriminalitet, og at medvirken omfatter enhver, der yder råd og dåd. Til forskel fra reglerne fra før 1949 fastslog man imidlertid, at medvirken ikke længere var en accessorisk forbrydelse, der forudsatte et gerningsmandsstrafansvar, men at hver enkelt deltager skulle vurderes – og straffes – efter sine egne forudsætninger og handlinger.

Konsekvensen af de gældende regler er – groft sagt – at de ydre rammer for den medvirkendes strafansvar svarer til de danske¹⁸⁶. Dette gælder såvel den objektive beskrivelse af medvirkenshandlingerne som de subjektive krav, hvor hovedforbrydelsens krav er afgørende for, hvilken form for tilregnelser der kræves af den medvirkende.

Den måde, bestemmelsen er opbygget på, bevirker imidlertid, at det kan være afgørende for strafansvaret, om der er tale om gerningsmandsvirksomhed eller om »främjan«/medvirken i formen anstiftelse/medhjälp. Forudsætningen for medvirkensansvar ved andre bestemmelser end Brottsbalkens er nemlig, at der er straf af fængsel i rammen. I lighed med engelsk ret (om forståelsen af hvornår man er principal) og tysk ret (mittelbar-, unmittelbar- og mit-täterschaft) har man i såvel teori som retspraksis opfattet også den som gerningsmand, der igennem en anden eller sammen med en anden har begået forbrydelsen.

---

186. Dog med den ikke helt uvæsentlige forskel, at den svenske bestemmelse ikke åbner mulighed for straf for forsøg på medvirken. Se herom f.eks. *Ivar Strahl*, *Allmän Straffrätt*, s. 262 f.

Det i svensk ret klassiske eksempel er den forretningsdrivende, der får sin bogholder til at føre bøgerne i strid med lovgivningen. Her opfattes den forretningsdrivende traditionelt som (middelbar) gerningsmand og bogholderen som medvirkende, uagtet det er denne, der faktisk realiserer gerningsindholdet i bogføringsloven.¹⁸⁷

Bortset fra tilfælde hvor der er tale om medvirken til særlovsforbrydelser, der alene kan medføre bødestraf,¹⁸⁸ er der imidlertid ingen praktiske formål forbundet med at foretage en sondring mellem gerningsmændene på den ene side og de medvirkende på den anden, idet begge gruppers strafansvar som udgangspunkt er identiske.¹⁸⁹ Særligt i relation til medvirken til uagtsomhedsdelikter bemærker såvel *Nils Jareborg*¹⁹⁰ som forfatterne af *SOU 1996.185*,¹⁹¹ at spørgsmålet om medvirken i form af uagtsomhed ofte i praksis behandles som gerningsmandsvirksomhed.

2.4.5.3 Beslægtede regler

Som nævnt i afsnit 2.4.5.1 fandtes allerede i 1734 års lag en bestemmelse om »stämpling«. En bestemmelse herom findes fortsat i BrB, 23 kap. 2 § 2:

I fall som särskilt angivas dömes ock för stämpling till brott. Med stämpling förstås, att någon i samråd med annan beslutar gärningen, så ock att någon söker anstifta annan eller åtager eller erbjuder sig att utföra den.

187. Se således *Nils Jareborg*: Straffrättens ansvarslära, s. 119, hvor han om eksemplet anvender termen »Konverterat gärningsmannaskap«, idet den forretningsdrivendes ansvar som gerningsmand er udtryk for et udvidet gerningsmandsbegreb, hvor bogholderens formelle gerningsmandsansvar »krympes« til et medvirkensansvar. Se også *SOU 1996:185*, s. 195, hvor eksemplet i stedet er, at skatteyderen ofte betragtes som gerningsmanden og den, der fysisk har udfyldt selvangivelsen, blot som medvirkende til den begåede skattekriminalitet.

188. Hvilket imidlertid af *Nils Jareborg*: Straffrättens ansvarslära, s. 102, bemærkes at være uden praktisk betydning. Om dette skyldes, at mængden af særlovsbestemmelser uden fængsel i strafferammen er forsvindende ringe, eller det skyldes, at der er foretaget særskilt kriminalisering af medvirken de steder, hvor bøde er foreskrevet (hvilket dog har formodningen imod sig), fremgår ikke.

189. Jf også *SOU 1996.185*, s. 183.

190. Straffrättens ansvarslära, s. 113.

191. S. 188.

Som det ses, hjemler bestemmelsen dog ikke længere et generelt ansvar for stämpling, men definerer blot begrebet og henviser i øvrigt til, at straf herfor forudsætter særlig lovhjemmel. Sådan lovhjemmel findes i dag stort set kun ved forbrydelser mod statens sikkerhed, ved visse narkotikaforbrydelser og ved mened.

Stämpling må ses som en mellemform mellem medvirken og forsøg og skal ses i sammenhæng med, at de svenske regler om forsøg¹⁹² er langt mindre omfattende end de danske.

Alene den variant, der består i at »erbjuda sig att utföra« en forbrydelse, er mere vidtgående end de strafmuligheder, der følger af den danske straffelovs § 21 sammenholdt med § 23, hvor der som tidligere nævnt kræves aftale jf. nærmere nedenfor afsnit 3.5.

I tilfælde hvor en person får viden om, at en anden person agter at begå en forbrydelse, kan der i visse tilfælde indtræde en pligt til at afværge eller afsløre den andens forbrydelse.

Pligt til at afværge følger af BrB 23 kap. 6 § 2 og omfatter kun »uppfostrare eller förmyndare«, men en sådan pligt pålægges til gengæld, uanset hvilken slags forbrydelse der er tale om.

Pligt til at anmelde eller afsløre foreligger kun, hvor dette er særligt hjemlet, hvilket kun er tilfældet ved visse grove forbrydelser, jf. nærmere opregningen i *SOU 1996:185*, s. 314.¹⁹³

En særlig bestemmelse om revisorers betingede anmeldelsespligt ved kriminalitet begået i den reviderede virksomhed indførtes i den svenske aktieselskabslov i 1999.¹⁹⁴

Den særlige lov om »förbud mot juridiskt eller ekonomiskt biträde«¹⁹⁵ behandles nærmere nedenfor i afsnit 4.5.4.

---

192. BrB 23 kap. 1: (försök), og 2:1 (förberedelse).

193. Der er også tale om forbrydelser, der ikke alle kan antages at indebære samme fare, som tilfældet er ved de krav, der stilles i den tilsvarende, generelt udformede bestemmelse i den danske straffelovs § 141, som f.eks. falskmøntneri, spionage og røveri.

194. Se om denne regel *Rolf Skog*: *Økonomisk brott i aktiebolag*, og i *bet. 1379/1999*, s. 117 ff. hvor flertallet i udvalget om økonomisk kriminalitet og datakriminalitet anbefaler en tilsvarende model i dansk ret, jf. betænkningens s. 123 ff. En næsten tilsvarende regel blev indsat i den nye danske revisorlovgivning med virkning pr. 1. september 2003.

195. Indtil 1/7 2001 hed loven: »förbud mot yrkesmässig rådgivning i vissa fall m.m.«

2.4.5.4 Reformovervejelser

I *SOU 1996:185* blev det blandt andet foreslået, at der indføres udtrykkelig hjemmel til at straffe medgerningsmænd – forstået som personer, der samvirker om udførelsen af hele gerningsindholdet – og at hovedgerningsmanden (eller mændene) selv skal opfylde samtlige betingelser i gerningsindholdet.¹⁹⁶ Herudover blev det foreslået, at den nuværende fleksibilitet mellem begreberne gerningsmand og medvirkende fjernes, således at alene den, der faktisk realiserer hele gerningsindholdet kan være gerningsmand, ligesom denne ikke længere skal kunne opnå status som medvirkende.¹⁹⁷ Endelig blev det foreslået, at medvirken kun skal være strafbar i tilfælde, hvor der er fængsel i strafferammen.¹⁹⁸ I 2001 udtalte regeringen imidlertid¹⁹⁹, at den ikke fandt at der var noget praktisk behov for at ændre reglerne om medvirken, ligesom man skulle være yderst påpasselig med de konsekvenser eventuelle ændringer kunne have. Foreslagene i *SOU 1996:185* synes således ikke for øjeblikket at have nogle chancer for at blive gennemført.

2.4.6 Den norske model

2.4.6.1 Perioden før straffeloven af 1902

Indtil 1841 havde der spredt i den norske lovgivning været regler om medvirken til forbrydelser.

Ved kriminalloven af 1842 indførtes en generel regel om medvirken. I kapitlet om delagtighed beskrev §§ 3 og 4 således adskillige former for medvirkensadfærd:²⁰⁰

»§ 3. Den som forsætlig har været behjælpelig under Forøvelsen af en Forbrydelse, straffes, som om han selv var Gjerningsmanden, eller efter Omstændighederne med Straf af den Art, der i Strenghed staar næst efter den, han som Gjerningsmand vilde have forskyldt.

196. A.st. s. 216 ff.

197. A.st. s. 219 f.

198. A.st. s. 221 f.

199. Lagrådsremiss af 8. februar 2001 om Förberedelse till brott m.m. (især s. 9 ff.).

200. Her citeret efter G. *Astrup Hoel*: Delagtighet i forbrydelser, s. 73.

§ 4. Har nogen forsætliggen været Gjerningsmanden behjælpelig, dog ikke under Forøvelsen, saasom hvis han har

a. førend Forbrydelsen forøvedes, skjult Gjerningsmanden, eller forbundet sig til at hjælpe ham, eller til at gaa ham efter Forøvelsen tilhaande paa den i § 9 omhandlede Maade;

b. veiledet Gjerningsmanden med Raad eller Underretning i Henseende til Maaden hvorpaa, Tiden naar, eller Stedet hvor Forbrydelsen bedst kunde foretages;

c. styrket ham i hans forbryderske Beslutning, eller raadet eller tilskyndet ham til at udføre den;

d. forskaffet ham Midler eller Redskaber til at iværksætte Forbrydelsen, skal han, eftersom han i større eller mindre Grad har bidraget til Forbrydelsen, som Medhjælper belægges med Straf ...«.

G. Astrup Hoel²⁰¹ fremhæver blandt andet, at disse bestemmelser udelukkende beskriver den forsætligt medvirkende. Dette udelukkede imidlertid ikke efter datidens teori, at der kunne ske medvirken til et uagtsomhedsdelikt, blot måtte man vurdere den medvirkende, som var han selv den uagtsomt handlende gerningsmand – med andre ord fortolke uagtsomhedsdeliktet, således at det også omfattede medvirkenshandlinger.

Ved den nye straffelov fra 1902 ophævedes regelen atter. Dette skete på baggrund af *Straffelovskommissionen af 1885*, der i 1886 stærkt inspireret af formanden Getz²⁰² fandt, at alle delagtige er ophavsmænd til en given retskrænkelse, og at der derfor ikke er behov for almindelige regler om medvirken. Om sit eget forslag udtalte kommissionen:²⁰³ »Den ... gaar [ikke] ud paa at fastsætte, at de Former for forbryderisk Virksomhed, som benævnes Delagtighed, ogsaa skal være strafbare, ligesaavel som de, hvorved man bliver Gjerningsmand, men simpelthen forudsætter at saavel hin som denne Art Forvoldelse af det under Straf forbudte falder ind under vedkommende Straffebud.«

Meget overraskende – og ikke umiddelbart overensstemmende med Getz' teori – rummede den nye straffelov imidlertid en række

---

201. I Delagtighed i forbrydelser, s. 84 f.

202. For en nærmere beskrivelse og kritik af Getz begrebsapparat og teoridannelse, samt konsekvenserne heraf, kan henvises til G. Astrup Hoel: Delagtighed i forbrydelser, s. 91-130.

203. Her citeret efter Erling Johannes Husabø: Straffansvarets periferi, s. 20.

forbrydelser, hvor det direkte var nævnt, at medvirken var strafbar. Dette havde angiveligt sin rod i pædagogiske overvejelser, idet der ellers kunne være tvivl om, hvem straffebudet var rettet imod.²⁰⁴

2.4.6.2 1902-straffeloven

Den i 1902 fastsatte ordning er fortsat gældende, således at der i Norge ikke eksisterer en generel medvirkensregel, men i straffelovens almindelige del alene en bestemmelse (§ 58), der beskriver, under hvilke vilkår straffen for den medvirkende kan nedsættes. Bestemmelsen forudsætter således blot, at straf for medvirken kan forekomme. At der ikke findes generelle bestemmelser om medvirken, er med *G. Astrup Hoels* ord et sjældent forekommende fænomen: »Vor lov er på dette område et unikum i den internationale kriminalretslige verden.«²⁰⁵

Forudsætningen for medvirkensansvar i norsk ret må i dag som udgangspunkt være,²⁰⁶ at alene delikter, hvor et medvirkensansvar er hjemlet, rummer denne mulighed. Som eksempel kan nævnes straffelovens § 255 om underslag, hvor det i stk. 3 i.f. hedder: »Medvirkning straffes på samme måde.«

§§ 281 til 286 omhandler forbrydelser mod kreditorer, og det siges i § 288, stk. 1: »Etter §§ 281-286 straffes også den som medvirker til noen der nevnt handling, eller som foretar noen slik handling til skyldnerens fordel eller med hans samtykke eller på hans vegne, eller som medvirker hertil ...«.

§ 286 omhandler den, der forsætligt eller uagtsomt væsentligt tilsidesætter bestemmelser om bogføring eller regnskabsopbevaring, og i den kommenterede straffelov nævnes som eksempel på med-

204. Jf. *Erling Johannes Husabø*: Straffansvarets periferi, s. 21.

205. Delagtighed i forbrydelser, s. 13.

206. Se *Erling Johannes Husabø*: Straffansvarets periferi, kapitel II, for en beskrivelse af teoriens udlægning af diskrepansen mellem *Getz'* teori og den vedtagne lov, og hvorledes teorien har udviklet sig henover det 20. århundrede. For den opfattelse, at medvirken ikke kan straffes, hvis bestemmelsen ikke udtrykkeligt hjemler det, se *NOU 1992:23*, s. 75 i beskrivelsen af gældende ret og med direkte henvisning til den senere her i brødteksten nævnte *Rt 1936.612 H*. Se ligeledes *Johs. Andenæs*: Almindelig Strafferet, s. 302. Begge de nævnte steder tages selvsagt det forbehold, at en bestemmelse kan være så bredt udformet, at den også omfatter det, der normalt ville skulle karakteriseres som medvirken.

virken den revisor, der ikke giver besked om fejl. »Her rammer man altså den rene passivitet – den uaktsomme unnlattelse (mangelfull kontroll) i motsetning til det som ellers gjelder.«²⁰⁷

*Johs. Andenæs*²⁰⁸ nævner som eksempler på straf efter § 288 den advokat, der har hjulpet debitor med at få igangsat den svigagtige ordning, den, der har forledt debitor til at inklade sig på hasarde-rede transaktioner, den der har taget imod en gave, som han ved er givet til skade for kreditorerne, og den der har samtykke i at stå som rettighedshaver på et proforma skøde.

I straffelovens § 125 er der endvidere en bestemmelse, der gene-relt straffelægger »Offentlig tjenestemand«s medvirken til at en un-derordnet eller under hans opsyn stående person forbryder sig i tjenesten. I § 125 er beskrivelsen af den omfattede medvirkenshand-ling: »Forleder eller tilskynder.« Revisorer og advokater er ikke – som i Danmark – omfattet af (nogle af) de særlige regler for offent-ligt ansatte.

Det forekommer imidlertid også, at visse straffebud opfattes som så generelt udformet, at de åbner mulighed for straf også for med-virkenshandlinger efter »det naturlige fortolkningsprinsipp«, f.eks. bestemmelsen om uagtsom legemsbeskadigelse (norsk straffelovs § 237), der fandtes at rumme også den person, der havde overladt føringen af sin bil til en anden, der hverken havde kørekort eller nogen særlig øvelse i at køre bil. Det endte med en påkørsel med legemsbeskadigelse til følge.²⁰⁹

Dette princip, om at en del straffebud, hvor medvirken vel ikke er særligt hjemlet, men hvor man dog ved fortolkning mener at kunne straffe typiske medvirkenshandlinger, harmonerer smukt med det princip, som 1902-straffeloven angiveligt er bygget på: at sondringen mellem gerningsmand og medvirkende er kunstig og unødvendig. Problemet for retsanvendelsen er imidlertid opstået, fordi man på trods af dette udgangspunkt i en lang række bestem-melser i speciel del, som nævnt, optog særlig hjemmel til at straffe

---

207. *Anstein Gjengedal* i *Straffeloven, Kommentartutgave, 2. del, s. 783.*

208. *Formuesforbrytelsene, s. 182.*

209. Jf. i det hele *Anders Bratholm & Magnus Matningsdal* (red): *Straffeloven, Kommen-tarutgave, 1. del, s. 259.*

den medvirkende. Førstevoterende i Høyesterets avgjørelse i Rt 1936.612 uttalte om denne konflikt:

»Efter lovens hovedsyn paa medvirkning som direkte forvoldelse av det forbryderske resultat oppfatter jeg tilføielserne i lovens spesielle paragrafer om medvirknings strafbarhet som skjedd efter et skjønn om hvor saadan tilføielse var hensiktsmessig eller paakrevet for at tydeliggjøre loven. Jeg henviser herom til forskjellige uttalelser i forarbeidene. Det maa vel innrømmes at loven ikke i alle tilfelle har været heldig med utformningen herav, og det maa medgis at der stundom er inntatt uttrykkelig bestemmelse om medvirkning i tilfelle hvor dette skulde synes upaakrevet. Forskjellige bemerkninger i lovmotiverne har dessuten en form som kan trekke i retning av at tillegge tilføielsen om medvirkning en større betydning enn ovenfor antatt. Men dette synes ikke at burde medføre at lovens syn paa medvirkeren som prinsipielt likestillet med gjerningsmannen regnes endret. Hvis derfor lovbudets egen beskrivelse av gjerningsinnholdet er saa generelt formet, at loven efter en naturlig tolkning omfatter handlingen ogsaa naar denne sproglig vilde betegnes som medvirkning, saa bliver vedkommende at straffe efter bestemmelsen, selv om medvirkning ikke er nevnt i lovbudet, medmindre der maatte foreligge særlige grunner til at tillegge straffebudet en snevrere ramme.«

Der kræves ikke årsagssammenheng mellom den medvirkendes handling og den fuldbyrdede forbrydelse, men den skete medvirken »må ha hatt en eller annen funksjon i forbindelse med forbrytelsen.«²¹⁰

Medvirkensansvaret er etter norsk ret et selvstændigt ansvar, hvor strafbarhetsbetingelserne må være oppfylt hos den enkelte deltager, for at han skal kunne straffes. Det antages således, at den medvirkende kan straffes, selvom hovedmanden ikke kan det, »fordi han ikke var tilregnelig eller fordi forsett mangler.«²¹¹

I *NOU 1992:23*²¹² foreslås det nu, at der atter bør indføres en

210. Jf. *Anders Bratholm & Magnus Mattningsdal* (red): *Straffeloven, Kommentarutgave*, 1. del, s. 260.

211. Jf. *Anders Bratholm & Magnus Mattningsdal* (red): *Straffeloven, Kommentarutgave*, 1. del, s. 260.

212. S. 76. Også *G. Astrup Hoel* anbefalede i sit værk, *Delagtighet i forbrydelser* (1941), (gen)indførelsen af en generel regel og henviste her især til den nye danske straffelov fra 1930: »Den danske love har ved disse bestemmelser i hovedsaken truffet den rigtige ordning.« (s. 186).

generel medvirkensregel i straffeloven dels ud fra ønsket om at forenkle lovgivningen, dels fordi det, der er fælles for de fleste straf-
fæbud, bør reguleres i straffelovens almindelige del. Begge led i be-
grundelsen er således af pragmatisk, lovteknisk karakter.

I de tilfælde, hvor medvirkensansvar er hjemlet, er de objektive grænsedragninger og kravene til henholdsvis forsæt og uagtsomhed som i dansk ret, det vil bl.a. sige, at man ikke sondrer mellem gerningsmand og medvirkende.

I de tilfælde, hvor medvirkensansvar imidlertid *ikke* er hjemlet, er det et centralt spørgsmål, hvornår der er tale om gerningsmands-
virksomhed. Den i det foregående ofte nævnte model om den mid-
delbare gerningsmand forkastes for norsk rets vedkommende af
*Johs. Andenæs*²¹³ de lege lata, om end han de lege ferenda kunne
finde den formålstjenlig.

2.5 Afledet eller selvstændigt ansvar

2.5.1 Den generelle problemstilling

Handlinger (herunder beslutninger om at undlade at handle) kan man foretage alene eller sammen med andre. Foretager man en handling sammen med andre, kan disse andre være involveret i handlingen i større eller mindre grad. Det kan være, man er sammen om at udføre handlingen: at fælde et træ eller at udarbejde et regnskab. Man kan være sammen om dette på mange måder. Fælder man et træ, kan man anvende en tomandssav, hvor begge holder i saven, medens den skærer sig igennem træet. Man kan i relation til regnskabet skiftevis have undersøgt og indført de enkelte poster, og begge kan have skrevet det endelige regnskab under. I sådanne tilfælde vil begge på samme måde sammen have udvirket det endelige resultat: et fældet træ henholdsvis et aflagt regnskab.

Man kan imidlertid også være sammen om handlingen på andre måder end den direkte. Den ene kan holde træet med et spil eller et reb, medens den anden saver, eller den ene kan foretage optællinger og udføre manuelt kontrolarbejde, medens den anden indfører re-

---

213. I Almindelig Strafferet, s. 303 f.

sultaterne i regnskabet og alene skriver dette under. Her vil begge fortsat have været sammen om det endelige resultat, men de har udført hver deres, nødvendige indsats for at nå det fælles resultat.

Endnu fjernere i forhold til det endelige resultat kan samarbejdet også være. I relation til træet kan den ene have fældet træet, medens den anden blot holdt vagt for at sikre, at ingen fik det i hovedet, når det faldt, eller den ene kan have været ganske alene på stedet og selv foretaget alt det manuelle arbejde med at sikre træet og omgivelserne og at udføre selve savearbejdet. Den andens indsats kan da f.eks. have været at udpege træet, at opfordre den anden til at fælde det, at give råd om, hvorledes man fælder et træ, at have indhentet tilladelse hos fredningsmyndighederne, hvis det er et særligt træ, at have lovet at aftage træet som brænde eller at have solgt den sav, som anvendes til at fælde træet. I relation til regnskabsudarbejdelsen kan indsatsen ligeledes og på samme måder have været skæve.

Endelig kan der have været ikke blot to, men en håndfuld eller flere personer om arbejdet og enkelte af disse kan yderligere have været bistået af andre: A kan have lovet at foretage en optælling af et lager til brug for Bs regnskabsaflæggelse, og A søger i den anledning råd hos C om, hvorledes man i praksis foretager sådanne optællinger, for derefter at gå ud og købe en lommeregner hos D til brug for arbejdet.

Ovenstående to eksempler kan varieres på et utal af måder (se f.eks. eksempel 1 i afsnit 2.2 ovenfor om mordet og eksemplerne 2 om skyldnersviget og 3 om konkurrenceloven nedenfor i afsnit 3.5), men illustrerer det almenmenneskelige, at alle vore dispositioner og handlinger altid vil have en sammenhæng med andre mennesker og deres handlinger. Sammenhængen kan være bevidst og fælles, som i de to ovennævnte eksempler, eller den kan være ganske tilfældig: A er begyndt at save et træ igennem, og medens han holder frokostpause kommer B kørende i sin bil, mister herredømmet over den og påkører træet, der vælter. A skal udarbejde et regnskab og anvender en lageroptælling, som B har foretaget dagen inden til brug for indkøb af nye lagerreoler.

Som oftest har vi ingen interesse i at analysere, hvorledes hver enkelt persons bidrag er indgået i det samlede resultat. Vi kan, når vi taler sammen, have en sproglig opfattelse af, hvornår man har

været sammen om en handling eller et resultat. Opfattelsen heraf vil typisk bestå af to elementer: hvad har hver deltagers fysiske indsats været, og har de handlet efter aftale eller dog viden om, hvilken sammenhæng deres egen indsats indgik i? Uanset om der har været en fælles viden, vil den almindelige sproglige opfattelse dog næppe acceptere, at isenkræmmeren, der har solgt saven til den senere træfælder, har været »sammen« med denne om at fælde træet, men nok hvis indsatsen i stedet havde bestået i at holde vagt, medens den fysiske træfælder gennemførte sit forehavende. Den person, A, der om tirsdagen har foretaget en lageroptælling for at beregne størrelsen af de reoler, der skal indkøbes til lageret, vil heller ikke sprogligt blive opfattet som værende »sammen« med B om at udfærdige regnskabet om onsdagen, heller ikke selvom B spørger A, om han må bruge de lister, som A udarbejdede dagen inden til brug for den nye dags regnskabsudarbejdelse.

Først i det øjeblik vi får en særlig interesse i at undersøge omstændighederne ved handlingen, vil en nærmere analyse være relevant. Interessen kan udspringe af, at den eller de, der har udført handlingen, skal have en belønning eller en betaling herfor, og det endda først når belønningen eller betalingen skal fordeles til hver enkelt. Det kan også være en interesse udspringende af, at handlingen har medført skade for nogen, og at der derfor skal betales en erstatning, eller det kan være, fordi deltagerne skal straffes for at have gjort noget uønsket. Stadig i et generelt perspektiv kan det være en straf bestående i, at forældre vil bebrejde deres og/eller naboens børn at have foretaget en uønsket handling, eller det kan være en sanktion fra de øvrige beboere i det fælles samfund. Det kan endelig være lovgivers (eller anden regeludsteders) interesse i at foreskrive regler for, hvilke handlinger der ikke må foretages: skal man generelt forhindre folk at fælde træer? Skal man forhindre folk at holde vagt ved træfældning? Skal man kun forhindre nogen former for træfældning? Skal man forhindre rådgivning om træfældning? Skal man forhindre folk i at sælge save? Skal man forhindre, at der overhovedet produceres save? Skal man forhindre alt, der kan anvendes til at fælde træer? Det gennemgående tema for disse overvejelser vil være: hvor stærkt ønsker vi at forhindre træfældning, og hvor langt ud i eventualiteterne vil vi gå for at forhindre dette. Svaret vil blandt andet afhænge af, om der måtte eksistere en (an-

den) nytteværdi af handlinger, der (også) kan være skadelige og uønskede og afvejningen imellem de to deri liggende interesser.

Når man har fundet ud af, hvad det er, man vil forhindre, vil det næste spørgsmål være: hvorledes forhindrer vi handlingerne i at ske, og hvad gør vi, hvis de alligevel foretages. Skal man (hvis det er lovgiver, vi taler om) foreskrive straf, skal vi foreskrive andre sanktioner eller tvangsmidler så som ugyldighed, erstatning, rettig-hedsfrakendelser eller tvangsbøder? Kunne man i stedet regulere området ved et generelt forbud suppleret med tilladelser? Eller kunne man helt alternativt foreskrive belønning for den modsatte adfærd af den, man vil forhindre i form af en præmie for at plante træer, at vande dem og i øvrigt at beskytte dem?

Endelig: hvem skal i givet fald omfattes af reguleringen? Kun den mand, der fysisk fælder træet, eller også den medarbejder i det pågældende ministeriums informationsafdeling, der har ansvaret for at udsprede kendskabet til den nye regulering?

Fordelingen af (be)lønninger håndteres i det juridiske univers af kontraktsretten, arbejdsretten, funktionærretten m.v. Fordelingen af erstatningsbetalingen reguleres i erstatningsretten eller den offentlige ret. Fordelingen af andre sanktioner end straf ofte i den offentlige ret og fordelingen af straf i den del af den offentlige ret, der kendes som strafferetten.

Det er imidlertid vigtigt at holde sig for øje, at den regulering, der foretages i de enkelte retsområder, har afsæt i den samme virkelighed og den samme kreds af personer. Det er herefter op til lovgiver at foretage de nævnte afvejn timer og lægge de snit, som skønnes rigtigst og mest formålstjenligt for den regulering, hvorom der er tale, herunder altså det i denne sammenhæng interessante: hvilken personkreds skal tages i betragtning?

2.5.2 Strafferettens løsningsmodeller

Den strafferetlige regulering har altid taget udgangspunkt i beskrivelsen eller opfattelsen af en faktisk adfærd eller konsekvens, som var uønsket i en sådan grad, at der burde foreskrives straf, eller som dog ikke fandtes at kunne forhindres på en mere formålstjenlig måde end gennem netop foreskrivelse af straf. Dette gælder lige fra

landskabslovene, der ganske vist var kasuistisk opbyggede,²¹⁴ til vore dages lovgivning, der er mere eller mindre abstrakt formuleret. Det gælder for de retssystemer, der er baseret på lovgivning (hvilke som tidligere nævnt bliver flere og flere), og det gælder for de retssystemer, der opbygger retsregler gennem præjudikater.

Afvejningen af hensyn til klarhed og forudsigelighed på den ene side og hensynet til at dække tilstrækkeligt bredt på den anden fører til en teknik, der i næsten alle lande består i en generel beskrivelse af den adfærd, der strafbelægges (gerningsindholdet) gennem fastsættelse af straf for »den, som ...«²¹⁵. Alligevel realiserer det pågældende gerningsindhold.²¹⁶

Denne teknik bevirker, at en straffesag kommer til at dreje sig om, hvorvidt gerningsindholdet i den pågældende bestemmelse er realiseret; man paralleliserer den ydre virkelighed, de faktiske episoder og holder dem op imod bestemmelsens skelet: Kun der, hvor alle delene passer, kan vi straffe, for kun der opfyldes princippet om *nulla poene sine lege*, som her i landet fremgår af straffelovens § 1. Uanset ord kan forstås forskelligt og skal fortolkes for at kunne anvendes, er der en ydre ramme for ordenes mulige betydning. En ramme, der kun kan overskrides ved at straffe ud fra analogislutninger. Det kan muligvis diskuteres, hvorvidt anvendelse af analogislutninger i enkelte sager er i afgørende strid med legalitetsprincippet og/eller Menneskerettighedskonventionens artikel 7, stk. 1, men det kan ikke diskuteres, om det er i overensstemmelse med disse principper generelt at basere domfældelser i helt sædvanligt forekommende og altid kendte tilfælde på en analogi. Noget sådant er udelukket.

---

214. F.eks. Jyske Lov, III kap. 34 : »Vil en Mand rette et Hug mod en anden Mand paa en Hest og rammer Hesten i Stedet for Manden, da skal han bøde tre Mark for det Saar, som Hesten fik ...«.

215. I Tyskland ofte: »Wer ...« I England ofte: »A person ...«, I Sverige og Norge ofte: »Den, som ...«.

216. Dette gælder uanset om strafbestemmelsen teknisk er som i straffeloven, hvor gerningsindhold og straf typisk findes i een paragraf, eller om opbygningen er som i de typiske særlove, hvor gerningsindhold og strafhjæmmel er adskilte.

Knud Waaben giver²¹⁷ – i forlængelse af en norsk højesteretsdom – et eksempel på, hvor flydende ordgrænser kan være, og hvor forskelligt, ord kan opfattes. Han anfører således, at det kan »hævdes, at fløde ligger uden for grænsen af ordet »mælk«, medmindre man vil sige at fløde er mælk i en tilstand hvis særpræg er let at kende og som derfor har sit eget navn.«

Når en straffebestemmelse således rummer en beskrivelse af en adfærd eller af et resultat (henholdsvis adfærds- og forårsagelsesdelikter)²¹⁸ og samtidig rummer en udpegning af ansvarssubjektet som »den, der ...« (udfører handlingen eller forårsager resultatet) rejser der sig nogle spørgsmål udspringende af legalitetsprincippet.

Et forårsagelsesdelikt er f.eks. straffelovens § 237:²¹⁹ »Den, som dræber en anden, straffes for manddrab ...«.

217. I NTfK 1994.130 ff. (134).

218. Denne sontring er traditionel i blandt andet dansk strafferet – se f.eks. *Stephan Hurwitz*: Den danske Kriminalret, almindelig del, s. 18 f. og *Knud Waaben*: Strafferettens almindelige del I, s. 54 ff. *Vagn Greve* anvender dog ikke sontringen i sin bog *Det strafferetlige ansvar*.

I norsk ret definerer *Johs. Andenæs*: Almindelig strafferet, s. 102, rene handlings- eller undladelsesdelikter, som delikter,« hvor loven ikke definerer det straffbare forhold ved den fremkalte virkning, men direkte beskriver den forbudte handlemåte.« Personligt finder jeg sontringen mellem adfærds- og forårsagelsesdelikter relevant derved, at den adskiller to forskellige måder at beskrive straffbare forhold på. Disse måder er imidlertid kun udgangspunkter, og der findes en mængde mellemtilfælde – er konkrete færedelikter f.eks. forårsagelses- eller adfærdsdelikter? Sontringen erindrer således om, at der er nogle typiske forskelle i relation til fuldbyrdelsestidspunktet, ligesom der er tale om to radikalt forskellige tænke- og kriminaliseringsmåder. Ved delikter af forårsagelsestypen indrømmer man således samfundets enkelte individer den videst mulige handlefrihed. Ved goder, hvor beskyttelsesværnet skal være så fremrykket som muligt, vil man dog ofte være nødsaget til at forbyde typisk farlige handlinger. Det er imidlertid vigtigt, at sontringen alene tjener overordnede rubriceringsformål og tilkendegiver nogle typiske træk ved de forbrydelser, der henføres til den ene eller den anden kategori. Ved retsanvendelsen er alene kravene i gerningsindholdet og den fortolkning, der anlægges heraf, afgørende.

219. Man kunne umiddelbart tro, at der her er tale om strafbelæggelse af en adfærd. Dette er ikke korrekt: Det er nemlig hverken sprogligt eller logisk muligt på forhånd at definere nogen bestemt adfærd som »at dræbe«. Det er først muligt ved at fokusere på resultatet af adfærden: nogen er afgået ved døden som følge af den. Dette er en ønskelig og præcis måde at lave en straffebestemmelse på, hvor der i ordets bogstavelige forstand findes utallige måder at opnå det af samfundet uønskede resultat. I *Forbrydelse og Straf*, s. 14 ff. er *Alf Ross* helt enig i, at straffelovens § 237 »udpeger en handling der faktisk har medført en vis følge men siger herudover intet om handlingen i sig selv.« (a.st. s. 14). I modsætning til nærværende forfatter finder *Ross* dette helt uacceptabelt og foreslår, at man i stedet afgrænser § 237 objektivt, således

Et adfærdsdelikt er straffelovens § 163:²²⁰ »Den, som i øvrigt til brug i retsforhold, der vedkommer det offentlige, skriftligt eller ved andet læsbart medie afgiver urigtig erklæring ... straffes med ...«.

Når man anvender ordene: »den, som« er det så muligt at straffe flere, der sammen har realiseret gerningsindholdet?²²¹ Er det muligt at straffe en person, der ikke selv har realiseret gerningsindholdet, men har støttet den, der har – eventuelt ved at opmuntre, ved at vejlede eller måske ved at yde fysisk bistand ved forbrydelsens faktiske gennemførelse?

Disse spørgsmål er af teknisk karakter og kan betragtes ud fra et rent legalitetssynspunkt. Mere overordnet – og indledningsvist – kunne man spørge: når samfundet har identificeret den følge eller den adfærd, der ønskes forhindret (og strafbelagt), følger så deraf, at alle, der har haft tilknytning til forbrydelsen kan og bør straffes? Kan – og bør man – sætte lighedstegn mellem den person, der fysisk udfører den forbudte handling, og dem, der blot er behjælpelig

---

at alene særlige »høj-farlige« handlinger omfattes. Det er tilsyneladende Ross' tanke, at dette ikke vil adskille sig væsentligt fra gældende ret og teori, hvorefter det afgørende for afgrænsningen (f.eks. mellem § 237 og 252) er gerningsmandens forsæt. Baggrunden for forslaget er øjensynligt, at han finder bestemmelsen for vid, »idet det ikke kan være meningen at enhver handling der faktisk har medført en andens død skal bedømmes som en manddrabshandling« (a.st., s 17). Hertil er vel blot at spørge: hvorfor egentlig ikke? *Cesare Beccaria* skrev i Om forbrydelse og straf, s. 65, at den »eneste sande målestok for forbrydelse er den skade, de forvolder nationen, og derfor har de taget fejl, som mente, at den sande målestok for forbrydelse, var forsættet hos den, der begår dem.« Dette kunne synes som en tredje variant, men var, kan man se ud af konteksten, udtryk for et ønske om en højere grad af objektivitet ved strafudmålingen.

220. Her er der klart tale om strafbelæggelse af en given adfærd: afgivelse af en urigtig skriftlig erklæring. Resultatet af adfærden er underordnet i strafferetlig sammenhæng. Det er således ligegyldigt, om nogle lader sig skuffe af erklæringen ved at stole på den, om de anser den for rigtig eller urigtig, og om de f.eks. lider tab, eller de ikke gør. Samfundet vælger ved denne teknik at forbyde en bestemt adfærd ud fra en vurdering af, at den er generelt uønskelig. Man tager ved denne teknik med i købet, at man kan komme til at strafbelægge tilfælde, hvor absolut ingen skade eller gene indtræder for nogen.
221. Teknikken rejser selvsagt også en lang række andre spørgsmål, som ikke behandles her, men hvor de to helt centrale er: kan juridiske personer straffes? Og kan forsøgshandlinger straffes? Begge spørgsmål må ud fra legalitetsprincippet besvares benægtende, og lovgiver har – som med medvirken – valgt at skabe særlig hjemmel for straf. For juridiske personer i tilknytning til de lovbestemmelser, hvor sådanne (også) bør være ansvarssubjekt, og for forsøgshandlingers vedkommende i form af en generel hjemmel i straffelovens § 21.

dermed? Og udspringer den medhjælpendes eventuelle strafansvar af, at der er begået en forbrydelse af en anden, eller af den medhjælpendes egen bistand til det, der realiserer et gerningsindhold?

Ved at benytte sig af et såkaldt udvidet gerningsmandsbegreb,²²² kan man i et vist omfang minimere problemstillingen, men ikke eliminere den, medmindre man da vælger at betragte enhver, som har haft berøring med forbrydelsens årsagskæde, som værende ens og lige ansvarlige, som Getz gjorde i Norge omkring forrige århundredeskifte, jf. afsnit 2.4.6. ovenfor.

Om en så ekstensiv gerningsmandsopfattelse skrev²²³ G. Astrup Hoel med direkte tanke på Getz' teoridannelse blandt andet:

»Er man først hildet i den vrangforestilling at den legislative behandling av delagtighedsproblemet nødvendigvis forudsætter en ledende teoretisk grundsætning, vil man nemlig uvilkårlig søke et andet og formentlig bedre synspunkt end det man tar avstand fra. Idet man triumferende forkaster accessorietetstankegangen, havner man da gjerne i det såkaldte »ekstensive gjerningsmandsbegrep.« ... Til alt dette kan føies den unaturlige betragtnings- og uttrykksmåte som den nævnte idékreds fører med sig. Intet fornuftigt menneske vilde uten sådant »teoretisk« utgangspunkt finde på at si at den som har båret en petroleumskande, hermed har begået ildspåsættelse, eller at den som har lånt en anden et brækjern, hermed har utført et indbrudd.«

Vælger man i stedet at acceptere, at der i realiteternes verden er en forskel på den person, der selv udfører en forbrydelse og de øvrige, har strafferetten internationalt set delt sig i to skoler, der har det til fælles at de som udgangspunkt accepterer forskellighedens eksistens. Den skole, der finder, at medvirkensansvaret er et ansvar, der er *afledet* fra en af en hovedmand begået forbrydelse (England²²⁴ og Tyskland), og den skole (den nordiske – også Sverige siden 1948), der finder, at et medvirkensansvar er et *selvstændigt* ansvar, der ikke afledes fra en andens forbrydelse, men er en forbrydelse i sig selv. Sidstnævnte blot med den betingelse, at en medvirken begrebsmæs-

---

222. Se nærmere nedenfor i kapitel 3, afsnit 3.2.

223. Delagtighet i forbrydelser, s. 67 og 69.

224. Se dog *Law Com 300/2006*, som nærmere omtalt ovenfor i afsnit 2.4.4.3, hvor der slås til lyd for en udvidelse af det selvstændigt straffbares område.

sigt er knyttet an til et konkret gerningsindhold, som den medvirkende ikke selv realiserer.²²⁵

Det kunne umiddelbart synes, som om denne opdeling er af mere filosofisk end af praktisk karakter. Dette er imidlertid ikke tilfældet. Opfattelsen kan være afgørende for de mange tilfælde, hvor den person, der objektivt realiserer gerningsindholdet, af subjektive grunde ikke kan straffes, og hvor man derfor – med megen logisk føje – kan spørge, om der så overhovedet er begået nogen forbrydelse, der kan medvirkes til! Narrer A således B til at tage 1 kilo kokain med over grænsen, idet A bilder B ind, at der er tale om en særlig meltype, har A efter den afledede teori ikke medvirket til Bs forbrydelse, idet der ikke er begået nogen forbrydelse, der kan medvirkes til. På den anden side er netop anstiftelse og »bagmandsvirksomhed« ofte mere strafværdig end den adfærd, den person, der objektivt realiserer gerningsindholdet, har udvist. Dette tvinger tilhængerne af den afledede teori til at danne flere forskellige gerningsmandstyper, herunder som noget ganske typisk at operere med begrebet middelbar gerningsmand, jf. beskrivelserne ovenfor vedrørende henholdsvis Tyskland,²²⁶ England og Sverige før 1949.²²⁷

---

225. I *Law Com 300/2006* har man imidlertid fokuseret så meget på, at der skal være tale om strafbelæggelse af den medvirkendes adfærd, at man endog har opgivet kravet om, at der skal være forsæt til en konkret forbrydelse.

226. *Peter Cramer* anvender i *Schr/Schr*, s. 401 f., Rn 22-25 udtrykket »limitierten Akzessorietät« til at beskrive medvirkensansvarets afledede karakter, som det forstås af den herskende tyske teori i dag.

227. *G. Astrup Hoel: Delagtighed i forbrydelser*, s. 64, har følgende ramsaltede karakteristisk af det afledede ansvar: »Dette teoretiske akzessorietetsprincip synes, så underligt det end kan lyde, at ha sit udspring i den rent terminologiske betegnelse man har valgt for anstifterens og de sekundære deltagers virksomhet. Ræsonnementet synes at ha været omtrent følgende: »Ordet »delagtig« forudsætter noget som det er mulig at være delagtig i. Det vil i nærværende forbindelse si en forbrydelse. Hvor der ikke foreligger nogen forbrydelse, kan der således heller ikke være tale om delagtighed. Av dette princip trækkes så straks en række »konsekvenser«: Den som forleder en utilregnelig eller situationsvildfarende person til at begå en ellers strafbar handling, kan således ikke bli delagtig (eftersom der her ikke foreligger nogen forbrydelse at være delagtig i). Følgelig må man av den grund opstille begrepet »middelbar gjerningsmand«, og vil man straffe ham, må det være direkte efter straffebestemmelsen for gjerningsmanden. ... Hele denne tankegang er et ørkesløst hjernesvind. Strafbarheten av delagtighetshandlingen blir, som ovenfor stadig understreket, at avgjøre efter de rent faktiske omstændigheter i hver enkelt relation ... Der er intet som helst vundet ved at opstille et abstrakt princip som man tilsyneladende lar nogen løsninger være en anvendelse av, andre en undtagelse fra, når det allikevel er på det rene

Den anden skole har det lettere: ved at tage udgangspunkt i, at medvirken er en selvstændig forbrydelse, og at alle deltagere har pådraget sig deres eget selvstændige strafansvar, består opgaven herefter alene i at finde de ydre rammer for, hvornår og for hvilken personkreds en begået forbrydelse skal medføre straf. Den teknik, som denne skole anvender, er, med udgangspunkt i at loven strafbelægger en bestemt adfærd eller følge, at foreskrive straf også for enhver, som er behjælpelig med adfærden eller fremkaldelsen af følgen.²²⁸ Det betyder ikke, at alle – som efter det udvidede gerningsmandsbegreb – betragtes som havende udført forbrydelsen selv uanset den faktiske indsats, men blot at alle har et (straf)ansvar for den begåede forbrydelse, og at dette ansvar ikke afhænger af, om en af deltagerne kan straffes eller af subjektive grunde måtte være straffri.

Den danske model er det klareste og mest konsekvente udtryk for denne tanke.²²⁹ Udgangspunktet er, at enhver gerningsbeskrivelse udvides i og med straffelovens § 23 med ordene: »råd, dåd eller tilskyndelse« til den realiserede forbrydelse. Ved anvendelse af den model, som § 23 er udtryk for, anerkendes, at gerningsindholdet i den enkelte forbrydelse beskriver en ydre adfærd, som kan begås af en (enkelt) person, og at dette gerningsindhold som udgangspunkt ikke dækker andre personers indsats. Modellen kræver imid-

---

at disse løsninger trods alt må vindes gennem en overveelse av tilfældenes konkrete egenart. En sådan fremgangsmåte er bare et utslag av den kjendte skolastiske trang til først at pakke bestemmelserne ind i en sætning for derefter at trække dem ut igjen.«

De nye finske regler om medvirken, der trådte i kraft 1. januar 2004 opererer med begrebet »medelbart gärningsmannaskap« for netop den, der har »begået« en forsætlig forbrydelse med et uansvarligt mellemed – eller et »redskap«, som det siges i 5. kap. 3 §.

228. Der er ingen grund til at sondre mellem adfærds- og forårsagelsesdelikter efter denne skole, jf. også *Johs Andenæs* i TFR 1940.237 ff., modsat den afledede teori, hvor det kan være vanskeligt at få et udvidet gerningsmandsbegreb til at harmonere med gerningsindholdet i et adfærdsdelikt.

229. Dette er sandt inden for strafferetten, inden for disciplinærretten findes imidlertid en bestemmelse i RL § 20, stk. 4, hvor det hedder: »Hvis der påhviler den revisionsvirksomhed, som den pågældende er indehaver af eller ansat i, et selvstændigt ansvar, jf. § 19, stk. 4, eller et medansvar for tilsidesættelse af revisors pligter, jf. stk. 1, kan revisionsvirksomheden tildeles ...«. Se om bestemmelsen nærmere *Lars Bo Langsted* i *Revisoransvar*, s. 424 ff.

lertid ikke, at man i hvert tilfælde tvinges til at vurdere, hvorvidt der har været tale om direkte gerningsmandsansvar, om middelbart gerningsmandsansvar eller om medvirken – thi hele personkredsen er (potentielt) strafansvarlig.

Man kan stille spørgsmålet, om denne betragtningsmåde naturligt harmonerer med forståelsen af en fælles forbrydelse. I det omfang, der er tale om, at en flerhed af personer beslutter sig for sammen at begå en forbrydelse, må det være rigtigt at vurdere denne personkreds som en enhed og som udgangspunkt lade alle være fælles, men individuelt ansvarlige, uanset hvorledes de har fordelt rollerne imellem i sig. Der er således ikke tale om at anse dem alle som havende udført forbrydelsen hver for sig, men om at *de i for-ening* har udført den. Det er jo nemlig rigtigt, at den teknik, man har valgt for at beskrive forbrydelser og hjemle straf, bevirker, at det sprogligt set – som påpeget af *Astrup Hoel* i citatet ovenfor – i mange tilfælde er umuligt at postulere, at en medvirkende har realiseret gerningsindholdet. Den, der overtaler sin kammerat til at have samleje med en pige på 14 år for at kunne stå ved siden af og tage billeder heraf, kan hverken sprogligt eller teknisk siges at have haft »samleje med et barn under 15 år«. Man kan vel også kun anstrengt sige, at de har været sammen om at have samleje med den pågældende pige, hvor imod man kan sige, at de har været sammen om at realisere den adfærd, der bevirkede, at et gerningsindhold blev realiseret – nemlig et samleje med en person under 15 år. Det er ud fra eksemplet lige så klart, at den afledede teori kun giver et dårligt billede af forholdet. At hævde, at anstifterens – fotografens – ansvar er *afledet af*, at kammeraten har gennemført et samleje, kan være lige så anstrengt som at hævde, at fotografen selv har gennemført gerningsmandsvirksomheden,²³⁰ jf. umiddelbart nedenfor. Heller ikke lovteknisk synes der at være grund til at opbygge den medvirken- des strafansvar ud fra realiseringen af en forbrydelse, hvor den tekniske gerningsmand selv skal have opfyldt alle de til strafansva-

---

230. I svensk teori benævnes blandt andet seksualforbrydelser som »egenhændiga brott«, se f.eks. *Nils Jareborg*: *Straffrättens Ansvarslära*, s. 107. Denne sprogbrug er ikke identisk med dansk sprogbrug, hvor man har reserveret udtrykket »egenhændige delikter« til sådanne, som det ikke er muligt at medvirke til, jf. f.eks. *Stephan Hurwitz*: *Den danske Kriminalret*, almindelig del, s. 159.

ret nødvendige betingelser. For beskyttelsesinteressen bag bestemmelsen: at undgå at børn under 15 år udsættes for en handling, som kan være skadelig for deres udvikling, er det jo ganske underordnet, hvorvidt fotografen har narret kammeraten ved at bilde denne ind, at pigen var 15 år gammel, eller om han har fortalt kammeraten om pigens alder, og denne kun har syntes, at det var yderligere et interessant aspekt ved deres forehavende. Tværtimod at lade en løgn om pigens alder være straffrihedsgrund²³¹ kunne man hævde, at det (her) burde være en straffskærpselsesgrund, al den stund han derved forleder kammeraten til objektivt at realisere en forbrydelse, og til (muligvis) at foretage sig en handling denne ellers ville have afstået fra af hensyn til pigen!

Det kan her overfor indvendes, at det kan medføre en urimelig retsstilling og medføre strafansvar for handlinger, der uden den medvirkendes indsats ikke ville have været strafbare, ikke at kræve, at hovedgerningsmanden selv opfylder alle de til forbrydelsen hørende objektive og subjektive elementer. En indvending af denne karakter overser imidlertid det subjektive elements betydning for strafansvaret. Nok »skabes« strafansvaret for én af personerne ved at sammenstykke dette af flere personers indsats og tilregnelser, idet hver enkelt deltager i den variant af eksemplet, hvor den umiddelbare gerningsmand ikke har kendskab til pigens alder, ikke ved sine egne handlinger og subjektive indstilling *isoleret* set kunne pådrage sig noget strafansvar,²³² men strafansvarets kombinerede objektive og subjektive krav bevirker, at kun den af deltagerne, der har den fornødne tilregnelser, faktisk kan straffes. Ved denne forståelse benyttes et medvirkensbegreb, der kunne kaldes ekstensivt²³³ eller negativt,²³⁴ og som indebærer, at man kan forestille sig situationer, hvor alle implicerede er medvirkende, og hvor der ikke findes nogen enkelt ger-

231. Der er her set bort fra, at uagtsomhed i relation til samlejepartnerens alder i dansk ret, jf. straffelovens § 226, er strafbar også ved blot uagtsomhed i relation til alderen. Det er i øvrigt end ikke givet, at kammeraten i eksemplet kunne statuere at have handlet uagtsomt i denne relation.

232. I hvert fald ikke for samleje med et barn under 15, idet fotografen ikke selv realiserer gerningsindholdet, og idet kammeraten ikke har den fornødne tilregnelser. Måske kunne fotografen isoleret set straffes for blufærdighedskrænkelser.

233. Jf. Erling Johannes Husabø: Straffansvarets periferi, s. 8.

234. Jf. Vagn Greve: Det strafferetlige ansvar, s. 166, 2. spalte.

ningsmand. Dette er imidlertid også den forståelse af begrebet medvirken, der ifølge dansk teori er hjemlet i straffelovens § 23.²³⁵

I *SOU 1996:185* foreslås det (s. 214 ff.), at det fremover ikke skal være muligt at hente »rekvisitter« fra de medvirkende til at skabe en (anden) forbrydelse.²³⁶ I udredningen (s. 184 ff.) nævnes dels et eksempel med tyveri, dels et eksempel omfattende bestemmelser med (særlig) straf for personer tilhørende bestemte personkategorier. Til forskel fra samleeksemplet ovenfor, hvor der manglede en subjektiv rekvisit hos den egentlige gerningsmand (kammeraten), fokuseres i de i udredningen nævnte eksempler på det objektive område.

I den svenske tyveribestemmelse (»stöld«), 8 kap. 1 § hedder det i gerningsbeskrivelsen: »Den som olovligen tager vad annan tillhör med uppsåt att tillägna sig det, dömes, om tillgreppet innebär skada, för stöld till fängelse i högst två år.« Det subjektive overskud (forsættet til tilegnelse) indgår i gerningsbeskrivelsen og kan således opfattes som værende en del af den objektive beskrivelse af forbrydelsen stöld. Såfremt en medvirkende har forsæt til tilegnelse (f.eks. den person, der holder stigen for »tyven«), men »tyven« ikke selv har et sådant forsæt (men f.eks. kun til ulovligt brug (8 kap. 8 § om egenmæktigt förfarande), antages det i svensk teori, at der kan ske domfældelse for stöld. Derved skabes ifølge udredningen en forbrydelse, der ikke har fundet sted. I Udredningen anføres: »I så fall döms även den som utfört själva tillgreppet för stöld«. Denne følge synes imidlertid ikke at have føje i svensk ret heller, idet tilegnelsesforsættet nok er en del af gerningsindholdet, men ikke kan betragtes som en objektiv strafbarhedsbetingelse. Der må således kræ-

---

235. Jf f.eks. *Vagn Greve*: Det strafferetlige ansvar, s. 167, 2. spalte. og *Knud Waaben*: Strafferettens almindelige del I, s. 212.

Tilsvarende omfatter den norske straffelovs § 58 alle deltagere, herunder »hovedgerningsmanden«. Formålet med § 58 er, som tidligere nævnt, at hjemle mulighed for strafnedsættelse. Her opfattes medvirken tillige begrebsmæssigt ekstensivt, jf. også *Erling Johannes Husabø*: Straffansvarets periferi, s. 35 f.

236. Det hedder således a.st. s. 214. »Vi föreslår att det klagörs direkt i lag att huvudgärningen skall utgöra en straffbelagd gärning. Endast gärningsmän bör fortsättningsvis kunna bidra med rekvisit till huvudgärningen. »plockande« av rekvisit från främjare bör alltså inte tillåtas.«

ves forsæt til tilegnelse (enten egen eller den medvirkendes) fra »tyvens« side, for at domfældelse af denne kan komme på tale efter såvel dansk som svensk ret. Foreligger dette savner eksemplet mening. *Niels Jareborg* anvender samme eksempel på samme problematik i *Straffrättens ansvarslära*, s. 109, men uden at nævne den konsekvens, som ilægges i udredningen. Konsekvensen af dette eksempel adskiller sig således ikke fra konsekvensen i samlejeeksemplet: hver deltager dømmes inden for den fælles ramme ud fra sin egen tilregnelser. Det virker unødigt formalistisk at ilægge en sondring baseret på, at der i samlejeeksemplet utvivlsomt foreligger en objektiv realisering af et gerningsindhold, hvorimod dette teknisk set ikke er tilfældet i tyveriekspelet. Da tyveri og brugstyveri i adskillige tilfælde kun er adskilt ved netop et subjektivt element (tilegnelsesforsæt eller ikke), idet den ydre handling og den tredje-mand tilføjede skade i hvert fald i første omgang er identiske, må det alligevel være berettiget at henføre disse to eksempler i samme kategori.²³⁷

Det andet eksempel er lidt mere vidtgående, idet der her er tale om en handling, der er lovlig, hvis den begås af en hvilken som helst anden person end den, der tilhører den pågældende gruppe. Der er imidlertid tale om et helt teoretisk problem, som næppe kan foreligge i praksis. En del af de handlinger, der udelukkende er straffbare, hvis de begås af bestemte persongrupper, kan således næppe realiseres overhovedet af andre, f.eks. en dommers overtrædelse af den danske straffelovs § 146 om uretfærdighed ved sagens afgørelse eller behandling. I andre tilfælde kan man nok forestille sig en sådan situation, men udgangspunktet må da tages i en fortolkning af det lovbud, der konkret er tale om medvirken til. Udgangspunktet må antageligt – efter gældende dansk ret – være en vurdering af, om den medvirkenshandling, der er tale om, kan udgøre en krænkelse af det særlige pligtforhold, som den medvirkende er undergivet. Den danske straffelovs § 153 foreskriver f.eks. straf for den postarbejder, der »underslår« (i denne kontekst: undlader at sørge for dens

---

237. Se også afgørelsen *TfS 1992.471 Ø*, der støtter synspunktet. Afgørelsen er nærmere behandlet nedenfor i afsnit 2.5.3.

rette videresendelse)²³⁸ en brevforsendelse. Der er i § 153 taget udtrykkeligt stilling til, at denne også omfatter postarbejderens understøttelse af en sådan adfærd hos en anden, men forestillede man sig denne udtrykkelige stillingtagen væk, kunne man spørge, om en sådan medvirken til en andens underslåen af en brevforsendelse kunne konstituere en samlet overtrædelse af § 153. Spørgsmålet må efter min opfattelse besvares ud fra en fortolkning af straffebudet. Begrebet »forsendelse« forudsætter, at der er tale om brev eller lignende, der er indleveret til postbefordring. Er denne forudsætning opfyldt, har vi at gøre med en person i postvæsenets tjeneste, der medvirker til, at en anden fjerner brevet fra den sædvanlige forsendelsesrutine og lad os sige tager det med sig eller gemmer det. Der vil her foreligge en krænkelse af det pligtforhold, den ansatte er undergivet, nemlig at påse at posten kommer frem til den rette person på rette måde. At den ansatte måske blot fortæller »gerningsmanden«, hvor han kan finde brevet (med forsæt til, at »gerningsmanden« vil gøre som beskrevet), udgør ikke en mindre pligtsømmelse eller en mindre krænkelse af den bagvedliggende beskyttelsesinteresse, end hvis den ansatte selv havde fjernet brevet.

Problemstillingen er nu følgende: kan »gerningsmanden« straffes for (medvirken til?) overtrædelse af straffelovens § 153? Det er fast antaget (og nu uomtvistet såvel de lege lata som de lege ferenda) – også i svensk ret – at det er strafbart for en udenforstående at medvirke til en andens krænkelse af det pligtforhold, denne er undergivet. Når udgangspunktet er, at medvirken er en selvstændig forbrydelse, og at alle bestemmelser i og med straffelovens § 23 udvides, som om der stod: »den eller den, der med råd, dåd eller til-

---

238. Udtrykket at underslå blev af C. Goos: Den danske strafferet speciel del II, s. 412, kaldt for den næstbedste måde at udtrykke på, at ejeren hindres i at komme til sin ting (igen). Den bedste var efter Goos' opfattelse ganske enkelt at beskrive det relevante: »at forholde Ejeren hans Ting«. Han fremhævede, at der ikke var noget dansk teknisk anerkendt udtryk. Disse betragtninger anførtes i relation til 1866-straffeloven. I 3. bind af sin specielle del, s. 195, anførte han i relation til den tilsvarende bestemmelse i 1866-straffeloven (§ 138): »Misbrugen af Embedet bestaaer her i Krænkelse af ... den retlige Interesse, der knytter sig til, at det Indleverede naaer sin Bestemmelse (»tilentetgjør« eller »underslaaer«) ...«.

I Kommenteret Straffelov, speciel del, s. 108 oversætter *Asbjørn Jensen* ordet med: »unddragelse fra befordring«.

skyndelse ...«, således at sondringen mellem gerningsmanden og medvirkende er ikke eksisterende, da må svaret være, at bestemmelsen i straffelovens § 23, stk. 2, også finder anvendelse i relation til den tekniske gerningsmand.²³⁹ Denne kan således straffes, men straffen kan nedsættes i forhold til den hos postvæsenet ansatte. Dette er det umiddelbare svar, men det spørgsmål, der stilles i svensk teori, er om der overhovedet foreligger en forbrydelse, når gerningsmanden – det vil her sige den udefra kommende – ikke tilhører de pligtsubjekter, som bestemmelsen foreskriver straf for. I SOU'en anføres som baggrund for den foreslåede ændring, at det er i strid med legalitetsprincippet at udvide et gerningsindhold, således at det finder anvendelse alene under henvisning til, at den medvirkende bidrager med den »resterende« del, som gerningsmanden mangler. Denne opfattelse synes imidlertid at bero på princippet om det afledede ansvar. Opfattes nemlig den tekniske gerningsmand og den eller de medvirkende som en enhed, der under fælles forståelse udfører en handling, er det underordnet, hvem af de deltagende der udfører hvilke handlinger. Det må derfor som udgangspunkt også være underordnet, hvem af deltagerne der er undergivet det særlige pligtforhold.²⁴⁰ Dette resultat synes at være dækket af ordlyden af den danske straffelovs § 23 og for den sags skyld også af ordlyden af BrB 23 kap. 4 §.

Det skal dog afslutningsvis gentages, at fortolkning af det strafbedud, hvorom der er tale, kan føre til indskrænkende resultater. Det er således næppe antageligt, at A og B kan straffes for (medvirken til) incest, hvis A på Bs opfordring har samleje med Bs datter! Dette resultat skyldes, at det ikke ud fra beskyttelsesinteressen bag § 210 er muligt at sidestille disse to forhold, end ikke hvis B står ved sengekanten og kommer med opildnende tilråb (dette kunne dog

239. Jf også *Stephan Hurwitz*: Den danske Kriminalret, almindelig del, s. 362 med henvisninger.

240. Muligvis cfr. *Johs. Andenæs*: Almindelig Strafferett, s. 310 f., men jf. *Carl Torp*: Forsøg og Meddelagtighed, s. 120 f., hvor han netop fremhæver den nævnte problemstilling, som et af de steder, hvor den afledede teori fører til et resultat, der er »ganske urimeligt«. I Den Danske Strafferets almindelige del (11 år senere) giver han dog, s. 592 ff., udtryk for noget mere tvivl og fremhæver, at der ikke foreligger praksis herom.

muligvis efter omstændighederne udgøre en selvstændig overtrædelse af § 213).²⁴¹

Ved accepten af den selvstændige ansvarsmodel²⁴² som udgangspunkt for medvirkensansvaret er der imidlertid ikke taget stilling til de ydre grænser for den strafbare (medvirkens)adfærd. Såvel objektivt som subjektivt kan der være anledning til at søge grænserne nærmere fastlagt. Dette vil blive yderligere belyst i de følgende hovedafsnit. Det er heller ikke givet, at den selvstændige model i alle tilfælde fører til, at det er underordnet, om der findes en »hovedgerningsmand«, der realiserer den givne forbrydelse. Det er jo i hvert fald et krav, at der er tale om en forbrydelse, der faktisk realiseres (eventuelt ved at »plukke« rekvisitterne fra de forskellige medvirkende). Dette må afgøres ud fra en nærmere fortolkning af hver enkelt indsats sammenholdt med den pågældende bestemmelses gerningsbeskrivelse og beskyttelsesinteresse.²⁴³

2.5.3 Særligt om rådgivning

Ovenstående generelle accept af medvirkensansvaret som et selvstændigt ansvar ved alle typer af delikter må imidlertid underkastes en nærmere vurdering i relation til rådgiveres strafansvar. Det har været hævdet, at erhvervsstrafferetten, hvortil ansvaret for rådgiv-

---

241. Jf. også *Alf Ross*, der i *Forbrydelse og Straf*, s. 240, sammenligner en overtrædelse af straffelovens § 153 med netop straffelovens regler om blodskam og finder, at det ikke er muligt for den sidstnævnte forbrydelse at realiseres, hvis kun den medvirkende opfylder betingelsen. Han benævner gruppen af bestemmelser, hvor problemet kan opstå, som indeholdende »personlige momenter« (a.st. s. 236). Han overser derved det indledningsvise eksempel om medvirkerens tilegnelseshensigt (hvor gerningsmanden ikke har en sådan).

242. Denne accept betyder imidlertid ikke, at medvirken kan betragtes som en forbrydelse i sig selv. Begrebsmæssigt er det således udelukket at skabe en isoleret forbrydelse om »medvirken« eller »delagtighed«, thi dette vil nødvendigvis forudsætte noget, man kan tage del i eller være medansvarlig for.

Det nærmeste, man kommer selvstændige regler herom, er forbrydelsestyperne conspiracy, der imidlertid også forudsætter, at der er tale om deltagelse i planlægning af en »forbrydelse«, hvilket sidste defineres andet sted, samt incitement. Sidstnævnte betragtes i *Law Com 300/2006* i udpræget grad som en selvstændig forbrydelse, der består i at ville fremme – eller dog anse noget sådan for sandsynligt – realisering af en andens forbrydelse. Se nærmere afsnit 2.4.4.3.2 ovenfor.

243. Sammenhold således eksemplerne fra norsk teori og retspraksis straks nedenfor i afsnit 2.5.3.

ning²⁴⁴, hører, er noget ganske specielt, hvor man ikke uden videre kan anvende den almindelige lære fra den klassiske strafferet.²⁴⁵

Som det vil erindres, er den rådgivning, som danner kernen i nærværende trilogi, defineret som: »tilpasset, fagligt funderet informationsgivning med henblik på en klients beslutningstagning«. ²⁴⁶

Det er klart, at rådgivning, som defineret her, i det store praktiske hele ikke indgår i nogen kriminel plan, som tilfældet har været i eksemplerne ovenfor. Tværtimod vil en klients opsøgen af en rådgiver oftest bero på, at klienten ønsker at udføre en planlagt aktivitet så godt, herunder lovligt, som muligt. Der er på den anden side intet i vejen for, at der, som en række eksempler fra praksis viser,²⁴⁷ kan være tale om at, en rådgiver deltager i en klients kriminalitet eller måske ligefrem opfordrer klienten til en aktivitet, der er ulovlig – det være sig grundet rådgiveres retsvildfarelse eller ikke.²⁴⁸ Også sådanne situationer falder ubesværet ind under den nævnte rådgivningsdefinition, ganske ligesom de falder ind under de hovedeksempler, der er anført ovenfor.

Når man i praksis støder på spørgsmålet om en rådgivers medvirkensansvar, vil der vel oftest være tale om, at rådgiveren medvirker til den kriminalitet, klienten ender med at begå fordi rådgiveren overser den problemstilling, der gør klientens handling kriminel (her vil et uagtsomhedsansvar kunne være relevant) eller fordi rådgiveren ikke har fornødent kendskab til det regelsæt, der regulerer klientens kommende aktivitet, og derfor overser den pågældende regulering (her vil som oftest foreligge forsæt, da der typisk vil være tale om en egentlig retsvildfarelse).

Som et ikke atypisk tilfælde af strafbar (rådgivnings)virksomhed²⁴⁹ kunne nævnes afgørelsen:

---

244. Se om definitionen heraf, bd. I, kapitel 1.

245. Jf. *Gorm Toftegaard Nielsen* i UfR 1996B.25 ff.

246. Bind 1, s. 26.

247. Jf. nærmere nedenfor i kapitel 3.

248. Se f.eks. utrykt *Ribe Rets dom af 8. november 1983*, som gengivet nedenfor i afsnit 3.3.

249. Ved udarbejdelsen af selskabernes årsregnskaber sammenholdt med fremsendelse af disse til kommanditisterne kan forholdet til en vis grad sidestilles med rådgivning. Den rådgivning, man – med lidt god vilje – kan finde deri, består i, at kommanditisterne foreslås at anvende regnskabet på en given måde i forhold til skattevæsenet,

Tfs 1992,471 Ø. En revisor (statsautoriseret) havde i strid med sandheden i årsregnskaberne for 1986 og 1987 for nogle kommanditselskaber oplyst, at nogle vindmøller, der ejedes af selskaberne, havde været i drift de pågældende år. Derved gav han kommanditisterne mulighed for at foretage afskrivninger og dermed nedbringe deres skattemæssige indkomster. En del af kommanditisterne udnyttede denne mulighed, og der rejstes efterfølgende alene krav om efterbetaling af skat over for disse. Herudover havde flere kommanditister haft mulighed for at foretage afskrivninger, uden at det dog under sagen var godtgjort, at sådanne afskrivninger havde været foretaget.

De indtægter, der ifølge regnskaberne indgik fra vindmøllerne, var de budgetterede indtægter.

Retten fandt det efter bevisførelsen »... godtgjort, at [revisor] havde været klar over, at vindmøllerne nok var færdiggjort, men at de på grund af manglende ledninger fra substationer til elværket ikke havde leveret strøm og følgelig heller ikke havde medført nogen indtægter for selskaberne.« Retten fortsatte herefter med at fastslå, at det havde været »åbenbart for [revisor] at der ikke kunne foretages afskrivning af driftsmidlerne forinden der havde været en indtægtsgivende virksomhed, og [revisor] findes således forsætligt at have medvirket til skattesvig, til dels forsøg herpå, jf. skattekontrollovens § 13, stk. 1. Endvidere findes [revisor] herved at have gjort sig skyldig i overtrædelse af straffelovens § 155.«

Afgørelsen er interessant i flere henseender. For det første må man konstatere, at landsretten fandt, at betingelserne for medvirken efter straffelovens § 23 forelå i denne situation, på trods af at det ikke var åbenbart for revisor, hvorledes, hvornår og om overhovedet kommanditisterne ville anvende de udarbejdede regnskaber som grundlag for i deres egen selvangivelse at afskrive på de pågældende vindmøller. Det viste sig da også, at det i hvert fald ikke kunne bevises, at alle kommanditisterne havde foretaget disse (uberetti-

---

men de behøver ikke at gøre det. Definitionen på rådgivning var, som anført i bind 1: tilpasset (det kniber det med, da man højst kan tale om en generel tilpasning til en gruppe af personer), og fagligt funderet (det er givetvis opfyldt). Oven i købet er revisor endda uafhængig idet den pågældende revisor var ganske uafhængig af kommanditisterne og revisor for kommanditselskabet (om spørgsmålet om uafhængighed og dets betydning for, om der foreligger rådgivning, se Bind I, s. 20 ff.) Også kravet om »informationsgivning« er vel nogenlunde opfyldt. Det kniber måske lidt mere med spørgsmålet om klientens beslutningstagen. Det er således ikke muligt for den enkelte kommanditist at træffe andre beslutninger end at anvende henholdsvis undlade at anvende det pågældende årsregnskab.

gede) fradrag. Desuagtet dømmes revisor til dels også for forsøg, hvorved retten må have fundet, at de nødvendige krav om konkretisering har været opfyldt.

For det andet belyser afgørelsen, at der ikke behøver at foreligge et strafbart forhold fra »hovedgerningsmandens« side, for at revisor kan straffes for medvirken. I den situation der forelå for kommanditisterne i afgørelsen, har de utvivlsomt været i god tro med hensyn til vindmøllernes drift og dermed til afskrivningsbetingelserne opfyldelse. Deres tilregnelser har således hverken været uagtsom eller forsætlig i relation til deres objektive realisering af gerningsindholdet i skattekontrollovens § 13, stk. 1.

Selv hvor man, som i dansk og norsk ret, opererer med et selvstændigt medvirkensansvar, jf. ovenfor i afsnit 2.4.2, vil det, som ligeledes nævnt, ved visse delikter være kunstigt at straffe den medvirkende (selv for forsøg), hvis hovedgerningsmanden af objektive grunde ikke kan straffes.²⁵⁰ I norsk ret har spørgsmålet været overvejet i relation til mandatsvigsbestemmelsen (utroskap – norsk straffelovs § 275). Såvel *Johs. Andenæs*²⁵¹ som *Bjørn Stordrange*²⁵² henviser til en afgørelse af 12. december 1975 fra Eidsivating lagmannsrett (*Holter Terrasse-dommen*), hvor 6 personer var tiltalt for blandt andet utroskap, men da hovedmanden blev frifundet for mandatsvig, og de andre blot var tiltalt for medvirken til hovedmandens mandatsvig, udtalte lagmannsretten bl.a.: »Det karakteristiske ved utroskapsbestemmelsen i strl. § 275 er at den gjelder brudd på et særlig troskapsforhold til oppdragsgiveren, og når der ikke foreligger noen ansvarlig hovedmann, kan de øvrige som ikke står i noe slikt forhold til X Sparebank, ikke dømmes efter denne bestemmelse.«

*Andenæs*²⁵³ udtrykker det således: »Utroskapsforbrytelsen får sitt preg ved hovedmannens pliktbrudd, og foreligger ikke noe pliktbrudd, foreligger heller ikke noe medvirkningsansvar«. Han fremhæver endvidere, at i det de tilfælde, hvor den muligt medvirkende samtidig er den uden for pligtforholdet stående person, som

250. Se f.eks. incest eksemplet ovenfor i afsnit 2.5.2.

251. Formuesforbrytelsene, s. 134 f.

252. Forbrytelser mot vårt økonomiske system, s. 65 f.

253. Formuesforbrytelsene, s. 134.

modtager vindingen, vil straf for bedrageri være et nærliggende alternativ. Dette synspunkt har *Andenæs* fået medhold i af den norske Højesteret i *Rt 1994.1328*, hvor hovedmanden var blevet frifundet i lagmannsretten, idet der ikke var ført bevis for, at hovedmanden havde modtaget returkommission eller andet ulovligt vederlag, og hvor Højesteret skulle vurdere sagen mod den medvirkende. Førstevoterende sagde lakonisk: »Når lagmannsretten har frikjent [hovedmanden] fordi gjerningsinnholdet i straffelovens § 275 ikke er fylt, kan ikke lenger et straffansvar for A begrunnes med medvirkning til hovedmannens utroskap, se *Andenæs: Formuesforbrytelse* [5. udgaven – med tilsvarende citat som ovenfor] ...«. De øvrige dommere var enige.

I såvel *Holter Terrasse-dommen* som i afgørelsen *Rt 1994.1328* var der imidlertid tale om, at *ingen* af de deltagende stod i det særlige pligtforhold, der forudsættes i de to relevante bestemmelsers gerningsindhold. Der var således slet ikke realiseret nogen forbrydelse, og medvirken til en ikke-forbrydelse kan ikke være strafbar.²⁵⁴ Til forskel herfra står imidlertid den ovennævnte danske afgørelse, hvor den bestemmelse, der fandtes at være medvirket til, utvivlsomt var overtrådt i objektiv henseende på nær kravet om det subjektive overskud. SKL § 13, stk. 1, lyder:²⁵⁵

---

254. Medmindre der foreligger en særlig hjemmel hertil, som f.eks. reglen i den danske straffelovs § 240 om straf for den, der »medvirker til at nogen berøver sig selv livet«. Bestemmelsen har været kritiseret for at gøre medvirken til noget ikke kriminelt strafbart, men i relation til det her diskuterede er dette irrelevant, al den stund § 240 utvivlsomt ikke henviser til medvirken til nogen forbrydelse, men alene til en beskrevet adfærd.

255. Og lød – også på daværende tidspunkt. Reglen har i 1999 fået en tilføjelse i form af et 2. punktum: »På samme måde straffes medvirken til skattesvig, jf. straffelovens § 23.« Ændringen fremkom som følge af afgørelserne i *UfR 1989.128 H* samt *TfS 1990.52*, der rejste tvivl om samspillet mellem SKL § 13 og straffelovens § 23. Formålet med lovændringen var således ikke at udvide ansvaret for medvirken til SKL § 13, men alene at præcisere, at den almindelige medvirkensbestemmelse i straffelovens § 23 finder sædvanlig anvendelse også i relation til SKL § 13, jf. bemærkningerne til lovforslag L 229 Folketingsåret 1998/99, hvor det bl.a. hed: »Det foreslås på denne baggrund præciseret i skattekontrolloven, at de almindelige regler for strafbar medvirken efter straffelovens § 23 i fuldt omfang finder anvendelse ved medvirken til overtrædelse af skattekontrollovens § 13.«

Det kan naturligvis gøres gældende, at retspraksis havde anlagt en sådan forståelse af skattekontrollovens § 13, at den almindelige medvirkensregel i straffelovens § 23 ikke var anvendelig. Som det diskuteres nedenfor i afsnit 4.5.3, var spørgsmålet

»Den, der med forsæt til at unddrage det offentlige skat, afgiver urigtige eller vildledende oplysninger til brug ved afgørelse af, om en person er undergivet skattepligt, eller til brug ved afgørelse af skatteansættelse eller skatteberegning, straffes for skattesvig med bøde eller fængsel indtil 1 år og 6 måneder, medmindre højere straf er forskyldt efter straffelovens § 289. På samme måde straffes medvirken til skattesvig, jf. straffelovens § 23.«

De skatteydere, der havde afgivet deres selvangivelser, havde realiseret kravet om afgivelse af urigtige oplysninger til brug for afgørelsen af skatteansættelsen/-beregningen. De havde imidlertid ikke haft det krævede videregående forsæt til at unddrage det offentlige skat. Det havde derimod den revisor, der havde udarbejdet de urigtige årsregnskaber, hvorfra skatteyderne hentede deres oplysninger. Afgørelsen er således et klart eksempel på »plukkemetoden«, hvor kredsen af samvirkende tilsammen opfylder den objektive gerningsbeskrivelse (herunder kravet om subjektivt overskud), men adskiller sig fra de nævnte norske eksempler, hvor kredsen af medvirkende (herunder gerningsmanden) heller ikke tilsammen opfyldte gerningsbeskrivelsen.

Ser man kort på den almindelige erhvervsstrafferet, er det velkendt, at virksomhedsejere eller -ledere kan blive og bliver straffet i tilfælde, hvor der påhviler dem en særlig pligt, men hvor forbrydelsens tekniske gerningsindhold realiseres af en ansat i virksomhed. Tilsvarende hvor der er foreskrevet selskabsansvar, kan der påhvile selskabet en pligt, som imidlertid tilsidesættes af en person i den af selskabet drevne virksomhed.

Det kan meget vel diskuteres, hvorvidt sådanne situationer (bør) bedømmes efter reglerne om medvirken,²⁵⁶ efter nogle regler om vikarierende gerningsmænd,²⁵⁷ eller efter noget helt tredje²⁵⁸. Der er

---

imidlertid, om ikke denne forståelse beroede på en fejlfortolkning af Højesterets dom fra 1989.

256. Se diskussionen herom hos *Sysette Vinding Kruse: Erhvervslivets Kriminalitet*, s. 89 ff.

257. Se hertil *Alf Ross: Forbrydelse og straf*, der s. 132 ff. bastant afviser enhver form for medvirkenskonstruktion i sådanne situationer.

258. Måske som »funktional gerningsmand« jf. *Nico Keijzer*, der – i *Criminal law, theory in transition*, s. 491 ff. (497) – beskriver de gældende hollandske regler. *Keijzer* beskriver a.st. situationen således, at det er en anden end den person, der er under-

dog for mig ingen tvivl om, at der i erhvervsstrafferetten – måske mere end noget andet sted i strafferetten – langt oftere forekommer tilfælde, hvor den pligtundergivne ikke selv realiserer et gerningsindhold direkte, og hvor en konstruktion er »nødvendig«, hvis der skal statueres et strafferetligt ansvar. Man kan konstruere et gerningsmandsansvar: det er direktøren, der er gerningsmanden til den manglende indsendelse af tilbageholdte A-skatter, fordi han har undladt at foretage den fornødne instruktion af/holdt tilsyn med den person, der havde det som sit job at foretage tilbageholdelsen. Pligten påhvilede selvsagt hverken bogholderen eller direktøren personligt, men derimod ejeren/selskabet. Kildeskattelovens § 46, stk. 1 foreskriver således:

»I forbindelse med enhver udbetaling af A-indkomst skal den, for hvis regning udbetalingen foretages, indeholde foreløbig skat i det udbetalte beløb.«

Og § 74, stk. 1, nr. 1 supplerer med straffehjemmelen:

»Med bøde straffes den, der forsætligt eller ved grov uagtsomhed
1) undlader at opfylde pligt til at foretage indeholdelse af A-skat,«

Som det tydeligt ses, er gerningsindholdet i § 74, stk. 1, nr. 1 udformet som en henvisning til en undladelse hos den »indeholdelsespligtige«. Det må være indlysende, at der er behov for at straffe lederen af selskabet eller den person, der har »ansvaret« for, at den pågældende virksomhed overholder de regelsæt, der gælder for dens virksomhed, og som derfor svigter sin pligt. Det må imidlertid være lige så klart, at den, der reelt realiserer gerningsindholdet, som altovervejende hovedregel er en lille fisk, som ingen betydning har hverken for virksomheden (i form af en helt manglende »kontrol«

---

lagt en given pligt, der udfører den faktiske handling og dermed også er den der – muligvis i ganske god tro, muligvis ikke – realiserer gerningsindholdet. Han nævner, som det første af to kriterier for hvornår den pligtundergivne (som altså forudsættes ikke selv teknisk at have realiseret gerningsindholdet!) kan straffes: »The first prerequisite, of course, is that he is an addressee of the relevant regulation. This usually is the case if he holds a special capacity (e.g. »owner« og »exporter«) to which the regulation refers«. Denne pligtundergivne betragtes altså efter hollandsk ret som gerningsmand og ikke som medvirkende.

over forløbet) eller for retshåndhævelsen, idet hans manglende kontrolkompetence bevirker, at der ikke er nogen større interesse i at søge at påvirke hans adfærd gennem anvendelse af straf.

Der er for mig ingen tvivl om, at det selvstændige medvirkensansvar rammer det centrale og er såvel det mest smidige som det mest betryggende apparat.²⁵⁹ Det er udslag af en overflødig trang til formalisme, der må få fortalere til at foretrække konstruktioner som middelbar gerningsmand, funktionel gerningsmand eller vikarierende gerningsmand, eller måske blot en konsekvens af en krampagtig fastholden af medvirkensansvaret som et (i sin natur) afledt ansvar.²⁶⁰

Betragter man specielt rådgiverens ansvar inden for erhvervsstrafferetten, synes også dette ansvar i meget høj grad at have karakterer af et selvstændigt (medvirkens)ansvar. Som tidligere nævnt vil en klient i typesituationen opsøge en rådgiver for at få dennes råd om, hvorledes – om overhovedet – en given transaktion bør udføres. Når kravet til en rådgiver primært er at tilvejebringe det beslutningsgrundlag, såvel retligt som faktisk, som er relevant for klientens beslutning, vil det ofte forholde sig således, at klienten derefter fører rådet ud i livet uden at vide, og uden at skænke det yderligere tanker, om han eller hun derved begår en strafbar handling. Det vil jo netop være en forventning hos klienten, at rådgiverens råd er holdt indenfor det lovlige område. Da imidlertid klienten udfører handlingen i sin egen interesse og til opfyldelse af sine

259. Netop i relation til strafansvaret efter kildeskatteloven, skriver *Jan Pedersen*: Skatte- og Afgiftsstrafferet, s. 251 – da også: »Det er væsentligt at mærke sig, at kredsen af ansvarssubjekter gennem de almindelige medvirkensregler er videre end kredsen af pligtsubjekter.«

260. Det giver dog anledning til endnu større forundring, at *Alf Ross* i sin afhandling, »Om samvirke i forbrydelse« i *Forbrydelse og Straf*, s. 118 ff., karakteriserer *Getz'* medvirkensteorier på følgende måde: »Med *Getz'* afhandling »Om den såkaldte delagtighed i forbrydelse« (1875) kulminerer de begrebslige konstruktioner uden rod i realiteter og reale hensyn.« Man kan bestemt kritisere *Getz'* lære i sin rene form, men at kritisere den for »begrebslige konstruktioner« synes at ramme helt forbi målet. Især fra en forfatter, hvor et af kapitlerne (kapitel 3 – s. 130 ff.) har følgende overskrift: »Meddelagtighedsregler er ikke påkrævet for så vidt T er sidegerningsmand, vikarierende gerningsmand, eller middelbar gerningsmand«(!)

Se tilsvarende *Knud Waaben* i UfR 1975B.1 (14): »Hvis man tænkte sig at de [*Alf Ross'* forslag] blev vedtaget, ville det blive værre end nogen sinde.«

egne behov, vil det være mindre nærliggende at benævne rådgiveren som (indirekte) gerningsmand til klientens forbrydelse, hvorimod det er en overordentlig nærliggende beskrivelse at sige, at rådgiveren gennem sin selvstændige medvirkenshandling (den konkrete rådgivning) har været den afgørende faktor for den af klienten derefter objektivt begåede forbrydelse.

Sammenfattende synes der hverken inden for erhvervsstrafferetten generelt eller rådgivningsområdet specielt noget, der kunne begrunde, at medvirken ikke her skulle behandles som en selvstændig deltagelse i en forbrydelse frem for det afledede synspunkt om deltagelse i en andens forbrydelse. Tværtimod synes det selvstændige synspunkt umiddelbart at kunne finde god anvendelse også i de ikke ukomplicerede spørgsmål om fordelingen af ansvaret mellem rådgiveren og klienten.²⁶¹ Var man her bundet af et accessorisk udgangspunkt, ville det nemlig indebære, at den ofte godtroende klient skulle have realiseret et strafbart gerningsindhold og eventuelt også skulle straffes, førend et eventuelt ansvar for rådgiveren kunne være aktuelt. Uden at foregribe begivenhedernes gang synes bundethed til et sådant resultat hverken tillokkende eller påkrævet ud fra nogen områdets egenart.

---

261. Se nærmere kapitel 8 nedenfor.

Medvirkensområdet

3.1 Rådgivningsforløbet

Som beskrevet i bind 1, afsnit 1.1 består et typisk rådgivningsforløb – uanset område og rådgiverens branche – af en indledende rådgivning og derefter en vekselvirkning af rådgivning og assistance. I en analyse af uagtsomhedskravet ved rådgivning bør man så vidt muligt udsondre den egentlige rådgivning fra assistencedelen for at kunne identificere de dele, ansvarsområdestykket anvender, jf. også bind 1, afsnit 1.2.

Inden for erstatningsansvaret har rådgivningsforløbet og den deri liggende vekselvirkning mellem rådgiver og klient størst betydning, når rådgiverens eventuelle culpa skal vurderes. Til forskel fra den strafferetlige problemstilling drejer det erstatningsretlige ansvar sig som oftest om rådgiverens retsstridige handling over for klienten. Klienten er med et andet ordvalg offeret for rådgiverens bebrejdellesværdige adfærd. Inden for det strafferetlige medvirkensområde er klienten imidlertid ikke offer, men typisk den, der objektivt set realiserer det relevante gerningsindhold. Derved kan det strafferetlige medvirkensansvar sammenlignes med den identifikationsproblemkreds, der er behandlet i 1. bind, kapitel 11.

Som påpeget ovenfor i kapitel 2, afsnit 2.5 er det mindre relevant for den strafferetlige medvirkensproblematik, hvorledes fordelingen af rollerne mellem klient og rådgiver har været, så længe der er tale om indkredsningen af det *objektive* medvirkensområde, som er hovedemnet her i kapitel 3. Her er hovedproblemet: var der tale om en adfærd, der bragte rådgiveren inden for området af den strafbare medvirken?

Det indbyrdes forhold mellem rådgiver og klient samt vekselvirkningen mellem rådgivning og assistance har derimod selvstæn-

dig betydning ved spørgsmålet om det *subjektive* krav for ansvaret. Dette behandles nedenfor i kapitel 5.

3.2 Grænsen mellem medvirken og gerningsmandsvirksomhed

På trods af det i kapitel 2, afsnit 2.1 beskrevne opstår der alligevel i sager om rådgiveres medvirkensansvar spørgsmål om, hvorvidt den pågældende »blot« har deltaget som rådgiver, eller han har været medgerningsmand i den kriminelle aktivitet. Som oftest vil det afgørende kriterium være, hvorvidt den pågældende har deltaget aktivt i planernes udførelse, eller han bare har ydet råd eller erklæret sig om projektet eventuelt i skriftlig form.

Spørgsmålet burde ikke være vigtigt i relation til strafansvarsproblematikken. Uanset om der »kun« har været tale om rådgivning, eller der har været tale om egentlig medgerningsmandsvirksomhed, vil forholdet – den nødvendige tilregnelser forudsat – teoretisk kunne omfattes af den pågældende bestemmelse, jf. § 23, alt jf. kapitel 2, afsnit 2.4.2 ovenfor. Imidlertid vil praksis ofte være tilbageholdende med at statuere ansvar ved ren rådgivningsvirksomhed foretaget som led i sædvanlig erhvervsmæssig sammenhæng (se nærmere nedenfor i afsnit 4), ligesom det vil kunne have central betydning for en eventuel strafudmåling.

Som eksempel kan nævnes en sag, hvor der ikke var rejst tiltale mod de personer, der i periferien af forbrydelsen havde bistået med opbyggelsen af de nødvendige rammer for denne. De to, der blev tiltalt, fandtes af retten at have været »fælles« om det kriminelle projekt, hvilket også anklageskriftet lagde op til.

*Østre Landsrets dom af 24. november 1997, samt Københavns byrets dom af 24. januar 1997*²⁶² En revisor²⁶³ og en studerende var tiltalt for bedrageri af særlig grov beskaffenhed samt for medvirken til skattesvig af særlig grov beskaffenhed. Den studerende derudover for to tilsvarende forhold, som han havde begået alene. De to havde formået 38 investorer

---

262. Hhv. Østre landsrets 9. afd a.s. nr. S-1309-97 og Københavns Byrets 3. afd., sag nr. 15759/95. Byrettens afgørelse blev alene påanket af revisor.

263. Der hverken var registreret eller statsautoriseret.

til at indbetale mellem 1,5 og 2 mio. kr. med henblik på et skattearrangement vedrørende køb af obligationer for lånte midler. De dømtes begge for bedrageri, idet der aldrig havde været reelle pengeoverførsler til anskaffelse af obligationerne, men alene bogholderiposteringer. Investorerne havde i god tro fratrukket renteudgifter for i alt ca. 3 mio. kr., hvorfor de to tillige dømtes for medvirken til skattesvigen.

Revisor gjorde under sagen gældende, at han alene havde rådgivet den studerende om de skattemæssige forhold vedrørende konstruktionen, som bl.a. var baseret på oprettelse af forskellige selskaber i udlandet. Han hævdede samtidig, at han havde forklaret, at det var en forudsætning for den skattemæssige holdbarhed, at der var tale om reelle midler, der faktisk overførtes. Han indrømmede dog tillige, at han havde lavet en redegørelse til brug for investorerne, ligesom han havde udarbejdet nogle opstillinger til brug for investorernes skattemæssige indberetninger. Han skulle angiveligt ikke have solgt nogle af obligationerne selv. Han foretog efter sin forklaring ikke nærmere undersøgelser af forholdene, idet han alene var skattemæssig rådgiver. Retten tilsidesatte imidlertid »tiltalte [revisors] forklaring om, at han kun har været rådgiver for medtiltalte«,²⁶⁴ bl.a. på baggrund af at revisor havde underskrevet fuldmagter til medtiltalte, de erklæringer revisor havde afgivet samt det forhold, at revisor havde været medindehaver af en del af de udenlandske selskaber, der indgik i projektet. Retten fandt det således godtgjort, at »de tiltalte har været fælles om projektet.«²⁶⁵

Der optrådte imidlertid nogle »randpersoner«, som bistod de to tiltalte med deres projekt. Revisor havde således »lånt« navnet på en statsautoriseret revisor og anvendt dette som sit firmanavn. Den statsautoriserede revisor havde derudover efter fælles aftale bl.a. underskrevet nogle af de erklæringer, der indgik i sagen. Erklæringerne var imidlertid korrekte, såfremt de underliggende forhold (bl.a. tilstedeværelsen af reelle midler og obligationer) havde været opfyldt. Herudover havde de to tiltalte henvendt sig til en »specialist« i selskabskonstruktioner, en tidligere offentligt ansat, som havde bistået dem med at designe og oprette de forskellige udenlandske selskaber. Denne »specialist« forklarede som vidne under sagen bl.a.: »Vidnets opgave blev at erhverve og opbygge en international koncern. Hvordan koncernen skulle drives, havde vidnet ikke noget med at gøre ... Des mere simpel selskabsopbygningen er, des sværere er det at tiltrække udenlandsk kapital ... Vidnet har kun været med som en slags arkitekt eller

---

264. Byrettens dom s. 32.

265. Byrettens dom s. 33.

bygningskonstruktør vedrørende selskabsopbygningen.«²⁶⁶ Endelig optrådte i sagen en person gennem hvis firma en del af obligationsoptionerne blev solgt.

Revisor idømtes 1 års fængsel og den studerende 2 års fængsel, idet han tillige blev dømt for to forhold af samme karakter blot vedrørende kunstinvestering.

Som nævnt illustrerer sagen, at revisor forgæves påberåber sig ren »rådgiverstatus« (og dermed rent medvirkensansvar til en andens forbrydelse), når han impliceres for dybt i selve projektet. Det forhold i sig selv, at han har udstedt erklæringer om projektet, betager ham næppe status som rådgiver, men besiddelse af fuldmagter og indehavelse af ejerandele i de berørte selskaber trækker ham ind som medgerningsmand.

Med hensyn til såvel den statsautoriserede revisor som »selskabsspecialisten« og den formidlende person opfylder disse alle de objektive krav i § 23 til medvirkenshandlinger. Imidlertid har anklagemyndigheden – med rette, efter oplysningerne i dommen – skønnet, at der ikke hos disse har foreligget forsæt til hverken bedrageri eller skattesvig, hvorfor det naturligvis ikke har været muligt at tiltale dem for medvirken hertil. Samtidig forekommer det imidlertid sandsynligt, at alles medvirken har været nødvendig for at forbrydelsen kunne realiseres. Investorerne har givetvis tillagt det større betydning, at erklæringerne var underskrevet af en statsautoriseret revisor,²⁶⁷ ligesom de to tiltalte næppe selv kunne have konstrueret og opbygget den selskabsopbygning, som var en væsentlig faktor til sløringen af, at der reelt intet foregik. Udbud gennem et »sædvanligt« salgslid må endvidere antages at have øget i hvert fald grovheden af forbrydelsen (idet flere investorer dermed kommer med).

Idet den nærmere diskussion af spørgsmålet om medvirken ved handlen som led i almindeligt erhvervsmæssigt øjemed behandles

---

266. Byrettens dom s. 16.

267. Se således *Bent Warming-Rasmussen* i R&R 2001, nr. 1, s. 14 ff. (s. 20, tabel 4), hvorefter 78 % af de adspurgte aktionærer erklærede sig enige i, at et årsregnskab, der var revideret af en revisor, der var enten statsautoriseret eller registreret, var mere troværdigt end et årsregnskab, der ikke var revideret af en sådan. De tilsvarende tal for virksomhedsledere og kreditgivere var henholdsvis 86 % og 92 %.

senere,²⁶⁸ skal her alene fremhæves spørgsmålet om i hvilket omfang en sondring mellem gerningsmandsvirksomhed og medvirkevirkensvirksomhed (uanset hvorledes en sådan sondring mere præcist kunne gennemføres) er nødvendig eller ønskelig.

Som det senere beskrives,²⁶⁹ citerer domstolene kun sjældent § 23, hvor de straffer medvirkevirkensvirksomhed. Kun hvor forholdet findes at falde ind under en af strafnedsættelsesmulighederne i § 23 skulle henvisning hertil være sædvanlig. Spørgsmålet om domstolenes citering eller ikke-citering af § 23 kan anskues ud fra to synsvinkler:

1) Det er en følge af legalitetsprincippet at kun, hvor det er (lov)-hjemlet, kan der straffes. Da de enkelte gerningsbeskrivelser så godt som altid er opbygget over en enkelt persons fuldbyrdede virksomhed (gerningsmandsvirksomhed) er straf for en person, der ikke realiserer det direkte gerningsindhold kun mulig under inddragelse af straffelovens § 23. § 23 er således helt central for muligheden af idømmelse af straf.²⁷⁰

2) Da straffelovens § 23 udvider samtlige gerningsindhold i såvel straffeloven som særlovgivningen til at skulle læses som: »den, der – såvel som den, der ved råd, dåd eller tilskyndelse har medvirket hertil – ... ..« er der ingen grund til at henvise til § 23.²⁷¹ Dette er bestemmelsens normale funktion. Kun hvor retten anvender nogle af de *særlige muligheder*, der er hjemlet i § 23, bør den henvise hertil. Dette svarer til, at domstolene heller ikke citerer straffelovens § 19, når de ved domfældelse for særlovsovertrædelser straffer for uagtsomhed.

I afgørelsen *UfR 1992.485 V* var der rejst tiltale mod en direktør i og medejer af et anpartsselskab, der drev en virksomhed, som havde forårsaget forurening. Direktøren gjorde blandt andet gældende, at han ikke kunne straffes for medvirken idet der rettelig var

---

268. Nedenfor i afsnit 4.5.

269. Således hos *Knud Waaben*: *Det kriminelle Forsæt*, s. 314 og hos *Alf Ross*: *Forbrydelse og Straf*, s. 159 og antageligt hos *John Peter Andersen* i *Fuldmægtigen* 1998.166 ff. (167): »Det kan godt være, at domstolene ikke altid er tilstrækkeligt nøjeregnende med at citere § 23 i relevante tilfælde.«

270. Jf. f.eks. *John Peter Andersen* i *Fuldmægtigen* 1998.166 ff.

271. Jf. f.eks. *Niels Garner* i *UfR* 1983B.341 ff. (342, note 2).

tale om egenhændige delikter. Forsvarets opfattelse var, at de handlinger, der var tale om, f.eks. tilsidesættelse af vilkårene for virksomhedens miljøgodkendelse, var begået af anpartsselskabet, hvilket afvistes af landsretten. Om direktørens eget forhold til de pågældende straffebestemmelser i miljøbeskyttelsesloven udtalte landsretten:

»Ved bedømmelsen af tiltaltes mulige strafansvar lægges det til grund, at tiltalte var medejer af selskabet A ApS, og at han var direktør og daglig leder af selskabet og som sådan den, der traf beslutningerne af betydning for virksomhedens daglige drift. Tiltalte findes i denne egenskab at være den, der har truffet de beslutninger, i henhold til hvilke selskabets handlinger eller undladelser har medført de lovovertrædelser, som landsretten ifølge det foran anførte finder, anpartsselskabet har gjort sig skyldig i.«

Retten beskrivelse af tiltaltes adfærd synes således at kunne karakteriseres som »middelbar gerningsmandsvirksomhed«, hvorved netop forstås, at den pågældende *ikke* selv har realiseret gerningsindholdet, men har anstiftet hertil ved gennem et uansvarligt medlem (her virksomheden, der ganske vist kan drages til ansvar, men som ikke har nogen selvstændig vilje) at have realiseret forbrydelsen. Som det erindres, var et af formålene med straffelovens § 23²⁷² og det selvstændige medvirkensbegreb netop at undgå dannelsen af mere eller mindre fortænkte typer af gerningsmandsvirksomhed. Den form for middelbar gerningsmandsvirksomhed, der her er tale om, må således teknisk set siges at falde ind under straffelovens § 23. Retten fortsætter efter at have afvist, at der skulle være tale om egenhændige delikter:

»På denne baggrund findes tiltalte på strafbar måde at have overtrådt de bestemmelser, der efter det foran anførte anses overtrådt. Landsretten finder i denne forbindelse ikke anledning til at citere straffelovens § 23.«

Det er ikke klart, hvad landsretten mener, når den siger, at den ikke finder »anledning« til at citere straffelovens § 23. Det kan dog skyl-

---

272. Jf således afsnit 2.5.2 ovenfor.

des en opfattelse af, at netop middelbar gerningsmandsvirksomhed vel er den type (medvirkens) virksomhed, der ligner »rigtig« gerningsmandsvirksomhed mest, således at det vil føles mindre naturligt at citere § 23.²⁷³

Retsplejelovens § 218 fastslår, at domme og kendelser skal begrundes. I modsætning til forvaltningsloven fremgår der imidlertid intet af retsplejeloven om, hvilke krav der kan stilles til denne begrundelse.

Forvaltningslovens § 24 fastslår i første punktum, at en begrundelse »skal indeholde en henvisning til de retsregler, i henhold til hvilke afgørelsen er truffet«. Herudover fastsættes yderligere krav til begrundelsen.

At forlange af en dom, at den henviser til de bestemmelser, der har dannet baggrund for domfældelsen burde som udgangspunkt være en selvfølge. Uden sådanne henvisninger ville det ikke være muligt for den dømte præcist at vurdere, hvad han er blevet dømt for. En sådan viden må dog være fundamental ikke blot for eventuelle anke-overvejelser, men i lige så høj grad af hensyn til den dømtes (og omverdenens) accept af dommen. Dette gælder undtagelsesfrit i relation til de gerningsindhold, den dømte er fundet skyldig i overtrædelse af. Mere problematisk kan det imidlertid stille sig i relation til bestemmelserne i strafferettens almindelige del. Det ville, som tidligere nævnt, føles som en unødigt formalisme at henviser til straffelovens § 19 i samtlige sager. Drevet ud i sin yderste konsekvens burde domstolene gøre dette, idet denne bestemmelse regulerer det – for en straffesag ofte helt centrale – spørgsmål om, hvilken tilregnelser der kræves. Da netop bestemmelsen altid »ligger under« de afgørelser, der afsiges, og derfor altid burde nævnes, kunne dette siges at være problemfrit. Imidlertid ville en yderligere §-henvisning tværtimod at fremme forståelsen af dommen kunne komplicere tilegnelsen af denne i yderligere grad.²⁷⁴ Det vil normalt

---

273. Se hertil *Knud Waaben* i UfR 1975B.1 ff. (15 f).

274. Også uden citat af § 19 kan det være ganske uoverskueligt og kræve et større udredningsarbejde at finde ud, hvilke bestemmelser retten har anvendt, hvis der er tale om en mere kompliceret sag f.eks. indeholdende flere forhold. Som eksempel kunne nævnes *UfR 1993.999 H*, hvor citaterne er således: »Straffen fastsættes efter straffelovens § 158, stk. 1, jf. § 23, stk. 1, til dels jf. § 21, § 245, stk. 1, jf. § 21, jf. § 23,

heller ikke have været et stridspunkt i den konkrete sag, hvilken tilregnelser der kræves for overtrædelse af den pågældende bestemmelse, men alene om den konkrete *gerningsmand* har haft netop denne tilregnelser. Heri vil den dømte være stærkt interesseret, og heri vil ofte ligge anledning til ankeovervejelser.

Ser man på de to bestemmelser i straffelovens almindelige del, der *udvider* ethvert gerningsindhold, er der forskel på disse. § 21 udvider samtlige bestemmelser²⁷⁵ til også at omfatte handlinger, der sigter til at fremme eller bevirke udførelsen af forbrydelsen. Konsekvenserne af, at der foreligger en forsøgshandling (modsat en fuldbyrdet handling), er juridisk set mangfoldige. Af de vigtigste kan nævnes muligheden af tilbagetræden og afskæringen af straf for overtrædelse af bestemmelser, der ikke kan medføre straf af mere end bøde eller fængsel i 4 måneder.²⁷⁶ Hertil kommer muligheden af strafnedsættelse. § 21 er endvidere af betydning ved såvel enkeltmandsvirksomhed som ved forbrydelser begået af flere i forening.

§ 23 har alene betydning, hvor flere personer handler sammen, men har da, jf. ovenfor, betydning for alle deltagerne i forbrydelsen uanset hvem af disse, der realiserer gerningsindholdet i den pågældende bestemmelse. Den betydning, medvirkensbestemmelsen har for den *konkrete* sag, er imidlertid begrænset til at give hjemmel for strafnedsættelse.

Medens § 21 har betydning i skæringspunktet mellem den fuldbyrdede forbrydelse og forsøget – og dermed hvorvidt der konkret er behov for at anvende § 21 i sagen, har det aldrig betydning i den konkrete sag, hvorvidt man er nødsaget til at anvende § 23 som hjemmel udover det i gerningsindholdet beskrevne, idet det for § 23s muligheder (som hjemlende strafnedsættelse) efter dansk ret er uden betydning, om man »teknisk« har udført iværksættelsehand-

---

stk. 1, og § 266, jf. § 23, stk. 1, alt jf. § 154, samt § 285, stk. 1, jf. § 283, stk. 1, nr. 3, jf. § 23, stk. 1, til fængsel i ...«. I det omfang citaterne samtidig er fremgået af gennemgangen af de enkelte forhold, letter dette naturligvis tilegnelsen af dommen.

275. At § 21, stk. 1, netop omfatter samtlige forbrydelser fremgår af stk. 3, forudsætningsvis, hvor anvendelsen indskrænkes til forbrydelser, hvor der er foreskrevet straf af fængsel i mere end 4 måneder. Dette bevirker imidlertid i praksis, at det kvantitativt største antal forbrydelser ikke er strafbare, hvis der kun foreligger forsøg.

276. Indtil 1. juli 2001 lød afskæringen i § 21, stk. 3: »straffes forsøg kun, når der ... er foreskrevet højere straf end hæfte.«

lingen, eller man på anden måde har medvirket til realiseringen af forbrydelsen. For den konkrete sag ligger betydningen af § 23 alene i grænsen mellem denne bestemmelse og det straffrie område. Interessen for den enkelte part ligger således i 2 spørgsmål: 1) er jeg overhovedet omfattet af det strafbares område, og i bekræftende fald 2) kan jeg få strafnedsættelse.

Uden at jeg på nogen måde har lavet udtømmende undersøgelser angående dette spørgsmål, synes det som om domstolene da netop også – men hovedsageligt også kun – hvor disse to spørgsmål har været aktuelle, citerer § 23 i afgørelsen.²⁷⁷ Fordelen ved denne teknik er for domstolen, at den slipper for ørkesløse overvejelser i stil med sådanne som ældre teori, og i visse tilfælde udenlandsk ret tvinger retsanvenderen ind i: er her tale om gerningsmandsvirksomhed i form af middelbar gerningsmandsvirksomhed? – om fælles virksomhed: er det fælles virksomhed at holde stigen for indbrudstyven (stige-støtten har jo ikke selv borttaget noget), hvilken af de tre implicerede har bedrevet hvilken form for medvirken etc. Netop på grund af denne usikkerhed omkring gerningsmandsbegrebet forekommer det lidet frugtbart at ville tvinge domstolene til at citere § 23, hvor man formelt set har været nødt til at inddrage denne for at have hjemmel til at straffe. Alternativt skulle domstolene citere § 23 hver eneste gang, der skete domfældelse af nogen, der ikke selv havde foretaget iværksættelseshandlingen. Dette ville imidlertid kun være en tilsyneladende klarhed, for hvornår er en handling f.eks. tilstrækkelig til at være iværksættelseshandlingen? Hvis A gennemtæver O, B stikker ham med en kniv, og C skubber ham ned fra stolen – hvem af dem har da foretaget iværksættelseshandlin-

---

277. Citeret i f.eks. følgende afgørelser: *UfR 1998.545 H* (om passivitet ved samlevers vold mod barn), *UfR 1998.1733 Ø* (om salg af pas var medvirken til forsøg på dokumentfalsk) *UfR 1993.999 H* (om advokats anstiftelse af vold mod vidne og af falsk forklaring). I afgørelsen *UfR 1996.209 H* citerede Sø- og Handelsretten ikke § 23, idet der var tale om medvirken på iværksættelsestidspunktet, medens Højesteret citerede § 23. Anklageskriftet indeholdt ikke citat af § 23, men dette fandt Højesteret jf. Rpl § 908, stk. 4 at kunne bortse fra.

Ikke citeret i *UfR 1993.945 V* (tre voldsmande dømt for den samlede voldsudøvelse »i forening«), men citeret i *TfK 2005.359 Ø* (den dømte havde hverken sparket eller slået, men havde været med til at løbe efter offeret og havde overværet voldsudøvelsen. To dissenterende dommere stemte for frifindelse).

gen? Hvis A ved, at O skal gennemgå en større operation, og ser sit snit til at bytte om på ledningerne på narkoseapparatet, som betjenes af den intetanende B – er B da gerningsmand? Eller er A? Hvis A lokker den intetanende B til at skrive en urigtig skriftlig erklæring til en offentlig myndighed, er B da gerningsmanden? Er A?

Sammenholdes det således anførte med § 23s formål, synes der ikke at være afgørende grunde til at citere § 23 overalt, hvor der er tale om domfældelse af en person, der ikke selv har udført iværksættelseshandlingen.²⁷⁸

Om § 23 efter den gældende lovgivning bør citeres eller ikke er imidlertid et mere teknisk spørgsmål og ikke nødvendigvis sammenhængende med spørgsmålet: er der behov for at skelne mellem gerningsmand og medvirkende? Såvel dansk som norsk ret og (stadig) svensk ret samt tysk Ordnungswidrigkeitenrecht²⁷⁹ besvarer dette spørgsmål benægtende. For strafværdigheden af en forbrydelse ligger hos alle dem, der sammen har forårsaget eller udført den. Man opnår intet ved på forhånd at opstille (svært indbyrdes afgrænselige rubra) for, hvornår en given medvirken er strafbar fremfor at anvende et negativt medvirkensbegreb. Den historiske udvikling såvel her i landet som i udlandet har vist et behov for at kunne ramme konkret overordentligt forskellige typer af samvirke ved begåelsen af forbrydelser. Dette behov har i lande, hvor man hylder den positive medvirkenslære, bevirket et væld af (ganske ensartede) medvirkens- og gerningsmandsregler.²⁸⁰ Det eneste argument, der kunne fremføres til støtte for en sådan sondring, synes at være kravet om klar og tydelig strafhjemmel.²⁸¹ Ønsket om en sådan hjemmel udspringer blandt andet af at borgerne på forhånd skal vide, hvilke adfærdstyper, der er strafbare, ligesom borgerne

---

278. Tilsvarende *Knud Waaben*: Strafferettens almindelige del I, s. 213.

279. Og østrigsk og italiensk ret, jf. *Klaus Tiedemann* i *Das Corpus Juris als Grundlage eines Europäischen Strafrechts* af *Barbara Huber* (red), s. 64.

280. Uanset reglerne i deres fundamentale tilgang og opbygning er identiske, behøver de langt fra at være det i detaljen. *Klaus Tiedemann* har således fremhævet, at medvirkensbestemmelsen i udkastet til en EU – *Corpus Juris* var bygget over den franske model og derfor manglede hjemmel til straf af den »mittelbarer Täter«, ligesom anstiftelse var udtrykt i antikveret kasuistisk stil, jf. *Das Corpus Juris als Grundlage eines Europäischen Strafrechts* af *Barbara Huber* (red), s. 64 og 125 f.

281. Jf. *Vagn Greve*, *Det strafferetlige ansvar*, s. 4 med kort gengivelse af nyere tendenser.

(mere ideelt set) skal kunne læse de enkelte gerningsindhold og derved undgå at overtræde disse. Kravet om *lex certa* har primært med affattelsen af de enkelte gerningsindhold at gøre, men gælder også mere generelt.

Kravet om *lex certa* kan imidlertid opfyldes på mange måder. Tager man den danske model på den ene side og den tyske StGB-model på den anden, er der ingen berettiget tvivl om, at begge typer af medvirkenregler opfylder det formelle krav om lovhjemmel. Begge typer af modeller opfylder endvidere klarhedskravet, men på hver sin måde. Hvor den danske model kort forklarer, hvad medvirken er, og siger, at dette også er strafbart, er den tyske model langt mere kompliceret. Slutresultatet vil i de fleste tilfælde være det samme uanset hvilken model, man anvender, men den enkelte borgers (og de fleste juristers) tilegnelsesmulighed af den vil være vidt forskellig. Den danske model er umiddelbart forståelig, hvilket den tyske ikke er. Ved at fremme et ønske om opdeling mellem gerningsmand og medvirkende for at skabe »klar lovhjemmel« er resultatet nærmere det modsatte, hvis der med »klar lovhjemmel« tænkes på, at både gerningsmanden selv og andre skal kunne sætte sig ind i bestemmelsens omfang. Tænkes overvejende på, at der skal være den fornødne hjemmel til at gennemføre en straffesag, vil den danske model rumme rigelig med hjemmel hertil, ligesom hjemmelen heri er mere »driftssikker«, da der ikke opstår unødige huller.

Disse krav om klarhed må ikke forveksles med ønsket om at straffe i færrest mulige tilfælde. Fokuseres herpå bliver det indlysende, at svaret på dette ønske må findes i afgrænsningerne mellem medvirken og det straffri område og ikke i eventuelle sondringer mellem flere deltagere. Det kunne endelig tilføjes, at begge modeller forudsætter et stort element af dommerskøn for at kunne omsættes til konkrete afgørelser.²⁸²

Sætter man endelig en »typisk« rådgivningssituation ind, er det givet, at man sprogligt som regel vil ramme mest præcist ved at sige,

---

282. Man kunne tro, at den negative medvirkenopbygning (den »danske« model) krævede det største skøn, fordi der her er tale om et meget bredt, generelt område. Den positive (den »tyske« model) er måske nok for hver enkelt »kasse« klarere, men forudsætter til gengæld en række meget vanskelige til dels skønsmæssige overvejelser i relation til grupperingen i de enkelte »kasser«.

at rådgiveren har medvirket til hovedmandens (klientens) forbrydelse. Den uafhængige rådgiver anvender sine evner til at tjene sin klients interesser, og det er denne, der træffer den endelige beslutning i alle forhold. Rådgiveren kan herefter eventuelt bistå med realiseringen af den af klienten besluttede plan, men da ikke qua rådgiver.

I specielle tilfælde vil rådgiveren kunne fremstå som f.eks. anstifter. Klientens økonomi er håbløs, og revisor overtaler klienten at gemme sine ejendele i en lade, eller managementkonsulenten overtaler sin klient at lade et selskab låne penge ud til sine aktionærer. Rådgiveren kan også – på trods af sin handlen i klientens interesse – være den, der foretager iværksættelsehandlingen ved f.eks. at være afsender af en urigtig erklæring eventuelt i form af en selvangivelse.

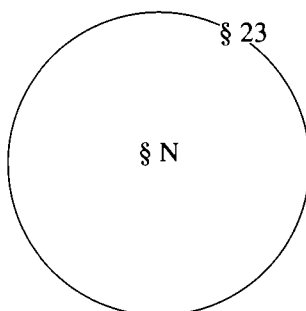
Sammenfattende kan det siges, at den typiske rådgivningssituation – såfremt forløbet ender med et strafbart forhold begået af klienten – vil rumme en rådgiver, der subjektivt kan bebrejdes at have ydet fejlagtig rådgivning, og en klient, der objektivt er gerningsmand, men som ikke i samme omfang kan mødes med bebrejdelser.²⁸³ I det teknisk strafferetlige univers vil klienten være gerningsmand og rådgiveren medvirker.

Uagtet den på dette område meget klare opdeling synes der ikke at være nogen overbevisende reale grunde for et krav om citat af straffelovens § 23. Som nævnt er der hjemmel til at straffe den medvirkende i bestemmelsen, og som ligeledes tidligere nævnt var en del af formålet med § 23 netop at »ophæve« kunstige sondringer mellem gerningsmand og medvirkende, således at § 23 indebærer at alle, der har deltaget i en forbrydelses udførelse, er strafansvarlige efter den pågældende bestemmelse.

Dette kan grafisk illustreres således, hvor cirklen angiver medvirkensansvarets yderste grænse, og hvor cirkelens centrum markerer den bestemmelse (§ N), der er tale om medvirken til overtrædelse af.

---

283. Fra erstatningsrettens verden kunne den typiske selskabstømmersag mod sælgeren og dennes rådgivere bruges som eksempel.

Det ses herved tydeligt, at cirkelns flade, der markerer det strafbares område, ikke umiddelbart frembyder inddelingsbehov, hvorimod det er helt afgørende for den tiltalte, om han eller hun befinder sig på den ene eller den anden side af cirkelns kant.

Det vil oftest være således, at strafværdigheden og derfor også den konkrete udmålte straf øges jo tættere, vi kommer cirkelns centrum og dermed selve realiseringen af § NN's gerningsindhold. I netop rådgivningssituationer vil dette dog teoretisk set langt fra være tilfældet. Som anført ovenfor vil det subjektivt dadelværdige ofte ligge hos rådgiveren fremfor hos klienten, og netop styrken af det subjektivt dadelværdige vil ofte have strafudmålingsmæssige konsekvenser.²⁸⁴

I byggelovens § 30 har man taget den fulde konsekvens af disse synspunkter og »vendt« ansvaret, således at det som udgangspunkt er den udførende entreprenør eller rådgiver for et byggeri, der er hovedgerningsmanden, og klienten kun under helt særlige – strenge – betingelser kan straffes.²⁸⁵

Man vil således se, at det objektive adfærdsmønster kun sjældent vil levne megen tvivl om rollefordelingen mellem klient og rådgiver, og man kunne derfor mene, at det ville være problemløst at »harmonisere« den teknisk juridiske opfattelse med en bredere vurdering og kræve citat af straffelovens § 23 hver gang, der er tale om straf for en person, der ikke selv har udført iværksættelsehandlin-

---

284. Jf. blot det forhold, at forsætsdelikter straffes hårdere end uagtsomhedsdelikter, uanset om der måtte være tale om samme objektive gerningsindhold, jf. f.eks. Straffelovens §§ 237 og 241.

285. Se om bestemmelsen nedenfor i afsnit 4.5.1.

gen. Dette synspunkt kunne endvidere underbygges af, at anklagemyndigheden tilsyneladende kun nødtigt rejser strafferetlig tiltale mod rådgivere for forbrydelser, de har været impliceret i (optakten af), men som deres klienter har gennemført. Uanset straffelovens § 23 således som udgangspunkt hjemler den samme straf som for hovedgerningsmanden (eller i hvert fald anvendelse af den samme ramme), vil et citat af straffelovens § 23 ofte kunne indebære en markering af, at der »blot« var tale om medvirken.²⁸⁶ Opfatter politi og anklagemyndighed således tiltaler mod rådgivere som nødvendigvis indebærende et krav om citat af § 23 i anklageskriftet, vil dette kunne virke begrænsende på sådanne tiltaler. Det kan således fra anklagemyndighedens side opleves som vanskeligt at møde i retten med en »medvirkenssag« uden samtidig at møde op med en hovedmand, der tillige ønskes straffet.

Som det er fremgået, harmonerer disse synspunkter kun dårligt med det forhold, at rådgiveren ofte vil kunne være mere dadelværdig end klienten, der uagtet han eller hun befinder sig i cirkelns midte, strafudmålingsmæssigt burde (kunne) behandles mildere end rådgiveren, der befinder sig et sted mellem centrum og omkreds. Endelig ville »nissen« flytte med, såfremt man måtte kræve større juridiske procedurer, præmisser og stillingtagen til, hvorvidt en tiltalt rettelig er at betragte som medvirkende eller ikke, blot for at kunne fastslå om straffelovens § 23 i den konkrete sag skal citeres eller ej. Dette ville ikke blot være ressourcekrævende – det ville være overflødigt, hvis man ikke kan pege på mindst een fornuftig grund til at kræve disse overvejelser gennemført i hver eneste sag. Jeg kan ingen finde, når systemet er som det danske, hvor en medvirkenshandling utvivlsomt er omfattet af cirkelns flade, hvis den ligger i nærheden af centrum, og hvor det er fast antaget, at strafnedsættelsesmulighederne i stk. 2 og 3 kan finde anvendelse ikke blot på den person, der medvirker (jf. § 23), men også på den person, der begår hovedgerningen.

---

286. Se f.eks. den indledningsvis i afsnittet nævnte utrykte afgørelse fra ØL af 24. november 1997, hvor forsvareren kæmpede indædt for at få givet sin klient prædikatet »medvirker« fremfor medgerningsmand. Denne »kamp« giver kun mening, såfremt forsvaret antog, at det ville medføre en mildere bedømmelse at være medvirkende frem for at være (med)gerningsmand.

3.3 »Råd«

»Vad som avses med råd eller dåd torde inte vålla några större bekymmer: »Råd eller dåd« är ett från gamla lagen lånat uttryckssätt, som betecknar *alla* slag af intellektuell och fysisk verksamhet«. ²⁸⁷

Som mange gange tidligere fremhævet, er det for anvendelsen af straffelovens § 23 underordnet, hvorvidt der er tale om, at den medvirkende yder råd eller yder dåd. ²⁸⁸ I lighed med ovenstående citat gøres der ingen forskel på psykisk og fysisk bistand til forbrydelsens gennemførelse. Dette gælder ikke blot i Danmark, men i alle de øvrige nævnte retssystemer. ²⁸⁹ Alligevel har det for nærværende undersøgelse betydning at søge at foretage en sondring. Som det vil erindres fra bind 1, er der ved en rådgivning af en klient typisk tale om en vekselvirkning mellem rådgivning og assistance. I begge tilfælde skal rådgiveren anvende sin faglige kompetence til at yde klienten den bedst mulige bistand. Ved rådgivningsdelen er et af de centrale punkter imidlertid, at rådgivningen lægger op til en beslutning fra klientens side. Rådgivningen kan rumme et valg mellem flere modeller for klienten, eller rådgivningen kan munde ud i een konkret anbefaling, som det da vil være op til klienten at sige til eller fra over for.

I dette afsnit vil det blive forsøgt at afgrænse leddet »råd« i § 23 over for såvel »tilskyndelse« og »dåd«, som – og vigtigere – over for det straffri, i det omfang dette er muligt på objektive grundlag.

1866-straffeloven sondrede ²⁹⁰ mellem fysisk medvirken i form af »Raad eller Daad« på den ene side ²⁹¹ og psykisk medvirken på den anden side i 2 varianter. Dels anvendelse af »Løfter, Trusler eller andre Forestillinger« der blev anvendt til at bestemme udføreren af

287. Jf. *Olle Hoflund*: Medverkan till brott, s. 51, med henvisning til *R Carlén*: Kommentar öfver Strafflagen, 1866, s. 55.

288. Det kan imidlertid have en vis betydning ved samspillet med forsøgsreglen i § 21, jf. 3.5 nedenfor.

289. Dog med en sondring for engelsk rets vedkommende, idet dette kan være afgørende for, om der foreligger ansvar som secondary party eller for incitement, jf. nærmere afsnit 2.4.4 ovenfor.

290. Se *Carl Torp*: Den danske Strafferets almindelige Del, der foretager denne inddeling s. 614 ff.

291. 1866-straffelovens § 48.

forbrydelsen til at begå denne (anstiftelse),²⁹² dels anvendelse af »Løfter, Opmuntringer eller andre Forestillinger« til at »virke til« udførerens iværksættelse af forbrydelsen.²⁹³

Hvor medvirken i form af »Raad eller Daad« og i form af »Løfter, Opmuntringer ...«, medførte en mildere straf, straffedes anstifteren, »som om han selv var Gjærningsmand«.²⁹⁴

Grænsen mellem disse forskellige medvirkensformer kunne være vanskelig at trække,²⁹⁵ især mellem de to forskellige former for psykisk medvirken.²⁹⁶ *Carl Torp* ville drage sondringen mellem anstiftelse og anden psykisk medvirken således, at en *anstifter* ikke vil lade forbrydelsens udførelse afhænge af den påvirkedes beslutning, medens den *ikke-anstiftende* psykiske medvirker »sluttelig vil overlade Afgørelsen til den paavirkede«.²⁹⁷ Umiddelbart synes dette at pege på den situation, som rådgiveren typisk står i: han eller hun tilvejebringer klientens beslutningsgrundlag, og det er herefter op til klienten at træffe afgørelsen. Imidlertid var medvirkensansvaret efter straffeloven af 1866, jf. ovenfor i afsnit 2.3.2, betinget af forsæt, hvilket kun sjældent vil være tilfældet, hvor der er tale om ansvarspåleggelse på grund af fejlagtig rådgivning. I den situation vil et sådant subjektivt kendemærke for sondringen være mindre velegnet, al den stund rådgiveren som potentielt medvirkende kun undtagelsesvist vil være stærkt engageret i, om klienten fører beslutningen ud i livet og i bekræftende fald, på hvilken måde dette sker.

Som nævnt ovenfor i kapitel 2, afsnit 2.3.3, ønskede man ved indførelse af den nye straffelov (den senere 1930 straffelov) blandt andet at forenkle lovens medvirkensregler. I *strfl.bet. 1912* foresloges

---

292. 1866-straffelovens § 52.

293. 1866-straffelovens § 51.

294. 1866-straffelovens § 52.

295. Se således *Carl Torp*: Den danske Strafferets almindelige Del, der s. 615 anfører, at »Raad ligesom også anden fysisk Medhjælp som Regel tillige vil indeholde en psykisk Medvirken, Bestyrkelse af den anden Deltagers forbryderiske Forsæt« og s. 625 f.: »Da den psykiske Virkning, Beslutningen, imidlertid aldrig fremgaar af et Motiv alene, men skyldes en Samvirken af flere, existerer den af Straffeloven forudsatte skarpe Modsætning mellem Bestemmelse og anden psykisk Paavirkning til en Forbrydelse i Virkeligheden slet ikke.«

296. Se *Carl Torp*: Den danske Strafferets almindelige Del, s. 625 ff.

297. Hvilket i øvrigt harmonerer udmærket med vurderingerne af eksempel 2) og 3) nedenfor i afsnit 3.5 efter 1930-loven (den nuværende).

en bestemmelse, der beskrev al medvirken således:²⁹⁸ »Den, der forsætlig har tilskyndet en ansvarlig Person til at begaa en Forbrydelse eller hjulpet ham hertil, straffes som meddelagtig.«

Med ordet »tilskyndet« ønskede kommissionen at beskrive »enhver psykisk Paavirkning uden Hensyn til Paavirkningens Styrkegrad«,²⁹⁹ og med ordene »hjulpet ham hertil« markeredes, at »enhver Hjælp« blev ramt af meddelagtighedsansvaret.³⁰⁰

I *strfl.bet. 1917* ændrede *Carl Torp* beskrivelsen af det strafbare medvirkensområde, således at hans udkast fik ordlyden:³⁰¹ »Iøvrigt omfatter den for en Lovovertrædelse givne Straffebestemmelse alle, der ved Tilskyndelse, Raad eller Daad har medvirket til denne«. Af bemærkningerne til dette udkast ses, at *Carl Torp* dermed ønskede at foretage en neutral beskrivelse af, at alle medvirkende – alene med de forbehold, der fulgte af de to første stk'er i udkastets § 24 – kunne straffes. Til yderligere belysning heraf kan nævnes, at han som grundelse for at operere med en generel og ubegrænset strafned-sættelsesmulighed anførte,³⁰² at »selv den ubetydeligste og fjerneste Medvirken omfattes af denne Regel.« I *strfl.bet. 1923* henholdt kommissionen sig i relation til disse spørgsmål til det af *Carl Torp* anførte,³⁰³ og beskrivelsen af det strafbare medvirkensområde forblev da også: »tilskyndelse, råd eller dåd«, som er ordlyden i den gældende bestemmelse.

Historisk set omfatter ordet »tilskyndelse« således anstiftelse såvel som anden psykisk medvirken, og ordene »råd og dåd« omfatter enhver form for fysisk medvirken. Dette kan i lidt slagordsagtig form udtrykkes således, at medvirken omfatter enhver form for *fysisk* og *psykisk* bistand, men hvor hører det at yde rådgivning da hjemme?

Svaret herpå afhænger af i hvilken sammenhæng, man forstår udtrykkene »fysisk« og »psykisk«. Fokuserer man på medvirkenshandlingens *art*, vil det at yde rådgivning mest naturligt rubriceres

298. *Strfl.bet. 1912*, straffelovudkastets § 60, stk. 1.

299. *Strfl.bet. 1912*, motiverne s. 104.

300. *Strfl.bet. 1912*, motiverne s. 104.

301. *Strfl.bet. 1917*, straffelovudkastets § 24, stk. 3.

302. *Strfl.bet. 1917*, motiverne s. 42.

303. A.st. motiverne spalte 73.

under »psykisk medvirken« i form af tilskyndelse. Uanset om der undtagelsesvis skulle være tale om egentlig anstiftelse eller der blot er tale om anbefalinger, er der alene tale om, at den medvirkende verbalt videregiver oplysninger eller anvisninger. Det er da op til hovedmanden at omsætte denne ikke-fysiske bistandsydelse til en fysisk og konkret handling. Dette er antageligt tysk og norsk rets indfaldsvinkel.³⁰⁴

Man kan imidlertid også fokusere på, om den ydede medhjælp retter sig mod gerningsmandens psyke eller mod hans fysiske gennemførelse af forbrydelsen. Med denne betragtningsmåde vil man skulle sondre mellem tilskyndelse på den ene side (det er en støtte til gerningsmandens psyke) og råd og dåd på den anden side (det er to måder at lette gerningsmandens udførelse af forbrydelsen – eller mindske hans opdagelsesrisiko), hvor anstiftelse er psykisk medvirken, og råd og dåd er fysisk medvirken. Dette er som nævnt ovenfor ældre dansk teoris indfaldsvinkel.³⁰⁵

Begge anskuelsesmåder forekommer imidlertid anstrengte i nærværende sammenhæng. I en rådgivningssituation vil der normalt ikke være tale om påvirkning eller understøttelse af klientens psyke, al den stund rådgivning kun sjældent vil have karakter af opmuntring af det psykiske beredskab eller overvindelse af mental modstand, men som regel være rådgivning om eller i forbindelse med den praktiske gennemførelse af forbrydelsen, jf. nærmere nedenfor.

På den anden side forekommer det (mindst) lige så unaturligt at karakterisere rådgivning som fysisk bistand, idet der jo netop er tale om en ikke-fysisk, en verbal bistand. Vel skal den ydede rådgivning oftest munde ud i eller dog påvirke en fysisk handling hos gernings-

---

304. Se således *Jochen Mallison: Rechtsauskunft als strafbare Teilnahme*, s. 23, *Sch./Schr.*, s. 447, Rn 12, *Johs. Andenæs: Almindelig Strafferet*, s. 298 og *Erling Johannes Husabø: Straffansvarets Periferi*, s. 139 ff.

305. Se også *Oluf H. Krabbe: Borgerlig Straffelov*, s. 195 og *Hurwitz: Den danske Kriminalret, almindelig del*, s. 353.

Waaben undlader i lighed med den kommenterede straffelov, alm. del at foretage nogen rubricering og *Vagn Greve* anfører i *Det strafferetlige ansvar*, s. 163, 2. sp. at råd »efter omstændighederne« kan have karakter af enten fysisk eller psykisk medvirken. *Gorm Toftegaard Nielsen* synes i *Ansvar*, s. 201, at rubricere råd sammen med tilskyndelse som psykisk medvirken.

manden, men det samme kan lige så vel siges om den (ægte) psykiske bistand i form af opmuntren eller tilskyndelse: også disse udsagn vil typisk munde ud i en fysisk aktivitet. Hertil kommer endelig, som allerede påpeget af *Carl Torp*,³⁰⁶ at rådgivning om praktisk foranstaltninger m.v. samtidig vil rumme en indirekte støtte til klientens psykiske beredskab.

Hvis man ville karakterisere de *medvirkenshandlinger*, der dækkes af råd og dåd, kunne man mere præcist tale om såvel verbale som fysiske handlinger, og vil man beskrive deres *indvirkning* på hovedmanden, kunne man tale om (forsøg på) påvirkning af såvel psyke som adfærd. Det har imidlertid ingen retlig betydning, hvorvidt man vil tale om psykisk eller fysisk medvirken, idet begge typer af medvirken utvivlsomt er omfattet af straffelovens § 23 og i øvrigt af alle andre landes medvirkensregler.³⁰⁷ Af analytiske grunde kan det imidlertid være gavnligt at se nærmere på rådgivnings indpasning under disse grupper.

Rådgivning kan groft sagt inddeles i to hovedgrupper:³⁰⁸

1. Styrkelse af det psykiske beredskab, og
2. Konkret rådgivning

Det er især 2) den konkrete rådgivning, der har interesse i nærværende sammenhæng, idet det vil være sjældent omend muligt, at en rådgiver søger at styrke klientens psykiske beredskab til at gå ud og gennemføre den kriminelle aktivitet.³⁰⁹

306. Den danske Strafferets almindelige Del, s. 615.

307. I de angelsaksiske lande var der indtil for nylig en tendens mod forenkling af medvirkensinddelingerne, således som det skete herhjemme med vedtagelsen af 1930 straffeloven. Om den seneste udvikling i Engelsk ret kan henvises til afsnit 3.4.4. ovenfor. I US-amerikansk ret er der dog fortsat tendens til forenkling, se f.eks. *Wayne R. Lafave: Criminal Law*, s. 621, hvor han anvender ordet »accomplice« som fællesbetegnelse for principal in the second degree og accessory before the fact.

308. Dette gøres ofte i tysk teori, hvor der sondres mellem »Stärkung des Tatentschlusses« og »Technische Rathilfe«. Se f.eks. *Jochen Mallison: Rechtsauskunft als strafbare Teilnahme*, s. 23 f.

309. En rådgiver kan naturligvis være af den opfattelse, at hans klient er »klynkevorn« eller ikke vil sit eget bedste og derfor ønske at presse lidt på. Efter sigende er noget sådant blandt andet forekommet i forbindelse med rådgivning til nogle af sælgerne

Den konkrete rådgivning kan underinddeles yderligere:

- A) Rådgivning om hvorledes klienten kan handle
- B) Rådgivning om det grundlag klienten har at handle på

Disse to grupper kan atter underinddeles, idet rådgivningen kan finde sted på mindst to måder:

- a) Rådgivning rummende anbefalet handlemåde
- b) Rådgivning i form af neutral informationsgivning³¹⁰

En sådan rådgivning kan yderligere kombineres – f.eks. i form af neutral information efterfulgt af en anbefaling – eventuelt en anbefaling af at undlade at handle på bestemte måder.

Det bør erindres, at alle disse typer af rådgivning kan foreligge med forsæt til de handlinger og omstændigheder, der opfylder en gerningsbeskrivelse lige så vel, som der alene kan foreligge uagtsomhed eller hændelighed i relation hertil. Disse tilregnelsermæssige aspekter behandles nærmere nedenfor i kapitel 5. Opgaven indtil videre (i dette og i det følgende afsnit) er at beskrive det objektive medvirkensområde.

Som et af de sjældne eksempler på en handlemåde, der falder ind under gruppe 2Aa, kan nævnes:

Utrykt *Ribe Rets dom af 8. november 1983*³¹¹: En indehaver af et autoværksted var kommet i økonomiske vanskeligheder og henvendte sig flere gange til sin revisor (statsautoriseret) for at få råd om, hvorledes han kunne bevare sit autoværksted. Først forsøgte revisor at medvirke til, at klienten fik omprioriteret, men da dette redningsforsøg mislykkedes, foreslog revisor, at klienten kunne fjerne værktøj og maskiner til en værdi af knap 90.000 kr. fra virksomheden, at han kunne oprette en

---

af overskudsselskaber i de såkaldte selskabstømmersager (se nærmere beskrivelsen heraf i bind 1). Hvor klienten kan have været tøvende over for rigtigheden (og lovligheden) af, at man kan sælge sin skattegæld for gode kontanter, kan rådgiveren meget vel have viderebragt viden fra skatteretskurser og andre rådgiveres erfaringer med, at noget sådant var helt sædvanligt, og at man roligt kunne gå i gang hermed.

310. Dette punkt behandles nærmere nedenfor i afsnittene 4.6.3 og 4.6.4.

311. Rettens j.nr. SS 317/1983.

bankkonto lydende på sin svogers navn og lade autoværkstedets debitorer indbetale på denne konto (i alt ca. 70.000 kr.), og endelig foreslog han klienten, at denne kunne sælge firmaets bil og lade indtægten tilgå klientens svoger. Bortkørselen af værktøj og maskiner burde ske efter mørkets frembrud.

Endelig afgav klienten senere i såvel foged- som skifteret falsk forklaring med hensyn til de pågældende aktivers skæbne. Revisor frarådede i forbindelse med begge retsmøder klienten at tage advokat.

Revisor hævdede i retten, at han havde forsøgt at medvirke til en kreditorordning, og at overførselen af aktiver til svogeren naturligvis skulle foregå mod betaling. Revisor hævdede også, at han aldrig havde talt med klienten om dennes forklaringer i henholdsvis foged- og skifteret. Retten tilsidesatte revisors forklaringer.

Klienten fandtes skyldig i skyldnersvig, men frifandtes for afgivelse af falsk forklaring under henvisning til straffelovens § 159, stk. 1, eller dennes principper.

Retten tilsidesatte revisors forklaring og fandt ham skyldig i medvirken til skyldnersvig jf. straffelovens § 283, stk. 1, nr. 3, jf. § 23, samt i overtrædelse af straffelovens § 155. Revisor blev endelig frifundet for medvirken til overtrædelse af straffelovens §§ 158 og 162.³¹²

Der var i afgørelsen tale om sædvanligt revisorarbejde idet rådgivning om og assistance til at søge kreditorordninger gennemført for nødlidende klienter er en naturlig del af revisors virksomhed. At tilråde for eksempel bortsalg af aktiver er næppe heller usædvanligt, og det ses da også, at den tiltalte revisor påberåbte sig dette. Af forklaringerne i retten fremgik imidlertid meget tydeligt, at hverken klienten eller hans familiemedlemmer, herunder den svoger, der skulle optræde som pro forma køber, helt havde forstået, hvad det var, revisor havde anbefalet, men at der ikke skulle betales for »varerne« fra klientens virksomhed, var de alle enige om.

---

312. Retten begrundet ikke denne frifindelse, idet den, efter at have fastslået (og begrundet) at klienten ikke kunne straffes, lakonisk fortsætter: »ligesom [revisor] ikke ses at kunne straffes for medvirken til denne bestemmelse«. Hvis baggrunden for frifindelsen af klienten alene skyldtes § 159, stk. 1, og hvis retten i øvrigt fandt, at revisor faktisk havde opfordret til at afgive de falske forklaringer (begge dele må antages at være tilfældet), er afgørelsen næppe i overensstemmelse med den sædvanligt antagne retstilstand, hvorefter § 159, stk. 1, er et personligt privilegium, hvorimod bestemmelsen ikke kan påberåbes af de, der blot har anstiftet. Der kan her henvises til Komm. strfl. II, s. 141, samt afgørelsen *UfR 1977.114 H*. Der findes dog tilsvarende afgørelser, der frifinder i lignende situationer, som f.eks. *UfR 1994.201 V*. Se hertil *Michael Kistrup* i *UFR 1994B.301 ff.*, der konkluderer, at retsstillingen er tvivlsom.

Som et eksempel på en anden afgørelse med en tilsvarende klar rådgivningsaktivitet fra en revisors side kan nævnes:

Utrykt *Roskilde Rets dom af 18. juni 1975*.³¹³ Revisors klient var tiltalt for overtrædelse af skattekontrollovens § 13, stk. 1, ved at have unddraget det offentlige knap 60.000 kr. i skat ved i indtægtsårene 1964 og 1965³¹⁴ at have opgivet indtægter fra sin vognmandsvirksomhed for lavt.

Revisor (hverken registreret eller statsautoriseret) var tiltalt for medvirken hertil ved dels at have bistået klienten med udarbejdelsen af selvangivelserne, dels at have tilskyndet klienten til at opgive sine indtægter for lavt i de pågældende år.

I retten forklarede revisor, at han i 1963 opdagede, at klientens skat ville blive »for stor«, og at klienten på grund af likviditetsvanskeligheder ville have vanskeligt ved at betale den. Revisor talte derfor med klienten om, »at man kunne udskyde skattebetalingen ved at opgive de udestående fordringer for lavt«, og de blev enige om, at tiltalte skulle »gå hjem og lave det billigst muligt«. Tiltalte konstruerede herefter tallene i selvangivelsen for 1963. Man talte ikke om, hvornår de udeholdte indtægter skulle opgives, men »man regnede med, at det skulle ske engang, når likviditeten blev bedre.« De følgende år gjorde de på samme måde. Fra 1966 og frem opgav man indtægterne for højt, og »en ret stor del af de udeholdte indtægter« blev optaget i 1969 under udnyttelsen af reglerne om det skattefri år.

De tiltalte gjorde gældende, at de ikke havde haft forsæt til at unddrage det offentlige skat, således at der alene forelå en overtrædelse af skattekontrollovens § 13, stk. 2.

Dette synspunkt blev tilsidesat af retten, der domfældte begge med bøder på henholdsvis 45.000 og 10.000 kr.

Afgørelsen er mindre sædvanlig derved, at det udtrykkeligt fremhæves og beskrives, hvorledes revisor ligefrem har anstiftet forbrydelsen ved at anvise klienten den (ulovlige) vej, han burde gå. Der ville utvivlsomt have været tale om medvirken, også selv om revisor ikke efterfølgende havde bistået med udarbejdelsen af selvangivelsen.³¹⁵ Rubriceringsmæssigt er vi her ikke blot i 2Aa, men også i 1.

---

313. PS nr. 148/1975. Sagen er tillige meget kort refereret i *AA 1986*.³⁵ under RA. sag nr. 312/74.

314. Forholdet vedrørende 1963 fandtes at være forældet.

315. Se afsnit 4.5.3 om det daværende helt særlige forhold mellem skattekontrollovens § 13 og straffelovens § 23. Da ingen af de i afsnittet nævnte afgørelser imidlertid

I de to ovennævnte afgørelser havde revisor forsætligt rådgivet om tiltag, som han måtte indse var strafbare, men som han antageligt havde regnet med, ikke ville blive opdaget. Det er her problemfrit at statuere, at den ydede rådgivning har været ansvarspådragende. Se i samme kategori:

Tfs 1998,317 Ø. En revisors klient var tiltalt for overtrædelse af straffelovens § 289, jf. skattekontrollovens § 13, stk. 1, (forsætligt, groft skattesvig) ved at have anvendt en fiktiv provisionsnota på 1,6 mio. kr.,³¹⁶ hvorved indtægten i klientens aktieselskab blev angivet for lavt, således at skattevæsenet blev unddraget knap kr. 750.000 i selskabs-skatte. Han var tillige tiltalt for i sin personlige selvangivelse at have undladt at oplyse en indtægt på knap ½ million kroner.

Revisor (registreret) var tiltalt for medvirken til disse forbrydelser, idet han dels havde udarbejdet en bogføringsinstruks om bogføringen af provisionsnotaen, dels havde opfordret to øvrige medtiltalte til at udarbejde den fiktive nota og endelig ved at have udarbejdet klientens personlige selvangivelse. I byrettens begrundelse for at beslutte rettig-hedsfrakendelse er det særligt fremhævet, at »T2 i sit erhverv som revisor med henblik på betydelig skatteunddragelse har iværksat skattearrangementet, udfærdiget proforma dokumenter og en instruks for bogføringen«.

Herudover var der rejst tiltale, ligeledes for medvirken til klientens først beskrevne forbrydelse, mod de to udstedere af den fiktive nota.

Revisor blev fundet skyldig i medvirken til klientens skattesvig og idømtes fængsel i 8 måneder samt blev frataget retten til at udøve eller deltage i udøvelsen af virksomhed som revisor indtil videre. Den i byretten tillige idømte tillægsbøde blev dog ikke tiltrådt af landsretten. De to øvrige medvirkende frifandtes, idet der ikke var »tilstrækkeligt grundlag for at fastslå medvirkningsansvar.«

Der har i dette tilfælde været tale om et klassisk rådgivningsforløb, hvor revisor dels har rådgivet klienten om arrangementet,³¹⁷ dels

---

udelukker anvendelse af § 23 ved siden af skattekontrollovens § 13, må nærværende afgørelse være et af de (sjældne) eksempler på medvirken til den direkte afgivelse af oplysningerne, uden at den medvirkende selv har deltaget i denne afgivelse.

316. Der var oprindeligt rejst tiltale for anvendelse af 2 notaer på tilsammen ca. samme beløb, men anklagemyndigheden berigtigede tiltalen for landsretten til kun at angå een nota.

317. At der har været tale om forudgående rådgivning kan dels baseres på det forhold, at retten finder grund til at fremhæve, at revisor har »iværksat skattearrangementet«, dels at klienten under sagen påstod sig frifundet for forholdet med provisionsno-

har ført dette ud i livet. Det fremgår ikke, hvilken vægt retten har lagt på revisors deltagelse i de forskellige faser, men det forekommer utvivlsomt, at revisors dybe implicering i hele arrangementet, herunder at han ligefrem bestilte den fiktive nota, er udtryk for et sjældent forekommende engagement i den begåede kriminalitet.³¹⁸

Et tilsvarende eksempel fra advokatverdenen er:

*Utrykt Østre Landsrets dom af 22. februar 1990.*³¹⁹ En stud. jur. gik sin stedfader til hånde på dennes advokatkontor. Under sagen blev han dømt for underslæb og bedrageri i relation til behandlingen af et konkursbo, hvor han bl.a. havde udgivet sig for at være advokatfuldmægtig. Et af forholdene omhandlede imidlertid rådgivning til en klient i advokatfirmaet. Klienten havde ejet en ejendom, der var gået på tvangsauktion nogle år tidligere og modtog nu et krav på betaling af den udækkede restgæld. Af byrettens retsbog fremgik, at klienten, hvis eneste aktiv var halvparten af en ejendom, han ejede sammen med sin samlever, selv overvejede, om »han kunne overdrage sin halvpart til hende for at undgå, at der blev gjort udlæg i hans halvpart af ejendommen.« Han kontaktede advokatfirmaet og dermed stud. jur.'en, som, troede klienten, var advokat i firmaet, og spurgte om en sådan overdragelse kunne ske. Stud. jur.'en sagde, at han ville overveje dette, men rådgav senere aktivt om fastsættelse af overtagedesdag (tilbage-dateret), ligesom han efter klientens forklaring vejledte ham i, hvorledes han kunne få fogedsagen trukket ud, således at overdragelsen kunne komme i stand. Skødet blev udarbejdet af stud. jur.'en, og det blev senere påført vitterlighedsunderskrift og ekspederet til tinglysning af advokaten selv, uagtet denne aldrig havde set parterne.

Stud. jur.'en blev tiltalt og dømt for medvirken til klientens skyldnersvig. Klienten var tidligere selv blevet idømt 60 dages betinget fængsel for skyldnersvigen. Ved strafudmålingen i sagen mod stud.

---

taen, idet han henviste til, at »han på baggrund af T2s rådgivning troede, at arrangementet var lovligt«. Dette anbringende tilsidesatte retten dog. Om dette aspekt kan i øvrigt henvises til kapitel 8.

318. Se dog også utrykt *Aalborg rets dom af 22. september 1995* (4. afd., ss nr. 641/1995), hvor en statsautoriseret revisor i 9 tilfælde havde begået dokumentfalsk (i de fem af tilfældene for at muliggøre uberettigede fradrag for klienter) og i 14 tilfælde for 11 forskellige klienter at have medvirket til skattesvig. Han tilstod og dømtes for overtrædelse af straffelovens § 155 (under henvisning til de øvrige forhold), straffelovens § 289, jf. skattekontrollovens § 13, jf. straffelovens § 23, uagtet intet af de enkelte tilfælde isoleret set kunne bevirke henførelse under straffelovens § 289, til fængsel i 8 måneder, tillægsbøde på 900.000 kr og fik frakendt retten til at udøve virksomhed såvel som statsautoriseret revisor som selvstændig revisorvirksomhed indtil videre.

319. 14. afd. a.s. nr. 135/1989.

jur'en havde byretten³²⁰ fundet, »at der bør tages hensyn til, at [advokatens] tilsyn og kontrol med tiltaltes dispositioner har været mangelfuld«. Denne bemærkning må dog antages primært at have relateret sig til underslæbs- og bedrageriforholdene i sagen, idet advokaten selv havde været udpeget som kurator, men havde overladt arbejdet til stedsønnen.³²¹

Som oftest vil rådgivning foreligge i form af mundtlig eventuel skriftlig form specielt tilpasset en enkelt klient og dennes forhold. Medvirken kan imidlertid også foreligge til en mere ubestemt kreds af personers handlinger. Dette vil, som i dommen *Tfs 1992,471 Ø*,³²² kunne være tilfældet, hvor en flerhed af personer vil lægge en rådgivers arbejde (oprøvet) til grund for deres egne handlinger:

Hvorvidt revisors medvirken i sagen rettelig omfattes af straffelovens § 23s »råd«, eller der er tale om »dåd«, er et fortolknings-spørgsmål. På den ene side kan man sige, at fremsendelsen af selskabets regnskaber til kommanditisterne (hvor der typisk vil være vedlagt en konsekvensbeskrivelse for kommanditisternes egen selvangivelse – det var dog ikke oplyst, om det også havde været tilfældet i den pågældende sag) er udtryk for en rådgivning om, hvorledes de bør forholde sig i skattemæssig henseende. Det kan dog med næsten samme styrke gøres gældende, at revisors udarbejdelse og attestation af de pågældende regnskaber gjorde det muligt for kommanditisterne at gennemføre skattesvigen derved, at regnskaberne var fysiske forudsætninger for, at skattevæsenet ville godkende kommanditisternes selvangivelser. Det er dog evident, at revisor ikke – som tilfældet ellers ofte er – i denne sag havde udført efterfølgende assistance i forbindelse med afgivelsen af de urigtige oplysninger over for skattevæsenet. Disse oplysninger blev nemlig

320. *Frederikssunds rets dom af 2. februar 1989* (SS 815/88).

321. Advokaten blev ved *Advokatnævnskendelse af 9. januar 1990* (j.nr. 40-202-89-24) fundet skyldig i tilsidesættelse af god advokatskik i relation til manglende kontrol med netop arbejdets udførelse i boet. Advokatnævnet frifandt derimod indklagede i relation til klagen over, at denne angiveligt skulle have legitimeret stedsønnen til at foretage den ydede rådgivning, og idet han ikke havde nærmere kendskab til rådgivningens indhold. Spørgsmålet om vitterlighedsunderskriften var ikke beskrevet i anklagen for Advokatnævnet.

322. Afgørelsen er refereret ovenfor i afsnit 2.5.3.

afgivet af de enkelte kommanditister (muligvis med egen sagkyndig bistand, hvilket der ej heller er oplyst noget om i afgørelsen).

At revisor ikke efterfølgende havde udført arbejde for de enkelte kommanditister illustreres da også af, at der domfældtes for medvirken til skattesvig jf. skattekontrollovens § 13, stk. 1, jf. straffelovens § 23, og ikke alene for overtrædelse af skattekontrollovens § 13, stk. 1, hvilket er det sædvanlige i sådanne sager, idet revisor typisk er den, der fysisk »afgiver« de pågældende oplysninger til skattevæsenet.

Afgørelsen kan rubriceres som enten 2Bb eller som 2Ba alt afhængig af, om der fulgte en vejledning med til kommanditisterne om, hvorledes de i deres selvangivelse burde anvende oplysningerne fra det pågældende årsregnskab.

Det må imidlertid være klart, at kredsen af modtagere kan blive så stor og ubestemt, at man ikke længere kan tale om medvirken til en konkret forbrydelse, men snarere om en generel opfordring (hvis der foreligger forsæt).

Et eksempel på en afgørelse, hvor retten *ikke* fandt, at der forelå medvirken, er en afgørelse fra Vestre Landsret. Denne er imidlertid næppe baseret på en vurdering af at modtagerkredsen af rådgivningen var for ubestemt, idet forbrydelserne i et vist omfang udsprang af en fejlagtig brugsanvisning. Der var således tale om en konkret vejledning til betjening af en bestemt type maskineri, som blev leveret til konkrete virksomheder. Frifindelsen var da heller ikke eksplicit baseret på dette synspunkt.

UfR 1985.950 V: En virksomhed udledte kviksølvholdigt spildevand i Århus havn. Oprindeligt vidste man ikke, at spildevandet fra det pågældende analyseapparat indeholdt kviksølv, men efter at have taget analyser blev laboratoriechefen »klar over eller burde være blevet klar over, at der forefandt kviksølv i spildevandet fra Kjel-Foss apparatet«. Virksomheden blev dømt. Det firma, der havde solgt apparatet, havde ved leveringen udleveret en betjeningsvejledning, i hvilken det i parentes var anført: »der kommer ingen kviksølv«. Dette fandt byretten ikke var en handling, der kunne betegnes som tilskyndelse, råd eller dåd. »Retten finder at kunne bortse fra ordene råd og dåd i denne forbindelse. Retten finder ved ordet tilskyndelse at måtte forstå en kraftig påvirkning til at foretage en handling. Noget sådant finder retten ikke, at T2 har foretaget ved udlevering af den omhandlede instruktionsvejledning.« Landsretten stadfæstede under henvisning til

de af byretten anførte grunde, »idet det tiltrædes at den i anklageskriftet beskrevne handling ikke er omfattet af straffelovens § 23.« Anklageskriftets ordlyd var på det punkt således: »T2 jf. straffelovens § 23 for medvirken til de i forhold A ... nævnte overtrædelser ved i forbindelse med leveringen af de af tiltalte I ... anvendte Kjel-Foss apparater gennem udlevering af en betjeningsvejledning at have bibragt tiltalte 1 ... den urigtige opfattelse, at det var muligt at foretage tømning af anlæggets væskebeholder uden at medtage kviksølv.«

Det er ikke umiddelbart muligt at se, hvorfor byretten mener at kunne »bortse« fra »råd og dåd« og i stedet vil vurdere, hvorvidt der foreligger tilskyndelse. Hvis der i betydningen af ordet »råd« også må ilægges tilvejebringelse af information, som hovedmanden anvender i forbindelse med sin forbrydelse – (altså i gruppen 2Bb) – forekommer afgørelsen på dette punkt urigtig. Det ses da heller ikke, at anklageskriftet rummer en formulering, der ikke skulle være omfattet af § 23 i øvrigt. Om leverandøren måtte have vidst eller ikke vidst, at der ved tømning rent faktisk fulgte kviksølv med – og altså ved formuleringen muligvis tænkt på sædvanlig brug – må være underordnet, idet man ville kunne argumentere for, at der i så fald var tale om uagtsomhed ved formuleringen af betjeningsvejledningen.

Et argument for frifindelse kunne imidlertid være, at betjeningsvejledningens instruks ikke havde spillet nogen rolle for den konkrete forbrydelse, idet laboratorieforskeren jo rent faktisk opdagede, at der var kviksølv i apparatet, og virksomheden desuagtet fortsatte med udledningen. Et sådant argument har imidlertid ikke umiddelbart noget at gøre med, om der konkret skulle foreligge »råd«, »dåd« eller »tilskyndelse«, men derimod til kravet om en eventuel sammenhæng mellem den skete medvirkenshandling og forbrydelsens gennemførelse. Dette spørgsmål vil blive nærmere uddybet nedenfor i afsnit 3.4, men det kan allerede her fremhæves, at en frifindelse på dette grundlag ville bero på en ren tilfældighed set fra leverandørens side, ligesom det i hvert fald ikke kunne fritage for ansvar, for så vidt angår de forudgående udledninger. Havde virksomheden nemlig *ikke* opdaget kviksølvet, ville den objektivt begåede forbrydelse (udledning af kviksølv), herefter alene kunne relateres til

den fejlagtige brugsanvisning, således at et eventuelt strafansvar for leverandøren måtte bero på en vurdering af dennes uagtsomhed.³²³

Fra praksis kan endvidere inddrages den type af sager – som antageligt er de hyppigst forekommende – hvor rådgiveren har ydet ikke blot rådgivning, men også assistance. Her vil den skete medvirken ofte inkludere såvel råd som dåd i § 23's termer.

I denne undergruppe finder vi betydeligt flere afgørelser, og der findes en lang række andre afgørelser, som ikke er medtaget her,³²⁴ idet de enten bekræfter klare tendenser eller i højere grad tenderer assistancefejl og kun i ringe grad omhandler (forudgående) rådgivning.

Som omtalt ovenfor er det imidlertid givet, at rådgiveren i en lang række af disse tilfælde *også* har rådgivet klienten, uden at dette har fundet udtryk i afgørelsen. Dermed har retten – i en del tilfælde antageligt på grund af anklageskriftets udformning – imidlertid afskåret sig fra at vurdere den ydede rådgivning, og dermed er afgørelsen af mindre værdi i nærværende sammenhæng.

Forholdet kan imidlertid også være det, at rådgiveren på grund af ren og skær uvidenhed yder fejlagtig rådgivning, der får klienten til at foretage sig handlinger, som er strafbare, eller som rådgiveren selv udfører efter at have fået klientens accept. Se for eksempel *utrykt Københavns Byrets dom af 20. maj 1975* (se nedenfor i afsnit 3.6).

---

323. Dette var, jf. *Gorm Toftegaard Nielsen* i *Håndhævelse af Miljølovgivning*, s. 79 ff., faktisk tilfældet i et forhold i dommen, der ikke er medtaget i ugeskriftets referat. Der var nemlig ligeledes i samme sag rejst tiltale mod en anden virksomhed, der havde modtaget samme brugsvejledning, ligesom der også var rejst tiltale mod leverandøren for medvirken til den anden virksomheds overtrædelse. Laboratoriet i denne anden virksomhed var imidlertid ikke blevet klar over, at virksomheden udledte kviksvovl, og virksomheden blev frifundet på grund af manglende uagtsomhed. Herefter – og under henvisning hertil (!) – blev også leverandøren frifundet for medvirken. Dette er, som også påpeget af *Gorm Toftegaard Nielsen*, a.st., udtryk for en urigtig anvendelse af dansk rets medvirkensregler, der netop ikke er accessorisk baseret. Man foretog således ingen vurdering af den af leverandøren udviste uagtsomhed.

324. Se f.eks. *Torben Feddersen & Karsten Hjorth* i *AA* 1986.24 ff., hvor der i alt refereres 18 sager om revisors medvirken til klientens strafbare handlinger. Af disse vedrørte halvdelen medvirken til overtrædelse af skattelovgivningen. En del af afgørelserne er tillige optaget i *Ugeskrift for Retsvæsen*, ligesom en del af afgørelserne behandles i nærværende bind. Det skal dog atter fremhæves, at *Feddersens & Hjorts* konklusion er, at der ikke findes mange af denne type sager. Se tillige *Karen-Inger Bast & Jesper Hjortenberg* i *AA* 1994.89 ff. om rettighedsfortabelse bl.a. for revisorer og advokater. Af de 6 sager vedrørende revisorer, der omtales, er kun den ene uden forbindelse til skattesvig og lignende.

En rådgiver kan ikke træffe afgørelser for sin klient. Selvom en rådgiver således har tilkendegivet, at en given adfærd fra klientens side vil være ulovlig, kan rådgiveren ikke forhindre klienten i at foretage sig disse angiveligt ulovlige handlinger. Bistår rådgiveren imidlertid klienten med handlingerne, vil han kunne pådrage sig strafansvar som medvirkende uanset, at han indledningsvis – og måske endda tillige medens han yder assistancen – påpeger det forkerte i fremgangsmåden. Et eksempel herpå er afgørelsen:

UfR 1988.640 H. En revisor (statsautoriseret) havde tilkendegivet over for sin klient, at udlejning af sommerhuse beliggende her i landet til udenlandske kunder skulle belastes med moms ganske som anden udlejning. Klienten hævdede, at hans brancheforening var af en anden opfattelse, og insisterede derfor på ikke at belaste sådanne udlejninger med moms.

Klientens nyansatte bogholder anmodede herefter revisor om bistand til at udarbejde momsopgørelsen for juli og senere tillige for oktober kvartal 1980. »Tiltalte besluttede sig for at hjælpe Anni Jensen. Han bad om og fik tallene fra en rød bog. ... Tiltalte har forklaret, at han ikke selv har foretaget nogen udregning eller kontrol af tallene. Han fastholdt overfor Anni Jensen, at fremgangsmåden var forkert, men hjalp hende dog som sagt alligevel af venlighed. Det tog ca. en halv times tid at hjælpe Anni Jensen. Han sagde til Anni Jensen, at hun ikke måtte sige til [klienten], at det var tiltalte, der havde hjulpet hende, ligesom han sagde til hende, at hun skulle lægge kladden i en skuffe.«

Såvel byret som landsret dømte revisor for medvirken til momsunddragelse. Landsretten med følgende begrundelse: »Det tiltrædes, at det ved tiltaltes egen forklaring i forbindelse med det i øvrigt oplyste må anses for godtgjort, at han er skyldig efter anklageskriftet. Tiltaltes medvirken findes ikke at kunne anses for at være af mindre væsentlig betydning, hvorved bl.a. er henset til, at han to gange ... har bistået med udregninger til brug for de urigtige momsangivelser, og at han måtte gå ud fra, at medtiltalte [klienten] ville gøre brug af dem ved angivelsen af sit momstilsvær.«

Højesteret frifandt revisor, idet sagen fandtes forældet.³²⁵

En sådan sag kunne grupperes under 2Ab.

---

325. Der kan næppe herske nogen tvivl om, at også Højesteret ville have statueret strafbar medvirken, såfremt den havde haft lejlighed til at tage stilling hertil.

De gennemgåede afgørelser illustrerer, at alle rådgivningsvarianterne er mulige strafbare medvirkensvarianter. Gruppe 1) om styrkelse af det psykiske beredskab er repræsenteret ved *Roskilde rets dom af 18. juni 1975*, der tillige er et eksempel på 2) Aa om konkret rådgivning, hvor klienten anvises en bestemt handlemåde, der samtidig anbefales. Under denne gruppe hører også *Ribe rets dom af 8. november 1983*, *TfS 1998,317 Ø* og *Østre Landsrets dom af 22. februar 1990*. *UfR 1988.640 H* er et eksempel på domfældelse i gruppe 2) Ab (konkret rådgivning om, hvorledes klienten kan handle i form af neutral informationsgivning). Gruppe 2) Ba (om konkret rådgivning vedrørende det grundlag, klienten har at handle på, der samtidig rummer en anbefalet handlemåde) er repræsenteret ved *TfS 1992,471 Ø*. Samtlige de nævnte afgørelser er domfældende. Alene *UfR 1985.950 V*, der bedst rubriceres som konkret rådgivning om det grundlag klienten har at handle på, der alene er neutral informationsgivning (gruppe 2) Bb), endte med frifindelse.

Spørgsmålet om strafbarheden af neutral informationsgivning om det grundlag klienten har at agere på tages op nedenfor i afsnit 4.6, idet det indtil videre må konkluderes at uanset hvorledes man rubricerer den ydede rådgivning, antages denne objektivt set at falde ind under begrebet »råd« i § 23.

3.4 »Har medvirket«

De ovenfor under 3.3 gennemgåede afgørelser har illustreret, at det næppe er muligt at foretage en klar afgrænsning af § 23 ved at fokusere på ordet »råd« eller at holde dette afsondret fra de øvrige beskrivelser af mulig medvirkensansvar nemlig ordene »dåd« og »tilskyndelse«. ³²⁶ At det er muligt – som sket – at opstille nogle hovedtilfælde af »råd«-givning, som i sig selv har betydning for den nærmere undersøgelse, er ikke ensbetydende med, at det er muligt at opstille en afgrænsning af det objektivt strafbare medvirkensansvar på denne måde. Det er imidlertid heller ikke så underligt, idet de i bestemmelsen anvendte udtryk såvel sprogligt, som efter deres

---

326. Men en sådan adskillelse kan være nødvendig ved kombinationen med forsøgsreglerne, jf. afsnit 3.5 nedenfor.

forhistorie udtrykker, at enhver fysisk og psykisk bistand til gerningsmandens gennemførelse af sin forbrydelse og/eller til indvirkning på gerningsmandens psykiske beredskab vil kunne være strafbar medvirken.

Det er da næppe heller gørligt at forestille sig nogen form for adfærd, der ikke vil kunne rummes under mindst et af de tre ord: »tilskyndelse, råd eller dåd«. Som det endvidere fremgår af gennemgangen nedenfor i afsnit 3.6, er også passivitet en adfærd, der vil kunne rammes af medvirkensansvar. Som gengivet indledningsvist i afsnit 3.3, beskrev straffelovsudkastet i strfl.bet. 1912 ikke de handlinger, der kunne bevirke straf for medvirken, men anvendte i § 60 i stedet ordene: »... eller hjulpet ham hertil ...«. Den senere formulering af bestemmelsen – hvori indsattes ordene, tilskyndelse, råd eller dåd og dermed en beskrivelse af den mulige medvirkensadfærd, syntes under henvisning til det i afsnit 3.3 beskrevne imidlertid ikke at være udtryk for ønsket om at angive en begrænsning af de strafbare medvirkenshandlinger og dermed det strafbare medvirkensområde i forhold til forslaget i strfl.bet. 1912, men må opfattes som eksemplificeringer af den måde, hjælp til en forbrydelse kan finde sted på.

Antog man i stedet, at lovgiver med udtrykkene »råd, dåd og tilskyndelse« *ikke* har villet foretage en afgrænsning af de objektive set strafbare medvirkenshandlinger, men blot har forsøgt at udtrykke, at enhver form for medvirken kan være strafbar, nødes man til at se udtrykkene *ikke* som afgrænsende det strafbares område – hvortil de da, som nævnt, også er uegnede – men som eksempler på de typetilfælde af adfærd, der bevirker, at man kan medvirke til en gerning.

Ved en sådan læsemåde ligger hovedvægten, og dermed grænsen mellem det strafbare og det straffri ikke i disse ord, men derimod i ordene: »... har medvirket til gerningen«.

De tre udkast, der foreligger til 1930 straffeloven, omhandler da heller ikke noget sted spørgsmålet om den objektive afgrænsning af de medvirkendes kreds. I *strfl.bet. 1912*³²⁷ hedder det om kredsen af medvirkende:

---

327. Motiverne s. 103.

»Den giver i flere af sine Paragraffer Regler ogsaa for Gerningsmænd, gaaende ud fra det vide Begreb om meddelagtige, hvorefter alle de flere, der ere med i den samme Gerning, være sig som Hovedmænd eller Bipersoner, betegnes saaledes.« (min udhævning).

Torp behandler end ikke antydningssvis problemet i *strfl.bet. 1917*, og også *strfl.bet. 1923* er tavs på dette område. Det synes således som om, man er gået ud fra som et givet faktum, at det lod sig gøre at afgrænse det potentielt strafbare fra det potentielt straffri, hvilket man selvsagt også er nødt til at kunne, men der siges intet om hvorledes. *Strfl.bet. 1912* anvendte udtrykket »samme Gerning«, og *Torp* anvendte udtrykket »alle Deltagere i en Forbrydelse.«³²⁸

Ser man på *Torps* opfattelse af meddelagtighed (på baggrund af 1866-straffeloven og de dertil knyttede teorier) ses, at han fra begrebet »Meddelagtighed« udelukker tilfældig samvirken, tilfælde hvor den ene af deltagerne har været utilregnelig, og endelig hvor een eller begge deltagere har handlet uforsætligt.³²⁹ Tilfælde, hvor den medvirkende blot har handlet uagtsomt, ses i stedet som en direkte overtrædelse af uagtsomhedsbestemmelsen,³³⁰ hvilket er nødvendigt, idet der ikke er objektive skelnemærker mellem gerningsmandsvirksomhed og medvirken og idet de subjektive skelnemærker er bygget op ud fra forudsætningen om, at den medvirkende stiller sig i en andens forbryderiske virksomheds tjeneste – hvilket forudsætter forsæt.

Heller ikke nyere dansk teori bidrager med en mere generel afgrænsning af medvirkensområdet.³³¹ Tættest kommer *Vagn Greve*:³³²

---

328. *Strfl.bet. 1917*, motiverne, s. 42.

329. Den danske Strafferets almindelige Del, s. 556.

330. Den danske Strafferets almindelige Del, s. 589 f.

331. *Knud Waaben* anfører i Strafferettens almindelige del I, s. 214 en række eksempler på råd, dåd og tilskyndelse og nævner samtidig, at passivitet kan medføre ansvar for medvirken. *Stephan Hurwitz* anfører i Den danske Kriminalret, almindelig del, s. 354: »... at der er udvist et forhold – i ord eller gerning – som har udgjort en del af en objektivt strafbar virksomhed«.

Gorm Toftegaard Nielsen finder i Ansaret, s. 201, at der næppe er anledning til nærmere analyse af begreberne råd og tilskyndelse og at indholdet af § 23 nærmest synes at være, »at der kan medvirkes psykisk, ligesom ordet »dåd« er betegnelsen for den fysiske medvirken.«

332. Det strafferetlige ansvar, s. 163. Han anfører tillige s. 164, at der glidende overgange mellem tilfældigt samvirke og uagtsom medvirken, ligesom der er glidende over-

»Generelt gælder det, at det afgørende alene er, om personen virker sammen med andre eller en anden om et handlingsforløb, som tilsigtes afsluttet eller afsluttes med en fuldført forbrydelse.«

Vi ser her, at fokus for beskrivelsen af strafbar medvirken er flyttet fra det sædvanlige: hvilke handlinger, undladelser eller konsekvenser er objektivt set omfattet af den givne gerningsbeskrivelse til spørgsmålet om, hvorvidt man har deltaget i et hændelsesforløb, der fører frem til et realiseret gerningsindhold. Herved kan man sammenligne beskrivelsen af strafbar medvirken med beskrivelsen i forårsagelsesdelikter: Man kan ikke beskrive eller generelt afgrænse de typer af handlinger eller undladelser, der leder frem til en overtrædelse af straffelovens §§ 237 eller 241. Det, der er gjort strafbart, er forårsagelsen af en andens død med den fornødne tilregnelser. Retssystemet har derved afstået fra at beskrive en adfærd som strafbelagt, men reglerne har alligevel en tilstrækkelig prægnans til, at vi accepterer dem som udmærkede og klare gerningsbeskrivelser, selvom vi derved kan strafbelægge alt fra skud med en pistol over lette skub til høje lyde eller fremvisning af billeder. Der er alene to ting, der i de tilfælde afgør, om adfærden er strafbar efter een af de to bestemmelser. Det er spørgsmålet om årsagssammenhæng og spørgsmålet om tilregnelser. Ved forsætsdelikter er problemet med årsagssammenhængen nedtonet, idet tilstedeværelsen af et mod drab rettet forsæt vil være tilstrækkeligt til at statuere straf om ikke for andet, da for forsøg. Ved uagtsomhedsvarianten er spørgsmålet om årsagssammenhæng imidlertid påtrængende ved afgrænsningen af det strafbares område, fordi der ikke foreligger nogen forbryderisk »vilje«, men måske alene en uopmærksomhed eller en mangel på omtanke.

Overfører man grundtanken til afgrænsningen af medvirkensområdet, vil man se, at det giver god mening. Det, man bebrejder den medvirkende, er, at hans indsats er med til at bevirke en forbrydelse. Han realiserer ikke selv nogen forbrydelse, men er en del af et forløb, der fører frem til realiseringen af en forbrydelse. Man

---

gang mellem en advokats ansvarsfri orientering om en retstilstand til at give råd til brug for fremtidige dispositioner.

kan ikke på forhånd afgrænse den adfærd, der kan være en del af en forbrydelse ved at beskrive den medvirkendes adfærd, så man må i stedet søge en afgrænsning ved at fokusere på, om der konkret har været tale om deltagelse i en forbrydelse. Derved er man inde i spørgsmålet om sammenhængen mellem den medvirkendes adfærd og den realiserede forbrydelse.

Læren om årsagssammenhæng er traditionelt bygget op over to søjler. Kravet om kausalitet og kravet om adækvans.

Kausalitetskravet beskrives som oftest således, at den adfærd, der er tale om at undersøge, skal være en *conditio sine qua non* til følgen.³³³ Det krav forstås som regel således, at man skal tænke sig handlingen væk og derefter spørge: ville følgen være indtrådt alligevel? Er svaret bekræftende, er kausalitetskravet ikke opfyldt, er det benægtende, er det fastslået at handlingen var en nødvendig årsag for følgen, og kravet derfor opfyldt.

Hvis der er tale om kausalitet, er det næste krav, at følgen også skal være adækvat. Med *Stephan Hurwitz*³³⁴ kan man inddele adækvansprøven i tre: a) adfærden skal have været typisk farlig, b) der skal have været en udvikling i farens retning, og c) det skal være rimeligt at statuere sammenhæng.

Kausalitetsprøven som udmøntet i betingelsesteorien kan givetvis ikke anvendes direkte, når det skal vurderes, om en given medvirken har været årsag til en forbrydelse. Herom er der enighed.³³⁵

---

333. Jf. f.eks. *Stephan Hurwitz*: Den danske Kriminalret, almindelig del, s. 163 ff. og *Knud Waaben*: Strafferettens almindelige del I, s. 65 f.

334. Den danske Kriminalret, almindelig del, s. 169.

335. F.eks. *Vagn Greve*: Det strafferetlige ansvar, s. 164, *Stephan Hurwitz*: Den danske Kriminalret, almindelig del, s. 165, *Johs Andenæs*: Almindelig Strafferett, s. 298 og i realiteten tilsvarende *Nils Jareborg*: Straffrättens Ansvarslära, s. 110 f. Den mest udførlige afvisning af betingelsesteorien på dette punkt er af *Johs. Andenæs* i TfR 1940.237 ff. Se for engelsk rets vedkommende også *Smith & Hogan*: Criminal Law, s. 130 ff.

Utrykt Vestre Landsrets dom af 18/2 1976 (VL nr 3089/1975) anvender dog en begrundelse for frifindelsen af en revisor for medvirken til overtrædelse af skattekontrollovens § 13, stk. 2, der umiddelbart må tolkes som en støtte til betingelsesteorien. Landsrettens begrundelse er således: »Efter det for landsretten fremkomne findes der ikke grundlag for at antage, at de af [revisor] foretagne krediteringer af privatkontoen har været nogen nødvendig forudsætning for de af [klientens hustru] foretagne betydelige udeholdelser af indtægter ... ligesom der ikke er grundlag for at fastslå, at de to nævnte har samvirket ...«. Byretten havde ligeledes frifundet

Også den klodsede vagtmand, som gerningsmanden kun tager med på grund af det fjerne slægtskab og advokaten, der på grund af fremadskridende senilitet er kendt for aldrig at anvende nyere lovgivning, kan straffes for medvirken og bør kunne straffes herfor. I særdeleshed ved fleres medvirken vil det være ugørligt at statuere, hvorledes hver enkelts indsats har været en nødvendig betingelse, og det vil heller ikke være interessant, for det fællesskab, der har været omkring forbrydelsen, er tilstrækkeligt.

På den anden side må det være lige så klart, at der ikke kan straffes for medvirken, hvis den skete bistand ikke står i en eller anden form for sammenhæng med en realiseret (eller dog forsøgt) forbrydelse.³³⁶ At stå på et gadehjørne og råbe, at »nu kommer strisserne«, når politiet indfinder sig, er ikke strafbart, medmindre det sker i forbindelse med en forbrydelse. I samme retning taler, at det ikke er muligt at »medvirke«, medmindre det præciseres hvilken forbrydelse, der medvirkes til. Straf alene for overtrædelse af straffelovens § 23 eksisterer da heller ikke som en mulighed, hverken logisk³³⁷ eller retligt.

Opgaven må derfor være at beskrive hvilken form for sammenhæng, kausalitet, der skal være tale om, når den ydede bistand *ikke* behøver at være en *conditio sine qua non*. Her er opgaven for så vidt lettere end ved den almindelige betingelseslære. Det er nemlig kun betingelseslæren, der tvinger os til at fremmane en hypotetisk situation og sammenholde den med det faktisk realiserede forløb. Som rigtigt påpeget af *Erling Johannes Husabø*³³⁸ kan vi ved medvirken

---

revisor, men der var begrundelsen manglende grov uagtsomhed. Det må være forsvareligt at antage, at landsrettens begrundelse simpelthen har fået en uheldig udformning.

336. *Wayne R. Lafave: Criminal Law*, s. 627, beskriver dette for amerikansk rets vedkommende således: »The aid or counsel may be far removed in time from the commission of the offence, although it must be shown to have retained some relationship to it by causing, encouraging or assisting the offence.«

337. Man kunne naturligvis – som i England (se nærmere kapitel 2, afsnit 2.4.4 ovenfor) – skabe selvstændige gerningsindhold, der omfattede typiske medvirkenshandlinger, ligesom man kan danne selvstændige sammensværgelsesforbrydelser, men netop ved at finde strafgrundlaget i det at deltage i en forbrydelses udførelse, nødes man til samtidig at identificere enten en bestemt forbrydelse eller dog eksistensen af en forbryderisk adfærd.

338. *Straffansvarets periferi*, s. 52.

indskrænke os til at se på det faktisk foreliggende hændelsesforløb og spørge: var den medvirkendes adfærd een af årsagerne til forbrydelsen? I erstatningsretten taler *Nils Nygaard*³³⁹ om den faktiske årsagssammenhæng, som han definerer: »Årsakssammenhengen mellem skaden og eit ledd i hendingsgangen som skadevalderen har generell skadebotrettsleg tilknytning til.«

I begge tilfælde er der tale om at vurdere, om en given adfærd har haft forbindelse til en given følge (ved medvirkenssituationer: realiseringen af en forbrydelse, ved erstatningssituationer: påførelsen af et tab).

Ved identifikationen af årsagsforbindelsen må man først gøre sig yderpunkterne klar: medvirkensadfærden på den ene side og på den anden side: realiseringen af gerningsindholdet.

Om medvirkensadfærdens objektive art kan vi intet sige på forhånd. Når vi imidlertid har en konkret situation til bedømmelse, har vi også en konkret adfærd fra den potentielt medvirkende at sætte op i den ene ende af en snor: Udbringning af et brev, tegning af et hus, indkøb af øl, træning i pistolskydning, understøttelse af stige, fastholden af offer etc.

Den anden ende af snoren skal kunne sættes *ikke* i det forhold, at en anden har begået en forbrydelse, men i det objektive forhold, at der er realiseret et gerningsindhold. Kun derved undgår vi at genindføre den accessoriske teori og dog fastholde, at medvirken ikke kan leve et liv i sig selv, men *må* have en anknytning til et delikt.

Erling Johannes Husabø argumenterer her for,³⁴⁰ at det med *Ingeborg Puppe*³⁴¹ er vigtigt, at man kan karakterisere den retligt relevante følge som en tilstandsændring, som er negativ for det aktuelle retsgode. Dette forekommer dog at være en omvej, al den stund ethvert gerningsindhold beskriver, hvilken adfærd eller konsekvens der udgør forbrydelsen. *Puppes* analyse tager særligt sigte på forårsagelsesdelikter, men synes heller ikke der at være påkrævet. Gerningsindholdet i § 241 er beskrevet som »forvolder en andens død«. Det er her oplagt meningsløst at søge en årsagsforbindelse tilbage til offerets forældre,³⁴²

339. Aktløysevurderinga, s. 110.

340. Straffansvarets periferi, s. 53 f.

341. I ZStW 1992.863 ff.

342. *Erling Johannes Husabø*, Straffansvarets Periferi, s. 53.

idet de logisk set ikke har været en medvirkende årsag til realiseringen af gerningsindholdet (forvolde død på den måde, det her skete), men højst til at der kunne være et offer til stede og i mere abstrakt og meget vid forstand måske også i følgen: offerets død, men ikke i forvoldelsen af døden! Det er vel rigtigt, at der her er tale om en »tilstandsændring« i højeste potens, men der er blot intet behov for at gå denne vej.

Dette kan meningsfyldt gøres ved såvel forårsagelsesdelikter som adfærdsdelikter og ved skadedelikter såvel som faredelikter. Ved drab må man spørge, om den muligt medvirkendes adfærd har haft forbindelse med forvoldelsen af den andens død på den måde, realiseringen foregik?³⁴³ Ved afgivelse af urigtig skriftlig erklæring må man spørge, om den medvirkendes adfærd havde en forbindelse med afgivelsen af den urigtige erklæring, der på en diskette blev afleveret på miljøkontoret? Ved forvoldelse af nærliggende fare for eget eller andres liv, kan det tilsvarende spørgsmål stilles.

Det skal her blot indskydes, at kravet om en »forbindelse« rum-

---

343. Dette har tæt sammenhæng med spørgsmålet om forbrydelsens identitet, der kendes bedst fra spørgsmålet om tilbagetræden fra forsøg, hvor flere har deltaget. Her antages det, at straffelovens § 24 stiller krav om faktisk hindring af gennemførelsen af den planlagte forbrydelse. Problemet i den relation er: hvor meget ændring af de oprindelige planer skal der til, førend der er tale om en »ny« forbrydelse, som medvirkeren til den oprindelige forbrydelse naturligvis ikke har noget ansvar for (at forhindre). Se om den problemstilling antydningvis *Vagn Greve*: Det strafferetlige ansvar, s. 239 f., og *Knud Waaben*: Strafferettens almindelige del I, s. 208. Også *Gorm Toftegaard Nielsen* berører identitetsspørgsmålet en række steder i Strafferet I, Ansvar, f.eks. s. 204 ff. om medvirken til en anden forbrydelse end forudsat.

I den her foreliggende situation må identiteten mellem den forbrydelse den medvirkende »kunne« have medvirket til og den forbrydelse, der rent faktisk realiseres, bero på en vurdering af to faktorer: 1) medvirkenshandlingen – var der i den nogen form for begrænsninger vedrørende f.eks. tid, sted, måde art etc. og 2) den faktisk realiserede forbrydelse – hvor væsentligt afveg den fra den oprindeligt planlagte/mest oplagte gerningsindhold. Man bør ikke her fokusere på de helt små detaljer, idet disse som oftest vil bero på rene tilfældigheder.

I afgørelsen *UfR 1997.772 H* skete frifindelse på grund af den medvirkendes manglende forsæt til de senere bedragerier. Det ville ikke der have været muligt at lave en objektiv afskæring, idet den medvirkendes oprindelige passivitet over for leverandøren af datamaskinerne faktisk faciliterede det senere bedrageri. Det synes dog som om, byretten har været inde på en objektiv afskæring af medvirkenshandlingerne, idet den i præmisserne blandt andet skriver: »Retten har ikke fundet, at tiltalte T2 udover det ovenfor anførte, har foretaget handlinger, der har relation til det af tiltalte T1 begåede bedrageri.« Retten er her inde på en kausalitetsafskæring, som tilsyneladende accepteres de facto af de øvrige retsinstanser.

mer såvel fysisk som psykisk medvirken. Har den muligt medvirkende således heppet på gerningsmanden, styrket hans generelle psykiske beredskab eller lignende, vil det ved det konkrete hepperi være enkelt at konstatere forbindelse. Ved styrkelsen af det generelle psykiske beredskab (f.eks. opøvelse af evnen til at agere i stressede situationer, nedbrydelse af modstanden mod visse typer af adfærd, forsøg på behandling af angstneuroser m.v.) vil en given forbindelse ikke kunne måles med nogen form for sikkerhed på gerningsmandens side (hvis der optræder en sådan). Man vil derfor være henvist til at finde en mulig forbindelse enten gennem den medvirkendes forsæt, eller ved simpelthen at lade udgangspunktet være, at enhver adfærd, der ikke umiddelbart kan afvises som havende forbindelse med gerningsrealiseringen, antages at have den fornødne forbindelse.³⁴⁴ Det vil dog under alle omstændigheder være nødvendigt at foretage yderligere afgrænsninger for at afskære urimeligt vidtgående potentielle medvirkenssager som følge af anvendelsen af et vidt årsagsbegreb.

Erling Johannes Husabø inddeler afgrænsningen af det relevante område i tre:³⁴⁵

- 1) resultatet af den medvirkendes handlemåde indgår i den faktiske forudsætningsbasis for hovedgerningen (fysisk årsagssammenhæng).
- 2) den medvirkendes (oftest verbale) handling indgår i den positive motivationsbasis for hovedmandens handling (psykisk årsagssammenhæng).
- 3) den medvirkendes undladelse har bevirket at hovedgerningen ikke forhindres – med andre ord en hypotetisk sammenhæng: hvis han havde handlet, så ville hovedgerningen (muligvis) være blevet forhindret (hindringssammenhæng).

---

344. I samme retning tales i engelsk ret om »an implicit rule of presumed cause«, jf. *K.J.M. Smith: Criminal Complicity*, s. 89. Efter at have taget udgangspunkt i betingelsesteorien, som han viser det uholdbare i gennem en række medvirkenseksempler, konkluderer han (a.st., s. 85): »it will normally be impossible to demonstrate individual causal contributions« og siger, at »In cases of this nature [med flere medvirkende] proof of some form of collective causation appears to mark the inevitable limit of attributing causal responsibility.«

345. *Straffansvarets Periferi*, s. 56 ff.

Der kan dels rettes indvendinger imod denne rubricering, dels er der – i lighed med den ovenfor i afsnit 3.3 indledningsvis foretagne – mere tale om en gruppering i typetilfælde end om en begrænsning.

Det vil således være muligt at trække snoren helt tilbage til den buschauffør, der kørte gerningsmanden hen til den forretning, hvor han indkøbte den pistol, som han senere brugte til at skyde sin hustru med.

Nils Jareborg anvender en fortolkning af ordet »främja« i BrB 23:4 til at udelukke nogle af de fjernestliggende »årsager«. ³⁴⁶ Spørgsmålet er imidlertid dels om dette rummer en cirkulær afgrænsning (opgaven er netop at udfinde, hvad der er omfattet af ordet »främja«), dels om fortolkningen ligger udover ordgrænsen. *Jareborg* gengiver således de svenske forarbejder for med ordet »främja« at anføre, at det skulle være tilstrækkeligt om den medvirkende »övat inflytande på händelseutvecklingen i brottsfrämjande riktning vore det så än blott genom att styrka de andre i deras uppsåt.« Herudfra mener han at kunne udelukke strafansvaret blandt andet for den, der stillet over for en gidseltagning, nægter at imødekomme gidseltagerens krav, og derved får gidseltageren til at slå gidslet ihjel. Vi kan alle blive enige om, at den person, der nægter at bøje sig, ikke skal straffes for medvirken. Vi kan imidlertid næppe blive enige om, at det skyldes, at den pågældende ikke skulle have »främjat« gerningen. Vi kan næppe heller sige, at ansvaret er udelukket på grund af manglende adækvans, al den stund der er tale om en typisk farlig handling, og at udviklingen er sket præcist i farens retning. Heller ikke mere overordnet kan man sige, at følgen var upåregnelig. Retsstridighedsafgrænsningen forekommer umiddelbart mere antagelig at anbringe straffriheden i som kasse betragtet.

At det er nødvendigt at foretage en yderligere afgrænsning kendes netop fra den almindelige lære om årsagssammenhæng. Den yderligere begrænsning, der normalt indlægges, er kravet om, at der skal være tale om en fra handlingen *adækvat* følge. Det basale i adækvanskravet er, at man vil frasortere helt usædvanlige og uforudselige følger af en vis handlemåde. ³⁴⁷ Man taler normalt om det

346. Straffrättens ansvarslära, s. 110 f.

347. Jf. *Stephan Hurwitz*: Den danske Kriminalret, almindelig del, s. 166.

»objektive« adækvanskrav for at betone, at det afgørende for forudsigeligheden ikke er, hvad den pågældende selv kunne indse, men hvad en dommer måtte mene om (u)forudsigeligheden af det senere hændelsesforløb. Hvor talen er om at undersøge, hvilke handlinger der har medført en anden persons skade eller død, er den ovenfor nævnte 3-trinsprøve, som *Hurwitz* opstiller, glimrende egnet: typisk farlighed – udvikling i farens retning – rimelighed. Den er imidlertid ikke uden videre velegnet som prøve for, om der foreligger en adækvat sammenhæng mellem en medvirkenshandling og realiseringen af en forbrydelse (hvilket den da heller ikke er tænkt som). Betænker man imidlertid, hvori det »farlige« ved en medvirkenshandling består, er det vel i, at den kan fremme en forbrydelse.³⁴⁸ Vi er ikke retligt eller på anden måde interesseret i handlingen som sådan, alene i dens evne til at kunne fremme en forbrydelse. En »typisk farlig« medvirkenshandling vil således være en handling, der påregneligt kan understøtte eller fremme realiseringen af et gerningsindhold. »Udvikling i farens retning« vil herefter være en forbrydelse, der faktisk fremmes eller understøttes inden for det objektivt påregnelige felt ved handlingen.³⁴⁹ Ved kravet om »rimelighed« anførte *Hurwitz*,³⁵⁰ at der (efter fare- og udviklingsvurderingen).

»I øvrigt bliver ... tale om et konkret skøn, hvorved ansvarets rimelighed bliver en lige så betydningsfuld faktor som skadens påregnelighed (hvilken sidstnævnte faktor for øvrigt ikke står i noget modsætningsforhold til rimeligheden, men snarere indgår som et moment i bedømmelsen af denne).«

Uden at man på nogen måde kan bestride rigtigheden af det anførte, fornemmer man også en vis afstand til fare-/udviklingsvurderin-

---

348. Jf. også *Johs. Andenæs*, TfR 1940.237 ff. (262) og *Knud Waaben*, UfR 1975B.1 ff. (21).

349. *Bent Unmack Larsen* formulerer et næsten tilsvarende krav i TfR 1978.185 ff. (197): »... at den pågældende handling for at begrunde ansvar enten skal være årsag til gerningen ... eller ifølge sin objektive beskaffenhed skal have været egnet til (under de givne omstændigheder) at fremme eller medvirke til gerningen ved at fremkalde eller styrke et allerede fattet forsæt til at udføre denne.« *Unmack Larsen* synes dog her at ville kræve almindelige kausalitet i relation til bistand til forbrydelsens fysiske udførelse, hvor dette ikke kræves ved bistand til den psykiske motivation.

350. Den danske Kriminalret, almindelig del, s. 169.

gen, idet denne nu kun nævnes som een blandt to – lige betydningsfulde – faktorer. At lade »rimelighed« indgå som moment i en objektiv afgrænsning er imidlertid ikke hensigtsmæssigt – og slet ikke at lade den indgå som halvdelen af de vejledende faktorer. Rimelighed bør ligge under enhver juridisk regulering og bag enhver teori, men den er lidet anvendelig som afgrænsningskriterium.

Hvis vi derfor lader muligheden af at afgrænse den fornødne sammenhæng mellem den mulige medvirkenshandling og realiseringen af et gerningsindhold ved hjælp af et modificeret kausalitetskrav afgrænset yderligere af et adækvanskrav stå åben lidt endnu, kunne man vurdere om der var andre veje at foretage en nødvendig afgrænsning, når den modificerede kausalitetsvurdering³⁵¹ efterlader et større objektivt ansvarsområde end den oprindelige betingelseslære.

*Erling Johannes Husabø*³⁵² mener i det grundlæggende krav om *retsstridighed* at finde en velegnet objektiv afgrænsning. I dansk strafferetlig teori³⁵³ er der en tendens til at betragte retsstridighedskravet som et krav om formel retsstridighed, der alene henviser til to elementer: 1) der må ikke foreligge objektive straffrihedsgrunde og 2) der må ikke foreligge materiel atypicitet. Hvor det første henviser til straffrihedsgrunde, der kan være lovbestemte – f.eks. nødværge eller nødret, eller hvile på teori og retspraksis – f.eks. samtykke, henviser det andet til, at alle gerningsindhold skal forstås med den begrænsning, at et forhold, der formelt set falder inden for ordlyden alligevel kan være straffrit, fordi det ikke var den type af handlinger, lovgiver ville ramme med bestemmelsen. Nogle gerningsindhold er formuleret så brede, at materiel atypicitet vil kunne foreligge i et ikke ubetydeligt antal tilfælde, som f.eks. § 279 om bedrageri, og man har da indsat en henvisning i selve lovteksten til, at forholdet

351. *Erling Johannes Husabø*: *Straffansvarets periferi*, s. 79 kalder det modificerede krav for et »medvirkende årsagsforhold«.

352. *Straffansvarets Periferi*, s. 95 ff.

353. Se f.eks. *Stephan Hurwitz*: *Den danske Kriminalret, almindelig del*, s. 7 ff. og *Knud Waaben*: *Strafferettens almindelige del I*, s. 48 f. Tilsvarende norsk ret, jf. *Johs. Andenæs*: *Almindelig strafferet*, s. 144.

skal være f.eks. »retsstridigt«,³⁵⁴ således at man ved retsanvendelsen skal være særligt opmærksom herpå.

Stephan Hurwitz' hovedindvending imod en materiel retsstridighedslære inden for strafferetten³⁵⁵ var, at der bestod så mange og så forskellige gerningsindhold, at der ikke var nogen mulighed for at beskrive dem under eet. Han fandt ej heller noget behov for en sådan lære, idet³⁵⁶ »kredsen af ansvarspådragende handlinger er fastlagt ved lov (jf. straffelovens § 1), således at den nærmere afgrænsning af ansvarsområdet altid kan tage sit udgangspunkt i fortolkningen af lovens gerningsbeskrivelse, suppleret med en anvendelse af mere eller mindre uskrevne ansvarsregler.«

Det er rigtigt, at den traditionelle retsstridighedslære af *Ussing* blev defineret »som den for al retshåndhævelse fælles betingelse vedrørende den menneskelige adfærd, hvortil der knyttes reaktion (af reprimerende karakter)«. ³⁵⁷

Udtrykt så bredt er det vanskeligt ikke at give *Alf Ross* ret i, at opgaven med at udfinde den materielle retsstridighed på forhånd må stemples som brødløs.³⁵⁸ Anvendes den imidlertid på et snævrere felt, som afgrænsende et område for ikke ansvar i en situation, der minder om erstatningsrettens: der findes ingen på forhånd beskrevne og definerede regler for ansvar/ikke-ansvar, giver det lige så vel mening, som der er et behov herfor. Det er imidlertid ikke til nogen hjælp til nærværende brug at definere en medvirkenshandling som retsstridig *fordi* den strafbelægges. Man kan let slutte baglæns: var handlingen strafbar, var den også retsstridig – men man kan kun dårligt slutte fra den strafbarhed, som man endnu ikke har afdækket, men er ved at undersøge eksistensen af.

---

354. Andre ord med tilsvarende betydning kan være: »ulovligt« eller »uberettiget«.

355. Men »Det er muligt, at der med udgangspunkt i den ældre retsstridighedslære kan opstilles visse vejledende sætninger af betydning for erstatningsansvarets afgrænsning af de ansvarspådragende handlinger«, jf. Den danske Kriminalret almindelig Del, s. 8.

356. Den danske Kriminalret, almindelig Del, s. 8.

357. *Henry Ussing: Retstridighed*, s. 38.

358. Se i det hele *Ret & Retfærdighed*, s. 292 ff., der indeholder et opgør med retsstridighedskravet, forstået som dette altfavnende begreb. *Ross* udelukker dog ikke retsstridighedslærens anvendelse som et »specielt forbehold, der begrænser ansvaret for forårsagelse« (a.st. s. 303) – Hvilket netop også er behovet på dette område – han ville dog så foretrække en anden betegnelse for dette fænomen.

I forarbejderne til den norske straffelov antog man, at kravet om retsstridighed i et gerningsindhold måtte henvise til uden for strafferetten liggende normer f.eks. en bestemmelse i straffelovens § 410, der med bøde strafbelagde »den, som retsstridig nekter å motta noen i eller avskjediger noen fra sin tjeneste«. Her var der ingen tvivl om, at retsstridighedsbetingelsen henviste til f.eks. kontraktsrettens og funktionærrettens regler for afskedigelse.³⁵⁹ Det kan diskuteres, om retsstridighedsforbeholdet her er et positivt krav: for at der foreligger en forbrydelse, skal der ikke blot være tale om en afskedigelse, den skal tillige være retsstridig (dvs. i strid med de regler, der gælder for afskedigelser), eller om man vil sige, at der er tale om en negativ retsstridighedsbetingelse (alle afskedigelser er strafbare, medmindre de er retmæssige efter de uden for strafferetten liggende normer). Der er næppe tvivl om, at det føles mest naturligt her at betragte retsstridighedskravet positivt, idet man ellers ville lade det objektive område for bestemmelsen blive alt for vidt som udgangspunkt.

Sammenligner man med medvirkensproblematikken, er der to problemer, der stikker i øjnene: For det første om området for medvirken efter det modificerede kausalitetskrav er så omfattende, at et eventuelt retsstridighedskrav må opfattes som et positivt krav? og for det andet om det overhovedet lader sig gøre at identificere nogle uden for medvirkensbestemmelsen liggende normer, der kan udfylde et eventuelt retsstridighedskrav – være sig positivt eller negativt?

I modsætning til kriminalisering gennem dannelse af et specifikt gerningsindhold er kriminalisering af medvirkensområdet ikke mulig på forhånd at præcisere i nogen nævneværdig grad. Et er, at man kan afskære forskellige typer af medvirken – f.eks. gennem krav om forsæt eller tilstedeværelse ved iværksættelsehandlingen, men dette løser ikke beskrivelsesproblemet: hvilke typer af adfærd ønsker samfundet at kriminalisere, når vi taler om medvirken? Svaret er nemlig som udgangspunkt: enhver type af adfærd der kan understøtte en forbrydelse. Dette svar gælder i virkeligheden for alle retssystemer, uanset om de forsøger at lave afgrænsninger og definitioner af forskellige typer af medvirkenshandlinger, hvilket skulle

---

359. Jf. *Johs Andenæs: Almindelig Strafferett*, s. 143.

være illustreret ovenfor i afsnit 2.4. Det net, der skal fange de potentielt medvirkende op, må derfor som udgangspunkt være indrettet således, at alle, der har været i berøring med hændelsesforløbet, der ledte op til realiseringen af forbrydelsen, som udgangspunkt kommer med. Spørgsmålet er herefter: hvilke fisk kan vi med det samme smide ud igen? Det må derfor være rigtigst at opfatte et retsstridighedskrav på medvirkensområdet på samme måde som ved fremhævelsen af, at der kan foreligge materiel atypicitet i relation til specifikke gerningsindhold: der er nogle, der ikke kommer med, selvom de umiddelbart synes omfattet – altså et negativt krav. Det filter, der i relation til medvirkensområdet har størst betydning, er herefter tilregnelighedskravet. Ved alle de gerninger, hvor forsæt er en forudsætning for straf, kan vi smide dem ud, der ikke har handlet forsætligt – og det vil på medvirkensområdet være langt de fleste af de personer, der har været impliceret i hændelsesforløbet. De har enten ikke anet noget om sammenhængen, eller de kan højst siges at have handlet uagtsomt. Ved uagtsomhedsdelikter, hvor også uagtsom medvirken er omfattet, vil man imidlertid ikke med samme sikkerhed kunne smide størsteparten af fiskene ud igen.

Det andet spørgsmål var, om det overhovedet er muligt at finde normer uden for medvirkensbestemmelsen selv (eller mere præcist: uden for den konkrete kombination af § 23 og § N (som er den bestemmelse, der medvirkes til)), der kan virke udfyldende på et eventuelt retsstridighedskrav? Det interessante ved at fokusere på et retsstridighedskrav er, at man derved sætter fokus *ikke* på det forhold, at der gennem en given adfærd er realiseret en forbrydelse – hvor læren om årsagssammenhæng i sagens natur har sin hovedplads, jf. ovenfor) – men på selve medvirkenshandlingen og de elementer, der omgiver den. Det er tidligere nævnt, at der ikke behøver at være noget påfaldende eller forkert ved handlingen som sådan. Det bebrejdesværdige (og i et vist omfang også dermed kriminaliseringsgrunden) er jo netop den sammenhæng, hvori adfærden indgår, og dermed er man i et vist omfang tilbage i læren om årsagssammenhænge.

Når der alligevel er en forskel, ligger den i vægtningen af undersøgelsesobjektet. Ved spørgsmålet om årsagssammenhæng fokuserer man, jf. ovenfor, på den snor, der forbinder handlingen med realiseringen af forbrydelsen. Ved retsstridighedsvurderingen foku-

serer man på den ene ende af snoren (men hele tiden vel vidende, at der er tale om en snor).³⁶⁰

Umiddelbart synes det som om, svaret på forhånd må være negativt: Nej, der er intet påfaldende ved en medvirkenshandling som sådan. Den behøver ikke i sig selv at være forkert, skadelig eller på nogen måde iøjnefaldende – at låse en dør op, at stå på et gadehjørne, at rådgive en bankkunde om rentefradragsmuligheder er altsammen banale, dagligdags foreteelser, som normalt er uden nogen form for strafferetlig interesse. Alligevel er det uomtvisteligt, at alle tre eksempler vil kunne udgøre en strafbar medvirken til en forbrydelse. Et sådant strafansvar vil kunne aktualiseres på to måder efter gældende dansk ret.

For det første vil handlingerne kunne indgå i et forløb, der medfører den faktiske realisering af en forbrydelse: døren fører ind til et lagerrum, hvorfra varerne bliver stjålet, den på gadehjørnet stående person holder vagt uden for en bank, hvor der er ved at blive begået et røveri, bankrådgiveren er ved at rådgive i et forhold, der ender med skattesvig.

For det andet vil der kunne foreligge forsøg på medvirken, hvis de pågældende personer har den opfattelse (har forsæt til), at de ved deres handlinger bistår ved en forbrydelses udførelse – måske på en af de netop nævnte måder – men uden at der overhovedet begås nogen forbrydelse.³⁶¹

Spørger man nu: hvori består det retsstridige³⁶² i de aktualiserede eksempler fremfor i de tilfælde, hvor handlingerne foretages uden

360. I sin afhandling fokuserer *Carl Erik Herlitz* på den anden ende af snoren: identificeringen af det objekt, der medvirkes til – »the Complicity Object«.

361. Denne anden gruppe forudsætter i sin renhed, at der ikke er tale om et konsekvent gennemført accessorisk medvirkensansvar, og at forsøgsreglerne er tilstrækkeligt vide til at omfatte enhver form for forberedelseshandling. Også ved snævrere forsøgsregler end de danske vil gruppen imidlertid kunne være aktuel – f.eks. kunne forbrydelsen i »vagtmands-eksemplet« faktisk være ved at blive gennemført, men blive forhindret af politiets ankomst (fra anden side).

Se i det hele afsnit 3.5 nedenfor om forholdet til forsøgsreglerne.

362. Her brugt i den »cirkulære« betydning: det må være retsstridigt, siden de kan straffes for medvirken – hvilket normalt er nonsens, men da der er enighed om resultatet i de to grupper, giver det alligevel mening – for mente vi ikke, at deres adfærd i de to tilfælde var bebrejdsels- og strafværdig, ville vi ikke kunne tale om retsstridighed, og dermed belyser det, dels hvilken betydning, vi lægger i ordet, dels hvilke momenter, der kan indgå i vurderingen.

nogen forbindelse til en forbrydelse, er svaret toledet: det retsstridige i den første gruppe består i, at de objektivt set har været et element i en begivenhedskæde, der fører til realiseringen af et gerningsindhold og for den anden gruppes vedkommende: fordi de pågældende personer har haft forsæt til en sådan sammenhæng. Dette kunne betyde, at vi anser et forsæt til at medvirke til en forbrydelse som værende tilstrækkelig til at straffelægge en hvilken som helst, normalt helt lovlig adfærd, blot den foretages i en (eventuel indbildt) sammenhæng med et realiseret gerningsindhold.

Hvis denne slutning var rigtig, ville det i relation til *forsættlig* medvirken som udgangspunkt³⁶³ være uden interesse at spørge om medvirkenshandlingen var »retsstridig« – det bliver den nemlig i samme øjeblik gerningsmanden har forsæt til, at hans handlinger indgår i en forbryderisk sammenhæng. Alligevel foreligger der visse typer af tilfælde, hvor vi viger tilbage fra at straffe, også selvom dette forsætskrav er opfyldt. Begrundelsen herfor måtte da netop søges i en objektiv afskæring af visse typer af dispositioner. Her kan et krav om retstridighed netop give en forklaring på straffriheden. Dette spørgsmål vil blive taget op neden for i kapitel 4, afsnit 4.7.

Vender man derefter blikket mod den blot *uagtsomme* medvirken, er spørgsmålet også her kompliceret. Det, man bebrejder den blot uagtsomme forbryder – uanset om han er medvirkende eller egenhændigt realiserer gerningsindholdet, er, at han *burde* have handlet anderledes. Nedenfor i kapitel 5 gennemgås tilregnelserkravene til såvel den forsættigt som den uagtsomt handlende medvirker, og det vil her ses, at den objektive del af uagtsomhedsvurderingen blandt andet indbefatter spørgsmålet om, hvorvidt den medvirkende har overholdt de regler, der gjaldt for hans virksomhed, som en helt central bestanddel. Man kunne således med megen føje hævde, at der ved den uagtsomt begåede medvirken kræves retsstridighed for så vidt, som det er muligt, at udfinde særlige handlenormer, der ligger uden for overtrædelsen af § 23, jf. § N. I det omfang sådanne

---

363. Dette forhindrer imidlertid ikke, at man i visse sammenhænge alligevel må afskære et medvirkensansvar, selvom der foreligger forsæt til at indgå i realiseringen af en forbrydelse. F.eks. kunne man forestille sig procesøkonomisk begrundede afskæringer, som f.eks. manglende straf for medvirken alene til forbrydelser med en vis, lav strafferamme i lighed med den direkte hjemmel i straffelovens § 21, stk. 3.

normer imidlertid ikke eksisterer, vil vurderingen bestå i friere overvejelser, hvori blandt andet indgår de traditionelle elementer som handlingens nytteværdi contra den skadeværdi (her forstået som risikoen for, at den kunne indgå i en forbryderisk sammenhæng), som også genfindes i retsstridighedslæren og til overflod også i den traditionelle adækvansvurdering. Hertil kommer, at man – i hvert fald teoretisk – kunne forestille sig medvirkensansvar for en handling, der ikke isoleret set udgør et brud på f.eks. de regler, der gælder for advokatvirksomhed.

Det synes således på nuværende tidspunkt i analysen ikke at være mere hensigtsmæssigt at anvende et retsstridighedskrav til at afskære de former for modificeret-kausale medvirkenshandlinger, der ikke bør være omfattet af straf, end at anvende adækvansvurderingen med al dens løshed. I relation til forsætsdelikter vil spørgsmålet imidlertid blive taget op på ny nedenfor i kapitel 4 og i sammenhæng hermed om retsstridighedslæren kan antages at yde et selvstændig bidrag også udover det forhold, at de vurderinger, der er centrale for retsstridighedsvurderingen (og for adækvansvurderingen) genfindes i uagtsomhedsvurderingen.³⁶⁴

Spørgsmålet om, hvornår man »medvirker til« en forbrydelse, må indtil videre besvares således, at det gør man objektivt set, når man er del af det hændelsesforløb, der fører til realiseringen af et gerningsindhold. Det beror således på en fortolkning af den straffebestemmelse, § 23 skal anvendes sammen med, om man skal have indgået i forvoldelsen af en andens død, i afgivelsen af en urigtig erklæring eller i fremkaldelse af en konkret fare. Den objektive indsnævring af den kausale årsagssammenhæng kan ikke ved medvirken ske ud fra betingelsesteorien, men ud fra en modificeret kausalitetslære, hvor det spørges, om adfærden (fra den potentielt medvirkendes side) er indgået i det hændelsesforløb, der fører frem til *realiseringen* af gerningsindholdet. Herved er imidlertid alene afskåret adfærd helt uden relation til dette hændelsesforløb, hvilket na-

---

364. Jf. også Erling Johannes Husabø: *Straffansvarets Periferi*, s. 98. og Stephan Hurwitz: *Den danske Kriminalret, almindelig del*, s. 167 ff., hvor han meget rammende anfører, at det ofte er et udslag af den enkelte forfatters generelle synspunkter, om tilfælde, hvor der i øvrigt hersker enighed om, at adfærden skal være straffri, begrundes med manglende retsstridighed, manglende adækvans eller manglende uagtsomhed.

turligvis dels dækker over adfærd, der hverken fysisk eller psykisk har relation til forbrydelsen, dels over adfærd, der nok i et uendeligt sammenhængsforløb har medført f.eks. avling af det senere offer eller den senere gerningsmand, men hvor adfærden ikke har sammenhæng med gerningsindholdets krav om *forvoldelse* (af død).³⁶⁵

At en yderligere afgrænsning af det strafbares område er nødvendig er indlysende, og overvejelserne herom vil fortsætte i de følgende afsnit.

Indtil da kan man inddеле de tre mulige afgrænsningstyper således:

- 1) læren om adækvans tager udgangspunkt i *sammenhængen* mellem den skete medvirken og realiseringen af gerningsindholdet. Den betragtes som en objektiv regel, således at den handlendes egen indsigt og evner frakendes betydning.
- 2) læren om retsstridighed tager udgangspunkt i den muligt medvirkendes *adfærd*. Den betragtes ligeledes som et objektivt moment, idet også den – som udgangspunkt uafhængigt af den handlendes subjektive indstilling og person – forsøger at afgrænse et strafbart område.
- 3) uagtsomhedsvurderingen tager udgangspunkt i den muligt medvirkendes *adfærdsmuligheder*. Den inddrager den handlendes egen opfattelse af situation og henføres derfor til de subjektive betingelser for strafansvar.

Kun 1) og 2) hører således traditionelt hjemme i en beskrivelse af det objektive område for medvirkensansvaret, men allerede her kan man spørge, om der er noget selvstændigt behov for at anvende disse – meget formelle og indholdsmæssigt kun lidet oplysende – læresætninger ved siden af uagtsomhedsvurderingen, når talen er om at afgrænse den strafbare medvirken. Spørgsmålet om, hvorvidt man kan opstille et område af manglende retsstridighed som objektivt afgrænsningskriterium genoptages i kapitel 4, afsnit 4.7 nedenfor.

---

365. Jf. også *Niels Garner* i UfR 1983B.341 ff. (344), hvorefter det er »forvoldelsen af begivenheden død«, der udgør gerningsindholdet.

3.5 Samspillet med forsøgsreglerne

I en del lande har man, som det fremgår af eksemplerne ovenfor i kapitel 2, afsnit 2.4, særlige regler om forbryderiske konspirationer,³⁶⁶ mere eller mindre svarende til den danske 1866-straffelovs § 54:

»Have To eller Flere i Samraad besluttet en Forbrydelses Udførelse ved fælles Bistand (Komplot), da skulle de, dersom Forbrydelsen er bleven fuldbyrdet eller begyndt, Alle straffes som Gjerningsmænd, om de endog kun have medvirket til den ved at deeltage i Beslutningen. Er Forbrydelsen ikke kommen til Udførelse, straffes Deeltagelsen i Beslutningen som Forsøg på Forbrydelsen ...«.

Komplottet var, som det fremgår af teksten, en særlig art medvirken, som skulle og kunne rubriceres for sig selv. Som det vil blive påpeget umiddelbart nedenfor, vil man efter gældende dansk ret kunne nå nogenlunde samme resultat ved at anvende en kombination af forsøg og medvirken. Komplottet havde imidlertid i hvert fald een egenart: Der var i praksis tilbøjelighed til at lade ansvaret for forbrydelsen udstrække ikke blot til indholdet af den beslutning, som deltageren var med til at træffe og ikke blot til fuldt ansvar for den fuldbyrdede forbrydelse, når beslutningen materialiserede sig, men til fuldt ansvar for alt »hvad der med Rimelighed KAN have været tilsigtet«, uden at det var nødvendigt at føre bevis herfor.³⁶⁷ Ved overgangen til 1930-loven forsvandt reglen om komplot, uden at dette gav anledning til nogen indholdsmæssige bemærkninger i forarbejderne.³⁶⁸ Dette har antageligt sammenhæng med en fælles op-

366. I England f.eks. regler om conspiracy, jf. afsnit 2.4.4.3.3, i Sverige reglerne om stämpling, jf. afsnit 2.4.5.4. og i Tyskland reglen om »forsøg på deltagelse«, jf. afsnit 2.4.3.5.

367. Jf. *Carl Torp: Forsøg og Meddelagtighed*, s. 175 f. Derved var retspraksis dengang tæt på at ligne den langt senere amerikanske Pinkerton-doktrin, jf. nærmere ovenfor i afsnit 2.4.4.3.3.

368. I *strfl.bet. 1912*, bem s. 101 ff. omtales komplottet slet ikke, hvilket blot konstateres i de to senere betænkninger, hhv. *strfl.bet. 1917*, s. 38 og *strfl.bet. 1923*, bem til udkast til straffeloven, sp. 72.

fattelse af, at reglen om komplot »fører ud over alle naturlige Grændser«, som *Carl Torp* skrev.³⁶⁹

De danske regler om forsøg sammenholdt med reglerne om medvirken indebærer da imidlertid også, at komplotlignende aftaler er omfattet af det strafbares område, uden at vi behøver nogen særregler herom. Tværtimod er reglerne i Danmark f.eks. videregående end de tyske regler om forsøg på deltagelse.

Straffelovens § 21 omfatter »Handlinger, der sigter til at fremme eller bevirke udførelsen af en forbrydelse« og forudsætter et forsæt, der er tilstrækkeligt fast og konkretiseret til, at det er muligt med en rimelig grad sikkerhed at identificere forbrydelsen, tiden og stedet for denne samt måden, hvorpå den skal udføres. Kravet om fasthed indebærer et krav om, at det skal stille sig »sikkert«, at forsøget også vil munde ud i den fuldbyrdede forbrydelse, hvis det får lov at fortsætte uhindret.³⁷⁰ For at der skal være tale om et strafbart forsøg, skal den forsøgende have forsæt til forbrydelsens gennemførelse. Så længe forsøget kun er på forberedelsesstadiet, kræves direkte forsæt, medens alle tre grader af forsæt er tilstrækkelige ved iværksættelseshandlingen.

Det objektive krav for at bringe sig ind i det strafbare forsøgsområde er alene, at der skal være foretaget »handling«, jf. ordlyden af § 21. Dette forstås som et krav om blot en enkelt handling, der i sig selv kan være ganske upåfaldende og dagligdags, f.eks. indkøb af den kuglepen, som man vil begå dokumentfalsk med. Er der tale om forsøg på en enkeltmandsforbrydelse, vil handlingskravet være opfyldt, når den pågældende hjemmefra begiver sig på vej til gerningsstedet. Er der tale om fælles forbrydelse mellem flere personer vil indgåelsen af en aftale om at begå forbrydelsen være tilstrækkelig til at opfylde kravet. Også opfordring til at begå en (konkret)

---

369. I Forsøg og Meddelagtighed, s. 144 og 173.

370. Fasthedskravet knyttes oftest an til den handlendes forsæt som en beskrivelse af dette. Konkretiseringskravet beskriver ikke gerningsmandens forsæt, men det skal rumme den fornødne konkretisering af den forbrydelse, som også (endnu) kun findes i gerningsmandens planer. Således er forsøgsreglen i det hele udtryk for en strafbelæggelse af gerningsmandens vilje og tanker og ikke af hans objektive adfærd, førend denne når iværksættelsesstadiet. Som *Vagn Greve* udtrykker det i Det strafretlige ansvar, s. 76: »... dansk strafferet har et enormt stort forsøgsområde baseret netop på »det strafværdige sind« ...«.

forbrydelse vil efter omstændighederne kunne være tilstrækkeligt, mens tilbud om at begå en forbrydelse vil være straffrit.³⁷¹

Samspillet mellem reglerne om forsøg og reglerne om medvirken er interessante og komplicerede,³⁷² men har mindre betydning i nærværende sammenhæng, idet kravet om forsæt i forsøgsreglerne udelukker den model, der, som omtalt ovenfor, må antages at være den hyppigst forekommende – og den som er den centrale for nærværende analyse om rådgiverens uagtsomme medvirken til klientens forbrydelse. Da samspillet imidlertid har betydning for det mulige »starttidspunkt« for den strafbare medvirken og dermed for medvirkensansvarets rammer, er det alligevel nødvendigt at se lidt nærmere herpå.

Ex 2 – skyldnersviget

En revisor rådgiver sin klient – ejeren af en konkurstruet virksomhed – om at han kan fjerne en stor del af produktionsmidlerne fra virksomheden og gemme disse i en lade til konkursen er overstået, og han skal starte forfra.³⁷³

Variant a): klienten følger rådet og fjerner produktionsmidlerne

Variant b): klienten følger rådet, men standses af politiet på vej ud af fabrikken

Variant c): klienten lytter høfligt, men følger ikke rådet

---

371. Om § 21 kan i det hele henvises til *Vagn Greve: Det strafferetlige ansvar*, s. 74 ff., samme i *Komm. strfl. I*, s. 203 ff., *Knud Waaben: Strafferettens almindelige del I*, s. 187 ff. og *Gorm Toftegaard Nielsen, Ansvar*, s. 161 ff.

372. Om end dette samspil i øjeblikket får en stedmoderlig behandling i den gængse strafferetlige litteratur. *Knud Waaben* anfører f.eks. herom i *Strafferettens almindelige del I*, s. 217 (med petit!): »Om en handling anses som forsøg eller medvirken eller begge dele er efter reglerne i §§ 21 og 23 oftest ligegyldigt. Handlinger, der henføres til forsøg, er dog straffri ved delikter, hvor straffen ikke kan overstige bøde og hæfte, § 21, stk. 3.«

I *Komm. strfl. I*, s. 205 anfører *Vagn Greve*, at »[n]år en adfærd kan begrunde subsumption under § 23, vil den også berettige til anvendelse af § 21.«

Man skal således tilbage til *Julius Lassen: Om Betingelserne for Forsøgets Strafbarhed* (1879), tredje afsnit (s. 103 ff.) for at finde en dyberegående behandling af spørgsmålet.

373. Eksemplet er inspireret af *Utrykt Ribe Rets dom af 8. november 1983*, som nærmere omtalt ovenfor i afsnit 3.3.

I variant a) er der utvivlsomt tale om medvirken fra revisors side. Forbrydelsen fuldbyrdes af klienten, og revisor har ydet råd. Der er forsæt til skyldnersvig i eksemplet hos såvel revisor³⁷⁴ som klient. De har begge kendskab til virksomhedens umulige økonomiske situation, ligesom de har forsæt til at fjerne aktiver fra fordringshaverne.

I variant b) når klienten ikke at realisere skyldnersvig, og der vil antageligt være tale om forsøg fra hans side. Revisor har da medvirket til et forsøg på skyldnersvig og opfylder både de objektive og de subjektive betingelser for straf.

I variant c), hvor klienten alene lytter høfligt (og vantro?) til revisors forslag, realiserer klienten ikke noget skyldnersvig. Han vil således ikke kunne straffes for overtrædelse af § 283. Klienten kan næppe heller straffes for forsøg på skyldnersvig, idet han ikke på noget tidspunkt selv foretager sig en handling, der skal sigte til et sådant skyldnersvig. Der er således end ikke tale om indgåelse af nogen form for aftale. For revisors vedkommende er situationen lidt mere uklar. Man kan af gode grunde heller ikke sige, at han indgår nogen form for aftale, lige så lidt som man kan sige, at han selv foretager sig aktive handlinger for at gennemføre forbrydelsen. Man kan spørge, om hans rådgivning er en opfordring til at begå skyldnersvig, men dette er særdeles tvivlsomt. De fældende afgørelser, der findes, hvor en person er dømt alene for at have opfordret en anden til at begå en forbrydelse, er tilfælde, hvor opfordringen har nærmet sig et pres mod den anden, eventuelt suppleret med betaling af penge for at gennemføre forbrydelsen.³⁷⁵ Et sådant (gentaget) pres vil der ikke være tale om i et tilfælde som her, heller ikke

---

374. Om forsætskravet ved medvirken henvises nærmere til kapitel 5, afsnit 5.2 nedenfor.

375. Se således afgørelserne i *UfR* 1954.492 H, *UfR* 1955.285 H og *UfR* 1968.186 Ø. I afgørelsen *UfR* 1993.999 H havde advokaten, der dømtes for blandt andet medvirken til forsøg på vold mod et vidne og medvirken til forsøg på medvirken til afgivelse af falsk forklaring, ikke blot opfordret til (eller i hvert fald sanktioneret) brug af vold over for vidnet, han havde tillige dikteret et trusselsbrev til denne. I afgørelsen *UfR* 1985.950 V skete frifindelse under henvisning til, at »tilskyndelse« (der vel nærmest kan sidestilles med opfordring, eller dog »bestyrkelse«) måtte kræve en kraftig tilskyndelse til at foretage en handling. Dommen er gengivet ovenfor i afsnit 3.3.

Disse krav, om at opfordringer for at være strafbare skal være ledsaget af »Gaver eller af Løfte«, blev diskuteret i den tyske Rigsdag i midten af 1870'erne – se herom *Julius Lassen: Om Betingelserne for Forsøgets Strafbarhed*, s. 115.

selvom revisor ligefrem skulle have opfordret klienten til skyldnersviget. Kravet i § 21 om en »handling« er således som gældende ret må fortolkes ikke nødvendigvis opfyldt for revisors vedkommende.

På den anden side er revisors adfærd i variant a) og b) utvivlsomt en adfærd, der efter den traditionelle opfattelse, som anført, vil medføre medvirkensansvar for revisor, forudsat dette ansvar kan »hæftes op« på et strafbart (forsøg på) skyldnersvig foretaget af klienten. Man kunne måske sammenligne situationen med et »tilbud« om at begå en forbrydelse, men dette er imidlertid ikke omfattet af § 21 (medmindre det accepteres), og i øvrigt »tilbyder« revisor ikke en fremtidig bistand. Hans bistand er allerede ydet!

Den konklusion, man kunne nå ved at vurdere retspraksis, synes at være, at da hverken revisor selv eller dennes klient er »nået ind« i det strafbare (forsøgs)område, er der ingen forbrydelse. Mindst een af parterne må således være kommet ind i forsøgsområdet, for at straf kan komme på tale.³⁷⁶ Dette resultat forekommer imidlertid

---

376. Se hertil også *UfR 1999.171 V*, hvor den tiltalte (en person, der på det tidspunkt sad varetægtsfængslet og tidligere var straffet for vold og for trusler) blandt andet over for nogle venner havde udtalt sig således: »Og så skulle vi næsten finde ud af hvor ham negeren bor, ikke! – fordi I skyder ham ned, ikke!« og andre udtalelser af lignende karakter. Den tiltalte blev i samme sag dømt for medvirken til overfald på en person, der tidligere havde afgivet belastende vidneudsagn imod ham, hvilket »ham negeren« også havde. Der var således al mulig grund til at tage udtalelserne alvorligt. Udtalelserne blev i øvrigt fremsat til blandt andet den person, som havde udøvet volden mod det andet vidne. Landsretten frifandt imidlertid tiltalte: »... findes de anførte udtalelser i sig selv ikke at kunne anses for en forsøgshandling, der er omfattet af § 21.«

Landsretten kunne have valgt at begrunde frifindelsen med, at der ikke var tale om en tilstrækkeligt konkretiseret forbrydelse, men dette ville have været »farligt« i en sag som denne, hvor den indsatte ikke vil vide »hvordan og hvornår« et eventuelt overfald finder sted, men netop vil ønske at fremkalde det gennem mere almindeligt holdte »ønsker«, som han så kan mene, hans samtalepartner vil opfatte i den »rigtige« ånd. Hvis de havde gjort dette og havde gennemført overfaldet, ville den tiltalte antageligt kunne være blevet dømt for medvirken, idet der i hvert fald måtte siges at ligge en kraftig tilskyndelse til udøvelse af vold mod den pågældende.

Julius Lassen: Om Betingelserne for Forsøgets Strafbarhed, s. 103 ff., er enig heri. Blot synes han at kræve »handling«, fordi en sådan er et bevis på forsættets styrke. S. 119 anfører han: »I Overensstemmelse med det Anførte bliver derfor den psykologisk Meddelagtige at straffe, naar han har foretaget Handlinger, udaf hvilke et endeligt Meddelagtighedsforsæt kan erkjendes, dog at den blotte mundtlige Opfordring til at begaa en Forbrydelse ikke kan straffes, forinden den Paavirkede har gjort sig skyldig i strafbar Forsøgsvirksomhed.«

ikke overensstemmende med den grundopfattelse, at medvirkensansvaret ikke er et afledet men et selvstændigt ansvar. *Vagn Greve* anfører³⁷⁷ da også, at en adfærd, der kan begrunde subsumption under § 23, også vil berettige til anvendelse af § 21. Det rigtigste resultat synes da også at være, at man også i variant c) tilfældet må kunne straffe revisor for forsøg på medvirken. Ved vurderingen af, hvor meget »medvirken« der kræves, før man fanges af § 21, må det afgørende være, hvorvidt man ville straffe for medvirken, såfremt gerningsmanden rent faktisk gennemførte forbrydelsen eller dog »tog handsken op« og selv gerådede ud i et (strafbart) forsøg.³⁷⁸

Det ovennævnte eksempel er »enkelt« således at forstå, at det beskriver en situation, hvor rådgiveren klart har forsæt til klientens forbrydelse, der også kræver forsæt. Men en sådan situation er, som nævnt, atypisk ved rådgiveres strafansvar. Mere »sædvanligt« vil det være, at rådgiveren uagtsomt medvirker til en forbrydelse, der er strafbar også i uagtsom form:

Ex 3 – konkurrenceloven

En advokat rådgiver sin klient – en direktør i en virksomhed – om, hvorledes denne skal indgå en samarbejdsaftale med sin eneste konkurrent på markedet, blandt andet således at dette deles op imellem dem.³⁷⁹

Variant a): Advokaten har kendskab til de faktiske markedsforhold og er klar over, at i hvert fald dele af aftalen er i strid med konkurrencelovens § 6, stk. 1. Virksomhederne kan offentliggøre den lovlige del. Klienten har samme kendskab, og aftalen indgås.

Variant b): Advokaten har ikke kendskab til markedsforholdene og spørger ikke klienten ud derom. Klienten har et sådant kendskab. Aftalen indgås.

Variant c): som b, men aftalen indgås ikke, idet klienten og konkurrenten alligevel ikke kan blive enige om aftalens indhold.

---

377. Kommenteret straffelov, almindelige del, s. 205.

378. Denne løsning er da også den, der antages i norsk ret, jf. således *Husabø*, Straffansvarets periferi, s. 312.

379. Eksemplet er inspireret af EU-Kommissionens pressemeddelelse af 18. juli 2001 om omstændighederne omkring en samarbejdsaftale mellem SAS og Mærsk Air, men er i øvrigt uden (bevidst) sammenhæng med virkeligheden.

Dele af aftalen er, som nævnt, i strid med konkurrenceloven § 6, stk. 1. Overtrædelser heraf kan blandt andet medføre straf, jf. samme lovs § 23, stk. 1, nr. 1, såfremt forholdet er begået forsætligt eller af grov uagtsomhed. Straffen er bøde.

I variant a) tilfældet er resultatet efter de gældende regler, at klienten kan straffes for overtrædelse af konkurrencelovens § 6 og advokaten for medvirken hertil. Der er for advokatens vedkommende tale om forsætlig medvirken til klientens forsætlige forbrydelse, og hans rådgivning opfylder kravet i § 23.

I variant b) tilfældet har advokaten ikke forsæt til, at der sker overtrædelse af konkurrencelovens § 6, idet han ikke har kendskab til de faktiske forhold. Han handler imidlertid uagtsomt, og hvis uagtsomheden kan betegnes som grov, hvilket vil afhænge af de nærmere omstændigheder, vil han efter gældende ret³⁸⁰ kunne straffes for uagtsom medvirken til klientens forsætligt begåede forbrydelse.

I variant c) er forholdet det, at aftalen aldrig indgås, hvorfor eventuel strafhjemmel skal søges i straffelovens § 21. I medfør af § 21, stk. 3, er det imidlertid ikke muligt at straffe forsøget, idet overtrædelse af konkurrenceloven alene kan straffes med bøde. Klienten kan således ikke straffes for forsøg, hvilket advokaten heller ikke kan.

At advokaten ikke kan straffes, kan begrundes såvel med henvisning til § 21, stk. 3, som med henvisning til at han alene handlede uagtsomt, hvilket ikke er tilstrækkeligt til at pådrage sig forsøgsstraf, som indledningsvist nævnt.

I relation til det sidste led af begrundelsen kunne man indvende, at advokatens adfærd er medvirken (hvilket her vil være strafbart, hvis der foreligger forsæt eller grov uagtsomhed), og at denne medvirken ikke – i lighed med det ved diskussionen under eksempel 2, variant c) nævnte – er på forsøgsstadiet, men er afsluttet i og med advokaten har afgivet sine råd. Dette kan imidlertid ikke gøre nogen forskel. Selv hvis man nemlig tog udgangspunkt i, at advokatens medvirken var »fuldbyrdet«, måtte man fortsat spørge, hvilken be-

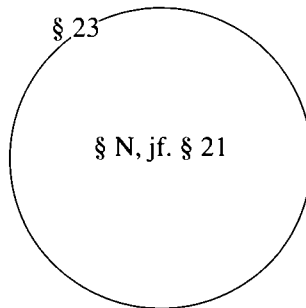
---

380. Se for en nærmere behandling af »uagtsom advokatrådgivning« kapitel 4, afsnit 4.6.3 nedenfor.

stemmelse, der var tale om (»fuldbyrdet«) medvirken til overtrædelse af. Svaret herpå er, at overtrædelsen er af konkurrencelovens § 6, men da denne aldrig er blevet fuldbyrdet, må der være tale om medvirken til overtrædelse af § 6, jf. straffelovens § 21. Selv hvis den relevante strafferamme måtte have indeholdt fængsel i mere end 4 måneder, og klienten derfor kunne være dømt for forsøg, ville det stadig ikke være muligt at straffe den blot uagtsomt medvirkende hertil. Gjorde man det, ville den medvirkende blive stillet ringere end hovedmanden ville være blevet det, hvis denne kun havde handlet uagtsomt. Dette ville være uacceptabelt.

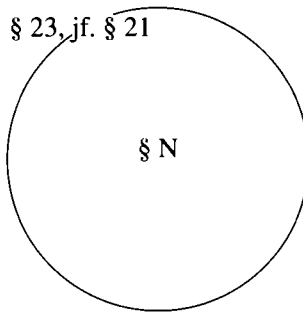
Heller ikke hvis man betragter den medvirkendes forhold isoleret, ville man kunne nå frem til en domfældelse i variant c) tilfældet. Man måtte nemlig da beskrive den medvirkendes forhold således, at han havde »forsøgt« at medvirke til en overtrædelse af lovens § 6. Det lykkedes jo netop ikke – og da han kun handlede uagtsomt, vil man fortsat ikke kunne dømme ham.

I forlængelse af den i afsnit 3.2 anvendte figur, kan man grafisk illustrere det således, hvor cirkelens centrum angiver det, man medvirker til, og hvor cirkelens flade angiver det strafbare medvirkensområde:

Hvis forbrydelsen ikke begås, kan dette objektivt udtrykkes som forbrydelsen § N, jf. § 21. Da det er denne forbrydelse, der medvirkes til, må de subjektive krav til § N, jf. § 21 være opfyldt, jf. også kapitel 5 nedenfor.

Er der derimod tale om forsøg på medvirken til en fuldbyrdet forbrydelse – rådgiveren kører galt undervejs til det møde, hvor han skal præsentere sin klient for udkastet til en ulovlig virksomheds-overdragelse – må illustrationen se således ud:

hvorved det anskueliggøres, at betingelserne for forsøg også i dette tilfælde må være opfyldt hos den medvirkende.

Figurene kunne endelig kombineres i tilfælde af et forsøg på medvirken til forsøg på en forbrydelse.

Sammenfattende må det konkluderes, at straf for medvirken, såvel i tilfælde hvor den pågældende forbrydelse ikke realiseres som i tilfælde, hvor den ydede medvirken ikke finder sted, forudsætter, at den medvirkende opfylder kravene i forsøgsreglerne, det vil sige foretager sin »handling« i form af aftaleindgåelse eller (tilstrækkelig) opfordring, eller ved selv at foretage sig faktiske handlinger der skal sigte til forbrydelsens gennemførelse. Rene udtalelser, om, hvorledes noget kan gøres, vil endvidere falde ind under handlingsbegrebet i forsøgsreglen, såfremt man ville statuere medvirken i form af rådgivning, hvis gerningsmanden rent faktisk havde gennemført forbrydelsen. Straf i begge situationer forudsætter samtidig, at den medvirkende har forsæt.

Strafansvaret i eksempel 3, variant b) og c) er for rådgiveren i høj grad tilfældighedspræget. Handler han alene uagtsomt, vil ansvaret således først indtræde i det øjeblik, klienten faktisk fuldbyrder forbrydelsen på den af rådgiveren påpegede måde.³⁸¹ Ellers er rådgiveren straffri. I denne periode er hans klient med andre ord en

381. Se tilsvarende *Gorm Toftgaard Nielsen, Strafferet I, Ansvar*, s. 236 f.

Retsstillingen er i engelsk ret, hvor den medvirkende endda skal have handlet forsætligt, den samme. Begås ingen forbrydelse, er der intet ansvar for secondary liability, jf. Ovenfor i kapitel 2, afsnit 2.4.4.2 og nærmere *Law Com 300/2006*, bl.a. s. 4.

tikkende bomber, der helt ude af kontrol pludselig kan gå af.³⁸² Dette kunne umiddelbart synes mindre rimeligt, men for det første har rådgiveren i den pågældende situation udtømt sin rolle og dermed igangsat et hændelsesforløb, som på grund af hans indsats sandsynligvis vil ende med en lovovertrædelse, for det andet adskiller den situation sig ikke fra, at det uagtsomhedsansvar, man som enkeltperson kan risikere at pådrage sig, også meget ofte vil bero på tilfældigheder: kører man f.eks. for stærkt i tættere bebygget område og der ikke løber nogen ud foran een, dømmes man ikke for uagtsomt manddrab, men er man så uheldig, at der løber et barn ud på vejen – ja så dømmes man, fordi man har kørt for stærkt. Altså den ganske samme »indsats«, hvor udfaldet er beroende på tilfældigheder.

I relation til forældelse af strafansvaret kunne en strikt læsning af straffelovens § 94, stk. 2, sammenholdt med det netop anførte føre til, at den medvirkendes forældelsesfrist først begynder at løbe fra det tidspunkt, hvor klienten fuldbyrder forbrydelsen (alternativt ved forsætlig medvirken: kommer ind i det strafbares forsøgsområde). Derved ville man imidlertid teoretisk set kunne lægge flere år til den almindelige forældelsesfrist på 2, 5 eller 10 år³⁸³ for den medvirkende, men ikke for gerningsmanden selv. En sådan forskelsbehandling ville være ubegrundet og alene hensynet til at det potentielle medvirkensansvar typisk først ville komme frem i lyset ved forbrydelsen gennemførelse taler imod at lade forældelsesfristens

---

382. Spørgsmålet om muligheden for tilbagetræden fra forsøget skal ikke omtales nærmere her. § 24 vil kræve, at rådgiveren faktisk forhindrer klienten i at begå den forbrydelse, der er tale om. Dette kan i sådanne tilfælde være overordentligt vanskeligt. Det særlige spørgsmål, der kan opstå i relation til tilbagetræden fra forsøg, hvor medvirkensansvaret er baseret på passivitet, berøres nedenfor i afsnit 3.6 i.f.

383. Der ses i særlovgivningen hyppigere og hyppigere fravigelse fra de almindelige forældelsesfrister. Fravigelserne ses altid i form af længere forældelsesfrister, og denne tendens taler da også for, at man ikke udvider fristerne yderligere ved at anvende et (urimeligt) sent starttidspunkt. Som eksempler på love med længere forældelsesfrister kan nævnes konkurrenceloven (5 år), naturbeskyttelsesloven (5 år), miljøbeskyttelsesloven (5 år), jordforureningsloven (5 år), bogføringsloven (5 år), værdipapirhandelsloven (5 år) og af straffeloven selv fremgår, at overtrædelser af en del af skattekontrollovens og momslovens bestemmelser har en forældelsesfrist på enten 5 eller 10 år.

starttidspunkt følge hovedreglen i straffelovens § 94, stk. 1, hvorefter det afgørende tidspunkt vil være rådgivningens ophør.³⁸⁴

3.6 Medvirken ved passivitet

Ovenfor i afsnit 3.4 blev det konkluderet, at det modificerede kausalitetskrav på medvirkensområdet blot indebærer et krav om, at den medvirkende skal være »en ... del af det hændelsesforløb, der fører til realiseringen af et gerningsindhold«.

Dette udelukker ikke, at man gennem passivitet kan gøre sig skyldig i medvirken, men det indebærer et krav om, at man har gjort noget mere end blot været til stede. En ren tilstedeværelse vil som udgangspunkt ikke kunne siges at være »en del af et hændelsesforløb« i modsætning til en aktiv tilstedeværelse, hvor man opmuntrer, vejleder eller fysisk bistår den person, der realiserer gerningsindholdet. I det øjeblik tilstedeværelsen ændrer karakter, således at den ikke længere blot er neutral, men må siges at understøtte realiseringen af forbrydelsen – f.eks. gennem en (måske udtalt) støtte til realiseringen eller måske en tilstedeværelse, der virker som en trussel over for offeret: fjøjer du ham ikke, bliver det værst for dig selv, kan en sådan passivitet siges at være en del af hændelsesforløbet.³⁸⁵

Den strafferetlige litteratur har typisk opstillet krav om, at der i forhold til den passive skal have været en handlepligt. En sådan handlepligt kan være begrundet i lov eller i en særlig tilknytning til enten den skadelidende eller den skadevoldende interesse.³⁸⁶ Læren herom er baseret på enkeltmandsforbrydelser, men overføres til den

384. Retssystemet er heller ikke på dette punkt ukendt med at anlægge »lighedsbetragtninger«. Se f.eks. *UfR 1988.812 Ø*, hvor fristen for hæleri fandtes at løbe fra effekternes modtagelse.

385. Se tilsvarende *Ib Henricson m.fl.*, *Juristen* 1998.268 ff: (272): »Endvidere tyder praksis på, at der stilles krav om, at passiviteten har indflydelse på formen for den kriminelle handling. Ikke en årsagsforbindelse i gængs forstand ... men nærmere således at den passives tilstedeværelse har gjort det lettere for hovedmanden at gennemføre sin forbrydelse eller på anden måde har skærpet situationen for beskyttelsesinteressen bag straffebudet.«

Annette Nørby Møller-Nielsen udtrykker det i *TfK* 2005, s. 291 således, at det er »nærliggende at indfortolke en form for tilskyndelse fra den, der ikke siger fra overfor det, han bliver vidne til, efter selv at have været aktiv i første del af forløbet.«

386. Jf. f.eks. *Stephan Hurwitz*: *Den danske Kriminalret, almindelig Del*, s. 354 f., jf. s. 21ff.

medvirkende, idet *Knud Waaben* dog anfører,³⁸⁷ at »en pligt til aktiv handlen« (i medvirkenstilfælde) »kan understreges af selve den omstændighed at nogen er vidende om eller burde forstå at en anden er i gang med et strafbart forhold.«

Det er ikke umiddelbart klart, hvad *Waaben* mener med det citerede, endsige om han der ud af drager den konsekvens, at der i medvirkenstilfælde lettere bliver tale om et ansvar end i enkeltmandstilfælde? Såfremt det sidste er en intenderet konsekvens, overses imidlertid det forhold, at det kan være meget vanskeligere at formå en anden til at standse en given adfærd end selv at reagere. I det sidstnævnte tilfælde skal man alene overvinde egen modstand; i det første tilfælde skal man overvinde såvel egen som hovedmandens modstand. Det kan derfor ikke generelt tiltrædes, at ansvar for passivitet lettere indtræder ved medvirken end ved enkeltmandsvirksomhed. Den modsatte antagelse ligger nærmere. Dette understøttes også af, at der ikke i dansk ret er nogen almindelig pligt til at forhindre *andres* kriminalitet – hvor hele strafferetten i øvrigt går ud på at forpligte den enkelte til ikke at gå ud og lave *egen* kriminalitet. Da passivitetsansvar ved medvirken ligger tæt op ad en (generel) kriminalisering af manglende indskriden over for *andres* kriminalitet, syntes en formodning nærmere at måtte være, at passivitetsansvaret indtrådte først ved egne forbrydelser og senere ved medvirken til *andres*.³⁸⁸

Praksis synes at bekræfte, at ren tilstedeværelse ikke er tilstrækkelig, når talen er om traditionel kriminalitet.³⁸⁹ Der kræves mindst en form for meddelelse til gerningsmand (og helst også til offeret),

---

387. Strafferettens almindelige del I, s. 217 f.

388. For et helt specielt tilfælde fra norsk ret se *Rt 1999.996 H*, Hvor ejeren af et fiskegarn dømmes for (medvirken til) overtrædelse af nogle regler om at garnet skulle have været nedsænket til 3 meter under vandoverfladen. Retten måtte lægge til grund at nogle uidentificerede personer havde sat fiskegarnsejerens garn ud, og at ejeren først efterfølgende opdagede dette. Han undlod dog at reagere og dømtes for passivitet. Det skinner igennem at dommerne kan have betragtet hans adfærd som oprindelig, men ubeviselig, og kunne man ikke få ham dømt for at sætte nettet ud, kan man få ham dømt for undlade at hale det ind/sænke det til tre meter under havoverfladen.

389. Se frifindende *UfR 1982.900 V*, *UfR 1986.800 H*, *UfR 1992.634 Ø* og *TfK 2000.328 Ø*. Tilsvarende i norsk ret, jf. *Johs. Andenæs: Almindelig Strafferet*, s. 298 f. *Erling Johannes Husabø*, beskriver dog i *Straffansvarets Periferi*, s. 174 ff. en norsk retstilstand, der er tæt på at statuere medvirken ved tilstedeværelse (i hvert fald hvis tilstedeværelsen er baseret på deltagelse i forudgående kriminalitet – jf. også for dansk rets vedkommende samme tendens: *Annette Nørby Møller-Sørensen* i *TfK 2005.282 ff.*).

om at den passive betragter støtter den kriminelle aktivitet.³⁹⁰ Kun derved kan han eller hun da også siges at være indgået i hændelsesforløbet.

Der er i øvrigt grund til at sondre mellem to tilfælde, der ofte begge betegnes »ansvar for passivitet«. Det ene tilfælde er det, hvor den passive alene er til stede på gerningsstedet som følge af almindelig, ikke-straftbar adfærd. Her er der, i fald der pålægges medvirkensansvar, tale om et ægte passivitetsansvar. Det andet tilfælde er imidlertid særligt hyppigt ved traditionel kriminalitet: Her er den potentielt medvirkende til stede på et gerningssted fordi han er sammen med den senere gerningsmand om at begå noget kriminelt, men den senere gerningsmand gør noget – mere eller mindre – uforudset, og spørgsmålet, der stilles, er ofte, om den potentielt medvirkende burde have grebet ind – altså som et spørgsmål om passivitet.

Disse to situationer er imidlertid i deres udgangspunkt forskellige. I den sidstnævnte situation vil ansvaret således også kunne findes som svaret på spørgsmålet: hvor langt rækker aftalen om den oprindelige medvirken? I hvilket omfang kan den, der først med åbne øjne indlader sig på kriminel aktivitet, undskylde sig med, at den adfærd, der udvises af den medkriminelle, ligger udenfor det aftale, det forudsatte eller dog det påregnelige. Der er således (ofte) tale om en blanding af aktivitet (den planlagte kriminalitet) og passivitet (den uforudsete kriminalitet), der kan være meget vanskelig at holde ude fra hinanden.

Den udvidelse af passivitetsansvaret ved medvirken *Annette Nørby Møller Sørensen* således beskriver i Tfk 2005.282 ff. er da også alene i forhold til den sidstnævnte situation.³⁹¹ Det er imidlertid den førstnævnte situation – det »ægte« passivitetsansvar – der vil være hyppigst forekommende indenfor erhvervsstrafferetten generelt som rådgiveransvaret specielt.

390. Se domfældende *UfR 1975.1098 V*, *UfR 1996.1638 H*, *UfR 1998.545 H* og *Tfk 2005.359 Ø*.

391. A.st. s. 293 siges det bl.a.: »Det er tilsyneladende kombinationen af den forudgående aktive deltagelse i en alvorlig forbrydelse og den efterfølgende passivitet, der samlet set opfattes som så dadelværdig, at B ud fra en helhedsvurdering straffes for aktiv medvirken.«

Et passivitetsansvar for medvirken ses i øvrigt – uanset den skærpende tendens – ikke særligt hyppigt inden for den traditionelle kriminalitet.³⁹²

Ganske ofte vil man skulle finde hjemmelen til at drage en leder til ansvar for kriminalitet begået i forbindelse med den pågældende virksomhed i netop medvirkensbestemmelsen. Formelt set kan konstruktionen være den, at den underordnede realiserer gerningsindholdet – f.eks. drejer op på hanen, så affaldsstoffer flyder ud i den nærliggende å – afdelingslederen er klar over, at det sker, men griber ikke ind og produktionsdirektøren bebrejdes, at han ikke har sørget for at udstede specifikke retningslinier for håndtering af de pågældende affaldsstoffer, herunder håndtering af hanen. Her forholder såvel afdelingslederen som produktionsdirektøren sig passive og medvirker derved til det realiserede gerningsindhold.³⁹³ At der ofte vil være hjemmel til at anvende et selskabsansvar i sådanne sager, og at virksomhedsledere som oftest alene straffes, såfremt der har været tale om forsæt eller grov uagtsomhed fra deres side, og at underordnede stort set aldrig straffes – har ingen betydning for den måde, ansvaret formelt må bygges op på over for sådanne virksomhedsledere.

Det er klart, at deres passivitetsansvar er baseret på en særlig handlepligt, som de har krænket. Gennem deres ansættelse som ledere får de et særligt forhold til virksomheden og de ansatte, der befinder sig deri. Som ledere vil de således have en tilsynsforpligtelse, og de vil utvivlsomt have en pligt³⁹⁴ til at gribe ind, såfremt nogle af medarbejderne skulle begå kriminalitet under udførelsen af deres arbejde, og lederne enten bliver bekendt dermed eller dog burde have opdaget det.

---

392. En forklaring kan meget vel være den, *Ib Henricson m.fl.*, Jur. 1998.268 ff. (270) tilbyder: »Formentlig er mange sager om passiv medvirken henlagt af anklagemyndigheden, fordi man har skønnet, at de ikke med tilstrækkelig sikkerhed ville medføre domfældelse. Muligvis er der aldrig rejst en sigtelse.«

393. Se *Vagn Greve & Lars Bo Langsted: Hovedlinier i erhvervsstrafferetten*, s. 39 ff. og 57 ff. samt *Knud Waaben: Strafferetten almindelige del*, s. 219.

394. Her tænker jeg ikke på den strafferetligt sanktionerede pligt til ikke at overtræde § 23 jf. § N, men på den pligt, der følger af deres ansættelsesforhold. Også eksistensen af straffelovens § 151 om offentligt ansatte ledere taler for eksistensen af en sådan særlig lederpligt.

I modsætning til hvad der ovenfor i afsnit 3.5 er anført om, at retsstridighedskravet ofte har en tendens til at blive cirkulært, fordi der ikke altid findes nogle uden for medvirkensreguleringen og hovedforholdet stående normer, der kan begrunde en retsstridighedsstillingtagen, er ansvaret for passivitet (såvel generelt som ved medvirken) baseret på krænkelsen af en (handle)pligt, der må findes uden for den konkrete strafferetlige regulering. Pligten kan, som nogle af de i noten anførte domme viser, bestå i en familieretlig tilknytning eller en rent faktisk tilknytning til den skadelidende og/eller den skadevoldende interesse. Pligten kan imidlertid også være kontraktsretligt funderet, hvilket er særligt relevant, når der er tale om muligt passiv medvirken i erhvervsforhold. I en erhvervsvirksomhed vil ledelsen således være selskabsretligt forpligtet til at varetage selskabets interesser eller – i andre former for erhvervsvirksomhed – ansættelsesretligt være forpligtet hertil. I relation til rådgiveres ansvar for passiv medvirken kunne meget således tale for, at et ansvar måtte forudsætte en pligtstridig handlemåde fra rådgiveren – altså forudsætte eksistensen af en handlepligt.

*Utrykt Københavns Byrets dom af 20. maj 1975*³⁹⁵ Revisor (registreret) havde i begyndelsen af 1971 konstateret, at hans klient i sit firma (et hulkortbureau) havde tjent betydeligt mere i det foregående år end tidligere, og at hun derfor skulle betale en betydelig skat for 1970. For at nedbringe skatten tilrådede revisor hende, at hun skulle oprette en annuitetsforsikring med en præmie på 60.000 kr., idet han var af den – fejlagtige – opfattelse, at præmien ville være fradragsberettiget for 1970, blot forsikringen blev tegnet inden indlevering af selvangivelsen medio marts 1971. Til et møde på klientens kontor weekenden inden selvangivelsen skulle indleveres, havde han tilkaldt en forsikringsagent, som han havde truffet privat få dage tidligere. Det lå klart, at det afgørende for revisor og klient var, at præmien kunne fradrages for 1970. Forsikringsbegæringen blev dateret d. 1. december 1970 enten på mødet eller senere. Forsikringssselskabet ville imidlertid først lade forsikringen træde i kraft pr. 1. marts 1971, og i 1972 opdagede skattevæsenet det uberettigede fradrag. Revisor og dennes klient var imidlertid i slutningen af marts eller begyndelsen af april blevet opmærksomme på forholdet, herunder at der så ikke ville være fradrag for 1970. Selv-

---

395. Sag nr. B 114/1975. Sagen er tillige meget kort refereret i *AA 1986.34 f.* under RA. sag nr. 324/74.

angivelsen var indleveret på dette tidspunkt, og de foretog sig intet. Klientens skattemæssige indkomst blev forhøjet, da skattevæsenet blev opmærksom på det uretmæssige fradrag, men skattevæsenet foretog sig ikke videre i anledning af sagen.

Straffesagen opstod herefter ved, at Foreningen af Registrerede Revisorer i 1974 fremsendte sagen til Revisornævnet, som atter videre sendte sagen til Rigsadvokaten med henblik på tiltaleovervejelse. Baggrunden, for at FRR var trådt ind i sagen, var antageligt revisors modtagelse af en del af anvisningshonoraret fra forsikringsagenten og senere stridigheder i forbindelse med tilbagebetaling af dette.

Anklagemyndigheden rejste tiltalte for overtrædelse af skattekontrollovens § 13, stk. 1, om forsætligt skattesvig (jf. den tidligere skattekontrollovens § 14, stk. 1, der var gældende på gerningstidspunktet).

Retten fandt det ikke bevist, at forsikringsbegæringen var blevet tilbagedateret på det pågældende møde. Herefter fortsatte retten: »Selvom tiltalte ikke har undersøgt de dagældende skatteregler, inden han bragte præmien på de 60.000 kr til fradrag i [klientens] indkomst for 1970, men blot forlod sig på at dette var lovligt, når [forsikringsagenten] ville medvirke til forsikringens oprettelse, findes dette ikke at kunne tilregnes tiltalte som forsætlig skattesvig ved afgivelse af urigtige eller vildledende oplysninger. Da det imidlertid efter [klientens] forklaring må lægges til grund, at hun straks hun fik policen udleveret, blev klar over, at den var gal, fordi policen var dateret den 1. marts 1971, og da det endvidere må lægges til grund, at hun gjorde tiltalte bekendt hermed, findes det under hensyn til det mangelfulde grundlag, hvorpå fradraget var foretaget, at måtte tilregnes tiltalte som en grov pligtforsømmelse, at han ikke straks fik korrigeret det indsendte skatteregnskab, hvis oplysninger vedrørende forsikringen var urigtige og vildledende, idet tiltalte som den revisor, der havde udfærdiget regnskab og selvangivelse, derved som følge af en uagtsomhed, der må karakteriseres som grov, unddrog det offentlige skat til et beløb af godt 35.000 kr.« Revisor blev herefter fundet skyldig i groft uagtsom skattesvig og idømt en bøde på 8.000 kr.

Klienten var ikke tiltalt under sagen.³⁹⁶

Det interessante ved denne afgørelse er ikke, at revisor domfældes for grov uagtsomhed. Der var tale om en indlysende lakune i revisors viden om skatteret og forsikringer, og desuagtet rådgav han inden for området. Mere interessant er, at byretten ikke dømmer for

---

396. Retten må her have fortolket bestemmelsen således, at den pålægger skatteyderen en latent strafbelagt pligt til at korrigere oplysninger »afgivet« til brug for skatteligningen også efter indsendelsestidspunktet.

den ydede rådgivning (samt den deraf følgende assistance), men derimod for at revisor ikke *efterfølgende korrigerede* de oplysninger, han havde afgivet på klientens vegne. Det ansvar, der her pålægges revisor er således et passivitetsansvar fra det tidspunkt, hvor han får viden om, at de forudsætninger, som han – fejlagtigt – troede var til stede ved indgivelsen af klientens selvangivelse, alligevel ikke var opfyldt.

Hvorvidt der forelå en pligt uden for det strafferetligt regulerede område for revisor til at foretage en sådan underretning fremgår ikke tydeligt, om end det forhold, at FRR har indbragt sagen for anklagemyndigheden, kunne tyde herpå. Det er imidlertid fast antaget, at revisorer *har* en sådan pligt i tilfælde, hvor en tidligere af dem afgivet erklæring efterfølgende viser sig at være urigtig. *FSRs responsa 637 og 886* bekræfter dette.³⁹⁷

Da ansvar for medvirken ved passivitet forudsætter krænkelse af en handlepligt, må det for rådgiveres ansvar kunne konkluderes, at forudsætningen for en sådan handlepligt er, at den i en situation som den foreliggende påhviler den pågældende rådgiver. Er rådgiveren ikke forpligtet af de regler og krav i vid forstand, der gælder for hans rådgivning, til at handle, må det være udelukket, at han kan drages til ansvar for medvirken til klientens forbrydelse ved at forholde sig passiv. Dermed ikke være sagt, at der ikke kan forekomme situationer, hvor gældende regler ikke eksisterer, men hvor forholdet i øvrigt er så grelt, at domstolene finder, at medvirkensansvar er en konsekvens. I et sådan tilfælde må lakmusprøven for domstolen være, hvorvidt erhvervet ville have krævet handling af sin udøver, såfremt man havde haft lejlighed til at overveje spørgsmålet i en »faglig« sammenhæng. For at undgå at retten selv skal begive sig ud i gisninger om dette, må det anbefales at indhente et responsum herom fra det pågældende erhverv – såfremt, naturligvis, der er tale om rådgivning tilknyttet et erhverv med et sådant udvalg.

For en rådgiver vil der – som også berørt i det foregående afsnit

---

397. Revisornævnet har i to kendelser (i de sager, hvor der også forelå responsa) ganske vist kun i den ene statueret disciplinært ansvar ved manglende underretning. Den frifindende afgørelse kan imidlertid med rette kritiseres, jf. i det hele *Mogens Christensen* i *Revisoransvar*, s. 90 ff.

– imidlertid ofte være tale om en glidende overgang mellem rådgivning og assistance, ligesom rådgivning kan blive aktuelt som følge af en assistancepræget tilknytning til klienten – for revisorers vedkommende f.eks. overgangene mellem revision, regnskabsassistance og rådgivning. Spørgsmålet vil kunne være: hvornår opnår en rådgiver – i eksemplet en revisor – en sådan tilknytning til klienten(s adfærd), at der indtræder en aktiv handlepligt – eventuelt i form af en »fraråelsespligt«.

I afgørelsen *UfR 1988.692 H* blev en revisor fundet erstatningsansvarlig ved ikke at have frarådet sin klient at gennemføre en selskabsopsplitning. Klienten modtog senere en bøde for groft uagtsomt skattesvig for de transaktioner, hans revisor ikke frarådede.³⁹⁸ Der var – efter det oplyste – hverken rejst strafferetlig tiltale mod revisor eller den advokat, der ligeledes havde været inde i rådgivningsfasen. Følger man den pligtforsømmelsesmodel, som blev angivet ovenfor, ville der næppe have været noget til hinder for at gennemføre en straffesag mod revisor for medvirken i et sådant tilfælde. Under alle omstændigheder belyser afgørelsen denne glidende overgang mellem de forskellige faser.

Den klareste belysning findes dog antageligt i afgørelsen *UfR 1986.662 H*, hvor der var rejst tiltale mod revisor for medvirken til klientens skattesvig:

Ifølge anklageskriftet havde Revisor (T) overtrådt »straffelovens § 289, jf. skattekontrollovens § 13, stk. 1, jf. tillige straffelovens § 23 og til dels § 21 – medvirken til grov skattesvig og forsøg herpå – ved i årene 1977 til 1981 incl. som statsautoriseret revisor i A A/S, Ålborg, samt som økonomisk rådgiver for F, der i de nævnte år var hovedaktionær i A A/S og siden slutningen af 1978 desuden ejer af 25% af aktiekapitalen på 100.000 kr. i M A/S gennem rådgivning og tilskyndelse ... at have medvirket til, at A A/S unddrog det offentlige i alt 392.862 kr. i for lidt erlagt selskabsskat og forsøgte at unddrage i alt 67.000 kr, idet han ...«.

Sagens faktum var – stærkt forenklet – at hovedaktionæren F i forbindelse med et generationsskifte, hvor han blandt andet skulle flytte til Spanien, fortsat ønskede udbetalt ca. 200.000 kr om året. Hovedes-

---

398. Sagen er nærmere behandlet i bind 1, kapitel 8, afsnit 8.2, hvoraf også fremgår, at revisors rolle i det forudgående forløb vel ikke var helt passiv. Højesteret fandt imidlertid kun et sikkert ansvarsgrundlag ved den manglende fraråden.

sensen i planlægningen var, at F skulle have beløbet udbetalt for »salgsarbejde i udlandet«. Først fra selskabet A A/S, senere fra det nye selskab M A/S, som imidlertid via nogle mellemregninger skulle skadesløsholdes for denne udgift, som i sidste ende skulle bæres af A A/S. Det lå efter bevisførelsen fast, at F ikke havde udfoldet meget salgsarbejde, men også at han til gengæld opholdt sig en del i Danmark og i forbindelse hermed fortsat kom og gik først i selskabet A, senere i selskabet M.

F var under en selvstændig straffesag blevet dømt for overtrædelse af straffelovens § 289 ved unddragelse af godt 2 mio. kr. i personlige skatter og selskabsskatter samt forsøg herpå.

Af byrettens afgørelse i sagen mod revisor (T) fremgår, at revisor først kun var bekendt med F's planer dels om flytning, dels om udbetaling af honorar for salgsarbejde i udlandet. På et tidspunkt får T dog nærmere kendskab til planerne, og ved udgangen af 1979 foreslår T selv nogle ændringer i den aftale, der lå til grund for »udligningen« mellem det udbetalende selskab (M A/S) og det gamle selskab A A/S. Ændringerne blev foreslået »angiveligt« for at spare moms, men retten finder ikke, at dette kan have været det eneste formål med ændringsforslagene. Man kan således sige, at T's involvering i sagen går fra det mere passive over til en aktiv bistand. I hele perioden er han reviderende revisor for selskaberne.

Om den første periode udtaler byrettens flertal (2 dommere)³⁹⁹: »Ved afgørelsen af om tiltalte gennem rådgivning og tilskyndelse har medvirket til skatteunddragelsen, lægger retten vægt på, at tiltalte efter det oplyste ikke har taget noget initiativ i forbindelse med ændringen af F's stilling i A i 1977. Der findes heller ikke grundlag for at antage, at tiltalte på dette tidspunkt vidste, at F ikke ville komme til at arbejde i udlandet. Det bemærkes, at alene den omstændighed, at F begyndte at hæve honorar flere måneder før sin afrejse til Spanien i 1977 ikke kunne give anledning til mistanke, idet tiltalte måtte være berettiget til at gå ud fra, at F i kraft af sin alder og overordnede stilling i selskabet selv kunne tilrettelægge eventuelt salgsarbejde. ... I overensstemmelse med det foreliggende responsum fra Foreningen af Statsautoriserede Revisorers responsumudvalg finder retten, at tiltalte for så vidt angår regnskabet for 1977 har foretaget sig tilstrækkeligt ved at sikre sig, at de fratrukne honorarer var udbetalt, og at de var godkendt af selskabets ansvarlige ledelse.«

Om den senere periode siger rettens flertal (2 dommere) imidlertid: »De efterfølgende år må bedømmes under ét, idet tiltalte, da regnska-

399. Rettens mindretal (1 dommer) ville i det hele frifinde revisor på grund af manglende forsæt og manglende uagtsomhed.

bet for 1978 skulle aflægges, var bekendt med den nyordning, der var trådt i kraft den 1. januar 1979. Som det fremgår ... fremgik det klart af den indgåede overenskomst, at A skulle friholde M for enhver udgift i forbindelse med F's honorarordning. Årsagen til denne sammenkædning var, at F ikke udførte arbejde for honorarerne, men hævdede sit indestående i A uden beskatning. Det må have stået tiltalte klart, at overenskomsterne indebar maskeret udlodning, ligesom han må have indset, at baggrunden herfor var, at der ikke blev ydet arbejde for honorarerne. Tiltalte findes herefter skyldig i medvirken til F's skattesvig i årene 1978-80.«

Den sidste periode vedrørte det år, hvor F blev anholdt, og hvor T var tiltalt for forsøg derved, at han skulle udarbejde og indsende regnskaberne for 1981 til skattemyndighederne på samme misvisende måde som de foregående år. Der forelå for dette år endvidere en oplysnings-seddel fra M til skattemyndighederne, hvori de til da udbetalte honorarer blev betegnet som honorar og vederlag for salgsarbejde i udlandet. F var under sin straffesag også blevet dømt for de udbetalte beløb for 1981. Herom udtalte retten: »Med hensyn til forsøgsforholdet i 1981 bemærkes, at tiltalte var klar over, at udlodningen fortsatte og kom til udtryk i selskabernes bogføring. Tiltalte har intet foretaget sig for at standse ulovlighederne og findes herefter skyldig i medvirken til forsøg på skattesvig i 1981.«

Ved vurderingen af, om tiltalte burde frakendes sin ret til at virke som statsautoriseret revisor, fandt en enig byret »under hensyn til, at der er tale om et enkeltstående tilfælde af medvirken til skattesvig, hvor initiativet oprindelig er udgået fra skatteyderen selv« ikke, at dette burde ske.

Vestre Landsret tiltrådte under henvisning til grundene såvel frifindelsen vedrørende året 1977 som domfældelsen for de efterfølgende år. Med hensyn til spørgsmålet om rettighedsfrakendelse udtalte landsretten imidlertid: »I betragtning af, at tiltalte er fundet skyldig i overtrædelse af straffelovens § 289, og af, at tiltaltes medvirken til grov skattesvig ved en lang række handlinger, hvoraf nogle er udført på eget initiativ, har fundet sted gennem en længere periode, findes der grundlag for ... at frakende tiltalte retten til at udøve virksomhed som statsautoriseret revisor ...«.

Højesterets flertal (4 ud af 5 dommere) frifandt imidlertid revisor. Dette skete, fordi Højesteret fandt, at revisor ved dommene må antages at være fundet skyldig i medvirken til F's skattesvig med hensyn til selskabsskatter. Flertallet fremhævede herefter, at det ikke kunne afvises, at udbetalingerne kunne være fradragsberettigede for selskabet, selvom der ikke havde fundet salgsarbejde sted i udlandet, ligesom det fremhævedes, at ligningsmyndighederne ikke gennem sædvanlig lig-

ning havde behandlet, hvorvidt der efter skattelovgivningens almindelige regler måtte være tale om maskeret udbytte eller ikke.

Højesterets mindretal ville i stedet hjemvise sagen til fornyet behandling ved byretten.⁴⁰⁰

Selvom Højesteret således ikke tog stilling til de materielle spørgsmål, som her er af interesse, illustrerer afgørelsen (ved by- og landsret) den glidende proces, en reviderende revisor ofte vil være i. Fra en »ren« revisionsmæssig tilgang over i en mere aktivt rådgivende rolle. Hvad angår den rent revisionsmæssige del, fastslog by- og landsret således med henvisning til FSRs responsum, at den reviderende revisor nok skal kontrollere, at fratrukne honorarer m.v. faktisk er udbetalt og godkendt, men ikke uden særlig grund har pligt til at efterprøve det »bagvedliggende« forhold.⁴⁰¹ Fra det øjeblik revisor imidlertid går ind og yder aktiv rådgivning på baggrund af en mere konkret viden, skifter sagen karakter til at omfatte en »normal« bevismæssig vurdering af revisors viden og burde viden. Med hensyn til forsøgsforholdet må dette skulle ses i sammenhæng med, at det var revisor, der var med til at skabe detaljerne i den overenskomst, hvorefter udbetalingerne blev »sløret«. Når revisor således har været med til at igangsætte det kriminelle forløb, påhviler der ham en særlig pligt til at standse dette igen. Denne forståelse harmonerer da også udmærket med den traditionelle handlepligtslære, idet der gennem igangsættelsen af forløbet opstår en særlig tilknytning til den skadevoldende faktor.⁴⁰²

Spørgsmålet om strafansvar for ren *tilstedeværelse* findes der givetvis hverken regler eller sædvaner for hos noget rådgivende er-

---

400. Afgørelsen vakte i sin tid megen opmærksomhed. Størsteparten af interessen samlede sig om det forhold – som er forbigået i ovennævnte referat – at revisor ved såvel by- som landsret var blevet dømt til at betale skattevæsenet de fulde unddragne skatter foruden et større bødebæleb. Det var første gang, at en domstol havde fastslået solidarisk hæftelse med skatteyderen for de ikke betalte skatter. Det vakte ligeledes en del strid, hvilken præjudikatsvægt om overhovedet nogen man kunne tillægge afgørelsen, nu hvor Højesteret havde frifundet af »formelle« grunde. Der kan især henvises til: *Aage Spang-Hanssen* i R&R 1986.359 ff., *Karen Gausland* i R&R 1986.364 ff., *Jan Pedersen* i R&R 1986.375 ff., *Torben Feddersen & Karsten Hjorth* i AÅ 1986.24 ff. og endelig *Aage Spang-Hanssen* i R&R 1988, nr. 5, s. 16 ff.

401. Se hertil også *Jan Pedersen*: Skatte- og afgiftsstrafferet, s. 124 f.

402. Se samme indfaldsvinkel i afgørelsen *Ufr 1997.772 H*.

hverv. Der er imidlertid heller ingen grund til at gå »omvejen« via udfindelsen af en eventuel handlepligt hos rådgiveren, idet det modificerede kausalitetskrav må udelukke ansvar for ren tilstedeværelse, jf. ovenfor. Der ses ingen grunde til på dette punkt, at behandle rådgivning anderledes end andre tilfælde, hvor domstolene afskærer ansvaret ved den rent passive tilstedeværelse.⁴⁰³ Der eksisterer mig bekendt ingen dansk praksis på dette område, men fra Tyskland kan nævnes:

BGH, beshl. vom 20. Dezember 1995 (*wistra* 1996.184): En Steuerberater havde været til stede under et møde, hvor hans klienter og en forretningsforbindelse havde diskuteret, hvorledes et udtræk af klienternes firma »plausibel gemacht werden konnte«. Man enedes herunder om at erklære over for skattemyndighederne, at klienternes firma havde en gæld til forretningsforbindelsen på ca. 770.000 DM i stedet for de 100.000 DM, man faktisk skyldte. Samtidig skulle en del af betalingen (ca. halvdelen) fremtræde som renter i anledning af det samlede (angivelige) mellemværende på omkring 1.5 mio DM. Skatterådgiveren havde ikke yderligere med sagen at gøre, men blev dømt af landsretten for medvirken til skatteunddragelse ved at have deltaget i mødet og derigennem bestyrket klienterne i deres fortsatte kriminelle forehavende. Det lå klart, at skatterådgiveren senest på mødet blev klar over de ovennævnte forhold. Højesteret frifandt imidlertid af flere grunde. Primært skete frifindelsen, fordi den blotte tilstedeværelse ikke er tilstrækkelig. Der må fordres holdepunkter for, at en sådan tilstedeværelse har fremmet eller dog understøttet udførelsen af forbrydelsen. I referatet udtrykkes det således: »Allerdings hat die Rechtsprechung des Bundesgerichtshofs bei Fallgestaltungen dieser Art, bei denen es im Kern auf die Abgrenzung zwischen positivem Tun durch psychische Unterstützung und unechtem Unterlassen ankommt, weitere Anhaltspunkte dafür gefordert, daß die Anwesenheit die Tat objektiv gefördert oder erleichtert hat und daß der Gehilfe sich dessen bewußt war ... Das bloße »dabeisein« in Kenntnis einer Straftat reicht selbst bei deren Billigung nicht aus, die annahme von Beihilfen im Sinne aktiven Tuns zu begründen, da andernfalls die Rechtlichen Anforderungen im Hinblick auf die Garantienpflichten beim unechten Unterlassen umgangen werden könnten und die Strafbarkeit im Bereich der Beihilfe ausgedehnt werden würde.«

---

403. Se herom *Gorm Toftegaard Nielsen, Strafferet 1, Ansvaret*, s. 211 ff.

Tysk ret er på dette punkt også generelt på linie med dansk retspraksis,⁴⁰⁴ og den forskellige opbygning, herunder kravet om forsæt, indebærer ikke, at tysk ret ikke kan anvendes som parallel her. Det må således være forsvarligt at hævde, at (heller ikke) en dansk rådgiver vil kunne straffes for medvirken ved sin blotte tilstedeværelse.

Et andet spørgsmål, der dog ikke skal forfølges nærmere her, er, hvorledes reglerne om ansvar for passivitet hænger sammen med reglerne for tilbagetræden fra forsøg, jf. straffelovens § 24.⁴⁰⁵ Spørger man nemlig, hvorledes man kan undgå et ansvar for passivitet, vil svaret som oftest være, at det kan man, såfremt man udfolder rimelige, aktive bestræbelser. Opdager man således, at et hus, man har ansvaret for, er ved at brænde, og man undlader at tilkalde hjælp, men blot lader det brænde ned til grunden, må man spørge: 1) hvornår indtræder passivitetsansvaret og 2) kan man ved aktivitet komme ud af dette ansvar igen. Løsningen er ikke ligetil. Forsøger vagtmanden, der havde ansvaret for huset, f.eks. at jage brandstifterne væk, eller ringer han til brandvæsenet, eller søger han selv at slukke ilden – eller til overflod: gør han alle tre ting, vil de fleste være enige om, at han da ikke har pådraget sig noget ansvar – han har netop ikke forholdt sig passiv, men har reageret på en adækvat – om end måske faktisk nytteløs – måde. Forestiller man sig i stedet, at han opdager, at huset brænder, men at han desuagtet sætter sig ned og læser videre i sin bog, vil han have pådraget sig et passivitetsansvar. Hvad nu hvis han sætter sig ned, læser sin bog, men kommer i tanker om, at han for resten hellere må tilkalde brandvæsenet, hvilket han så gør? Skal vi da kræve, at han opfylder betingelserne i § 24 – det vil sige, faktisk forhindrer forbrydelsen (i at få et større omfang), eller skal man sige, at hans passivitetsansvar er bortfaldet i samme øjeblik, han påbegynder en fornuftig aktivitet? Eller med eksemplet fra *Københavns byrets dom af 20. maj 1975*: hvor længe kunne revisor vente med at berigtige forholdet over for skat-

404. Jf. f.eks. BGH, Beschl. vom 13. Januar 1993 (*wistra* 1993.181) om frifindelse af en person, der havde været passager i en bil, hvis fører indsmuglede narkotika.

405. Generelt om sammenhængen mellem medvirken og forsøg henvises til afsnit 3.5 ovenfor.

tevæsenet, efter han var blevet bekendt med det uretmæssige fradrag?

Et udgangspunkt kunne være at betragte passivitetsansvaret ved medvirken som en så speciel ansvarsform, at en aktivitet, der ville kunne begrunde, at et passivitetsansvar aldrig indtrådte, er tilstrækkelig indtil det tidspunkt, hvor fuldbyrdelsen er afsluttet. Derved ville man ganske vist stille den passive medvirker bedre end den normalt medvirkende, der kun kan opnå straffrihed ved faktisk at forhindre fuldbyrdelsen af forbrydelsen, jf. § 24, men dette forekommer da også rigtigere end på et (vilkårligt) tidspunkt i forløbet mod den fuldbyrdede forbrydelse at statuere medvirkensansvar, for derefter at låse den pågældende fast i et ansvar for det fortsatte forløb. Rationalet bag § 24 er da også, at den, der har medvirket til at igangsætte et kriminelt forløb, har et selvstændigt ansvar for at bremse dette igen. Men netop ved ren passivitet kan det såvel sprogligt som retligt være vanskeligt at sige, at den ved passivitet medvirkende bærer det samme (med)ansvar for det igangsatte forløb, som en person, der aktivt har taget del heri. Spørgsmålet ses uafklaret i retspraksis.

3.7 Grænsen mellem medvirken og »efterfølgende medvirken«

I det foregående er medvirkensobjektet blevet beskrevet som realiseringen af et gerningsindhold. Dette er sket for at nedtone det forhold, at der som oftest vil være tale om, at en anden end den medvirkende er »hovedmand« til forbrydelsen, idet de negative medvirkensteorier, hvortil dansk ret slutter sig, netop ikke accepterer noget behov for en ansvarsmæssig sondring mellem flere medvirkende eller medvirkende og hovedmand i betydningen, den der realiserer det gerningsindhold, hvortil der er tale om medvirken (nogle steder beskrevet som § N).

Et gerningsindhold er realiseret, når forbrydelsen er fuldbyrdet i teknisk forstand, forudsat et eventuelt subjektivt overskud tillige er til stede på dette tidspunkt. – f.eks. tilegnelsesforsættet i tyveri, når genstanden borttages, eller forsættet til skatteunddragelse, når den urigtige selvangivelse indleveres.

At det forholder sig således, at medvirken kun omfatter bistand senest op til (afslutningen af) forbrydelsens realisering, er gældende for vel stort set alle retssystemer.⁴⁰⁶ Det forekommer da også logisk umuligt at udføre en »medvirken« forstået som en adfærd, der befordrer eller dog indgår i realiseringen af et gerningsindhold, *efter* dette er blevet realiseret. På det tidspunkt er der ikke længere noget at medvirke til, ligesom man ikke selv længere kan »arbejde frem« mod realiseringen af et gerningsindhold (for det er jo netop blevet realiseret).

Denne logiske følgeslutning er en naturlig konsekvens af at beskrive medvirkensobjektet som det realiserede gerningsindhold. Beskrev man det i stedet som medvirken til en »forbrydelse«, ville man kunne spørge, hvornår og i denne sammenhæng især hvorlænge, der foreligger en forbrydelse? Er forbrydelsen først ophørt, når liget er skaffet af vejen? Når skattevæsenet i første omgang har accepteret den urigtige selvangivelse – eller først når ændringsfristen udløber? Er skyldnersvigsforbrydelsen først afsluttet, når gerningsmanden atter er økonomisk på fode, eller når kreditorerne har fået deres penge?

Man kan forholde sig generelt til dette problem, men i nærværende sammenhæng er det tilstrækkeligt at henvise til den »tekniske« løsning, der er valgt i strafferetten. Alle forbrydelser har herefter i deres gerningsindhold et *fuldbyrdelsestidspunkt*, som udløser en række strafferetlige konsekvenser, og hvor man også ofte sprogligt og intuitivt vil sige, at på dette tidspunkt er der faktisk »begået en forbrydelse«. Det konkrete fuldbyrdelsestidspunkt fastsættes ved fortolkning af hver enkelt bestemmelse og vil kunne være indlysende og enkelt at fremfinde, eller det kan forekomme mindre klart og ikke være umiddelbart indlysende. Ved visse typer af forbrydel-

---

406. Jf. også for Engelsk rets vedkommende *Smith & Hogan: Criminal Law*, s. 134. I England anvendes betegnelsen »accessory after the fact« ikke længere, men det gør den fortsat i enkelte US-amerikanske stater, også selvom indholdet af denne forbrydelse næsten overalt er reguleret ved særlige delikter, der alle strafbelægger en adfærd, der ofte karakteriseres som »hinderung« af pågribelse eller rettergang, jf. *Wayne R. Lafave: Criminal Law*, s. 646 f. Sidstnævnte forfatter anfører blandt andet (s. 646): »The accessory after the fact, on the other hand, had no part in causing the crime; his offence is instead that of interfering with the processes of justice and is best dealt with in those terms.«

ser er fuldbyrdelsestidspunktet et øjeblik (f.eks. manddrab), ved andre strækker fuldbyrdelsen sig over en tidsperiode, hvor der ikke er muligt at udskille en enkelt handling som adskillende sig særligt fra de øvrige i perioden, hvorover forbrydelsen gennemføres (f.eks. brugstyveri eller voldtægt), og ved atter andre etableres der på et tidspunkt en ulovlig (s)tilstand (f.eks. frihedsberøvelse eller manglende indbetaling af A-skatter), som først ophører på et senere tidspunkt. I de to sidstnævnte tilfælde taler man om tilstandsforbrydelser, og de retlige konsekvenser af fuldbyrdelsen kan her være adskilt i tid, således at f.eks. muligheden af tilbagetræden fra forsøg ophører ved *etableringen* af tilstanden, hvor straf for medvirken først udelukkes ved *afslutningen* af tilstanden.⁴⁰⁷

Særligt med henblik på forbrydelser med fremrykket fuldbyrdelsesmoment foreslår *Niels Garner*,⁴⁰⁸ at man formulerer den tidsmæssige udstrækning af medvirkensområdet til, at adfærden er strafbar, »såfremt den er udvist forinden eller samtidig med, at det senest indtrædende moment i forbrydelsens gerningsindhold er indtrådt og ikke ophørt med at foreligge«. Forslaget indebærer, at man kan strække medvirkensansvaret længere, end man kan efter gældende ret, men skaber nye afgrænsningsproblemer. Antager man således, at der er tale om medvirken til dokumentfalsk, hvis fuldbyrdelse foreligger ved *brugen* af dokumentet, forudsat brugen sker for at skuffe i retsforhold, skulle medvirken, efter *Niels Garners* opfattelse, således kunne ske indtil det tidspunkt, hvor »skuffelsen« har fundet sted og er ophørt med at have fundet sted. Selv med en positiv anvendelse af det sidste led, må der indlægges et dispositionskrav i ordet skuffe (og ikke blot at den pågældende modtager opfatter dokumentet som ægte), og den således indfortolkede disposition skal være afsluttet. Dette er efter *Niels Garners* opfattelse f.eks. tilfældet indtil det tids-

---

407. *Gorm Toftgaard Nielsens* kritik af fuldbyrdelseslæren (og/eller begrebsanvendelse generelt i strafferetten (UfR 1990B.329 ff.)) synes påvirket af, at han opfatter fuldbyrdelsesspørgsmålet som et »moment« i betydningen et øjeblik eller eet tidsmæssigt punkt og ordet »tilstand«, som om det skulle forstås som »stilstand«. Begge dele synes overforenkede, og kritikken derfor delvist forfejlet. I strafferet 1, ansvaret, s. 232 f. fremgår dog at forfatteren er enig i indholdet af de i brødteksten anførte betragtninger, og udelukkende tager afstand fra ordet »tilstand« og »tilstandsforbrydelse«.

408. UfR 1983B.341 ff. (344).

punkt, hvor der er udbetalt et pengebeløb på baggrund af en falsk check.⁴⁰⁹ I en række tilfælde vil modtagelsen af et falsk dokument imidlertid ikke udløse en øjeblikkelig disposition hos modtageren, og i andre tilfælde vil der måske kun udløses en delvis disposition, f.eks. hvis en falsk garanti opnås til i første række at få udbetalt et mindre beløb og senere endnu et beløb, og endelig ligger dokumentet fortsat som garanti for et resterende pengebeløb, der måske aldrig hæves.⁴¹⁰ Efter *Niels Garners* fortolkning ville det mulige strafansvar for medvirken ikke ophøre. *Niels Garners* formål var at operationalisere teoriens udtalelser om, at man muligvis kan medvirke et stykke tid efter den tekniske afslutning af fuldbyrdelsen, og inden forbrydelsen har nået sin fuldt udviklede form.⁴¹¹ *Niels Garnes* bud synes imidlertid ikke mere operativt og efterlader, ligesom øvrige »udvidelser« i denne retning, rum for megen usikkerhed.

Den klareste afslutning på det mulige medvirkenstidspunkt opnås ved at fastholde afslutningen af fuldbyrdelsestidspunktet, og der ses ikke noget reelt behov for at kunne straffe medvirken i en længere periode end denne. Ønsker man efterfølgende bistand strafbelagt, bør dette således ske ved anvendelse af særlige delikter (f.eks. hæleribestemmelser) fremfor ved mere eller mindre kunstfærdige fortolkninger, der tillader straf for medvirken i en længere, ubestemt periode derefter.

At man ikke længere kan medvirke til realiseringen af et gerningsindhold behøver naturligvis ikke at indebære, at man da heller ikke kan eller bør straffes, fordi man bistår en hovedmand, efter denne har realiseret sin forbrydelse. Hvis man ønsker at kunne straffe en sådan adfærd, kan man imidlertid ikke finde hverken hjemmel eller sproglig begrundelse for at anvende medvirkenslæren, men må ty til andre løsninger.

---

409. A.st. s. 345.

410. Se f.eks. utrykt *Østre Landsrets dom af 11. januar 2002* (6. afd. a.s. nr. S-2844-0) – Thorsen/Trads sagen – hvor der skete domfældelse for anvendelse af falske dokumenter, der bl.a. havde form af garantier, som alene skulle ligge til sikkerhed for opnåede lån. De første falske dokumenter blev udarbejdet og anvendt i februar 1998, og ingen af dem havde været forsøgt gjort gældende over for den angivne udsteder, da gerningsmændene blev anholdt ca 1 år senere.

411. Se f.eks. *Stephan Hurwitz*: Den danske Kriminalret, almindelig Del, s. 354 og – omend tøvende over for muligheden – *Knud Waaben*: Strafferettens almindelige del I, s. 216.

Det er da også helt typisk, at i de tilfælde, hvor der sker strafbelæggelse af efterfølgende bistand, vil der være tale om en langt mere præcis gerningssskildring, som oftest begrundet i hensynet til at forhindre gerningsmanden i at råde over genstande eller midler, han har fravendt nogen (hæleri), eller i at sikre gerningsmandens flugt. Hvorledes man vælger lovteknisk at udforme sådanne bestemmelser falder uden for spørgsmålet om udstrækningen af medvirkensområdet.⁴¹² Det er dog klart, at en del af de efterfølgende handlinger, der kan strafbelægges, er af samme type, som – hvis de havde foreligget forud for gerningsindholdets realisering – utvivlsomt ville have kunnet medføre straf for medvirken.⁴¹³ Hertil skal endelig føjes, at en *aftale* forud for gerningsindholdets realisering om en efterfølgende bistand betragtes som medvirken og ikke som en isoleret efterfølgende adfærd. At dette er tilfældet, er fornuftigt, idet en forudgående aftale netop vil kunne påvirke hovedmandens adfærd og dermed indgå i det forløb, der udgør realiseringen af gerningsindholdet.

Hvornår medvirken således ikke længere er strafbar, afgøres ved en fortolkning af den bestemmelse, der medvirkes til. Dette bevirker naturligvis, at man ved affattelsen af de enkelte gerningsindhold også indbygger tvivl om den tidsmæssige udstrækning af en even-

---

412. Ved lov nr. 465 af 7. juni 2001 ændredes den danske hæleribestemmelse således, at der ikke længere stilles krav om overtrædelse af specifikt opregnede førforbrydelser, men blot at udbyttet skal hidrøre fra »en forbrydelse« /Ændringen var foreslået af udvalget for økonomisk kriminalitet og datakriminalitet, jf. *bet. 1371/1999*, s. 101.

413. Terminologisk ser man da også en vis usikkerhed i anvendelsen af begreberne »efterfølgende medvirken« og f.eks. »hæleri«. Se blandt andet *bet. 1371/1999*, hvor afsnit 9.1.3 bærer overskriften: »En særlig bestemmelse om efterfølgende medvirken/hæleri«. Tilsvarende talte man i engelsk ret frem til 1967 om at en person, der hjalp gerningsmanden på flugt, kunne straffes »as accessory after the fact« (jf. *Smith & Hogan: Criminal Law*, s. 165). Dette er fortsat tilfældet i nogle US-amerikanske stater, jf. *Wayne R. LaFare: Criminal Law*, s. 646 f. I Tyskland straffes for »Begünstigung« efter StGB § 257 den, der yder hjælp for sikre gerningsmanden »die Vorteile der Tat« og efter StGB § 258 for »Strafvereitelung« den, der forhindrer, at en anden bliver underkastet strafforfølgning for en strafbar handling.«

Efter landskabslovene og efter Danske Lov ansås da også oprindeligt »tyvs medvidere« såvel som den, der ydede bistand forud for tyveriet, som den, der aftog tyvekosterne. Først senere inddelte man gerningspersonerne i tyve, tyvsmedvidere og hælere, men ofte straffedes de alle blot som tyve jf. i det hele *Lene Ravn & Vagn Greve: Hæleri i dansk ret*, s. 5 ff.

tuel medvirken, såfremt gerningsindholdet affattes således, at det ikke umiddelbart er klart, hvornår forbrydelsen er fuldbyrdet.

Et klassisk eksempel på en bestemmelse, der i dansk ret er overordentlig uheldig i denne henseende, er straffelovens § 282 om åger. Den strafbelægger således det at »opnå eller betinge« en ydelse, der i øvrigt opfylder gerningsindholdets krav. Forestiller man sig her et almindeligt aftaleforløb: der indgås en låneaftale (af ågerkarakter), hvor udlåneren betinger sig en rente på 400 % p.a. I og med aftalens indgåelse »betinger« udlåneren sig den pågældende ydelse, og § 282 er derfor fuldbyrdet med den konsekvens, at udlåneren ikke længere kan træde tilbage fra forsøg (idet forsøgsreglerne ikke længere finder anvendelse). Spørgsmålet er herefter, om en medvirkende kan straffes for medvirken til åger ved – det nødvendige forsæt forudsat – at træde ind og bistå på det tidspunkt, hvor pengene skal indkræves fra skyldneren (og udlåneren dermed »opnå« den pågældende ydelse). I modsætning til de ovenfor nævnte eksempler (brugstyveri og voldtægt) er der her tale om bistand til en adfærd, der ikke på nogen måde ligner den til grund liggende aftaleindgåelse, og hvor afslutningen kan ligge endog meget langt tids- som rummæssigt fra begyndelsen af fuldbyrdesperioden. I afgørelsen *UfR 1936.169 H* straffedes således for medvirken en person, der først flere måneder efter låneaftalens indgåelse gik ind i forløbet og hjalp udlåneren med at inddrive pengebeløbet. Afgrænsningen er ikke blevet lettere af, at lovgiver i 1975 indførte § 300 c, hvorefter en overdrager af en (åger)fordring, samt en der bistår ved dennes inddrivelse, kan straffes særskilt⁴¹⁴. I et vist omfang er der her overlappning mellem handlinger, der kan straffes som medvirken til § 282 og som selvstændige overtrædelser af § 300 c – eventuelt medvirken hertil.

Ser man særligt på rådgivningsområdet, synes der ikke at være anledning til at ændre på dette udgangspunkt eller til at fremhæve, at der skulle være særlige vanskeligheder forbundet med en sådan skarp afgrænsning mellem medvirken og efterfølgende bistand. Som fremhævet i bind 1 er rådgivning en basis for beslutningstagen hos klienten og vil ofte fremkomme som en vekselvirkning mellem rådgivning og assistance. I den typiske situation vil enten rådgiveren selv eller klienten udføre den handling, der realiserer det givne gerningsindhold. Som tidligere nævnt, medfører straffelovens § 23, at skellet mellem den, der teknisk set realiserer gerningsindholdet

---

414. Se herom Straffelovrådets udtalelse om økonomisk kriminalitet, s. 20 ff.

og eventuelle andre deltagere i gerningen, ikke eksisterer. Dette forudsætter imidlertid, at den adfærd, der statuerer medvirkensansvar – fordi man i hvert fald implicit må via straffelovens § 23, for at finde strafhjemmelen – finder sted forud for eller senest samtidig med den andens realisering af gerningsindholdet. Er forløbet det, at den ene – være sig rådgiveren eller klienten – starter med at realisere gerningsindholdet, og den anden først derefter kommer ind i billedet – da må alene den, der har realiseret gerningsindholdet, tage straffen derfor. Dette er teoretisk enkelt og let håndterligt, men der kan i praksis naturligvis opstå tilfælde, hvor det f.eks. ikke kan godtgøres, at rådgiveren *har* været inde i billedet med rådgivning forud for klientens realisering af gerningsindholdet.

Utrykt *Brædstrup rets dom af 15. april 1985*:⁴¹⁵ T1 (klienten) var tiltalt for medvirken til skyldnersvig ved uden tilladelse fra pantaveren, DLR, at have bortsolgt stambesætningen på en landbrugsejendom, der ejedes af hans samleverske. Provenuet anvendte han til at indfri et kautionslån, for hvilken samleverskens fader havde kautioneret. T2 (advokaten) var tiltalt for hæleri med hensyn til skyldnersvig ved at have modtaget beløbet fra salget af besætningen og anvendt størsteparten af dette beløb til at indfri den omtalte kassekredit. T3 (filialdirektøren) var ligeledes tiltalt for hæleri med hensyn til skyldnersvig ved at have modtaget beløbet til indfrielse af kreditten.

Klienten forklarede i retten blandt andet, at han havde spurgt advokaten forinden samleverskens far kautionerede for forhøjelsen af kassekreditten, om han i givet fald kunne sælge besætningen for at indfri lånet, hvilket advokaten angiveligt havde bekræftet. Klienten forklarede endvidere, at han var af den opfattelse, at banken havde pant i besætningen, og at han derfor kunne sælge af denne for at skaffe penge til banken. Da banken på et tidspunkt pressede på for at få ham til at betale blandt andet overtræksrenter, solgte han besætningen og afleverede pengene til advokaten, som han havde mere tillid til end til banken. Han forklarede advokaten, hvor pengene stammede fra, og bad ham indbetale størsteparten af beløbet til at indfri det kautionssikrede lån.

Advokaten benægtede at have udtalt, at der ikke var noget til hinder for, at klienten kunne sælge besætningen for at rejse penge til indfrielse af det omhandlede lån. Han bekræftede imidlertid, at klienten var kommet til ham med beløbet og havde forklaret, at det stam-

---

415. Straffesag nr. 10/1985.

mede fra salg af besætningen. De havde en drøftelse i den forbindelse, forklarede advokaten; »under denne oplyste [klienten], at han ønskede, at pengene blev anvendt til at dække kautionslånet, og han sagde, at banken havde sagt, at han skulle sælge besætningen. Den oplysning opfattede [advokaten] således, at banken måtte have ordnet forholdet til panthaverne, som han vidste havde krav i ejendommen, og han spurgte derfor ikke [klienten] nærmere ud om baggrunden for, at han havde afhændet kreaturerne. ... Han skrev et brev til banken ..., hvor han anførte, at pengene [der var vedlagt i form af en check] skulle benyttes til at indfri kautionslånet. Brevets indledning lød således: »Som advokat for [klienten] er jeg anmodet om, at meddele Banken, at han nu har realiseret sin samlede kvægbestand for ... hvilket beløb jeg er anmodet om at stille til bankens disposition. ... Den følgende dag kom filialdirektøren til hans kontor og afleverede checken ... idet man ikke kunne modtage checken under disse betingelser.« En måned senere hævede advokaten de samme penge, som han i mellemtiden havde haft indsat i en anden bank, og fremsendte disse på ny til klientens bank.

Den tiltale filialdirektør bekræftede i det store hele advokatens forklaring, idet han supplerende forklarede, at han ikke mente at have udtalt sig således, at T1 (klienten) kunne have misforstået det. Det var rigtigt, at man havde talt om løbende salg af besætningen, men naturligvis kun af overskudsproduktion. Afslutningsvis udtalte han: »Det er blevet drøftet i banken, hvorvidt man skulle lade beløbet på 79.625 gå videre til DLR, men det undlod man, da man ikke fandt det rimeligt.«

Byetten dømte klienten, idet man forkastede hans forklaring om, at han ikke vidste, at salg af besætning uden samtykke var i strid med panthavers rettigheder. Retten begrundede forkastelsen med, at »tiltalt i en årrække havde været indehaver af forskellige landbrugsejendomme og havde arbejdet i landbruget«. Han idømtes her 60 dage betinget fængsel uden nærmere begrundelse.

Advokaten dømtes tillige, med følgende begrundelse: »... idet hans forklaring om, at han var gået ud fra, at der var tilvejebragt en ordning med panthaverne, således at der var givet tilladelse til at sælge gårdens besætning, ikke kan lægges til grund, når henses til at ... [banken] ... havde meddelt at [den] ikke ville modtage det indbetalte beløb. Under disse forudsætninger må det have stået [advokaten] klart, at bankens stilling ... også skyldtes at pengene stammede fra salg af besætningen på den pantsatte ejendom. Da [advokaten] ikke har haft noget personligt udbytte eller på anden måde været særlig interesseret i den foretagne transaktion, findes straffen ... at kunne fastsættes til 25 dagbøder á 200 kr.

Endelig frifandtes filialdirektøren på grund af manglende forsæt.

Advokaten accepterede tilsyneladende domfældelsen. Der er for hans vedkommende umiddelbart tale om en usædvanlig domfældelse, idet advokaten reelt dømmes for en fuldstændig sædvanlig disposition: modtagelse af et beløb fra en klient og videregivelse af dette beløb til blandt andet en bank.⁴¹⁶ Der er næppe meget tvivl om, at den eneste grund til valget af denne lidt specielle hælerikonstruktion var, at anklagemyndigheden ikke mente at kunne bevise, at advokaten faktisk havde ydet rådgivning forud for salget af besætningen. Klienten ankede dommen til landsretten, der dermed fik lejlighed til at tage nærmere stilling til hvilken betydning det burde have for klientens strafansvar, at hans advokat tilsyneladende havde ydet fejlagtig rådgivning/bistand. Se nærmere om ankesagen nedenfor i kapitel 8, afsnit 8.1.⁴¹⁷

---

416. *Kjeld Søgaard* nævner i UfR 1988B.289 afgørelsen som et helt atypisk eksempel, hvor forsikringsselskabet dækkede det erstatningsretlige ansvar trods dom for strafbart forhold begået af forsikringstageren. I det indgåede forlig betalte banken 1/3-del og advokatens forsikringsselskab 2/3-del med fradrag af almindelig selvrisiko, idet forsikringsselskabet blandt andet skrev således til advokaten: »som tidligere nævnt er det vor opfattelse, at Brædstrup Rets dom af 15. april d.å. i relation til Dem ikke er korrekt. I konsekvens heraf, og da vi i øvrigt er at den opfattelse, at De ikke har handlet groft uagtsomt ...«.

417. I ankesagen fremhæver flertallet af landsrettens dommere det som en formildende omstændighed, at klienten tilsyneladende havde modtaget fejlagtig rådgivning fra sin advokat. Uanset at dette isoleret forekommer som et velbegrundet synspunkt, kan det være vanskeligt at forene med advokatens domfældelse for hæleri. Udover at fremhæve at landsretten jo ikke, således som sagen var blevet indbragt, havde lejlighed til at tage nærmere stilling til advokatens adfærd, bør det også nævnes, at uagtet straf for medvirken udelukker straf for hæleri med hensyn til den forbyrdelse, man medvirkede til, er det ikke dermed sagt, at det er udelukket at straffe for hæleri, selvom det må lægges til grund, at der i et vist omfang har været tale om faktisk forudgående medvirken (også uden for eventuelle vildfarelsessituationer).

Særlige medvirkenstilfælde

4.1 Indledning

Som det er fremgået af kapitel 3 ovenfor, er det strafbare medvirksområde overordentligt stort. Den eneste reelle objektive begrænsning synes at være det modificerede kausalitetskrav. I kapitel 3, afsnit 3.4 blev det spørgsmål imidlertid stående åbent, om der kunne findes supplerende objektive afgrænsningsmåder, og især adækvansteorien og retsstridighedsteorien blev fremhævet som mulige, omend begge med en sådan vaghed indbygget, at det på forhånd kan synes vanskeligt at lade dem tjene et *generelt* afgrænsende formål.

I nærværende kapitel vil det blandt andet blive undersøgt, om det inden for visse områder alligevel er muligt – eventuelt med støtte i retsstridighedsteorien – at foretage objektive afskæringer. Det må dog samtidig erindres, at der, som også fremhævet i afsnit 3.4 ovenfor, vil ske en endog meget væsentlig indskrænkning i det faktiske strafbarea område, når tilregnelseskravet bliver koblet til. Kunne man imidlertid på objektivt grundlag og med en vis sikkerhed afskære yderligere områder, vil det ikke blot kunne have nogle fordele,⁴¹⁸ men ligefrem være en forudsætning for afskærelse af den ofte betydelig usikkerhed om den konkrete tilregnelses art og styrke, i særdeleshed i tilfælde, hvor handlingerne indgår i almindelig virksomhed, jf. nærmere nedenfor i afsnittene 4.6. og 4.7.

---

418. Om end disse fordele, som det vil blive påvist i kapitel 9, bestemt er til at overse. *Knud Waaben* anfører i *Strafferettens almindelige del I*, s. 71 i relation til det forhold, at domstolene kun sjældent anvender (udtrykte) adækvansbetragtninger, men i stedet anvender (begreber fra) uagtsomhedslæren: »Det har dog fordele at en frifindelse ikke begrundes med manglende uagtsomhed, når det burde siges at tiltaltes adfærd ikke efter sin beskaffenhed var omfattet af straffebestemmelsen«.

Inden da vil jeg imidlertid behandle nogle delspørgsmål fra det objektive medvirkensområde – delspørgsmål, der også har relevans for spørgsmålet om rådgiverens strafferetlige ansvar.

4.2 Concursus necessarius

En i teorien hyppigt behandlet problemstilling udgøres af de tilfælde, hvor en strafbelagt handling nødvendigvis må indbefatte en flerhed af personer, men hvor strafbestemmelsen alene foreskriver straf for den ene af deltagerne. Problemstillingen behandles undertiden også med inddragelse af den person, der som offer skal beskyttes af bestemmelsen. Dette er imidlertid efter min opfattelse forfejlet og tjener alene til at fjerne de teoretiske overvejelser fra virkeligheden.

Det er således indlysende, at den eller de personer, der skal beskyttes af bestemmelsen, ikke ved at være »offer« for forbrydelsen vil kunne pådrage sig et medvirkensansvar. Det beror på en konkret fortolkning af det enkelte straffebud, om en impliceret person skal beskyttes af den pågældende bestemmelse og dermed må anses som offer for forbrydelsen, eller om der er tale (også) om andre beskyttelsesinteresser, som kan lide skade ved forbrydelsen.

Den mest formålstjenlige afgrænsning fås formentlig ved at inddrage principperne om samtykke.⁴¹⁹ Kan en person afgive et diskulperende samtykke, vil en »medvirken« fra offerets side ganske enkelt bevirke, at der ikke er begået nogen forbrydelse, og at der heller ikke er noget gerningsindhold at medvirke til.⁴²⁰ Kan offeret for en forbrydelse give et diskulperende samtykke, har retsordenen endvidere samtidig tilkendegivet, at der kun er een, der skal beskyttes af bestemmelsen. Var beskyttelsesinteresserne flere, ville et diskulperende samtykke fra en enkelt ikke være mulig. Hvor lovbestemmelsen er indsat udelukkende for at beskytte offeret mod sin egen adfærd (f.eks. straffelovens § 282 om åger eller straffelovens

---

419. Se i samme retning *Vagn Greve: Det strafferetlige ansvar*, s. 167.

420. Denne betragtning må ikke opfattes som en tilslutning til det accessoriske princip, men dækker over det forhold, at der enten ikke er realiseret noget gerningsindhold, eller at et givet samtykke betager hovedforholdet dets retsstridighed – her forstået som manglende typicitet.

bestemmelser om mindreaariges seksuelle samvær med voksne), vil den paaagældende heller ikke kunne give et diskulperende samtykke, men vil naturligvis alligevel ikke kunne drages til ansvar for medvirken. Størst tvivl frembyder således de bestemmelser, hvor der er flere beskyttelsesinteresser og måske især, hvor een eller flere af disse er af offentligretlig karakter. Er der imidlertid tvivl om, hvorvidt der konkret er tale om et offer eller ikke, må man falde tilbage på hovedregelen, som skitseret i det følgende.

Det klare udgangspunkt ved tilfælde af nødvendigt sammenstød er, at den ikke nævnte person ikke kan straffes for medvirken.⁴²¹ Baggrunden for denne antagelse er, at hvis lovgiver regelgiver for en situation, hvor der nødvendigvis mindst skal deltage to personer (eventuelt udover offeret), men alene beskriver den enes strafansvar, må det ud fra en modsætningslutning ligge lige for, at den anden ikke kan straffes. Heri ligger også, at den ikke nævnte persons ansvar kan følge af andre strafbestemmelser. Som eksempel på det sidstnævnte kan henvises til straffelovens §§ 122 og 144, der strafbelægger henholdsvis aktiv og passiv bestikkelse, og som eksempel

---

421. Se således *Stephan Hurwitz*: Den danske Kriminalret, almindelig del, s. 362 ff., *Vagn Greve*: Det strafferetlige ansvar, s. 167, og *Knud Waaben*: Strafferettens almindelige del, s. 223 f.

For norsk rets vedkommende fornemmes en større tøven over for resultatet af *concursum necessarium*, men det antages dog, at straffrihed er reglen, jf. *Erling Johannes Husabø*: Straffansvarets Periferi, s. 117 ff.

For svensk ret antager *Nils Jareborg*: Straffrättens Ansvarslära, s. 102 ff., ligeledes, at der »ofte« vil være tale om straffrihed, bl.a. ud fra offertankegangen.

I engelsk ret behandles problemet gennem fortolkning af de enkelte straffebud, men der eksisterer et princip, svarende til det ovenfor i brødteksten anførte, om at visse bestemmelser er lavet for at beskytte bestemte persongrupper – eventuelt mod sig selv (som f.eks. åger og visse seksualforbrydelser). I sådanne tilfælde straffes ikke for medvirken, jf. *Smith & Hogan*: Criminal Law, s. 160 ff. samt *R v. Tyrell* [1894] 1 Q.B. 710, Crown Cases reserved. Denne opfattelse (hvorefter alene »the victim rule« medfører straffrihed) kritiseres de lege ferenda af *K.J.M. Smith*: Criminal Complicity, s. 238 ff.

Når det ikke er muligt at medvirke til en sådan forbrydelse rettet mod en selv, kan gerningsmanden heller ikke dømmes for incitement af offeret, se således *R v. Whitehouse* [1977] 2 W.L.R. 925, CA.

I den US-amerikanske Model Penal Code, Section 2.06, subsection 6 b, er hovedregelen straffrihed: »... is not an accomplice ... if ... the offense is so defined that his conduct is inevitably incident to its commission ...«.

Også i tysk ret anerkendes *concursum necessarium*, jf. *Cramer* i *Sch/Schr*, s. 406, Rn 46.

på det førstnævnte kan henvises til lov om detailsalg fra butikker m.v., hvor det i § 2 hedder:

»Fra de i § 1, stk. 1, nævnte butikker må der ikke ske detailsalg fra lørdag kl. 17.00 til mandag kl. 6.00 samt på helligdage, grundlovsdag og juleaftensdag og efter kl. 15.00 på nytårsaftensdag.«

Strafbestemmelsen herfor findes i lovens § 7, stk. 1, 1. pkt.:

»Overtrædelse af § 2, stk. 1, straffes med bøde«

Som det ses, er blandt andet »detailsalg« mellem lørdag kl. 17.00 og mandag kl. 06.00 gjort strafbart.⁴²² Det er ikke muligt at foretage et salg, uden at der er en køber. Ud fra bestemmelsens samlede indhold er der imidlertid ingen tvivl om, at »køberen« er en nødvendigt forudsat person. § 23 kunne her anvendes til at udvide bestemmelsen til at omfatte enhver, herunder en sådan modtager. Da lovgiver imidlertid har beskrevet en situation, som i sin natur nødvendigvis må omfatte to personer, og der alene i gerningsbeskrivelsen er omtalt den ene, må man fortolke bestemmelsen modsætningsvist, således at den ikke omtalte, nødvendige person ikke kan straffes for medvirken.⁴²³

Det hører med, at der sagtens kan statueres medvirkenstraf, jf. § 23 for alle andre end den nødvendige, ikke nævnte. Som potentielt medvirkende kunne nævnes: *Ejeren af butikken*.⁴²⁴ Dennes *gode ven*,

---

422. Det skal bemærkes, at den begrundelse *Knud Waaben* anfører i Strafferettens almindelige del, s. 223, for at den nødvendige medvirker til overtrædelse af lov om butikstid ikke kan straffes, er baseret på tidligere lovgivning.

423. Når man uden tøven kan anvende en modsætningsslutning, skyldes det, at den nødvendige persons tilstedeværelse må have været oplagt også for lovgiver. Det må derfor som alt over vejende hovedregel antages, at lovgiver bevidst har udeholdt denne anden, nødvendige person.

424. Som i praksis er den, der straffes og ikke den ekspedient, der realiserer gerningsindholdet – det vil sige rent bogstaveligt »sælger« de pågældende varer. Et anklageskrift mod indehaveren kan være formuleret således: »... overtrædelse af lov om butikstid m.v. § 5, stk. 1, jf. § 2, stk. 2, ved den 27. maj 1997 ca. kl. 20.20 som indehaver af kiosken ... at være ansvarlig for, at der uden effektiv afskærmning over for publikum var placeret drikkevarer med 2,8 pct. vol. alkohol eller derover.« (*UfR* 1999.1151 Ø). Se tilsvarende *UfR* 1981.272 H. Vendingen »ansvarlig for« at der blev solgt eller mere generelt »for butikken«, er vendinger der går igen i flere afgørelser, se f.eks. *UfR* 2000.1436 V eller *UfR* 1979.185 V.

Indtil 1. juli 2001 var der ikke i lov om butikstid nogen form for virksomheds- eller ejer-strafhemler, hvorfor ansvaret altid måtte søges i medvirkensbetragtninger. Der

der passer butikken i et nævnte tidsrum. *Advokaten*, der i sin rådgivning har anbefalet kioskejereren at handle uanset bestemmelsen i lov om butikstid, fordi det rent økonomisk er mere rentabelt at overtræde bestemmelsen end at efterleve den, fordi der er et vanskeligt håndterbart sanktionssystem, og fordi politiet ikke lægger den store indsats for dagen i denne type sager, etc.

Straffriheden for den nødvendigt medvirkende forudsætter dog, at denne ikke gør andet og mere end at optræde i den »nødvendige« rolle. Et er, at køberen af f.eks. øl efter det i lov om butikstid anførte tidsrum godt straffrit kan overtale sælgeren til at sælge sig øl, men medvirker han derudover, f.eks. ved at rådgive om indretningen eller anwise særligt fordelagtige salgsmetoder eller lignende, vil han selvsagt ikke blive straffri for dette, blot fordi han også har optrådt i rollen som køber.

Grundsætningen om *concurus necessarius* er således et eksempel på en objektiv indsnævring af en del af det ellers strafbare medvirkensområde.⁴²⁵ Da straffrihed efter *concurus necessarius* næppe er et særligt personligt straffrit område, men følger af en mere generel fortolkning af den pågældende bestemmelse, hvor den nødvendige adfærd i alle tilfælde vil være straffri, må også medvirken til en sådan nødvendig deltagelse være straffri. Den, der således rådgiver en person om, hvor han kan handle i weekenden i en af loven omfattet butik, vil ikke kunne straffes for medvirken til overtrædelse af loven, idet hans medvirken må betragtes som en medvirken til at køberen kan erhverve sig øl og ikke som en medvirken til, at sælgeren kan sælge dette. Ligger den skete medvirken imidlertid på sælgersiden, f.eks. således at den pågældende efter aftale

---

henvistes desuagtet aldrig til straffelovens § 23 i sådanne tilfælde. Fra 1. juli 2001 indsattes hjemmel til at straffe selskaber.

425. Det har været hævdet, at bemærkninger i lovmotiver eller lignende skulle kunne begrunde en fortolkning i strid med grundsætningen om nødvendigt sammenstød, således at der – trods lovbestemmelsens ordlyd – skulle kunne statures medvirkensstraf. Når henses til legalitetsprincippet, synes det imidlertid overordentligt betænkeligt at grunde strafansvar på nogle bemærkninger i lovmotiver, når reglen ellers er så entydig og så entydigt baseret på en fortolkning af lovtæksten. Der bør også i en sådan situation ske frifindelse, og det må derefter være op til lovgiver at præcisere den pågældende bestemmelse.

med sælgeren anviser sælgerens forretning, vil der være tale om almindelig medvirkenstraf.

Dette straffri område må – som nævnt – antages at være begrundet i almindelig lovforklning, sammenholdt med legalitetskravet i straffelovens § 1.

4.3 Særlige pligtforhold

Visse bestemmelser strafbelægger kun bestemte handlinger eller undladelser, hvis de begås af personer, der er undergivet et særligt pligtforhold.⁴²⁶ En variant heraf er bestemmelser, der foreskriver en særligt streng straf for sådanne personer.⁴²⁷

Ovenfor i kapitel 2, afsnit 2.5.2 blev det spørgsmål drøftet, hvorvidt sådanne bestemmelser kunne overtrædes, hvis ikke den person, der faktisk realiserede gerningsindholdet, men »kun« den medvirkende, var undergivet pligtforholdet. Spørgsmålet blev besvaret bekræftende, men med den modifikation, at fortolkning kunne føre til, at noget sådant ikke var muligt ved visse typer af bestemmelser. Et eksempel på en sådan situation var overtrædelse af straffelovens § 210 om blodskam, hvor det ikke fandtes muligt at realisere forbrydelsen, hvis ikke den tekniske gerningsmand, den person, der gennemfører samlejet, har den nødvendige familiemæssige tilknytning til offeret.

Den omvendte situation: kan en medvirkende overhovedet straffes for at bistå den tekniske gerningsmand med at krænke det pligtforhold, som denne er undergivet, er som udgangspunkt problemfri. Svaret er forudsætningsvis givet i straffelovens § 23, stk. 2, der lyder:

»Straffen kan ligeledes nedsættes for den, der medvirker til krænkelse af et særligt pligtforhold, men selv står uden for dette.«

---

426. F.eks. straffelovens §§ 153, 156 og 157 eller RL § 27, stk. 4.

427. F.eks. straffelovens § 154.

Denne bestemmelse er et af de få punkter i medvirkensreglerne, hvor der i forarbejderne⁴²⁸ er lagt en del energi i at beskrive formålet samt vurdere strafbarheden hos sådanne extranei, som regelen omhandler. Såvel 1905-kommissionen som *Torp* anbefalede, at der skulle optages en almindelig regel i straffeloven om, at den udenforstående kun kunne straffes såfremt dette var særligt hjemlet. Man ville dermed tvinge lovgiver til i hvert enkelt tilfælde at vurdere, om der konkret var tale om en bestemmelse, hvis beskyttelsesinteresse også (typisk) kunne krænkes ved medvirken fra en udenforstående. Et mindretal i *strfl.bet. 1923* var enige heri, men flertallet fandt ikke »nogen rationel Begrundelse af, at de Udenforstaaende, der medvirker til krænkelse af et særligt Pligtforhold, i Almindelighed skal være straffri«. ⁴²⁹ Ved en sammenholden af mindretals- og flertalsudtalelsen i *strfl.bet. 1923* fremgår tydeligt, at uenigheden var baseret på to helt forskellige betragtningsmåder af de særlige pligtforholds natur. Hvor mindretallet⁴³⁰ anså sådanne pligtforhold som udspringende af krav, man særligt kunne stille til den enkelte gerningsmand – og altså primært af individuel natur – anså flertallet pligtreglerne som regler, der generelt skulle værne den beskyttede interesse, hvorfor en straf også for en medvirkende måtte være det naturlige udgangspunkt.

Umiddelbart forekommer den gældende retsstilling både klar og fornuftig. Der kan let tænkes tilfælde, hvor det vil være en svækkelse af den beskyttelse, som bestemmelsen yder til det offentlige eller til særlige private interesser, om man generelt kunne medvirke til sådanne krænkelser uden at kunne straffes. På den anden side åbner § 23, stk. 2, for en mildere bedømmelse af extraneus, hvor dette forekommer naturligt. Man kan altså her tage hensyn til den karakter af individuelle pligtforhold, som også ligger i sådanne regler, hvis man betragter dem fra gerningsmandens side.⁴³¹

428. Se til det følgende *strfl.bet. 1912*, motiverne s. 49 ff. (til udkastet § 36), *strfl.bet. 1917*, motiverne s. 41 f. (til udkastets § 24), og *strfl. bet. 1923*, motiverne sp. 74 ff. (til udkastets § 25).

429. *Strfl.bet. 1923*, motiverne, sp. 77.

430. I lighed med 1905-kommissionen og *Torp*.

431. *UfR 1993.999 H. T* var advokat og blev blandt andet fundet skyldig i forsøg på anstiftelse af vold over for et vidne, hvis vidneudsagn ville belaste advokatens klient, A i et andet forhold. Strafskærpselsesbestemmelsen i straffelovens § 154 fandtes an-

Alligevel er den objektive ikke-afskæring af extranei ikke holdbar på alle punkter. Således som medvirkensreglerne er bygget op her i landet, er det nemlig hævet over enhver tvivl, at også uagtsom medvirken til en forbrydelse, hvor uagtsomhed i øvrigt er hjemlet – er strafbar. De spørgsmål, dette rejser generelt, vil blive behandlet i det følgende. Her skal blot fremhæves et aspekt af den strafbare uagtsomhed.

I det omfang det særlige pligtforhold er reguleret i særlovgivningen, vil udgangspunktet i henhold til straffelovens § 19 være, at uagtsomhed er tilstrækkeligt også for den medvirkende. Et eksempel kunne være lov om statsautoriserede og registrerede revisorer § 27, stk. 4, der blandt andet straffelægger (også uagtsom) afgivelse af urigtig erklæring. Ordlyden er i uddrag således:

»En revisor, der under udførelsen af opgaver i henhold til § 1, stk. 2, afgiver urigtig skriftlig erklæring ... straffes med bøde eller fængsel indtil 4 måneder, medmindre strengere straf er forskyldt efter den øvrige lovgivning«.

Her er der utvivlsomt tale om en kriminalisering udsprunget af et særligt pligtforhold. Det er således en helt central del af en statsautoriseret eller registreret revisors arbejde at afgive erklæringer om blandt andet økonomiske forhold af enhver art. Lovgivningen om beskikkede revisorer er i det hele baseret på at skabe og opretholde et erhverv, der arbejder under sådanne rammer, at offentligheden

---

vendelig over for advokaten. B var en af A's kammerater, og B blev frifundet for forsøg på vold, men fundet skyldig i overtrædelse af § 158 og § 266. Om anvendelsen af § 154 sagde retten i forhold 6 »efter de tiltales indbyrdes forhold ... ikke grundlag for at tage straffelovens § 154, jf. § 23, stk. 1 i anvendelse over for A og B«.

Denne del af forholdet blev ikke prøvet af ankeinstanserne, og umiddelbart forekommer det som en anomali at frifinde for medvirken i et tilfælde, hvor domfældelse efter rettens ovenfor gengivne formulering var en mulighed, og hvor § 23, stk. 2 i påkommende tilfælde kunne være taget i anvendelse. Forklaringen kan dog meget vel være den, at forholdet måtte opfattes som advokatens bistand til A og B til at begå forbrydelser, der ikke har særlig advokatomæssig relevans. Anvendelsen af straffeskærpsbestemmelsen i § 154 udtrykker i en sådan situation ikke en særlig beskyttelse af hensynene bag § 266 og § 158, men karakteriserer en advokats deltagelse i sådanne forhold som værende særligt bebrejdesværdigt. Her fokuserer det særlige pligtforhold således udelukkende på netop denne gerningsmands forhold.

kan have en særlig tillid til erklæringer fra en revisor.⁴³² Derfor rammes erklæringer fra en statsautoriseret eller registreret revisor af et særligt vidt gerningsindhold, i modsætning til alle andre borgeres erklæringsafgivelse, jf. således straffelovens § 163, der alene strafbelægger forsætligt urigtige erklæringer og kun i retsforhold, der vedkommer det offentlige.⁴³³

Kombinationen af reglerne om den udenforståendes mulige medvirkensansvar og reglerne om, at også uagtsom medvirken er strafbar, vil kunne føre til det resultat, at den person, der medvirker ved erklæringsafgivelsen, ikke blot kan straffes, hvis han f.eks. af uagtsomhed kommer til at give revisor nogle oplysninger, som denne ukritisk anvender i sin erklæringsafgivelse, men også hvis den medvirkende alene udviser uagtsomhed i relation til de forhold, der begrundet den særlige pligt. Dette kunne for eksempel være tilfældet, hvis en ejendomsmægler på grund af hastværk afgiver nogle forkerte ejendomsoplysninger til en klients rådgiver uden at vide, at denne rådgiver er statsautoriseret revisor, der skal bruge oplysningerne i en erklæringsafgivelse. Her synes en ukritisk kombination af de to regelsæt at føre til et ubilligt resultat. Hvor mæglerens uagtsomhed i relation til rigtigheden af oplysningerne er den samme – og lige bebrejdelseværdig – beror det i eksemplet på et rent tilfælde, at modtageren af oplysningerne er statsautoriseret revisor og

---

432. Det udtales således direkte i RL § 2, stk. 1, at en revisor er »offentlighedens tillidsrepræsentant« blandt andet ved afgivelse af erklæringer, og hele lovens regelsæt om konkret uafhængighed er bygget op med netop troværdighedssynsvinklen som basis, jf. nærmere bind 1, kapitel 2, afsnit 2.2.1.

433. I *Nordisk Fjer-dommen* var tre af direktørerne tiltalt bl.a. for medvirken til selskabsrevisorernes overtrædelse af straffelovens § 155 (der ligeledes må karakteriseres som udspringende af et særligt pligt-forhold). I byrettens afgørelse (Københavns Byrets 13. afd., dom af 20. august 1996 – sag nr. 27267/1993) blev de tiltalte frifundet for denne medvirken. Frifindelsen sker under henvisning til, at revisorerne ikke selv var tiltalt for overtrædelse af straffelovens § 155, men kun § 157. Retten fandt ikke, blandt andet under henvisning til anklageskriftets udformning, at tiltalen kunne forstås som omfattende en forsætlig medvirken til revisorerne groft uagtsomme forhold, og endelig fandtes der ikke i anklageskriftet nogen angivelse af, hvorledes revisorerne skulle have misbrugt deres stilling. Landsretten tog i ankesagen (Østre Landsrets 20. afd., dom af 18. september 1998) ikke direkte stilling til dette spørgsmål.

Afgørelsen er under alle omstændigheder et eksempel på, at en udenforstående (her endda nogle hos klienten ansatte direktører) kan sigtes (og antageligt kunne være blevet straffet) for medvirken til revisors pligtforsømmelse.

ikke tilhører en hvilken som helst anden rådgivergruppe, hvor tilsvarende strafbestemmelser ikke findes. Man vil næsten altid kunne nå frem til, at mægleren »burde have været« opmærksom på, at den anden var revisor (i næsten alle forhold, hvor der medvirker flere rådgivere og assisterende personer, vil det således være muligt og måske endda ligge lige for, hvilket erhverv de pågældende menesker tilhører), men der vil mangle en viden om, at dette var tilfældet.

Reglerne om krænkelse i særlige pligtforhold synes således ikke kun at være baseret på en generel beskyttelse af de hensyn, der ligger bag, men også på det forhold, at man kan kræve en særlig agtpågivenhed eller en særlig adfærd af personer, der befinder sig i et sådant pligtforhold. Det er muligt, at det sidstnævnte ikke er en udtalt del af begrundelsen for kriminaliseringen, men det er i hvert fald en del af grunden til, at en sådan (streng) kriminalisering er tilladelig. En forudsætning herfor må være, at den særligt straffebagte person dog har kendskab (forsæt) til de forhold, der begrunder etableringen af det særlige pligtforhold. *Stephan Hurwitz*⁴³⁴ synes da også at bygge på en sådan forudsætning i beskrivelsen af de gældende regler:

»På den anden side har det været anført, at enhver, der forsætligt medvirker til krænkelsen af et særligt pligtforhold, må vide, at han derved gør sig medskyldig i et forhold, som loven ved sin straffebestemmelse søger at modvirke ...«.

Tilsvarende flertallet i *Strfl.bet. 1923*:⁴³⁵

»... men kan ikke begrunde en almindelig Regel om, at den udenforstaaende kan betragte det paagældende Pligtforhold som noget ham uvedkommende ...«

»... og der er herefter formentlig ingen Grund til, at den udenforstaaende, der med Vidende og Villie anstifter f.eks. en Embedsmand til at begaa en Embedsforbrydelse, eller paa anden Maade medvirker til at en saadan begaas, skal være straffri.«

---

434. Den danske Kriminalret, almindelig del, s. 361.

435. Begge citater fra motiverne, sp. 77.

Ved disse betragtninger har man utvivlsomt (men måske ubevidst) sammenlignet med den person, der selv befinder sig i pligtforholdet. For denne vil man næppe i praksis kunne forestille sig tilfælde, hvor han eller hun ikke er klar over (har forsæt til) pligtforholdets beståen. En offentligt ansat vil vide, at han er offentligt ansat på helt samme måde, som man ikke bliver statsautoriseret revisor uden at vide dette. At forestille sig manglende forsæt hos intraneus i denne relation er næppe tænkeligt, hvorimod det – omend ikke sædvanligt – ikke kan afvises, at der kan være situationer, hvor extraneus ikke er klar over pligtforholdets beståen, og dermed heller ikke over de grunde, der betinger kriminaliseringen. At foreskrive straf for den udenforstående, hvor han ikke har forsæt til, men måske må bedømmes som handlende uagtsomt i relation til selve pligtforholdets eksistens, forekommer imidlertid at stå meget langt fra det behov, der betinger og forsværer den særlige strafbelæggelse. De argumenter, der kunne anføres imod overhovedet at lade extraneus være omfattet af den særlige bestemmelse, taler selvsagt med endnu større vægt i tilfælde, hvor denne ikke har forsæt til pligtforholdets beståen.

Tilfælde hvor intraneus ikke har forsæt til pligtforholdets beståen, kunne tænkes i to situationer: 1) ved usikkerhed om pligtforholdets ophør, og 2) tilfælde, hvor intraneus er i tvivl om, hvorvidt handlingen er omfattet af pligtforholdet eller ikke. F.eks. hvor en advokat agerer som bestyrelsesmedlem og i den sidstnævnte egenskab begår kriminalitet.

Heller ikke her forekommer der at være grund til at kunne straffe uagtsomhed, selvom det må erkendes, at der er stærkere grunde til at forlange (korrekt) opmærksomhed om pligtforholdets eksistens og udstrækning hos intraneus end hos extraneus.

Baseret herpå og på forarbejdernes udtalelser synes de subjektive krav for (med)ansvar hos extraneus således at måtte begrænses til tilfælde, hvor denne har forsæt i relation til pligtforholdet. Det vil her, under henvisning til diskussionen ovenfor i kapitel 2, afsnit 2.5.2, være ligegyldigt om extraneus skulle straffes under henvisning til § 23, eller om han selv udfører det strafbelagte gerningsindhold. Dette er en følge ikke blot af enhedsbegrebet, men også af den manglende forståelse for pligtforholdets beståen.

4.4 Særlige ansvarssubjekter og medvirken

Beslægtet med reglerne omtalt ovenfor vedrørende krænkelse af særlige pligtforhold er de tilfælde, hvor lovregler enten fortolkes som eller direkte foreskriver, at kun visse personers overtrædelse af den pågældende bestemmelse kan straffes. Til forskel fra de regler, der foreskriver straf for krænkelse af et særligt pligtforhold, og hvor man ofte uden videre er i stand til at identificere de særlige interesser, der tilsigtes beskyttet med bestemmelsen, er der her tale om en individuel udpegning af den (som oftest meget snævre) kreds, der kan drages til ansvar. En udpegning der nogle gange kan virke som et udslag af et ønske om at begrænse andre personers ansvar, andre gange synes at være givet ud fra en antagelse om, at den præventive effekt af en bestemmelse er stærkt afhængig af, at straf forskrives for netop den type gerningsmand i modsætning til andre.

Der kan endelig forekomme tilfælde, hvor ansvarssubjekter af en bestemt karakter behandles særligt mildt, jf. nærmere nedenfor i afsnit 4.5.1.

Under begrebet »*egenhændige delikter*« forstår i dansk teori⁴³⁶ delikter, der udelukkende kan realiseres af den i bestemmelsen nævnte persontype, og hvortil medvirkensansvar er udelukket. Der er således tale om en snævrere gruppe end dem, man kunne kalde »personlige delikter«, hvor den umiddelbare gerningsmand selv skal opfylde visse personlige egenskaber, for at der overhovedet kan være realiseret en forbrydelse – som f.eks. overtrædelse af straffelovens § 208 om incest – men hvortil, der godt kan medvirkes.

Det har umiddelbart formodningen imod sig, uanset hvorledes en lovbestemmelse er formuleret, at der ikke skulle kunne medvirkes til overtrædelse heraf. Når den almindelige regel er, at samtlige bestemmelser udvides i og med eksistensen af straffelovens § 23, forudsætter det særlige holdepunkter at nå frem til et resultat, der

---

436. Jf. *Vagn Greve*: Det strafferetlige ansvar, s. 166, *Knud Waaben*: Strafferettens almindelige del I, s. 223, *Hurwitz*: Den danske Kriminalret, almindelig del, s. 361 f. og *Gorm Toftegaard Nielsen*, Strafferet I, s. 228 ff.

generelt afskærer medvirkensansvaret som en mulighed. Det er da også meget få bestemmelser, der tilhører gruppen af egenhændige delikter. Som det klareste eksempel kan nævnes straffelovens § 238 om den moder, der dræber sit barn under eller i umiddelbar forlængelse af fødslen. Som begrundelse for at klassificere denne bestemmelse som et egenhændigt delikt er det særegne, at det i realiteten er en *strafformildelsesregel* funderet i en særlig hensyntagen til moderens psykiske tilstand i fødselsøjeblikket.⁴³⁷ Medvirken fra f.eks. faderens side er således nok udelukket i relation til § 238; til gengæld rammes han af straffelovens § 237, der generelt foreskriver (en betydeligt strengere) straf for manddrab.⁴³⁸

Det er karakteristisk for dansk teori, at man anvender begrebet til at beskrive den løsning, man i det konkrete tilfælde når frem til, nemlig at ansvar for medvirken ikke er mulig. I modsætning hertil anvendes begrebet »egenhændige brott« i svensk teori som betegnelse for de forbrydelser, hvor der stilles krav om en særlig optræden fra netop gerningsmandens side. Dette indbefatter det, jeg ovenfor har kaldt de personlige forbrydelser, hvortil hverken dansk eller svensk ret vil udelukke medvirkensansvar.

Ser man på forbrydelser, der betegnes »egenhændige« i dansk ret, har de da næppe heller nogen indre sammenhæng. § 238 er nævnt ovenfor. Andre tilfældegrupper, hvor ansvaret muligvis kan betegnes som egenhændigt er tilfælde, hvor strafbarheden er betinget af et forudgående påbud,⁴³⁹ eller hvor loven har delt de enkelte typiske deltageres mulige indsats op i flere ansvarskasser, således som f.eks. i arbejdsmiljøloven eller i medieansvarsloven.

---

437. Man kunne diskutere hvorvidt regelen er fornuftigt indrettet blandt andet under henvisning til den nuværende viden om fødselspsykoser, der meget vel kan indtræde betydeligt senere end ophørstidspunktet for anvendelsen af § 238, men det er i denne relation irrelevant, og i øvrigt vil konstaterede psykoser på gerningstiden være omfattet af § 16.

438. En forbrydelse som moderen for så vidt også realiserer, men hvor en *lex specialis* betragtning for hendes vedkommende fører til anvendelse af § 238 i stedet.

439. Jf. således *Vagn Greve* i kommenteret straffelov, almindelig del, s. 226, men cfr. *Gorm Toftegaard Nielsen* i *Håndhævelse af Miljølovgivning*, s. 81 ff. Se nærmere i det følgende.

I medieansvarsloven er der således ingen tvivl om, at lovgiver har ønsket at suspendere det almindelige medvirkensansvar, jf. følgende udpegning af mulige ansvarssubjekter.⁴⁴⁰

§ 9. Strafansvar for indholdet af et indenlandsk periodisk skrift kan kun pålægges forfatteren til en artikel i skriftet, redaktøren og udgiveren, jf. dog §§ 14, 25 og 27.

...

§ 14. Den, der i en artikel citeres for en navngiven udtalelse, er medansvarlig for udtalelsens indhold efter lovgivningens almindelige regler, såfremt udtalelsen er gengivet korrekt og den pågældende har godkendt, at udtalelsen gengives navngiven.

§ 25. Lovgivningens almindelige ansvarsregler finder anvendelse for lovovertrædelser, der begås gennem indholdet af et massemedie, og som kan medføre straf af fængsel i 6 år eller derover.

§ 27. Den, der har ladet en annonce indrykke, er ansvarlig for indholdet heraf efter lovgivningens almindelige regler. Det samme gælder den, der har bistået hermed.

Der er her, jf. ordet »kun« i § 9, stk. 1, sammenholdt med det øvrige indhold af bestemmelserne (især § 27), tale om en velovervejet ansvarsfordeling,⁴⁴¹ der udelukker andres (med)ansvar for skriftets indhold (når bortses fra ophævelsen af særreglerne ved de groveste forbrydelser, jf. § 25).

Andre love, der indeholder fordeling af ansvaret mellem flere mulige personer eller persongrupper, er imidlertid ikke så klare, at man uden videre kan fastslå, at der her er gjort udtømmende op med kredsen af ansvarssubjekter.

UfR 1988.797 V: »På baggrund af det anførte, må landsretten finde det betænkeligt at statuere, at en person, der ikke selv anses for arbejdsgiver, kan straffes for overtrædelse af arbejdsgiverens pligter efter arbejdsmiljølovens §§ 15-17 på grundlag af den almindelige medvirkens-

---

440. Der gælder indholdsmæssigt identiske regler om radio- og tv-stationer.

441. Se i det hele *bet. 1205/1990*.

bestemmelse i straffelovens § 23. Såfremt det anses for påkrævet, at arbejdsmiljølovens detaljerede ansvarssystem udvides på denne måde, bør grundlaget herfor tilvejebringes gennem en ændring af loven.« Hovedanpartshaveren frifandtes herefter for tiltalen, medens en person, der konkret måtte betragtes som arbejdsleder i lovens forstand, blev dømt for at have tilsidesat sine pligter i den henseende.

Arbejdsmiljøloven ændredes herefter, idet der i den almindelige straffebestemmelse i lovens § 82, indsattes et nyt stk. 6:

»Straffelovens § 23 om medvirken finder anvendelse på det i stk. 1 og 2 omhandlede strafansvar.«

Formålet med denne ændring var at gøre det klart, at de almindelige regler om medvirken skulle kunne anvendes⁴⁴² også på arbejdsmiljølovens bestemmelser. I arbejdsmiljøloven var der således tale om en utilsigtet konsekvens fra lovgivers side af, at man havde tydeliggjort de forskellige gruppers pligter i selve lovteksten, og for denne lovs vedkommende har man nu en løsning, der er modsat medieansvarslovens system, men i overensstemmelse med det generelle strafferetlige udgangspunkt. Ikke alene vil man således efter arbejdsmiljølovens regler kunne straffe en medvirkende inden for virksomheden, man vil også kunne straffe udenforstående medvirkere, f.eks. rådgivere.

Også i andre love findes der særlige pligter, der er pålagt enkelte grupper, eller som ud fra lovens ordvalg måtte tyde på, at de især vedrørte særlige personer. Her vil der imidlertid normalt ikke være tale om at betragte delikterne som egenhændige.

UfR 1992.485 V: Bestemmelser i kemikalieloven og miljøbeskyttelsesloven er ikke egenhændige delikter. Den daglige leder i et Aps kunne således godt straffes for overtrædelse heraf. Landsretten udtalte bl.a.: »Landsretten finder ikke, at der i formuleringen af de bestemmelser, der er rejst tiltale efter, er begrænsninger i adgangen til at straffe personer, der som ledere træffer beslutning om handlinger eller undladelser, hvorved lovgivningen eller vilkår, forbud eller påbud udstedt i

---

442. Se for en tilsvarende løsning nedenfor i afsnit 4.5.3 vedr. skattekontrolloven, blot med den forskel, at formålet da var at præcisere, at også almindelige medvirkenshandlinger var omfattet.

medfør af lovgivningen til virksomheder, herunder selskaber, overtrædes. På denne baggrund findes tiltalte på strafbar måde at have overtrådt de bestemmelser, der efter det foran anførte anses overtrådt. Landsretten finder i denne forbindelse ikke anledning til at citere straffelovens § 23.«

Et særligt, men beslægtet problem udgøres af komplicerede offentligretlige regelsæt, hvor en offentlig myndighed f.eks. giver en tilladelse til en given aktivitet, og myndigheden derved overser, at andre regelsæt forbyder aktiviteten (manglende cross-compliance), eller simpelthen giver en tilladelse, der er i strid med loven. Hvis borgeren derefter udnytter den ulovlige tilladelse, har han eller hun derved objektivt begået en lovovertrædelse, men vil ofte befinde sig i en undskyldelig retsvildfarelse, jf. nærmere nedenfor i kapitel 8, og man vil kunne spørge, om den offentlige myndighed ved at give den (ulovlige) tilladelse derved har medvirket til borgerens lovovertrædelse.

UfR 1981.569 V. Et amt meddelte i 1973 zonetilladelse til opførelse af et motelbyggeri. Byggeriet igangsattes, men stod herefter stille i en længere periode. I 1978 udarbejdede den nye ejer af motelbyggeriet et nyt og større projekt, som kommunen tillod iværksat og i 1979 meddelte ibrugtagningstilladelse til. Umiddelbart inden ibrugtagningstilladelse blev meddelt, havde amtet skrevet til kommunen og meddelt, at det nye projekt ikke var omfattet af den gamle zonetilladelse, at det nye byggeri krævede en lokalplan, og at man i øvrigt ikke ville meddele en efterfølgende zonetilladelse. Amtet havde dog i samme brev meddelt, at man under hensyn til »sagens samlede omstændigheder« ikke ville foretage videre.

Anklagemyndigheden rejste herefter tiltale mod kommunen for medvirken til overtrædelse af by- og landzonelovens § 24, jf. § 7, § 8, jf. § 9 ved at have meddelt ibrugtagningstilladelse, uagtet amtet ikke havde meddelt zonetilladelse.

En enig landsret⁴⁴³ frifandt kommunen med følgende begrundelse: »Med hensyn til spørgsmålet, om der i denne anledning kan pålægges kommunen straf, bemærkes:

---

443. Det følgende citat er fra den dissenterende dommers hånd. Flertallet var imidlertid enig med denne i såvel resultatet som begrundelsen for, at § 24 ikke kunne anvendes i den konkrete situation. Flertallet fandt det imidlertid unødvendigt at tage stilling til, om kommunens handlemåde havde været i strid med lovgivningen i modsætning til den dissenterende dommer, der indledningsvist havde slået dette fast.

I de lovbestemmelser, der indeholder forskrifterne om byggesagers behandling, er der ikke regler, der direkte giver mulighed for at pålægge kommuner strafansvar, hvis bestemmelserne overtrædes. Det er da heller ikke på et sådant grundlag, anklagemyndigheden har rejst sagen, men anklagemyndigheden har gjort gældende, at kommunen ved sin lovstridige handlemåde har medvirket til, at et ulovligt byggeri blev iværksat, og at der derfor må kunne pålægges kommunen straf udfra almindelige strafferetlige medvirkensynspunkter. Efter lovbestemmelsernes indhold findes imidlertid også muligheden af at pålægge kommuner strafferetligt ansvar udfra medvirkensynspunkter at være udelukket. Denne fortolkning af reglerne bygger navnlig på, at by- og landzonenloven – som tiltalen i denne sag er rejst efter – i § 11, stk. 5, indeholder en bestemmelse om, at byggetilladelse i henhold til byggelovgivningen ikke må meddeles, så længe en zonetilladelse på grund af reglerne om klage ikke kan udnyttes, og at det af straffebestemmelsen i lovens § 24 fremgår, at en kommunes tilsidesættelse af denne forskrift ikke er strafsanktioneret. Der kan endvidere henvises til bestemmelsen i naturfredningslovens § 64 b, der ikke blot gælder for klagesituationer, men som har et helt generelt indhold. Efter denne bestemmelse må byggetilladelse efter byggeloven ikke meddeles til byggearbejder, der nødvendiggør en tilladelse eller dispensation efter naturfredningsloven, før tilladelsen m.v. er givet, og klagefristen er udløbet, uden at klage er iværksat. Af naturfredningslovens § 66, som indeholder lovens straffebestemmelser, fremgår, at heller ikke overtrædelse af § 64 b kan straffes. Disse regler i by- og landzonenloven og naturfredningsloven viser således, at en kommunes overtrædelse af forskrifter, der er identiske med eller meget nært beslægtede med den overtrædelse, som den tiltalte kommune i denne sag har foretaget, ikke kan straffes.

Med denne begrundelse tiltræder denne dommer herefter, at der, som det er fastslået i den indankede dom, ikke er hjemmel til at straffe kommunen efter by- og landzonenlovens § 24 for den tilsidesættelse af reglerne, som er beskrevet i anklageskriftet.

Det bemærkes i øvrigt, at det – som af anklagemyndigheden selv anført – reelt muligvis er kommuneplanlovens og ikke by- og landzonenlovens bestemmelser, der er blevet overtrådt, og at kommuneplanloven ikke indeholder bestemmelser om straf for den kommune, der tilsidesætter pligten til at udarbejde lokalplaner. Det bemærkes endvidere, at det muligvis måtte statueres, at den reelle lovstridige adfærd fra kommunens side er begået i forbindelse med byggetilladelsen af 3. februar 1978, således at den senere ibrugtagningstilladelse blot knytter sig accessorisk hertil. I så fald ville det strafferetlige ansvar muligvis være forældet, da tiltale i sagen først er rejst mere end 2 år efter den 3. februar 1978. Det bliver imidlertid ikke nødvendigt at komme nær-

mere ind på disse synspunkter, da som anført allerede en fortolkning af by- og landzonenlovens § 24 fører til, at der ikke kan ske domfældelse på grundlag af den rejste tiltale«.

De betragtninger, der lå bag præmisserne og tankesættet i denne afgørelse, var antageligt overvejelser, der ikke var i stil med eller udspringende af det egenhændige delikt, hvor det handler om at isolere den i bestemmelsen omtalte til den eneste muligt ansvarlige. I afgørelsen ser man således ikke nogen form for indskrænkning af det *almindelige* medvirkensansvar, blot en afskæring af en helt bestemt (type) medvirker.

Derved går der flere linier til grundtanken bag *concursum necessarium*, hvor netop den nødvendigt medvirkende (men også kun denne) afskæres fra at kunne medvirke. I dommen var kommunen imidlertid ikke nogen »nødvendig« medvirker; man ville således let kunne forestille sig overtrædelsen begået af bygherren helt alene eventuelt i den situation, at der slet ikke forelå nogen tilladelse til aktiviteten. Når kommunen alligevel frifindes, skyldes det, at kommunens adfærd som tilladelsesmyndighed inden for dette (samt andre nærliggende) område i forvejen var reguleret af andre lignende bestemmelser, der krævede eller forbød tilladelser, hvor straf imidlertid *ikke* var foreskrevet. Det måtte således have formodningen imod sig, at straf for medvirken til en borgers overtrædelse under i øvrigt hverken særlig skærpene eller specielle omstændigheder skulle kunne bevirke straf for medvirken til denne borgers forbrydelse, når selve den i sig selv forkerte og uønskværdige adfærd ikke gjorde det. Hertil kommer, at der er udviklet særlige systemer, der skal fange op på tilfælde af ulovlige og forkerte afgørelser f.eks. ved disciplinærstraffe for embedsmændene, suppleret med straffelovens regler f.eks. i §§ 155 og 157 og for politikernes vedkommende er der i kommunestyrelsesloven andre strafbestemmelser.

Hele sagens karakter bar vel også præg af en art materiel atypicitet i relation til det, som bestemmelsen normalt skulle ramme.

En særlig gruppe af tilfælde udgøres, som indledningsvist nævnt, af situationer med påbud fra særmyndighederne. Det er som udgangspunkt lige meget, om man befinder sig i arbejdsmiljølovgivningen eller miljølovgivningen i bred forstand, idet man begge

steder kender og anvender påbudsformen. Som nævnt har det været gjort gældende, at gerningsindhold, der forudsætter et påbud til en person (fysisk eller juridisk), skulle udgøre egenhændige delikter i betydningen: dem kan man ikke medvirke til. Der findes ingen praksis, der støtter dette synspunkt, men omvendt heller ingen praksis, der klart modsiger det.⁴⁴⁴

Man må antageligt sondre mellem lovovertrædelser, der består i overtrædelse af *vilkår* i tilladelser eller drift uden nødvendig godkendelse på den ene side og overtrædelse af egentlig *påbud* på den anden.⁴⁴⁵ Lovgivningen forudsætter således klart, at visse typer af virksomhed, for at kunne drives lovligt, forudsætter en miljøgodkendelse, og det er ligeledes klart, at en sådan godkendelse altid vil være behæftet med nogle vilkår, der mere konkret fastlægger grænserne for den pågældende virksomheds forurening. Man kunne sige, at der i sådanne tilfælde foreligger en konkret udfyldelse af de generelle rammer, som loven opstiller. Uanset at der er tale om en konkret udfyldelse, er der således også tale om en almindelig fastlæggelse af ret.

Overvejer man på den anden side påbudssituationer, opstår disse på konkret anledning, og de gives langt fra til alle virksomheder, men kun i særlige situationer, hvor et sådant påbud er påkrævet. Det særlige ved egentlige påbud⁴⁴⁶ er endvidere, at de skaber en ny

---

444. Der findes praksis, der omhandler medvirken til andres overtrædelse af vilkår i deres miljøgodkendelse, eller drift af virksomhed uden sådan godkendelse. Se således *Gorm Toftegaard Nielsen* i *Håndhævelse af Miljølovgivning*, s. 39 ff. (81 ff.), hvor han refererer to utrykte landsretsafgørelser, der begge når til dette resultat. Dette gælder i realiteten også den ovenfor omtalte *LjFR 1992.485 V*, idet de faktiske tiltalepunkter vedrørte overtrædelser af godkendelsesvilkår samt manglende godkendelse og ikke overtrædelser af påbud eller forbud. Man kan derfor næppe tage landsrettens ord helt for pålydende, når den afviser tanken om egenhændigt delikt vedrørende såvel »vilkår« som »påbud eller forbud« efter loven. Der er i hvert fald ikke efter referatet i ugeskriftet noget, der tyder på, at man har været opmærksom på en eventuel sondring mellem vilkår og påbud i relation til medvirken, som her forfægtet.

445. *Gorm Toftegaard Nielsen* foretager dog ikke en sådan sondring i sin artikel *Dansk Miljøstrafferet* i bogen *Håndhævelse af Miljølovgivning*.

446. Der bortses således fra den type påbud, der blot fastslår, at en given adfærd er en lovovertrædelse og skal ophøre. Et sådant »uegentligt påbud« skaber ikke en ny retstilstand, men fremhæver blot den eksisterende.

retstilstand, som ikke gjaldt før påbuddet.⁴⁴⁷ Hertil kommer, at et sådant påbud er »personligt« og typisk ikke hviler på selve ejendommen eller virksomheden, men på den person, der er rette adressat herfor.

Ved påbud befinder vi os således i en atypisk situation, som – set i et medvirkenperspektiv – omverdenen langt fra altid vil være klar over eksistensen af. Heller ikke en virksomheds nærmeste rådgivere vil altid have kendskab til et sådan påbud, og de vil ikke som noget naturligt kunne gå ud fra, at der eksisterer en sådan særlig retsfastlæggelse – i modsætning til vilkårsfastlæggelse i selve godkendelsen, som de vil vide normalt eksisterer.

Der ses intet behov for at behandle medvirken til strafbare vilkårsovertrædelser anderledes end medvirken til en hvilken som helst anden lovovertrædelse af de ovenfor anførte grunde.⁴⁴⁸

UfR 2004.2181 V: En kommune stod for at skulle ombygge sit rensningsanlæg og fik i den anledning en midlertidig udledningstilladelse fra amtet, bl.a. indeholdende en grænse på højst 30 mg/l suspenderet stof i det udledte spildevand. Et rådgivende ingeniørfirma fik til opgave at projektere ombygningen af rensesanlægget, bl.a. således at vilkårene i amtets tilladelse overholdtes under ombygningsfasen. Ifølge de indgåede projektaftaler skulle ingeniørfirmaet stå for projekteringen, kommunen for driften.

I ca. 5 måneder af ombygningsfasen blev der imidlertid udledt 95 mg/l suspenderet stof, og der rejstes efterfølgende tiltale mod kommunen for overtrædelse af miljøbeskyttelsesloven og mod det rådgivende ingeniørfirma for medvirken hertil.

Retten dømte kommunen efter anklageskriftet og udtalte vedrørende ingeniørfirmaet bl.a.: »Efter bevisførelsen kan det ikke antages, at driften af anlægget, usædvanlig tilførsel af slam eller andre usædvanlige forhold har kunnet påvirke rensningsanlægget i en sådan grad, at det kan være årsag til den høje koncentration af suspenderet stof i vandet på dette tidspunkt. Herefter og efter erklæringerne fra Miljøstyrelsen lægges det i stedet til grund, at rensningsanlægget ikke uden særlige foranstaltninger har været i stand til at rense vandet i [ombygningsfasen], og [det tiltalte ingeniørfirma] burde have indset dette. Selskabet har derfor som rådgiver i planlægningsfasen medvirket til

---

447. Jf. også Miljø- og Boligministeriets vejledning om fremgangsmåden i sager om håndhævelse af plan- og byggelovgivningen, 1991, s. 21.

448. Se hertil også *UfR 1985.950 V*.

kommunens overtrædelse, og det tiltrædes i dette omfang, at selskabet er fundet skyldig som sket.« Til gengæld skete der frifindelse for den del af udledningen, der skyldtes utilstrækkelige afhjælpningsforanstaltninger, idet ingeniørfirmaet ikke havde påtaget sig at stå for driften af anlægget.

Hvad angår påbudstilfældene, er spørgsmålet imidlertid mere tvivlsomt. De minder således mere om tilfælde af krænkelse af særlige pligtforhold, end de minder om egenhændige forbrydelser, idet de savner disse forbrydelsers helt særlige personlige relationer og baggrunde for (af)kriminalisering. Er der således tale om, at et rådgivende ingeniørfirma har kendskab til, at klientvirksomheden har modtaget et påbud, og ingeniørfirmaet desuagtet anbefaler klienten at ignore påbuddet eller at omlægge produktionen på en måde, så påbuddet ikke er rigtigt opfyldt (men måske er det ud fra en overfladisk betragtning), er det overordentligt vanskeligt at få øje på grunde, der skulle bevirke, at ingeniørfirmaet ikke skulle kunne drages til ansvar.⁴⁴⁹ At de offentligtretlige regler kræver, at påbudet skal være nået frem til den rigtige adressat,⁴⁵⁰ have et rigtigt indhold og være blevet til på den rigtige måde har intet med den strafferetlige medvirkensproblematik at gøre, men udelukkende om der overhovedet er konstitueret et gyldigt påbud og dermed et medvirkensobjekt. Såfremt nemlig påbuddet ikke er lovligt, er det ugyldigt og vil ikke kunne gøres gældende over for adressaten.⁴⁵¹ Som følge af, at det er ugyldigt, vil det heller ikke være muligt at medvirke, idet der ikke vil være noget gerningsindhold at medvirke til.

Spørgsmålet om, hvorvidt medvirken til en andens overtrædelse af en »personlig« retsstilling er strafbar efter straffelovens § 23, har været belyst i forarbejderne til straffelovens § 131, stk. 2, der strafbelægger »den, som medvirker til, at en person, der er frakendt retten til at udøve en virksomhed, udøver denne.«

---

449. I afgørelsen *UfR 1979.757 B* blev kunden i restauranten da også frifundet under henvisning til grundsætningen om *concursum necessarium* og ikke under henvisning til, at der skulle være tale om en egenhændig forbrydelse. Retfærdigvis må det dog nævnes, at dette heller ikke ses nævnt som en mulighed i referatet, hvorfor det ikke er givet, at parterne overhovedet har været opmærksomme på denne mulighed.

450. Og samtlige de rigtige adressater, jf. *UfR 2000.457 V*.

451. Se f.eks. *UfR 2006.1531 H*, hvor et påbud fandtes at være ulovhjemlet.

Det oprindelige forslag til bestemmelsen blev udarbejdet af det udvalg, der i 1986 afgav *betænkning om bekæmpelse af Økonomisk Kriminalitet*.⁴⁵² I betænkningen hedder det⁴⁵³ som baggrund for forslaget: »det er derimod tvivlsomt, om de almindelige bestemmelser om medvirken kan anvendes på den eller de personer, der har muliggjort virksomhedsudøvelse i strid med frakendelsen – ofte betegnet »stråmænd« Udvalget skriver desværre intet om, hvorfor det mener, at det er tvivlsomt, om der kan straffes for medvirken. Muligvis kan det have sammenhæng med de principielle betænkeligheder, udvalget har ved at foreslå en bestemmelse, der (efter udvalgets opfattelse) strafbelægger stråmandsvirksomhed. Disse betænkeligheder vedrører dog alene det forhold, at den pågældende stråmand formelt udøver en fuldt lovlig virksomhed,⁴⁵⁴ og at man var nødt til at formulere gerningsbeskrivelsen lidt vagere, end man normalt gjorde. Sådanne indvendinger synes imidlertid ikke at forklare, hvorfor et medvirkensansvar skulle være »tvivlsomt«, og har ikke meget med spørgsmålet om medvirken til tilsidesættelse af en andens »personlige« pligter at gøre.

I den udtalelse, *Straffelovrådet* senere afgav over betænkningen, stod da også, at rådet fandt det »nærliggende at antage, at medvirken til overtrædelser af retlighedsfrakendelser følger hovedreglen om, at straf for medvirken kan pålægges«, men at man ingen indvendinger havde imod en præcisering af medvirkensansvaret. En holdning Justitsministeriet tilsluttede sig ved lovforslagets fremsættelse.⁴⁵⁵

Eksemplet ovenfor, hvor rådgiveren har kendskab til påbuddet, er mere analytisk betinget end praktisk. Imidlertid illustrerer det, at der ikke i et påbuds »natur« ses nogen grunde til at lade medvirkenmuligheden være udelukket. I praksis vil der dog antageligt langt hyppigere være tale om, at rådgiveren *ikke* har kendskab til påbuddets eksistens, og det strafferetligt relevante spørgsmål der-

---

452. *Bet. 1066/1986*. Om § 131, stk. 2 se i øvrigt *Lars Bo Langsted* i *Juristen* 1987.324 ff. (især 329-330).

453. A.st. s. 255.

454. Se om tilsvarende overvejelser i relation medvirkensansvaret nedenfor i afsnit 4.6.4.

455. Jf. *Lars Bo Langsted* i *Juristen* 1987.324 ff. (330).

efter være: *burde* rådgiveren have kendt til påbuddet og ageret derefter? Her vil udgangspunktet vel hyppigst være, at da rådgiver (eller omverdenen i øvrigt) som udgangspunkt ikke har nogen mulighed for at kende til et påbud (medmindre det skulle være lyst som en byrde på ejendommen – hvilket ikke burde være muligt, hvis der alene er tale om et personligt påbud), kan man heller ikke kræve, at rådgiver bør have kendskab til eksistensen heraf. Konkret kan der dog være omstændigheder ved virksomhedens adfærd, korrespondance m.v., der kan indicere eksistensen af et sådant påbud, og det kan da efter omstændighederne være uagtsomt af rådgiveren ikke at søge en sådan indiceret eksistens af- eller bekræftet.

Helt tilsvarende situationer vil kunne foreligge ved medvirken til overtrædelse af en rettighedsfrakendelse. Sådanne frakendelser registreres (endnu) ikke centralt og er typisk meddelt den pågældende person i forbindelse med domsafsigelsen og vil i hvert fald, men typisk også kun, fremgå af domsudskriften, som en given medvirker ikke behøver at have det fjerneste kendskab til.

Uden begrundelse fremhæver udvalget,⁴⁵⁶ at det er en »forudsætning for bestemmelsens anvendelse, at de sædvanlige strafferetlige betingelser – herunder forsæt – er til stede.«

Jeg har ovenfor i afsnit 4.3 gjort mig til talsmand for, at medvirkensansvaret ved overtrædelser af særlige pligtforhold bliver begrænset til tilfælde, hvor der fra den medvirkendes side forelå forsæt i relation til pligten. For at skabe en rimelig retstilstand – og af de samme grunde som anført ovenfor i afsnit 4.3 – kunne man også her overveje om ikke medvirkensansvaret er begrænset til situationer, hvor den medvirkende havde forsæt til eksistensen af et påbud (=pligtforholdet). En sådan begrænsning ville forenkle sagsovervejelser og sagsføring, idet alene de sager, hvor den tiltalte tydeligt havde kendskab til påbuddet, ville resultere i tiltalerejsning og domfældelse, så man ville undgå tidskrævende overvejelser vedrørende betydningen for uagtsomhedsvurderingen af eventuelle advarselssignaler. Afskæringen burde dog alene vedrøre uagtsomhed i relation til påbuddets eksistens. I det omfang rådgiveren måtte have forsæt i re-

---

456. *Bet. 1066/1986*, s. 256.

lation til eksistensen, ses der intet grundlag for at afskære det almindelige uagtsomhedsansvar i øvrigt.⁴⁵⁷

Det synes generelt, som om der har været en glidningstendens i retspraksis til at udvide begrebet egenhændige delikter uden nogen egentlig baggrund. Det forhold, at lovgiver har lavet et detaljeret ansvarssystem med en fordeling på flere (sædvanlige) ansvarssubjekter, behøver således langt fra at betyde, at det har været lovgivers intention at begrænse det almindelige medvirkensansvar. Tværtimod viser erfaringen, jf. eksemplet med arbejdsmiljølovgivningen, at *hvor* domstolene faktisk *har* begrænset kredsen af ansvarssubjekter under henvisning til sådanne regler, da har lovgiver efterfølgende ændret reglerne, således at et medvirkensansvar utvivlsomt kunne anvendes. Når det har interesse, hvorledes Folketinget har reageret på sådan praksis hos domstolene, skyldes det især, at domstolene netop har henvist til, hvad lovgivers intention må (antages at) have været. Begrundelserne er således ikke baseret på almindelige strafferetlige eller statsretlige principper, herunder at ordlyden (hverken af lovteksterne eller af forarbejderne) skulle nødvendiggøre et sådant resultat, men udelukkende på lovgivers formodede intention. Hertil kommer, at der typisk har været tale om nyere lovgivning, således at der ikke har foreligget en situation, hvor ældre lovgivning har haft et sæt af intentioner, og en ny rigsdag et helt andet og nyere intentionssæt.⁴⁵⁸

Hvis det forholder sig som nævnt, vil en praksis, hvorefter domstolene begrænser medvirkensansvaret i tilfælde, hvor det hverken var intenderet af lovgiver eller indiceret af ordlyden, tvinge lovgiver til at indføre bestemmelser ad modum arbejdsmiljølovens § 82, stk. 6, der ikke siger andet, end at her straffes medvirken. Kommer der for mange af den slags bestemmelser, vil man i dansk ret i sin yderste konsekvens nærme sig norske tilstande, jf. kapitel 2, afsnit 2.4.6 ovenfor, og ad bagvejen og uden nærmere generelle refleksioner risikere at indføre et system, hvor medvirken kun er strafbar, hvor det er direkte hjemlet. Risikoen ligger deri, at man da vil an-

---

457. Se om påbud og den særlige ansvarsfordelingsregel i byggelovens § 30 nedenfor i afsnit 4.5.1.

458. Se for et særligt markant eksempel herpå nedenfor i afsnit 4.5.3 om skattekontrollovens § 13, stk. 1.

vende modsætnings slutninger og derfra atter foretage udvidende fortolkning af en del af de straffebud, hvor det ikke fremgår eksplisit, at medvirken er strafbar, til også at omfatte visse typer af medvirkenshandlinger, der så vil blive kaldt gerningsmandsadfærd og indfortolket som en direkte overtrædelse. Man risikerer derved at skabe en rutschebane, der ender i kviksand uden at bidrage med nogen form for forbedring af medvirkenssystemet, men snarere med en varig tilstand af retsusikkerhed.

Problemet er ikke den f.eks. i arbejdsmiljølovens § 82, stk. 6, af lovgiver valgte løsning, men at domstolene har begrænset medvirkensansvaret i nogle tilfælde, hvor dette ikke var indiceret. At et gerningsindhold beskriver, at en særlig type af personer kan drages til ansvar for overtrædelsen, eller at gerningsindholdet rummer handlinger, der i øvrigt ville være handlinger, der kunne omfattes af straffelovens § 23, bør således ikke føre til, at domstolene betragter dette som udtryk for en tilsigtet begrænsning af medvirkensansvaret. Som tidligere nævnt udvider § 23 samtlige gerningsindhold, uanset hvorledes disse er formuleret, medmindre de selv tager stilling til medvirkensproblematikken.

En løsning på problemet er således ikke, at lovgiver hver gang, man finder behov for at opdele eller præcisere visse typiske gerningssubjekter eller -handlinger, da tilføjer: »medvirken er strafbar«. I stedet skal lovgiver overveje, *om* man ønsker, at medvirkensansvar udover det i gerningsindholdet beskrevne skal være muligt, og hvis man *ikke ønsker medvirkensansvaret anvendt* da udtrykkeligt anføre dette, f.eks. således: »straffelovens § 23 finder ikke anvendelse for nærværende paragraf«.

En teknik i den retning er den eneste logiske og acceptable, da medvirkensansvar, som nævnt, har karakter af en hovedregel, hvorfra der af helt specifikke grunde kan gøres undtagelser.

4.5 Anden særlig regulering

I afsnit 4.4 vurderedes en række af de spørgsmål, som udpegning af særlige ansvarssubjekter m.v. kunne betyde for anvendelsen af § 23 på andre ansvarssubjekter. I dette afsnit vil jeg se nærmere på andre typer strafferetlig regulering, der enten griber ind i den »almindelige« ansvarsfordeling, eller som skaber fortolknings tvivl om det

objektive anvendelsesområde af § 23. Det sidstnævnte ikke ud fra en ansvarssubjektsvurdering, men ud fra en vurdering af, hvilke typer af handlinger der kan anses for omfattet af medvirkensansvaret. Derved nærmer vi os atter overvejelserne fra kapitel 3, afsnit 3.4 om begrænsning af medvirkensområdet gennem retstridighedslæren eller på anden måde. Dette spørgsmål vil blive taget op sidst i dette afsnit.

4.5.1 Byggelovens § 30

Den mest markante regel, vi har her i landet, der vender om på det almindelige rådgiver/klient ansvar, hvorefter hovedsynspunktet er, at klienten er gerningsmanden og rådgiveren den medvirkende, er byggelovens § 30, der i sin helhed lyder således:

»Med bøde straffes den, der

- a. påbegynder et byggearbejde, tager et byggearbejde i brug eller i øvrigt iværksætter foranstaltninger uden at indhente tilladelse som foreskrevet i loven eller de i medfør af loven udfærdigede forskrifter eller gennemfører et byggearbejde eller anden foranstaltning, der kræver forudgående tilladelse, på anden måde end tilladt af vedkommende myndighed,
- b. tilsidesætter vilkår, der er fastsat i en tilladelse i henhold til loven eller de i medfør af loven udfærdigede bestemmelser,
- c. undlader at efterkomme et påbud eller forbud, der er udstedt i henhold til loven eller de i medfør af loven udfærdigede bestemmelser,
- d. undlader at foretage vedligeholdelsesarbejder, som er nødvendige for at undgå, at der opstår fare for en bebyggelses beboere eller andre,
- e. overtræder §§ 6 B, 6 C og § 7, stk 2 1. pkt.

Stk 2. I de bestemmelser, der udfærdiges af by- og boligministeren i medfør af loven, kan fastsættes straf af bøde for overtrædelse af bestemmelser i forskrifterne.

Stk 3. Er et byggearbejde udført på ulovlig måde, påhviler strafansvaret herfor den, der har forestået arbejdets udførelse, eller den, der har udført det, efter omstændighederne dem begge. Den, der har ladet arbejdet udføre, drages kun til ansvar, når han ikke kan opgive nogen anden, mod hvem strafansvaret kan gøres gældende, eller når han har medvirket til overtrædelsen vidende eller med bestemt formodning om forholdets ulovlighed. Strafansvaret kan da efter omstændighederne bortfalde for de i første punktum nævnte personer.

Stk 4. Med bøde straffes endvidere den, der til anvendelse i byggeri

fremstiller eller sælger byggematerialer, som i henhold til gældende byggeforskrifter ikke lovligt kan benyttes i det pågældende byggeri.

Stk 5. Der kan pålægges selskaber mv. (juridiske personer) strafansvar efter reglerne i straffelovens 5. kapitel for de i stk. 1-4 nævnte overtrædelser.«

Det er især § 30, stk. 3, der har interesse i nærværende sammenhæng.⁴⁵⁹ Som det ses, fastlægger denne bestemmelse, at strafansvaret for et ulovligt opført byggearbejde *ikke* påhviler bygherren (klienten hos arkitekten, ingeniøren, entreprenøren), men derimod enten den, der har forestået arbejdets udførelse, og/eller den, der har udført det. Bestemmelsen er udtryk for det synspunkt, at bygherren »... overlader arbejdet til andre og må have lov til at forvente, at der leveres ham et færdigt projekt, der overholder byggelovgivningen«. ⁴⁶⁰ Bygherrens eget ansvar er begrænset til medvirken, hvor der ikke blot foreligger forsæt, men en kvalificeret form for forsæt, der kun består af direkte forsæt og den øvre del af sandsynlighedsforsættet. Hertil kommer, at forsættet ikke blot skal være rettet mod de faktiske forhold – som vanligt – men *også* mod forholdets ulovlighed. *Byggelovsudvalget af 1948* anførte herom:⁴⁶¹

»Det bør yderligere kræves, at han [bygherren] direkte er klar over, at det pågældende udførelse af arbejdet er i strid med loven, og det er herefter fundet rimeligt at lade det påhvile dem, til hvem han har overladt udførelsen og dermed ansvaret for arbejdets lovlighed, at gøre ham opmærksom på forholdets ulovlighed ved udtrykkelig meddelelse herom.«

*Gorm Toftegaard Nielsen*⁴⁶² forstår dette udsagn således, at »[h]yrer man professionel assistance, skal man altså ikke blot kunne regne med lovlige forslag, men også med at blive advaret mod ens egne

---

459. Bestemmelsen hidrører fra 1939, byggelov for Staden København, men dens nærmere begrundelse og de overvejelser, der har været i forbindelse hermed, fortøner sig, jf. *Gorm Toftegaard Nielsen* i UFR 1986B.25 ff.

460. Jf. *Bendt Andersen* i Dansk Miljøret II, s. 281. Den tilsvarende bestemmelse i den tidligere byggelov ses anvendt i *UFR 1969.231 Ø*, hvor klienten var blevet dømt som medvirkende i byretten, men frifundet i landsretten, idet det ikke ansås for godtgjort, at ansvarsbetingelsen i stk. 3 var opfyldt.

461. I *betænkning 141/1955*, s. 54.

462. I UFR 1996B.25 ff.

eventuelt ulovlige forslag«. Dette harmonerer i øvrigt udmærket med de pligter, der normalt påhviler en rådgiver.

Bestemmelsen er med sin fordeling enestående i dansk ret, også inden for byggeriområdet i øvrigt⁴⁶³ hvor man anlægger det traditionelle pligtsynspunkt på klienten, jf. nærmere nedenfor i kapitel 8.

Et helt særligt spørgsmål synes at opstå i den situation, hvor et byggeris ulovlighed opstår som følge af tilsidesættelse af et påbud eller forbud. Her foreskriver § 34, stk. 1, litra c, at den, der »undlader at efterkomme et påbud«, kan straffes. Da et påbud dårligt kan tænkes udstedt til entreprenøren eller til arkitekten, men må udstedes til den, der har den retlige råden over byggeriet, må det udstedes til bygherren. I så fald er det denne, der – jf ovenfor i afsnit 4.3 – er pligtsubjektet og dermed (normalt) også ansvarssubjektet. Tages stk. 3, også i disse tilfælde på ordet, vil det selvfølgelig underbygge argumentationen ovenfor (hvorefter der kan medvirkes til overtrædelse af et sådant påbud), men det forekommer ganske vidtgående at ville straffe entreprenøren for tilsidesættelse af et konkret påbud, der (forvaltningsretligt set) kun kan binde adressaten. Da imidlertid forarbejderne er så lidt detaljerede som tilfældet er, kan det tænkes, at lovgiver ikke har været opmærksom på denne særlige problemstilling.

Afhængig af påbuddets indhold, kan det naturligtvis være, at man kan fortolke sig til, at tilsidesættelse af påbuddet ikke bevirker, at der er tale om, at »bygearbejde[t] er udført på ulovlig måde« – og stk. 3s særlige ansvarsfordeling derfor ikke anvendelig, men er dette ikke muligt, bør straf efter byggelovens model for entreprenøren m.fl.'s ansvar i det mindste forudsætte forsæt med hensyn til påbuddets eksistens og indhold, jf de ovenfor i afsnit 4.4 foreslåede retningslinier.

4.5.2 Andelsboligforeningslovens⁴⁶⁴ § 15, stk. 5

Andelsboligforeningslovens § 15 og den deri liggende ansvarsfordeling mellem sælger og rådgiver/mellemmænd er et studie i vilkår-

---

463. Som eksempel på andre byggeriområder, hvor klienten er blevet dømt strengere end sine rådgivere kan nævnes *UfR 1989.956 Ø* og *UfR 1977.349 V*.

464. Også kaldet Boligfællesskabsloven (Lovbekendtgørelse 1998-03-09 nr 164 om andelsboligforeninger og andre boligfællesskaber, som ændret ved L 1999-12-29 nr 1086).

lighed, eller – pænere udtrykt – et studie i eksperimenteren med at finde det passende og mest effektive ansvarssubjekt.

Frem til 1979 var det således strafbart for den sælger, der overdrog sin andel i en boligforening til overpris. Ved en lovændring i 1979 afkriminaliserede man sælgers overdragelse i sådanne situationer, men fastslog til gengæld, at den, rådgiver og mægler, der erhvervsmæssigt medvirkede til en overdragelse rummende overpris, var ansvarlig. Bestemmelsen fik følgende ordlyd:

»Den, der som mægler eller rådgiver erhvervsmæssigt medvirker til overdragelse i strid med § 5 og § 11, straffes med bøde eller hæfte.«⁴⁶⁵

Der var her tale om en ordning ad modum byggelovens § 30, bortset fra at ansvarsfordelingen i andelsboligforeningsloven blev total, således at hovedmanden (sælger) ikke under nogen omstændigheder kunne drages strafferetligt til ansvar for salg til overpris. Baggrunden for denne nye fordeling var dels at lovgiver mente, at kravet om tilbagebetaling var tilstrækkeligt som sanktion mod sælger, dels at loven nu kom til at indeholde en direkte opfordring til politiet om at gribe ind i højere grad end det tidligere var sket.⁴⁶⁶

Teknisk set var ordningen herefter ad modum straffelovens § 240, hvor medvirken til noget straffrit blev gjort strafbar for den medvirkende. Den sælger, der således solgte sin andel uden anvendelse af mellemmand eller rådgiver, kunne altså straffrit forlange overpris, med den eneste sanktion, at han kunne pålægges at tilbagebetale overprisen, hvis forholdet blev opdaget. Det har endvidere i denne periode været straffrit for den person, der måtte medvirke til overdragelsen, idet straffelovens § 23 ikke kunne antages at finde

---

465. Bestemmelsen er løbende blevet ændret, dels således at yderligere typer af salg er blevet omfattet, dels således at hæftestraf er blevet ændret til fængsel i 4 måneder. Se *Mette Neville*, *Andelsboligforeningsloven med kommentarer*, s. 299.

466. Jf. FT 1978/79, tillæg A, sp. 2399. Heraf fremgår også, at ændringen skete fordi man havde konstateret at en lille gruppe ejendomshandlere utallige gange var blevet straffet for overtrædelse af boligreguleringslovens § 69, og at årsagen antageligt var, at »den hidtidig anvendte sanktion, en bøde på 800 kr. ikke har været afskrækkende«.

anvendelse, idet gerningen i sig selv var straffri. Der var således først tale om et strafbart delikt, når en mægler eller en rådgiver erhvervsmæssigt havde medvirket ved overdragelsen. Medvirken hertil måtte dog efter omstændighederne kunne være strafbar (bortset naturligvis for sælger, der jo udtrykkeligt var blevet taget ud af det strafbares område.)

Tilsyneladende havde ændringen imidlertid ikke den ønskede effekt. Af lovforslag L 117 fra folketingssamlingen 2004/2005⁴⁶⁷ fremgår således:

»Det er formålet med straffbestemmelsen at bidrage til at stoppe den angiveligt stigende tendens, der har vist sig, hvorefter sælgere af andelsboliger tager en højere pris for andelen, end den der lovligt kan tages efter lovens § 5 og eventuelle vedtægtsbestemmelser derom.« I lovforslagets indledende bemærkninger hed det endvidere: »Regeringen finder det imidlertid uacceptabelt, at der betales – ofte store beløb – i overpris i forbindelse med køb af en andelsbolig.

Derfor foreslås indført straf for den, der overdrager en andel i en andelsboligforening i strid med andelsboliglovens prisfastsættelsesregler. Der er tale om genindførelse af straf, da en lignende straffebestemmelse tidligere har været i loven. Straffbestemmelsen blev i sin tid ophævet, fordi man mente, at tilbagebetalingspligten ville være tilstrækkelig effektiv. Det har imidlertid vist sig ikke at være tilfældet«.

Lovgiver ønskede her at drage konsekvensen af den manglende effekt på overholdelsen af reglerne, som en afkriminalisering af sælger – næppe overraskende – viste sig at medføre. Efter lovforslagets vedtagelse⁴⁶⁸ har vi imidlertid en anden situation. De relevante stykker i § 15 lyder nu således:

»Stk. 3. Den, der overdrager en andel i en andelsboligforening eller en aktie eller anpart omfattet af kapitel III i strid med § 5 straffes med bøde eller fængsel i indtil 4. måneder.

...

Stk. 5. Den, der som mægler eller rådgiver erhvervsmæssigt med-

---

467. 2. samling.

468. Som Lov nr. 412 af 1. juni 2005.

virker ved overdragelse i strid med §§ 5 ..., straffes med bøde eller fængsel indtil 4 måneder.«

Samspillet mellem disse to bestemmelser må efter deres ordlyd nu indebære, at det ikke er muligt at medvirke i henhold til straffelovens § 23, til sælgers salg af andele til overpris, idet medvirkensansvaret i henhold til stk. 5 er begrænset til »erhvervsmæssig« medvirken. Det må imidlertid fortsat være muligt at anvende straffelovens § 23 på medvirken til formidlerens overtrædelse af stk. 5. Det ville have været ønskeligt om man fra lovgivers side havde givet disse nu ikke ukomplicerede medvirkensforhold et ord med på vejen i forarbejderne, men dette er ikke sket. Når endvidere henses til bestemmelsen forhistorie – som netop angivet – hvor man bevidst har udvalgt en mere eller mindre snæver kreds af ansvarssubjekter, kan stk. 5 ikke betragtes som en ren pædagogisk regel⁴⁶⁹, men må antages at rumme den ansvarsafskæring ordlyden lægger op til.

4.5.3 Skattekontrollovens § 13, stk. 1

Også en anden bestemmelse har givet anledning til tvivl om, hvorvidt § 23 kunne anvendes og i bekræftende fald i hvilket omfang. I lighed med det ovenfor i afsnit 4.4 om arbejdsmiljøloven anførte, opstod der i praksis omkring 1990 pludselig tvivl om, hvorvidt straffelovens § 23 var anvendelig ved siden af skattekontrollovens § 13, stk. 1. Denne bestemmelse havde siden 1971 haft følgende ordlyd:

»Den, der med forsæt til at unddrage det offentlige skat, afgiver urigtige eller vildledende oplysninger til brug ved afgørelse af, om en person er undergivet skattepligt, eller til brug ved afgørelse af skatteansættelse eller skatteberegning, straffes for skattesvig med bøde hæfte eller fængsel indtil 2 år.

Stk. 2. Begås handlingen af grov uagtsomhed, er straffen bøde eller under skærpende omstændigheder hæfte.«

---

469. Således som tilfældet er med skattekontrollovens § 13, jf. straks nedenfor i afsnit 4.5.3.

Efter forarbejderne til bestemmelsen var hensigten – i forhold til reguleringen før 1971 – at udvide kredsen af personer, der var direkte ansvarlige for skattesvigen, derved at det strafbare forhold blev lagt på afgivelsen af oplysninger til brug for, om »en person« var undergivet skattepligt m.v. Således blev f.eks. revisorer, der på deres klienters vegne afgav oplysninger, direkte omfattet af bestemmelsen. Herudover blev det nævnt, at hvis en persons forhold ikke var direkte omfattet af § 13, ville hans forhold være omfattet af de almindelige regler for medvirken.⁴⁷⁰

Desuagtet blev der ved en kombination af først en Højesteretsafgørelse⁴⁷¹ og dernæst en landsretsafgørelse⁴⁷² (i samme sag) skabt en praksis, hvorefter medvirken i form af omfakturering, der indlysende skulle kunne anvendes i en senere afgivelse af urigtige oplysninger og derved indgå i en senere skattesvig, *ikke* var strafbar medvirken.

Der var i sagen tale om en håndværksmester, der blandt andet var tiltalt for medvirken til skattesvig ved at have leveret et svømmebassin til en kundes private brug, men faktureret leveringen, således at den fremstod som en anden, delvis fradragsberettiget, delvis afskrivningsberettiget leverance til kundens hovedaktionærselskab.

Håndværksmesteren var i overensstemmelse med sin tilståelse blevet dømt i såvel byret som landsret, men Højesteret ophævede dommen og hjemviste den til fornyet behandling, hvor håndværksmesteren blev frifundet.

Højesterets begrundelse for hjemvisningen var bl.a.: »Før skattekontrollovens § 13, stk. 1, blev ændret ved lov nr. 539 af 17. december 1971, fastsattes der i bestemmelsen straf for »den, der i svigagtig hensigt afgiver urigtige, ufuldstændige eller på anden måde vildledende oplysninger til brug ved afgørelsen af, om skattepligt påhviler ham selv eller en af ham repræsenteret person eller til brug ved skatteansættelsen eller skatteberegningen med hensyn til hans egen eller en af ham repræsenteret persons indkomst og formue«. Ved den nævnte lov ændredes bestemmelsen, således at straffehjemmelen nu omfatter »den, der med forsæt til at unddrage det offentlige skat, afgiver urigtige eller vildledende oplysninger til brug ved afgørelse af, om en person er undergivet skattepligt, eller til brug ved afgørelse af skatteansættelse

---

470. Jf. Ft 1971-72, tillæg A, spalte 122.

471. *UfR* 1989.128 H.

472. *TfS* 1990.52 V.

eller skatteberegning«. Det fremgår af forarbejderne til bestemmelsen (F.T. 1971/72 tillæg A spalte 119 ff.), at den ændrede formulering bl.a. indebar en udvidelse i forhold til den tidligere lov af den personkreds, der ville kunne pådrage sig strafansvar for skattesvig. Bestemmelsen ville således – foruden hustruer, der har indtægter og formue, som beskattes hos ægtefællen – omfatte personer, der optræder på andre personers vegne, typisk advokater og revisorer, samt personer, der er ansvarlige ledere af en »juridisk person«, for eksempel et aktieselskab. Det fremhæves desuden i forarbejderne, at den del af skattesvigsforbrydelsen, der angår oplysninger til brug ved ansættelsen af den skattepligtige indkomst og formue eller til brug ved skatteberegningen, typisk vil blive realiseret ved indgivelse af urigtig selvangivelse.

Skattekontrollovens § 13, stk. 1, har efter sin ordlyd – ligesom den tidligere bestemmelse – et gerningsindhold, der omfatter visse former for medvirken til andres skatteunddragelse. Efter det i forarbejderne anførte må de personer, der omfattes af bestemmelsen, have bistået umiddelbart ved afgivelsen af urigtige eller vildledende oplysninger til brug for ligningsmyndighederne, typisk ved udarbejdelse af en urigtig selvangivelse. Det må bero på en konkret vurdering, om og i hvilket omfang der med hjemmel i straffelovens § 23 kan ske en udvidelse af bestemmelsen til at gælde andre former for medvirken, og en sådan vurdering må også være afgørende for, om straffelovens § 289 kan bringes i anvendelse.

Medens tiltalte på grund af de omtalte omfaktureringer med rette i overensstemmelse med sin tilståelse er fundet skyldig i overtrædelse af momslovens § 17, stk. 1, finder Højesteret det efter det foran anførte og efter de sparsomme oplysninger i dommene og retsbogsudskrifterne, som må være lagt til grund for pådømmelsen, tvivlsomt, om han tillige ved omfaktureringerne har gjort sig skyldig i medvirken til skattesvig. Af samme grund og under hensyn til de foreliggende ufyldtestgørende oplysninger om forholdet mellem tiltalte og ... A/S, finder Højesteret heller ikke, at der har været tilstrækkeligt grundlag for i det omfang, hvori det er sket, at lægge hans tilståelse i sagens forhold A II, III og IV til grund for domfældelsen vedrørende disse forhold.«

I den genoptagne sag (hvor håndværksmesteren i mellemtiden havde trukket sin tilståelse tilbage!) begrundede Vestre Landsret sin frifindelse i to led. For det første fastslog landsretten, at det for håndværksmesteren »har stillet sig således, at formålet med den af [kunden] ønskede omfakturering var at gøre det muligt for [kunden] at besvige de selskaber, som ydelserne blev faktureret til, men at [håndværksmesteren] tillige har anset det for overvejende sandsynligt, at de omskrevne fakturaer ville indgå i selskabernes skatteregnskaber med unddragelse af skat til følge.« Derefter fortsattes under henvisning til Højesterets afgørelse om, at »der bør udvises betydelig varsomhed med i henhold

til straffelovens § 23 at udvide bestemmelsen i skattekontrollovens § 13, stk. 1, til at omfatte andre former for medvirken end dem, der er omfattet af bestemmelsen gerningsindhold« med følgende: »Ved vurderingen af, om det af T i forhold I, 1. udviste forhold således medfører strafansvar efter skattekontrollovens § 13, stk. 1, jf. straffelovens § 23, for medvirken til skattesvig, må landsretten lægge vægt på, dels at omfaktureringsformål, som det efter det ovenfor anførte har taget sig ud for T, ikke har været at muliggøre skattesvig, dels at forholdet ikke er begået umiddelbart i forbindelse med afgivelsen af oplysninger til brug for ligningsmyndighederne. Under disse omstændigheder findes der efter det i Højesterets dom anførte ikke grundlag for i dette forhold at domfælde T som medvirkende, og det tiltrædes derfor at T også i dette forhold er frifundet ved byrettens dom.«

Afgørelserne betød tilsammen et markant brud med hidtidig praksis, hvor man indtil da hyppigt havde dømt for medvirken til skattesvig ved udfærdigelsen af omfakturaer.⁴⁷³ I tiden derefter antog man i praksis, at det var udelukket at anvende straffelovens § 23 sammen med SKL § 13 – måske med undtagelse af en direkte anstifter.⁴⁷⁴

Man kan spørge, hvorfor det kunne gå så galt i dette tilfælde, at retspraksis endte med at blive i modstrid med forarbejderne, og at lovgiver små 10 år senere måtte »løse problemet«, de pågældende afgørelser havde skabt, ved at indsætte en (skulle man synes – overflødig) bestemmelse om, at medvirken til overtrædelse af SKL § 13, stk. 1, 1. pkt. også er strafbart i henhold til straffelovens § 23. Selvom der næppe er tvivl om, at det er i landsrettens efterfølgende afgørelse, det går helt galt,⁴⁷⁵ kan man undre sig over Højesterets tøven i relation til medvirkensbegrebet i relation til SKL § 13, stk. 1. Det eneste, der skete i 1971, var, at kredsen af ansvarssubjekter blev udvidet fra at være skatteyderen selv til også at være en række andre personer. Læser man gerningsindholdet, som det står, er der

---

473. Jf. Jan Pedersen, SR-skat i 1990.156 ff. (159).

474. Jf. Jan Pedersen a.st.

475. Især derved at landsretten fremlægger Højesterets dom, som om retten har udtalt, at man skulle »udvise betydelig varsomhed« med at anvende straffelovens § 23 ved siden af SKL § 13. Som det fremgår af det anførte fuldstændige citat, har Højesteret ikke givet udtryk for noget helt så firkantet. Det synes da også, som om landsretten næsten må modsige sig selv for at komme til frifindelsesresultatet, der heller ikke er begrundet på nogen anden måde end ved en henvisning til højesteretsafgørelsen.

intet i ordlyden, der giver associationer i retning af, at man vil afskære ansvar for medvirken af anden slags, end den der omfattes direkte af gerningsindholdet. En anden bestemmelse, der ligger tæt op ad SKL § 13, stk. 1, er straffelovens § 163, om at afgive urigtig erklæring i et retsforhold, der vedkommer det offentlige. Bortset fra at bestemmelsen er endnu bredere anvendelig end SKL § 13, stk. 1, synes der ikke at være nogen forskel – og næppe nogen vil anfægte anvendelsen af straffelovens § 23 ved siden heraf. Det er korrekt, at forarbejderne til 1971-loven omtalte udvidelsen i relation til »medvirkere« til skattesvig, men da man samtidig anførte, at § 23 fortsat skulle anvendes ved siden af SKL § 13, turde der ikke være nogen grund til at fortolke bestemmelsen, som sket ved landsrettens dom og næppe heller for Højesteret til i sine præmisser at betone, at det beroede på en konkret vurdering, »om« der med hjemmel i straffelovens § 23 kunne ske en udvidelse af bestemmelsen til også at omfatte andre former for medvirken.⁴⁷⁶

Ved en lovændring i 1999 blev der, som nævnt, indsat et 2. pkt i SKL § 13, stk. 1, hvorefter medvirkensbestemmelsen i straffelovens § 23 finder anvendelse. Der blev samtidig indsat en bestemmelse, der direkte rammer omfaktureringsituationen,⁴⁷⁷ så der er i dag ingen tvivl om, at medvirkensreglen gælder sammen med SKL § 13, stk. 1. Det er samtidig fremhævet i forarbejderne,⁴⁷⁸ at der ikke skal sluttes modsætningsvist ved de øvrige bestemmelser, og at der alene er tale om en præcisering⁴⁷⁹ af, at det almindelige medvirkensansvar er gældende.⁴⁸⁰

---

476. Jf. tilsvarende *Gorm Toftegaard Nielsen* i UfR 1998B.336 ff.

477. SKL § 13 B.

478. Bemærkningerne til lovforslag nr. L 229, Folketingsåret 1998/1999, § 1, nr. 5.

479. Når forarbejderne anvender udtrykket »præcisering« kan det dårligt forstås på anden måde, end at der enten har været tale om en »forkert« praksis, eller i hvert fald at retspraksis er blevet forstået og anvendt forkert.

480. En anden bestemmelse, hvor et tilsvarende problem kunne opstå, er forbudet mod insider-handel i værdipapirhandelslovens § 35, stk. 1, hvorefter »Køb, salg og tilskyndelse til køb eller salg af et værdipapir ...«. Også her fremgår af forarbejderne, at de almindelige medvirkensregler skal gælde ved siden af den direkte kriminalisering. Se således *Nis Jul Clausen & Lars Schjødt* i UfR 1999B.207 ff.

4.5.4 Lag om forbud mot juridiskt eller økonomiskt biträde i vissa fall

Fra Sverige skal nævnes Højesterets afgørelse i det såkaldte »*La Reine fallet*«,⁴⁸¹ hvor Højesteret for første og hidtil eneste gang anvendte »Lag om forbud mot yrkesmæssig rådgivning i vissa fall, mm.«, der for nyligt⁴⁸² er blevet afløst af »Lag om forbud mot juridiskt eller økonomiskt biträde i vissa fall«.

Det er i nærværende sammenhæng interessant, at man i Sverige, hvor reglerne om medvirken i deres indhold ligger tæt op ad de danske,⁴⁸³ i 1985 indførte en lov, der netop skulle ramme rådgivningsvirksomhed, der understøtter eller medforårsager en strafbar handling. Nøglebestemmelsen i loven er 2 §, medens 1 § angiver anvendelsesområdet:

»Inledande bestämmelse

1 § Med juridiskt eller økonomiskt biträde avses i denna lag yrkesmæssig rådgivning eller annat yrkesmässigt biträde som lämnas at någon annan och som är av juridiskt eller økonomiskt slag.

Ansvar

2 § Den som lämnar juridiskt eller økonomiskt biträde och därvid av grov oaktsomhet främjar en straffbelagd gärning, döms för vårdslös biträde till böter eller fängelse i högst två år. Straffet får dock inte sättas högre än vad som är föreskrivet för den gärning som främjats. (Innsat 2001: I ringa fall skall inte dömas till ansvar).

Första stycket gäller inte, om främjandet utgör medverkan till brott enligt 23 kap. brottsbalken. Det gäller inte heller, om enligt särskild föreskrift straff ej kan följa på medverkan till den gärning som har främjats.«

Af 1 § fremgår således, at ansvarssubjekter ikke blot er advokater og revisorer, men enhver, der erhvervsmæssigt rådgiver om juridiske og økonomiske forhold. Selve gerningsbeskrivelsen i 2 § er iøjnefal-

481. *NJA* 1995, s. 505.

482. Ved lov 2001:367 med ikrafttræden 1. juli 2001, samt en mindre ændring ved lov 2004:248 med ikrafttræden 1. juli 2004.

483. Se afsnit 2.4.5.2 ovenfor.

dende på 2 måder. For det første skal den medvirkende have »främjat« en straffbelagt gerning, altså medvirket til en konkret forbrydelse, helt i lighed med den almindelige medvirkensbestemmelse i BrB. For det andet, at grov uagtsomhed i *alle* tilfælde er tilstrækkeligt til pådragelse af strafansvar, også ved forbrydelser hvor der kræves forsæt af hovedmanden. I forarbejderne⁴⁸⁴ siges herom:

»Genom att straffbelägga även medverkan som sker av oaktsamhet markeras klart att samhället kräver att också de rådgivare som står utanför de redan befintliga kontrollsystemen måste vara försiktiga med att lämna råd som kan underlätta brottslig verksamhet.«

I den nævnte sag, *La Reine-sagen*, fandt Högsta Domstolen ved dom af 26. september 1995, at en advokat og hans medarbejder havde overtrådt 2 § ved i forbindelse med hovedmandens køb af »skalbolag« at skabe kontakt med sælgeren, at forhandle med sælgeren om aftalevilkår, at udforme salgsaftalen, at undertegne den og at give instruktion om overførselsmåder af midler. Der var også en generel udtalelse fra Højesterets side om, at loven skulle fortolkes indskrænkende (da det er en strafferetlig lov, som ifølge motiverne ikke skulle have et slet så omfattende anvendelsesområde, som ordvalget kunne indicere), og at man derfor kun kunne anvende den på rådgivning og sådan assistance, som indebar rådgivning (for at lægge luft til forarbejdernes bemærkninger om, at også almindelig assistance hørte under loven).⁴⁸⁵

Når henses til, at det i forarbejderne udtrykkeligt blev nævnt, at det var forholdsvist sjældent, at rådgivere blev dømt for medvirken til forbrydelser,⁴⁸⁶ og at der antoges at være behov for at kunne forhindre den useriøse del af rådgivningserhvervene, er det tanke-

484. Prop. 1984/85:90, s. 15.

485. Ordlyden af 1 § om anvendelsesområdet var i den oprindelige lov således: »Med rådgivningsverksamhet avses i denna lag en verksamhet där någon yrkesmässigt går andra tillhanda med råd eller annat biträde i juridiska eller ekonomiska angelägenheter.«

486. Prop. 1984/85:90, s. 13.

vækkende, at der i de første ca. 13 år af lovens eksistens⁴⁸⁷ alene har været prøvet tre sager ved domstolene. Af disse tre sager var den ene *La Reine-sagen*, der endte med domfældelse. Den anden sag endte med frifindelse ved *Helsingborgs Tingsrätts dom af 20. januar 1998*, idet den tiltalte rådgiver ikke fandtes at have handlet groft uagtsomt i forbindelse med afhændelse af aktier og tilbagedatering af en licensaftale. I den tredje afgørelse, *Stockholms Tingsrätts dom af 18. juni 1997*, var en advokat principalt tiltalt for medvirken til skyldnersvig i seks forhold, og i to af disse var han subsidiært tiltalt for overtrædelse af »rådgivningsloven« alt i forbindelse med assistance og rådgivning ved tømning af selskaber (»skalbolagsaffärer«).⁴⁸⁸

Denne lovens manglende succes førte til en anmodning om, at en udreder vurderede, hvorledes loven kunne gøres til et effektivt instrument i indsatsen mod økonomisk kriminalitet.⁴⁸⁹ Ændringer i forhold til den tidligere lov blev – på baggrund af udrederens anbefalinger – primært, at anvendelsesområdet i 1 § fik en ordlyd, der afspejlede at ikke blot rådgivning, men enhver form for juridisk eller økonomisk assistance skulle og kunne omfattes. Selve gerningsindholdet i 2 § er ikke ændret, men der er blandt andet sket en forlængelse af forbudstiden⁴⁹⁰ fra maksimalt fem år til maksimalt 10 år, ligesom forbud bliver en obligatorisk konsekvens, hvis en rådgiver i sin virksomhed dømmes for forhold, der falder ind under lovens anvendelsesområde (det vil sige i forbindelse med erhvervsmæssig juridisk eller økonomisk rådgivning), og som medfører straf af mere end 6 måneders fængsel.

---

487. Fra 1985 til afgivelsen af *SOU 1998:47*, hvorfra oplysningerne også om de to afgørelser fra henholdsvis Hålsingborg og Stockholm stammer.

488. Ifølge *Madeleine Leijonhufvud* er der ved skalbolagsaffärer tale om samme princip som i de danske selskabstømmersager, jf. Forhandlingerne ved det 35. nordiske Juristmøde, s. 494.

489. *SOU 1998:47*, side 255, hvor det i kommissoriet blandt andet hed: »När det gäller rådgivningslagen skall utredaren göra en allsidig översyn i syfte att göra lagen väsentligt effektivare.«

490. Loven giver udover straf i de i 2 § nævnte tilfælde mulighed for at forbyde en rådgiver at udøve rådgivning m.v. omfattet af loven. Ligesom gerningsbeskrivelsen har et stort overlap med de almindelige medvirkenregler, har forbudsmuligheden et væsentligt overlap med de almindelige regler om næringsforbud.

Det er imidlertid næppe sandsynligt, at anvendelsen af loven vil blive øget væsentligt på grund af de nu gennemførte ændringer.⁴⁹¹ At det forholder sig således skyldes blandt andet lovens egen subsidiaritetsklausul, hvorefter tiltale for medvirken til klientens forbrydelse går forud for tiltale efter »rådgivningsloven«, hvilket i praksis vil sige, at alle tilfælde af forsætlig medvirken fortsat vil blive behandlet efter reglerne i BrB i lighed med alle de sager, hvor klientens forbrydelse er strafbar også i uagtsom form, og hvor rådgiveren kun har handlet uagtsomt. De tilbageblevne sager er således de, hvor en rådgiver af uagtsomhed har medvirket til en strafbar handling, hvor uagtsomhed ikke er tilstrækkelig tilregnelser. Af denne restdel kan loven endvidere kun anvendes, hvor uagtsomheden må betegnes som grov. Udrederen udtrykte uagtsomhedskravet således:⁴⁹²

»... bör kravet på grov oaktsamhet i förevarande paragraf förstås så, att till straffbestämmelsens tillämpningsområde främst skall hänföras fall där rådgivaren förhållit sig i det närmaste likgiltigt inför risken att hans rådgivning får en brottsfrämjande effekt.«

Man kan selvsagt endnu ikke med sikkerhed afgøre, om lovændringen vil betyde en forøget anvendelse af loven, men selve indholdet i ændringerne tyder ikke på det. Hertil kommer, at en række af de faktorer, der har spillet ind for den manglende anvendelse af den hidtidige lov, fortsat vil eksistere eller dog skal søges ændret på andre måder end gennem ændringer af »rådgivningsloven.« En rundspørge til den svenske anklagemyndighed viste⁴⁹³ blandt de mulige forklaringer på den manglende anvendelse, loven have fået: manglende kendskab til loven, bevisproblemer, lille anvendelsesområde ved siden af de almindelige regler om medvirken, få anmeldelser af den slags forbrydelser og endelig, at de knappe res-

491. I *SOU 1998:47*, s. 190 f. anføres da også, at man ikke må have for høje forventninger til det, der kan opnås gennem (ændringer i) rådgivningsloven.

492. *SOU 1998:47*, s. 194. Efter først at have påpeget: »Vid bedömande av vad som kan anses utgöra ett normalt aktsamt beteende måste självfallet en utgångspunkt vara att rådgivarens uppgift primärt inte är att fungera som ett organ i rättsordningens tjänst utan att tillvarata och främja klientens intressen.«

493. Se nærmere *SOU 1998:47*, s. 186 f.

sourcer blev bedst anvendt på at efterforske og retsforfølge hovedmanden.⁴⁹⁴

4.6 Straffri medvirken

4.6.1 Indledning

I de foregående afsnit er det vist, hvorledes det strafbare medvirksområde omfatter en hvilken som helst – også tilsyneladende dagligdags – handling. Kun det modificerede kausalitetskrav og reglerne om *concursum necessarium* sætter tilsyneladende objektive grænser for strafansvaret for medvirken. Selv hvis det måtte antages, at det ville være en rimelig begrænsning at kræve forsæt ved *extranei* krænkelse af særlige pligtforhold m.v., er det potentielt strafbares område fortsat enormt.

I det indledende eksempel i kapitel 2, afsnit 2.2 omtaltes et bygemarked, hvor A indkøber en rulle tovværk til at binde sit offer med, ligesom han af sin ven V3 lejer en bil i dennes biludlejningsfirma. Disse to transaktioner er helt normale og foretages i de pågældende erhvervsvirksomheder som i det ydre upåfaldende handler. Den samfundsmæssige nytteværdi af udøvelsen af sådan lovlig erhvervsvirksomhed er høj, og man kan ikke generelt stille krav om, at f.eks. handlende kontrollerer, hvad deres kunder anvender de indkøbte varer til. Dette udgangspunkt er der antageligt enighed om, i hvert fald i anklagemyndighedens praksis.⁴⁹⁵ Da forbrydelsen i eksemplet ender med offerets død, og da uagtsomt manddrab er strafbart, indebærer det imidlertid, at også uagtsom medvirken til manddrab er omfattet af det strafbares område. For så vidt angår kassedamen i bygemarkedet, kan man imidlertid ret let lade hende ude af betragtning som potentielt medvirkende. Man kan næppe – selv uden yderligere konkrete oplysninger – statuere uagtsomhed i relation til § 241 fra hendes side ved en normal transaktion. Og end

---

494. Se også *Lars Bo Langsted* i Forhandlingerne ved det 35. nordiske Juristmøde, s. 494 om den manglende anvendelse af loven.

495. Jf. f.eks. *Gorm Toftegaard Nielsen* i *Håndhævelse af Miljølovgivning*, s. 83: »I bygemarkeder kan folk også købe f.eks. ting til elektriske installationer, der kun må foretages af autoriserede elektrikere. Ingen ville straffe bygemarkedet for medvirken til ulovlige installationer.«

ikke hvis A medens han handlede, havde spurgt, om rebet nu også var solidt nok til at holde en person bundet, ville man kunne nå frem til uagtsom medvirken til det senere drab.⁴⁹⁶ Dertil kan selv anvendelsen af et reb til at binde nogen med dække en flerhed ikke blot af forbrydelser, men også af lovlige handlinger. Det er antageligt også acceptabelt for kassedamen, hvis hun nogensinde blev delagtiggjort i overvejelserne, at hun var straffri på grund af manglende uagtsomhed og ikke på grund af en i det objektive retmæssig adfærd.

Vender man sig dernæst mod biludlejerer, er forholdet et andet. I det ydre foretager også han sig kun det, han normalt foretager sig i sin virksomhed – han udlejer en bil. I eksemplet fortæller A ham imidlertid om hele sin plan, således at udlejerer har forsæt i relation til såvel den brug, A vil gøre af bilen, som det forhold, at handlingskæden skal afsluttes med offerets død. Vi må her spørge: Gør det nogen forskel i strafværdigheden af udlejerer, at han i stedet for at låne A sin egen private bil til formålet, hvor der ikke ville være nogen tvivl om, at udlejerer i hvert fald teoretisk ville kunne straffes for medvirken, foretager en almindelig udlejning? Skal det forhold, at han ikke i det ydre foretager sig andet end en sædvanlig, erhvervsmæssig og helt lovlig handling, medføre straffrihed, hvis og når han har forsæt til medvirken? Der er næppe tvivl om det teoretiske udgangspunkt: Selv helt almindelige og dagligdags handlinger kan efter dansk ret medføre straf for medvirken. Spørgsmålet vil blive genoptaget efter en nærmere undersøgelse af forholdene for revisorers henholdsvis advokaters ansvar for medvirken.

Uanset helt almindelige og dagligdags handlinger kan straffes (herunder rådgivningshandling foretaget erhvervsmæssigt), er der påfaldende få straffesager mod rådgivere. Nogle af forklaringsmulighederne berøres i det følgende tilligemed henvisninger til, at det i udlandet forholder sig på samme måde. Men man kunne jo også spørge, hvor stort det faktiske problem er. Forholder det sig således, at rådgivere stort set aldrig medvirker til klienternes strafbare handlinger? Der findes ingen danske empiriske undersøgelser herom, men blot en henvisning til de allerede her i bind 2 gennem-

---

496. Se om uagtsomhedsvurderingen nærmere nedenfor i kapitel 5, afsnit 5.3.

gåede domme, sammenholdt f.eks. med de 14 afgørelser vedrørende rettighedsfrakendelse for advokater og revisorer, der nævnes i *Bet. 1379/1999*,⁴⁹⁷ viser et billede af en gruppe, der nok impliceres i strafbare forhold, men hvor det altovervejende flertal i hvert fald ikke forsætligt begår kriminalitet, hverken direkte eller i form af medvirken. Af kapitlet, der handler om forebyggelse i *bet. 1379/1999*,⁴⁹⁸ ses da også, at udvalget generelt finder rådgiveres tilstedeværelse mere kriminalitetshæmmende end kriminalitetsfremmende.

Heller ikke i Sverige er der lavet empiriske undersøgelser af spørgsmålet. Det forekommer således som en – også i forhold til det i øvrigt foreliggende svenske materiale – ganske uunderbygget påstand,⁴⁹⁹ når det i forbindelse med den seneste ændring af rådgivningsloven i *Lagutskottets betänkning*⁵⁰⁰ hed: »Rådgivningslagen syfter till att försvåra oseriös rådgivningsverksamhet som ofte är en förutsättning för ekonomiskt brottslighet«.

Da de mekanismer, der virker hæmmende på potentielle anmeldere, politi og anklagemyndighed, må antages i højere eller mindre grad at være udtryk for realiteter, sammenholdt med mængden af eksisterende praksis, må det dog være forsvarligt at gå ud fra, at der ikke så sjældent forekommer (potentielt) strafbar adfærd fra rådgiveres side. Dette er imidlertid ikke det samme som at gå ud fra, at der så også i samme omfang er tale om, at rådgivernes adfærd er »forudsætninger for økonomisk kriminalitet«. En antageligt ikke ubetydelig del af det potentielle strafansvar vil således være baseret på uagtsomhed i relation til almindelige klienters adfærd. Hvortil kommer, at det er et ikke uset fænomen, at økonomisk kriminelle

---

497. Se s. 51 ff.

498. A.st. s. 27 ff.

499. I den forudgående udredning (*SOU 1998:47*) refereres ganske enkelt til, at der (udvalget bekendt) ikke findes empirisk forskning om spørgsmålet, jf. s. 188. Umiddelbart inden var Departementschefen blevet citeret for i forbindelse med rådgivningslovens tilblivelse (1984/85) at have sagt: »... att man redan hade underlag för att konstatera att den ekonomiske brottsligheten i allt fall till en inte obetydelig del var beroende av oseriösa rådgivera« (a.st. s. 187). Også dengang var det uden empirisk grundlag.

500. 2000/01:LU21.

anvender (godtroende) rådgivere som legitimation for deres handlingers bonitet og legalitet.⁵⁰¹

4.6.2 Særligt om revisorer

Det er klart, at en revisor, der rådgiver og assisterer sine klienter blandt andet inden for skatteområdet, risikerer at pådrage sig et strafansvar. Der er imidlertid, som tidligere nævnt, ikke mange sager, hvor der faktisk rejses tiltale og sker domfældelse mod revisorer i straffesager. Størsteparten af sagerne, er, som gennemgangen ovenfor har illustreret, sager, hvor revisors medvirken har været af stor betydning for den begåede kriminalitet, og hvor revisor har været så dybt involveret i de strafbare aktiviteter, at der som altovervejende hovedregel har været tale om forsætligt eller dog groft uagtsomt forhold.⁵⁰²

De bevæggrunde, der kan ligge bag en tilbageholdenhed som anført, kunne være sådanne som nævnt i en redegørelse fra det daværende Tolldirektorat om dettes principielle opfattelse af medvirkensansvaret for revisorer inden for afgiftsområdet. Det fremgår heraf, at et medvirkensansvar over for revisorerne ville medføre uoverskuelige vanskeligheder, hvorfor man af administrative grunde bør opretholde det fulde ansvar over for de registrerede virksomheder, ligesom den økonomiske fordel af afgiftsunddragelserne tilfalder klienterne og ikke deres revisor, hvorfor en rimelighedsbetragtning også bør føre til en fastholdelse af det fulde ansvar for klienterne.⁵⁰³

501. *Jf. også Bet. 1379/1999*, s. 32 f.

502. Se tillige *Jan Pedersen: Skatte- og afgiftsstrafferet*, der s. 125 mener at kunne konkludere, at »Højesteret vil undergive rådgiverne en forsigtig bedømmelse, således at alene anstiftelser og klare tilfælde af strafbare medvirkensforhold udløser ansvar.« Jeg er, som nævnt, enig med Jan Pedersen i konklusionen, men finder ikke, at denne kan støttes, som det sker a.st. blot ved en henvisning til *UfR 1986.662 H*, heller ikke selvom konklusionen formuleres forsigtigt: »kan det måske antages«. Se tillige *Torben Feddersen & Karsten Hjorth i AÅ 1986*, s. 41 f.: *Straffesager mod revisorer*, der alene vedrører klientforhold, optræder ikke hyppigt. *Vagn Greve* anfører i *UfR 1997B.229*, at afgørelsen i *UfR 1989.128 H* (heller) ikke kan bære en konklusion om, at medvirken inden for fiskalstrafferetten generelt er indskrænket i forhold til den almindelige medvirkenslære.

503. Opfattelsen er gengivet i Utrykt *Vestre Landsrets dom af 9. oktober 1974* (5. afd., 2096/74) og er tillige gengivet hos *Jan Pedersen i Skatte- og afgiftsstrafferet*, s. 126, note 39.

Det er tankevækkende, at den anførte tilbageholdenhed ikke blot ses ved »indgangen« til sagen, men også selvom det forud for domfældelsen af klienten, ligger klart at revisor har tilsidesat sine pligter.

Se således *Retten i Slagelses dom af 15. maj 2001*⁵⁰⁴, hvor skatteyder havde tilsendt alt materiale til sin revisor til brug for dennes udarbejdelse af klientens selvangivelse, hvori der ikke var oplyst om skattepligtig aktieavance. Klienten mente at revisor klarede det hele og ville bede om yderligere materiale, hvis han havde brug for det. Revisor sagde, at han ikke havde medtaget aktieavancen, idet der ikke i sagen lå papirer, der oplyste om aktiehandler. Han havde dog depotoversigten fra banken, men sammenholdt ikke denne med tidligere års depotoversigt.

På forsvarets begæring blev der indhentet et responsum fra Foreningen af Registrerede Revisorer. Af responsummet fremgik, at revisor havde handlet i strid med god revisorskik ved ikke at sammenholde ultimooversigten på værdipapirer med sidste års ultimooversigt.

Anklagemyndigheden udvidede ikke tiltalen til også at omfatte revisor, og retsformanden afskar vidneførsel om skattevæsenets overvejelser med henblik på eventuelt at sigte revisor. Til gengæld frifandt retten klienten, idet denne ikke fandtes at have handlet groft, men alene simpelt uagtsomt.

Også i *tysk ret* forekommer det overordentligt sjældent – ja så sjældent, at det i retslitteraturen fremhæves som en *mulighed* – at revisorer (og andre rådgivere) straffes for medvirken til deres klienters strafbar handlinger. Dette skyldes ikke alene, at der efter tysk ret kræves forsæt for at kunne straffe for medvirken,⁵⁰⁵ men også en ulyst til at straffe handlinger, der ligger inden for det sædvanligt erhvervsmæssige. Som det udtrykkes af *Klaus Tiedemann*⁵⁰⁶: »Zutreffend [und besser als die Vorsatzlösung] dürfte es sein, das Handeln im Rahmen der Berufsordnung als Rechtfertigungsgrund anzuerkennen, soweit es nicht um offensichtlich Strafbarkeit der Haupttat geht.«

I de *nordiske lande* har Danmark, Island og Sverige generelle reg-

---

504. Rettens SS96/01. Afgørelsen er tillige omtalt af *Nils Hansen* i SR-Skat 2002.215 (221), som dom nr. 12.

505. Jf. ovenfor kapitel 2, afsnit 2.4.3.

506. I Kommentar zum GmbH-Strafrecht, s. 60.

ler om medvirken, hvor der i Norge i stedet er indsat særlige medvirkensbestemmelser, hvor sådanne skal gælde.⁵⁰⁷ Ser man specielt på revisorer, er det endvidere således, at der ikke i Norge og Sverige findes regler, der modsvarer den danske straffelovs §§ 155-157.⁵⁰⁸ Disse retlige »begrænsninger« kunne betyde, at man i de pågældende lande i stedet ville anvende de særlige straffebestemmelser for revisorer, der findes i revisor- og selskabslovene. Dette er imidlertid ikke tilfældet. Såvel *Ole Andreas Baalsrud*⁵⁰⁹ som *Hans Cordt-Hansen*⁵¹⁰ nævner udtrykkeligt, at der ikke findes norsk retspraksis om revisorers strafansvar for overtrædelse af revisorloven eller af selskabslovgivningen. *Morten Eriksen* og *Roy Kristensen*⁵¹¹ nævner, at revisor kan straffes for medvirken til overtrædelse af bogføringsloven, men anfører alene dette som en mulighed og henviser ikke til retspraksis. Endelig må *Erling Johannes Husabø*⁵¹² ty til Danmark og dansk ret for at finde eksempler på tiltalerejsning mod revisorer for medvirken til skattesvig.

For *Sveriges* vedkommende henviser *Krister Moberg*⁵¹³ i sit afsnit om revisors strafansvar, primært til praksis i kommerskollegiet, der havde myndighed til at fratage revisor beskikkelsen. Han nævner dog også, at der har været egentlige straffesager om autoriserede

---

507. Se nærmere kapitel 2, afsnit 2.4 ovenfor.

508. Se således *bet. Nord 1992:18* Revisorn och ekonomisk Brottslighet, s. 96, hvor arbejdsgruppen anbefaler indførelse af tilsvarende muligheder i de øvrige lande (s. 97).

509. Revisors straffansvar etter aksjeloven, s. 353: »Relevant retspraksis angående revisors straffansvar finnes ikke. Det har f.eks. ikke lyktes meg å spore opp noen rettsavgjørelse som konkretiserer normen god revisjonsskikk.«

510. Revisorloven, s. 246: »Det kan virke både overveldende og skremmende med alle disse straffebestemmelser hvor både omfanget av de handlinger som rammes og selve strafferammene er relativt vide. Trøsten får være at straffebestemmelsene sjelden eller aldri har vært brukt mot revisor. Det er ingen retspraksis som kan gi holdepunkter for fortolkningen av disse bestemmelser.«

511. Bokføringsfeil og uriktige vurderinger i forbindelse med årsoppgjøret, s. 78 f.

512. I Straffansvarets periferi, s. 151.

513. Bolagsrevisorn, s. 187 ff. Forfatteren fremhæver dog samme sted, at der hverken i de dagældende aktieselskabslove eller regnskabslove fandtes straffebestemmelser om mangelfuld eller urigtig revision.

Se tilsvarende *Madeleine Löfmarck: Galdenårsbrotten* (1982), s. 306: »Frågan om straffrättsligt ansvar överhuvud taget för revisorer är, trots dess praktiske betydelse och trots att revisorernas ställning på senara tid uppmärksamrats i lagstiftningsarbetet, föga klarlagd. Belysande motivuttalanden och rättsfall saknas i stor utsträckning.«

revisorers (medvirken til) skattesvig, og at han har fundet »ett tiotal« sager i kommerskollegiet, der var blevet initieret af sådanne straffesager.⁵¹⁴

4.6.3 Særligt om advokater

Har en advokat tilrådet sin klient at bringe genstande i kreditorly, har advokaten afgivet urigtig erklæring, eller eventuelt skrevet under til vitterlighed uden at have kendskab til det, han dermed attesterer, er de relevante bestemmelser klart overtrådt, og der kan (til lige) være tale om medvirkenshandlinger i henhold til straffelovens § 23.

Det bemærkelsesværdige er, at der forekommer så få tilfælde, hvor advokater tiltales og dømmes for deres rådgivning. Dette kan naturligvis skyldes, at det stort set aldrig forekommer, at advokater ved deres rådgivning vildleder klienterne til at foretage strafbare handlinger, eller samarbejder med klienterne derom. Det er indlysende, at noget sådant er undtagelser, men ser man f.eks. på antallet af afgørelser, hvor advokater forgriber sig på klientmidler eller selv begår anden kriminalitet, forekommer advokatstandens medlemmer ikke så fjerne fra folk, som de er flest. At der er tale om bemærkelsesværdigt få sager, illustreres også af de sager, hvor personer findes skyldige, men hvor der tilsyneladende ikke har været rejst tiltale mod disse personers rådgivere, uagtet sagsbeskrivelsen og klienternes forklaringer kunne tyde på en ikke ringe involvering i den begåede overtrædelse.⁵¹⁵

En sådan tilbageholdenhed fra anklagemyndighedens side i tilfælde, hvor en advokat objektivt medvirker til sin klients forbrydelse, illustreres af *Gorm Toftegaard Nielsen*⁵¹⁶ i forbindelse med sager om skyldnersvig, hvor en hyppigt påberåbt undskyldningsgrund fra den tiltaltes side er, at han ikke var klar over, at de effekter, han f.eks. har solgt, var omfattet af en panteret. Som *Gorm Toftegaard Nielsen* anfører,⁵¹⁷ kan en sådan opfattelse f.eks. have støtte i det

---

514. A.st. s. 188.

515. Se også ovenfor i afsnit 4.6.1 om de generelle forklaringsmuligheder, der naturligvis også i høj grad gælder for advokater.

516. I *Juristen* 1984.113 ff.

517. A.st. s. 124.

forhold, at vaskemaskiner og andre hårde hvidevarer meget ofte i skøder og slutsedler med videre behandles som særlige effekter, der kan eller ikke kan medfølge den faste ejendom. Han henviser endvidere til en afgørelse fra Vestre Landsret,⁵¹⁸ hvor den tiltalte gård-ejer havde solgt sin besætning efter råd fra sin bank, sin advokat og landboforeningens revisor for at få saneret sin økonomi (uagtet det klart af vilkårene for det pågældende DLR-lån fremgik, at afklædning for besætning medførte øjeblikkeligt forfald, ligesom det fremgik af pantebrevet, at besætningen var omfattet af DLRs pant). Gård-ejeren var blevet frifundet i byretten under henvisning til den modtagne rådgivning, men dømmes af landsretten, der fandt det ubetænkeligt at fastslå, at det må have stået tiltalte klart, at DLRs pant også omfattede besætningen. Som *Gorm Toftegaard Nielsen* fremhæver,⁵¹⁹ må det så meget desto mere lægges til grund, at bank, advokat og revisor har været klar over dette forhold, og at det derfor er vanskeligt at forstå, at anklagemyndigheden brugte ressourcer på at påanke den frifindende dom af gårdejeren i stedet for at undersøge muligheden af tiltalerejsning mod de nævnte rådgivere.

I afgørelsen *UfR 1993.538 V* fornemmer man da også næsten rettens frustration over ikke at have advokaten på anklagebænken sammen med klienten:

En klient havde som køber skrevet under på en udateret fotokopi af et tidligere udfærdiget skøde, der bar sælgers underskrift. Klienten havde oprindeligt nægtet at underskrive, men da sælger efterfølgende meddelte, at han anså sig for frigjort fra aftalen, henvendte klienten sig til en advokat. Advokaten blev bibragt den opfattelse, at der var tale om det originale skøde. Klienten, der forinden havde forsynet skødet med dato ud for sin egen underskrift, overtalte advokaten til ovenover købers (klientens egen) underskrift at indføre: »som køber med forbehold for overtagelse af momsreguleringsforpligtelsen«, og derefter fik advokaten 2 sekretærer til at underskrive vitterlighedspåtegningerne på skødet. Skødet blev herefter fremsendt til tinglysning.

Sagen var alene rejst som en dokumentfalsk sag mod klienten, der imidlertid blev frifundet for dette, idet landsretten ikke fandt, at der

518. Utrykt *Vestre Landsrets dom af 9. juni 1983* (4. afd. nr. S 704/1983).

519. A.st. s. 125. Det sker dog helt undtagelsesvis, at også f.eks. advokaten inddrages i straffesagen i en sådan situation. Se f.eks. Utrykt *Brædstrup rets dom af 15. april 1985*, som gengivet ovenfor i kapitel 3, afsnit 3.7 og tillige omtalt nedenfor i kapitel 8.

var givet dokumentet et indhold, der ikke hidrørte fra sælgeren. Der var rejst subsidiær tiltale for overtrædelse af straffelovens § 174, hvilken bestemmelse klienten ligeledes blev frifundet for med følgende begrundelse:

»Efter tinglysningens § 10, stk. 2, kræves det ved tinglysning af skøder og pantebreve, at udstederens underskrift er bekræftet af en advokat eller to andre vitterlighedsvidner, og at vidnerne udtrykkelig skal bevidne underskriftens ægthed, dateringens rigtighed og udstederens myndighed. Et vitterlighedsvidne, som i en vitterlighedspåtegning giver urigtige oplysninger eller bevidner noget vedkommende ikke har kendskab til, vil kunne drages til ansvar efter straffelovens § 163. Herigennem skulle det i tilstrækkelig grad være sikret, at det er de originale dokumenter og ikke fotokopier, som anmeldes til tinglysning, og det findes betænkeligt at anse det forhold, at en fotokopi og ikke det originale dokument anmeldes til tinglysning, for omfattet af straffelovens § 174.«

Landsretten havde indledningsvis i dommen anført, at det for landsretten var oplyst »at der ikke er rejst tiltale mod advokat B eller dennes sekretær i forbindelse med vitterlighedspåtegningen på skødet«, og af advokatens vidneforklaring i sagen fremgik, »at han anså det for forsvarligt, at lade sine sekretærer underskrive vitterlighedspåtegningen, selvom de ikke kendte sælgeren eller havde overværet dennes underskrivelse af skødet.«

Det er næppe muligt tydeligere for en domstol end i ovennævnte dom at anføre, at den gerne havde set yderligere tiltalerejsning. Det er naturligvis ikke muligt ud fra dommen at vurdere, hvorfor der ikke var rejst tiltale mod advokaten og (evt. tillige) dennes sekretærer, og der er intet i faktum, der indicerer nogen forklaring herpå.

Advokaten blev imidlertid af sælgerens advokat indklaget for Advokatnævnet,⁵²⁰ der ikendte advokaten en bøde på 50.000 kr.⁵²¹ med følgende begrundelse: »Nævnet finder, at indklagede *ved* under de foreliggende omstændigheder og uden samtykke fra klageren at have benyttet det af klageren udfærdigede skøde, *ved* at lade sælgerens underskrift vitterlighedspåtegne uden kendskab til om-

---

520. Advokatnævnskendelse af 18. maj 1994 -j.nr. 41-209-91-55 (Advokaten 1994, k. 15).

521. En så stor bøde var og er et særsyn ved Advokatnævnet. I 1994, hvor kendelsen er afsagt, blev der ikendt 147 bøder ved nævnet. Om disses størrelse hedder det i nævnets årsberetning for 1994, s. 12: »De idømte bøder har typisk ligge[t] på 1.500-5.000 kr., men har navnlig i gentagelsestilfælde, været noget højere, eksempelvis 10.000 kr.

stændighederne ved afgivelsen af sælgers underskrift, og *ved* at have anmeldt skødet til tinglysning som endelig adkomst, groft har tilsidesat god advokatskik.«

Det fremgik i øvrigt af kendelsen, at der havde været indledt strafferetlig efterforskning mod såvel klienten som advokaten, men at statsadvokaten havde besluttet at opgive tiltale mod advokaten.

Som det var tilfældet med revisorer fornemmes en ikke ubetydelig modvilje mod at rejste tiltale mod advokater for medvirken til deres klienters forbrydelser, eller i det hele taget hvor advokaten har passet sit arbejde på sædvanlig vis, men derved har overskredet det tilladtes grænser. I afsnit 4.6.2 er der henvist til en skrivelse fra det daværende Tolddirektorat, hvor det blandt andet fremhævedes, at udbyttet tilkom klienten, og at det ganske enkelt forekom mindre rimeligt at straffe revisor. Blandt andet i relation til advokater kunne det generelt tilføjes, at den givne handle- eller undladelsespligt som advokaten i en strafferetlig sag om rådgiveransvar medvirker til at overtræde, jo som oftest er rettet mod klienten, der mere eller mindre håndgribeligt udpeges som pligtsubjektet. Man skal antageligt op i en vis grovhed i advokatens adfærd eller forbrydelsens udførelse, førend der rejses tiltale mod den enkelte advokat.

Det er da også karakteristisk, at der i samtlige ovennævnte afgørelser er tale om at advokaten har handlet forsætligt. Denne tendens understreges af, at der for advokaters vedkommende ind imellem rejses tiltale for overtrædelse af straffelovens § 155, men næsten aldrig for overtrædelse af § 157, der bl.a. vedrører groft uagtsom eller oftere gentagen pligtforsømmelse.⁵²²

Der er specielt inden for området af straffelovens § 157 en ikke uvæsentlig forskel i anvendeshyppigheden over for henholdsvis advokater og revisorer. Dette på trods af, at § 157 efter sin ordlyd er velegnet til at »samle op« på en række af de tilfælde, hvor det måske ikke er muligt at føre et nødvendigt vidne, eller hvor der i det hele taget er problemer med at godtgøre den tiltaltes forsæt. Anvender man *Nordisk Fjer sagen*⁵²³ som eksempel, er det klart, at revisorerne objektivt medvirkede til det bedrag direktørerne blev dømt for at

522. Jf. nærmere kapitel 6 nedenfor.

523. Se afsnit 4.3 ovenfor.

begå ved hjælp af de kunstigt oppustede regnskaber. Da bedrageri (i hvert fald efter den almindelige bedrageribestemmelse) kræver forsæt, hvilket revisorerne ikke opfyldte – eller i hvert fald ikke kunne bevises at opfylde – »faldt« anklagemyndigheden i stedet »ned« i straffelovens § 157.

Forestillede man sig en advokat rådgive eller assistere Nordisk Fjer ved dokumentudarbejdelser med videre, ville man let kunne forestille sig en parallelsituation, hvor en mulig straffehjemmel over for advokaten ville være straffelovens § 157: han havde måske ikke forsæt til bedrageriet, men han burde have indset, at ... osv.

Når anklagemyndigheden næsten aldrig benytter dette alternativ til en påtaleopgivelse kunne det hænge sammen med, at der for revisorer findes en lang række nedskrevne handlepligter og konkretiserede adfærdsanvisninger i og med offentligtretlige regler, revisionsstandarder m.v., hvor dommeren kan læse, hvorledes en revisor burde have ageret i en tilsvarende situation. Som oftest vil revisors responsumudvalg tillige blive inddraget i sagen med den rolle at udlægge de konkrete anvisninger for retten (eller parterne).

For advokater findes der imidlertid stort set ingen nedskrevne handlenormer om, hvorledes han eller hun bør agere i normalsituationer. Der findes alene de advokatetiske regler, der i meget vidt omfang rummer abstrakte beskrivelser af advokaters idealadfærd. Det er nok muligt at adspørge Advokatrådets responsumudvalg, men dette vil selv skulle »opfinde« beskrivelsen af de dadelværdige handlinger.

Man er således i en situation, hvor man hos advokaterne ikke kan udfylde uagtsomhedsbegrebet (i straffelovens § 157) med (andre) nedskrevne regler, hvilket derimod i meget vidt omfang er muligt hos revisorerne.⁵²⁴

Denne forskel mellem behandlingen af de to nævnte erhverv i strafferetlig henseende bliver særligt markant, hvis den sammenhol-

---

524. Aspektet med manglende eksterne normer at måle rådgiverens adfærd med nævnes som et særligt problem i *SOU 1998:47*, s. 193 f. Problemet for udrederne synes imidlertid at være størst, hvis den situation skulle opstå, at en rådgivers adfærd fandtes stemmende med reglerne for god advokatskik, men samtidig fandtes i strid med rådgivningsloven. Det anbefales derfor, at anklagemyndigheden altid indhenter responsum, når der opstår spørgsmål om strafansvar. (a.st. s. 194).

des med den forskel, der i relation til erstatningsager er fundet mellem advokat- og revisorerhvervet. Som det fremgik af bind 1, kapitel 3, var der en markant *overhyppighed* af domfældelser af advokater sammenlignet med f.eks. revisorer. I bind 3 vil denne tilsyneladende uoverensstemmelse blive vurderet nærmere, men der bør allerede her fremhæves, at en væsentlig forskel imellem disse to modsatrettede tendenser er, at hvor den strafferetlige »milde« behandling foregår ved anklagemyndigheden, sker den »strange« erstatningsretlige behandling ved domstolene. Disse får således kun meget sjældent lejlighed til at vurdere rådgivnings-straffesager eller andre strafferetlige pligtforsømmelsessager mod advokater.

Vender man blikket mod *Tyskland*, opdager man, at der i relation til eet bestemt område af advokaters strafansvar foreligger en – emnet taget i betragtning – overvældende mængde litteratur. Dette emne er samtidig et emne, der hidtil har været nærmest upåagtet i skandinavisk litteratur:⁵²⁵ Kan en advokat, der giver sin klient oplysning om gældende ret, pådrage sig et strafferetligt medvirkenansvar, hvis klienten begår den forbrydelse, han har modtaget rådgivningen om?

Den afgørelse, der oprindeligt afstedkom den megen opmærksomhed og debat i Tyskland, blev afsagt den 17. november 1904 af Reichsgericht:⁵²⁶ En hustru til og en søn af en person, der sad i

---

525. Første gang beskrevet her med en vis detaljeringsgrad af *Lars Bo Langsted* i *Juristen* 1998.171 ff. i en artikel baseret på et foredrag afholdt i Juridisk Forening i København d. 24. november 1997. Efter foredraget sagde een af mine tidligere kolleger, der var tilknyttet anklagemyndigheden, at foredraget såmænd havde været udmærket, men at mine afsluttende eksempler (om netop advokatens rådgivning om gældende ret) ikke var specielt vanskelige, og at de i øvrigt savnede praktisk relevans.

Spørgsmålet er nu også berørt af *Erling Johannes Husabø*, der i *Straffansvarets periferi* (1999), s. 151-155, imidlertid lader sig lokke lidt på afveje af *Nils Nygaard's* beskrivelse af det erstatningsretlige ansvar for advokater, se nærmere herom nedenfor i afsnit 4.5.4.

Tidligere havde spørgsmålet været berørt kort i forarbejderne til den svenske Rådgivningslov (*prop. 1984/85:90*, s. 36) og gentaget i *SOU 1998:47*, s. 179, hvor det hedder: »Rena upplysningar om gällande rätt måste, enligt vad departementschefen vidare anförde, alltid anses tillåtna. Om rådgivaren samtidigt pekar på olika möjligheter att undgå myndigheternas kontroll, skulle förfarandet däremot i allmänheten vara att bedöma som grovt oaktsamt, om inte uppsåtlig medverkan föreligger ...«.

526. *RGSt 37,321*, tillige offentliggjort i *DJZ 1905,155*.

fængsel, havde opsøgt en advokat for at høre, om det var strafbart at hjælpe personen til flugt. Advokaten havde først forsøgt at tale dem fra forehavendet, men da det gik op for ham, at de var fast besluttet på at gennemføre deres forehavende, »hat er als Rechtsbeistand geglaubt, der Ehefrau B. seinen Rat nicht vorenthalten zu sollen«. Han havde derfor oplyst, at det ville være strafrit at bistå ved flugten. Derved havde han imidlertid overset, at det var strafbart at medvirke til en fangeflugt. Gennem sin oplysning om at det var strafrit, havde han, hvilket han var klar over, bestyrket hustruen og sønnen i deres forehavende, som de da også senere gennemførte. Landgericht dømte hustruen og sønnen for medhjælp til fangeflugt og advokaten for medvirken hertil, hvilken afgørelse for advokatens vedkommende imidlertid blev ophævet af Reichsgericht og sendt til fornyet behandling i underinstansen. Baggrunden for ophævelsen var ikke, at de sædvanlige objektive krav ikke var opfyldt, og heller ikke at advokaten ikke havde handlet med det fornødne forsæt, således som dette normalt forstås, men derimod at hans »Bewußtsein« ikke var rettet imod at bistå klienten i dennes forbrydelse, men alene at leve op til sine erhvervmæssige pligter som advokat. Da Landgericht ikke havde vurderet dette spørgsmål, blev sagen, som nævnt, sendt til fornyet behandling.⁵²⁷

Det af Reichsgericht her indførte begreb »Bewußtsein« som en del af forsætskravet⁵²⁸ – i hvert fald til en advokat, der som led i sit arbejde bistår med en klientens forbrydelse – blev diskuteret i teorien, hvor nogle bifaldt afgørelsen, men andre simpelthen regnede den for en enlig svale.⁵²⁹

---

527. Det siges i afgørelsen. (s. 323 f). »Will der Anwalt – auf berufsmäßige Gutachten anderer Zweige wird dieselbe Erwägung zutreffen – nichts weiter tun, als seinen berufs- und pflichtmäßigen Rat (d.h. Belehrung) erteilen, ist ihm dabei bekannt, daß sein Gutachten zur Begehung eines Delikts führt, ... hat jedoch sein Wille mit dieser Folge seiner rechtlichen Begutachtung oder Ratserteilung nichts zu schaffen, so kann von einer wissentlichen Beihülfe nicht die Rede sein. Geht aber seine Geistes- und Willenstätigkeit nicht nur darauf hin, in der Ratserteilung seinen Beruf zu erfüllen, sondern auch durch die berufsmäßige Ratserteilung die Ausführung einer Straftat zu fördern, dann – und nur dann – liegt Beihülfe im Sinne des Strafgesetzes vor.«

528. Men som havende en anden betydning end »Wissen« eller »Kenntnis«, jf. *Jochen Mallison: Rechtsauskunft als strafbare Teilnahme*, s. 78.

529. Se *Jochen Mallison: Rechtsauskunft als strafbare Teilnahme*, s. 84 ff. for henvisninger og opsummering af litteraturen indtil 1979.

Siden begyndelsen af 1980'erne⁵³⁰ har der imidlertid i teorien været enighed om, at der er et straffrit område for den advokat, der yder »retsoplysning« eller rådgiver om en given retsstilling,⁵³¹ også selvom advokaten er klar over, at han derved understøtter en given forbrydelse. Begrundelsen for dette straffri område søges dels i bestemmelsen i BRAO § 3⁵³²: »Der Rechtsanwalt ist der berufene unabhängige Berater und Vertreter in allen Rechtsangelegenheiten«. dels i et retsstatsprincip, der giver en særlig forfatningsretligt begrundet straffrihedsgrund.⁵³³

Også i nyere teori er der tilslutning til, at der eksisterer et generelt straffrit område af en eller anden art, men der er usikkerhed om såvel begrundelserne herfor som rækkevidden heraf. De fleste forfattere finder begrundelsen i de pligter og den regulering, der findes i det enkelte erhverv eller i det forhold i sig selv, at der er tale om en bistand i form af udførelse af en »sædvanlig« erhvervsmæssig handling,⁵³⁴ men rækkevidden er der ikke enighed om. Således mener f.eks. *Klaus Volk*⁵³⁵, at den advokat (eller notar), der anser det for muligt, at hans klient vil realisere en strafbar handling, ikke kan straffes for medvirken hertil, selvom han yder juridisk rådgivning

530. Foranlediget af OLG Düsseldorf, Beschl. af 6. september 1983, (*NstZ* 1984.29), der med en begrundelse nærmest identisk med den i *RGSt* 37.321 anvendte, frifandt en advokat, der (fejlagtigt) havde meddelt et firma, at der ikke var nogen retlige problemer forbundet med at udsende en reklametryksag med en afbildning af en 100 DM-seddel.

531. *Stefan Rogat*: Die Zurechnung bei der Beihilfe, s. 202 f. foretager sondringen således: »Unter Beratung wird hier ... eine Tätigkeit verstanden, bei der der Rechtsanwalt dem Ratsuchenden nicht nur die Rechtslage schildert, sondern darüber hinaus ein bestimmtes Verhalten empfiehlt.«

532. Jf. *Stefan Rogat*: Die Zurechnung bei der Beihilfe, s. 179 ff. og *Monika Wolff-Reske*: Berufsbedingtes Verhalten als Problem Mittelbarer Erfolgsverursachung, der s. 80 kalder dette argument, det mest overbevisende. Hun tager imidlertid også *Jochen Mallison* til indtægt for dette synspunkt, hvorved hun undlader at kommentere, at han nok nævner BRAO som en mulig begrundelse for straffriheden (især s. 102 – 104), men argumenterer mindst lige så stærkt (og mere helhjertet?) for den forfatningsretlige begrundelse (s. 108-136).

533. Jf. således *Jochen Mallison*: Rechtsauskunft als strafbare Teilnahme, s. 136.

534. Se især *Monika Wolff-Reske*: Berufsbedingtes Verhalten als Problem Mittelbarer Erfolgsverursachung, der behandler området af en eventuel straffrihedsgrund også ud over advokat- og notar erhvervene. Om denne brede anvendelse af straffrihedsområdet, se nærmere i bind 3.

535. *Betriebs-Berater* 1987.139 ff.

og endda yder assistance i forbindelse hermed. Anser advokaten (eller notaren) det imidlertid for sikkert, at en strafbar handling vil blive resultatet af hans bistand, er der ingen straffrihed at finde, medmindre han indskrænker sig til at give oplysning om en given retstilstand (»Rechtsauskunft«).

Uanset uenigheden i teorien om begrundelsen for det straffri område har retspraksis i en lige (om end stiptet) linie fastholdt ikke blot, at der var et straffrit område, men også – tilsyneladende uberørt af teoriens kritik⁵³⁶ – hvorledes man vurderer, om advokaten var inden for eller uden for dette område. Senest er det blevet udtrykt således af Bundesgerichtshof:⁵³⁷ »Das Bewußtsein und der Wille eines Rechtsanwalts sind bei Erteilung eines Rechtsrats in der Regel darauf gerichtet, pflichtgemäß Rat zu erteilen, und nicht darauf, eine Straftat zu Fördern.«

Det har endvidere været diskuteret i teorien, hvorvidt det straffri område alene gjaldt for den »korrekte« juridiske oplysning, eller om det tillige gjaldt, hvor advokaten konkret har givet forkert råd. Der er blandt teoretikerne enighed om, at det standsretlige argument er stærkest, hvor rådgivningen er korrekt: det er dog sådan rådgivning, lovgiver normalt kræver af advokaten. Da samtlige foreliggende afgørelser imidlertid vedrører advokaters fejlagtige rådgivning,⁵³⁸ må det konkluderes, at retspraksis i hvert fald lader straffriheden omfatte også fejlagtig rådgivning, hvorfor den rigtige rådgivning så meget desto mere må antages at falde inden for det straffri område. I samme retning nævner *Klaus Volk*,⁵³⁹ at retspraksis stiller meget store krav til indholdet og kvaliteten af advokaters og

---

536. F.eks. finder *Klaus Tiedemann* i NJW 1988.1312 denne fremgangsmåde lige så lidt fremmende for retssikkerheden som den praksis, der foreligger vedrørende den subjektive medvirkenstærelse generelt.

537. Beschl. af 8. september 1992 (*wistra* 1993.17/NJW 1992.3047).

538. Om end Landgericht Traunstein, Urt. vom 20. Mai 1952 (*BGHSt* 2, 1952.375) omhandler et tilfælde, hvor en advokat frarådede sin klient at berigtige en falsk forklaring, og advokaten derved overså StGB § 158, hvorefter man kan opnå straffrihed ved en sådan berigtigelse i tide. Dette var imidlertid ikke hovedspørgsmålet, der i stedet var, om advokaten kunne straffes for Begünstigung efter StGB § 257 ved at have frarådet klienten at gå til bekendelse. Dette blev af Bundesgerichtshof besvaret benægtende. Tilsvarende *Klaus Tiedemann* i JURA 1981.29 vedr. Strafvereitelung efter StGB § 258 med henvisning til anden praksis.

539. Betriebs-Berater 1987.139 (især s. 144).

notarers rådgivning, herunder at de naturligvis skal oplyse klienten herom, såfremt der måtte være en strafisiko forbundet med projekter, planer eller handlinger, som klienten måtte ønske at føre ud i livet. At orientere herom kan, fremhæver *Klaus Volk*, også derfor aldrig i sig selv kvalificeres som strafbar medvirken.

Den snævre anknytning til de standsmæssige pligter og rettigheder giver imidlertid logisk set problemer, når det straffris område efter retspraksis klart omfatter *urigtige* råd. Det forekommer anstrengt at argumentere for, at der er tale om en erhvervsmæssig særlig pligt og et særligt privilegium at rådgive forkert, når sådan forkert rådgivning netop vil udløse f.eks. et erstatningsansvar (eller et disciplinært ansvar) begrundet i, at kravene til de pligter der ligger i erhvervet (herhjemme ville vi tale om god advokatskik), ikke er efterlevet i det konkrete tilfælde.⁵⁴⁰

Om advokaters strafansvar i øvrigt er litteraturen yderst sparsom. F.eks. indleder *Gerhard Hartstang* sit kapitel⁵⁴¹ om advokatens strafferetlige ansvar med ordene: »Daß der [Rechtsanwalt] bei Ausübung seiner berufsspezifischen Tätigkeit sehr leicht in die Gefahrenzone strafrechtlicher Verstickung geraten kann, muß – da hierüber leider viel zu wenig nachgedacht wird – sehr deutlich gemacht werden.« At der ikke skænkes denne strafisiko mange tanker, kan blandt andet skyldes, at også retspraksis er relativt sparsom.⁵⁴² Som eksempel på en fældende afgørelse kan nævnes *BGH, Beschl. af 26. januar 1993*,⁵⁴³ hvor en advokat blev dømt for medvirken til at af-

540. Så vidt ses forkaster f.eks. *Andreas Schmeer: Steuerberaterhaftung*, s. 637 (randnote 1465 og 1466) det synspunkt, at der skulle være særlige berufsrettlige grunde til straffriheden, som han i stedet (i en vis enighed med de få afsagte domme på området) finder i den manglende kriminelle Willensentscheidung (især s. 638-649), og udbreder i stedet ansvarsfriheden (som i øvrigt er et ganske lille område) til alle erhvervstyper.

541. I bogen *Anwaltsrecht*. Kapitlet udgør 18 ud af bogens godt 800 sider. I *Max Vollkommer, Anwaltshaftungsrecht*, (knap 400 s.) berøres strafansvaret i 3 fodnoter.

542. Tilsvarende anfører *Andreas Schmeer: Steuerberaterhaftung*, s. 625, at den i praksis største risiko for en Steuerberater er at blive mistænkt for medvirken, hvorimod den i litteraturen mere omtalte risiko for uagtsomme skattelovsovertrædelser i praksis spiller en ringe rolle for Steuerberater'e. *Klaus Tiedemann* skriver i *Kommentar zum GmbH-Strafrecht*, s. 59: »Insgesamt ungeklärt ist die Möglichkeit strafbarer Teilnahme durch Angehörige der rechtsberatende Berufe sowie von Steuerberatern und Wirtschaftsprüfern.«

543. *wistra* 1993.181 f.

holde ulovlig spillevirksomhed ved at have afgivet urigtige oplysninger til tilsynsmyndighederne. BGH fastslog i øvrigt her, at »bettinget forsæt« var tilstrækkeligt til domfældelse.⁵⁴⁴

Om USA skriver *Stephen L. Pepper*,⁵⁴⁵ at der ikke findes rapporteret hverken civile eller strafferetlige sager (eller disciplinære sager), der klart er baseret på, at advokaten har forsynet klienten med korrekt juridisk information. Det er karakteristisk, at sager, hvor advokater findes disciplinært eller retligt ansvarlige, altid har indebåret mere aktiv assistance end den rene information om en given retstilstand.⁵⁴⁶

Han diskuterer imidlertid spørgsmålet og finder støtte i ABA Model Rules of Professional Conduct, Rule 1.2(d), der siger: »A lawyer shall not counsel a client to engage, or assist a client, in conduct, that the lawyer knows is criminal or fraudulent, but a lawyer may discuss legal consequences of any proposed course of conduct with a client ...«. Heri finder *Stephen L. Pepper* en begrundelse for, at advokaten har en ret, men ikke en pligt til at informere sin klient om en given retstilstand, men også at reglen ikke kan forstås således, at det er klienten, der har ret til at kende lovgivningen.⁵⁴⁷ Efter en gennemgang af nogle få afgørelser, der alle inkluderede assistance udover den ydede rådgivning (f.eks. i form af udarbejdelse af dokumenter), nævner han, at der i USA er fire stater, der har en bestemmelse modsvarende denne fra New York:⁵⁴⁸ »A person is guilty of criminal facilitation in the fourth degree [the lowest] when, believing it probable that he is rendering aid: 1. to a person who intends to commit a crime, he engages in conduct which provides such person with means or opportunity for the commission thereof and which in fact aids such person to commit a felony ...«, men at der ikke i en af dem findes retsafgørelser, hvor advokater er blevet straffet for at have overtrådt denne bestemmelse

---

544. Udtrykt således, at advokaten havde forholdt sig billigende til, at hans klient fortsat afholdt ulovlig spillevirksomhed.

545. »Counseling at the Limits of the Law: An Exercise in the Jurisprudence and Ethics of Lawyering«. 104 Yale L.J. 1545 (1995), s. 1548.

546. A.st. s. 1595.

547. A.st. s. 1589.

548. N.Y. Penal Law § 115.00.

ved ren rådgivning om retstilstanden.⁵⁴⁹ *Stephen L. Pepper* opsummerer sin beskrivelse af retstilstanden således:⁵⁵⁰

»In sum, the law provides little in the way of constraint or guidance in relation to the problem we have been exploring. The law does indicate that lawyers may not recommend or assist criminal or fraudulent conduct. The lawyer may, however, provide accurate information about the law (and »legal consequences«); and apparently may do so even if that information functions as recommendation or assistance. Short of criminal and fraudulent conduct, the law appears to indicate that the lawyer may not only educate the client about the law, but also may suggest conduct contrary to law. (There is, however, disturbingly little case law to reassure the lawyer of the propriety of such advice.) At its current state of development, the law thus appears to grant the lawyer a great deal of discretion in the situations we have been considering.«

Anklagemyndigheden er dog ikke i alle stater lige opsat på, at lade *Stephen L. Peppers* udsagn være korrekt. *Julia Evans Gutmann* beskriver således⁵⁵¹ en anklagemyndighed, der kan være endog meget opsat på at få straffet advokaterne i sådanne situationer. I to ud af tre tilfælde, hun nævner i sin artikel, ender sagerne imidlertid med frifindelse. Hun anfører:

»To many, it seems that United States attorney's offices increasingly are indicting lawyers on charges that the lawyers' professional services were intended to assist clients in committing offences that range from mail fraud to misapplication of bank funds to narcotics trafficking to money laundering. These charges are not aimed at typical criminal conduct by individuals who happen to be attorneys, but rather are based upon a lawyer's performance of traditional legal services.«

Hendes beskrivelse af det strafbare område for advokater er følgende.⁵⁵²

»Lawyers, of course, are not above the law, and some may engage in criminal activity while providing legal services to a client. Legal ser-

---

549. A.st. s. 1598.

550. A.st. s. 1598.

551. I artiklen »Defending lawyers on trial« i *Criminal Justice*, Spring 1996, 3. ff.

552. A.st. s. 4.

vices by themselves, however, are not criminal – even when the client is. Nor is it a crime for a lawyer to give a client a bad advice or to reach an incorrect conclusion.«

Den *engelske* strafferetlige litteratur synes ikke at have beskæftiget sig specielt med advokaters strafferetlige ansvar, hverken i speciallitteraturen om advokater eller i den generelle strafferetlige litteratur. Der er visse steder⁵⁵³ fokuseret på det beslægtede forhold: hvorvidt handlinger af sædvanlig erhvervsmæssig eller social karakter bør være undtaget fra medvirkensansvaret f.eks. den taxachauffør, der som en »normal« taxa tur kører en kriminel til gerningsstedet, eller den isenkræmmer, der sælger en skruetrækker til en tyv, der skal bruge den til at begå indbrud med.

Der er visse af de mulige svar i engelsk ret, der tenderer den tyske udlægning vedrørende advokater: der er ikke tale om medvirken, hvis man som advokat har sin vilje og bevidsthed rettet mod det at ville yde juridisk rådgivning og ikke mod at ville muliggøre eller bistå ved en forbrydelse. Vedrørende engelsk ret (generelt), anfører *Andrew Ashworth*:⁵⁵⁴ »But English law as a whole now seems to be moving towards a second approach, long upheld in many American jurisdictions, namely, that a shopkeeper should only be liable as an accomplice where it was his or her purpose to further the customer's offence.« Dette bekræftes af f.eks. Law Commissions udkast til A Criminal Code for England and Wales,⁵⁵⁵ hvor kommissionen skriver som bemærkning til en af de foreslåede bestemmelser om det ovennævnte shopkeeper eksempel: »If he hands over the article because he believes that he is under a legal obligation to do so and not for the purpose of furthering commission of an offence involving the article, he should not be liable for such an offence, when it is committed.«

I Norge nævner *Erling Johannes Husabø* alene afgørelsen Rt 1996.391 som et muligt eksempel på en advokats strafbare medvir-

---

553. F.eks. *Smith & Hogan: Criminal Law*, s. 137 ff., *Andrew Ashworth: Principles of Criminal Law*, s. 434 f. og i *Consultation Paper No. 131: Assisting and Encouraging crime*, s. 118 ff. og s. 24 ff.

554. *Principles of Criminal Law*, s. 435.

555. A.st. s. 210.

ken til en klients skattesvig. Derudover henvises i et særligt afsnit om juridisk rådgivning alene til tysk og dansk retspraksis.⁵⁵⁶

Det tankevækkende er her, at man i *Søerige*, jf. omtalen ovenfor i afsnit 4.5.4, har været fristet til at gå i modsat retning af f.eks. Tyskland og England og i stedet har skabt strafmulighed for selve den ydede rådgivning. Dette er interessant i sig selv, uanset om rådgivningen i øvrigt måtte være omfattet af de almindelige strafferetlige medvirkensregler, idet loven eventuelt kan ses som et udslag af et ønske om at straffe rådgivning i højere grad, end det gøres i dag. Man må, såfremt denne antagelse er rigtig, spørge om grunden til en sådan attitude, når medvirkensreglerne i øvrigt må antages at kunne finde anvendelse i størsteparten af de tilfælde, der er omfattet af loven, men ikke bliver det. Det er yderligere tankevækkende, at loven, der er fra 1985, stort set aldrig har været anvendt i praksis.

I de ovennævnte eksempler fra udlandet har jeg især fokuseret på de situationer, hvor en advokat via sin rådgivning bistår sin klient i en strafbar handling. Der kan være tale om rådgivning gående fra ren og neutral oplysning om gældende ret, via den egentlige rådgivning der med udgangspunkt i lovgivningen og klientens konkrete problem anviser en eller flere veje. Fælles for disse situationer vil være, at klienten er den svage eller dog den konkret uvidende part, og at advokaten har en viden, klienten skal bruge.

Litteraturen (og ikke mindst retssalene) er imidlertid også, som tidligere nævnt, befolket med klienter, der misbruger deres advokat. Hvor klienten fortæller advokaten halvdelen af sandheden for at få de dokumenter, klienten gerne vil have advokaten til at udarbejde, produceret uden for mange spørgsmål, eller hvor klienten gerne vil have advokatens skriftlige rådgivning om, at et projekt er lovligt, men hvor det projekt, klienten faktisk søsætter, ganske vist minder stærkt om det, advokaten har udtalt sig om, men samtidig rummer dubiøse/kriminelle forhold. Hvis de sidstnævnte efterforskes eller afdækkes vil klienten i første omgang kunne aflede undersøgernes opmærksomhed ved at anvende advokatens erklæring om lovlig-

---

556. Straffansvarets Periferi, s. 151-155.

heden, og senere under en eventuel retssag anvende erklæringen til at søge at overbevise retten om, at klienten var i absolut god tro.

Eksempler på sådanne tilfælde findes over hele verden. I Danmark omtales de i *Bet. 1379/1999* om Rådgivers rolle ved bekæmpelse af økonomisk kriminalitet,⁵⁵⁷ blandt andet som begrundelse for at anbefale alle rådgivererhverv at indføre såkaldte »rådgivningsspor«, så det efterfølgende er muligt at konstatere helt præcist, hvem der har forelagt hvilke oplysninger, og hvilke råd der faktisk er blevet givet på hvilket tidspunkt, på baggrund af hvilke oplysninger og hvilke konsekvenser, der har været omtalt.

Doreen McBarnet nævner⁵⁵⁸ på baggrund af en større interviewundersøgelse eksempler af tilsvarende karakter, ligesom hun beskriver »opinion-shopping« metoden, hvor den potentielle klient vandrer fra advokat til advokat (eller foretager mere diskrete undersøgelser på forhånd) for at finde ud af, hvem der vil afgive erklæring om, at de påtænkte skattemodeller m.v. er lovlige.

Særligt delikat bliver det, hvis de selvsamme klienter, efter de er blevet pågrebet i deres ulovlige forhold, søger at lægge skylden over på deres advokat, i USA ved for eksempel at indgå plea-bargaining aftaler for selv at slippe billigere mod at samarbejde med politi og anklagemyndighed om at »finde medgerningsmænd«.⁵⁵⁹

4.6.4 Lovlig virksomhed

At kriminalitet er begået i forbindelse med udførelsen af erhvervsvirksomhed er som altovervejende hovedregel ikke noget undskyldende moment. Tværtimod har man ofte foreskrevet særlige strafbestemmelser for bestemte typer af erhverv eller stilling inden for områder, hvor man må fordrer en særlig agtpågivenhed.⁵⁶⁰ Også

---

557. S. 32.

558. I sin artikel »Whiter than white collar crime: tax, fraud insurance and the management of stigma« bragt i bogen *White-Collar Crime*, s. 597 ff.

559. Se *Julia Evans Guttman* i *Criminal Justice*, Spring 1996, s. 3 ff. med blandt andet tre eksempler på noget sådant.

De nye danske straffnedsettelsesregler, især straffelovens § 82, nr. 10, kan desværre også misbruges på en sådan måde.

560. Her kan f.eks. nævnes straffelovens kapitel 16.

generelt kan det være en strafskærpselsesgrund, at der er tale om kriminalitet begået i forbindelse med erhvervsvirksomhed.⁵⁶¹

Det, der kendetegner bestemmelser, der retter sig direkte mod den erhvervsudøvende selv, er, at lovgiver stiller særlige krav til netop denne type erhvervsudøver i forbindelse med de aktiviteter, han eller hun foretager i erhvervet. Der er ikke noget krav om en interaktion i bestemmelserne mellem den erhvervsudøvende og kunden, men – typisk – en strafbelæggelse af visse former for adfærd. Man kan sige, at lovgiver i disse tilfælde har overvejet, hvilke former for adfærd der i netop den erhvervsmæssige relation bør være belagt med straf.

Nogle af sådanne bestemmelser behandles nærmere nedenfor i kapitel 6.

En lang række andre bestemmelser retter sig ikke mod særlige grupper af erhvervsdrivende, men mod disse erhvervsdrivendes kunder. Det kan være bestemmelser, der pålægger ejere af huse visse pligter i forbindelse med boligens indretning, placering og installationer, ejere af biler visse pligter i forbindelse med bilernes sikkerhedsudstyr, eller det kan være skattelovgivningens krav om oplysninger. Sådanne regler retter sig mod flertallet af borgere, men også i tilfælde, hvor reglerne retter sig f.eks. mod bestemte typer af virksomheder, kan regeladressaten være kunde hos en anden erhvervsdrivende. Den, der i disse tilfælde kan overtræde reglerne med mulig straf til følge, er ikke den erhvervsdrivende selv, men dennes kunde. Derved aktualiseres medvirkensspørgsmålet for den erhvervsdrivende: har han eller hun ved råd, dåd eller tilskyndelse medvirket til kundens lovovertrædelse?

Ud fra denne synsvinkel er der ingen lovgiver, der på forhånd har meddelt, hvilke handlinger man ønsker at modvirke fra den erhvervsdrivendes side, og så længe den erhvervsdrivende ikke »gør andet« end at sælge sine varer, tegne sine tegninger eller rådgive sine kunder, er der tale om virksomhed, som samfundet ikke

---

561. Se f.eks. afgørelsen i *UfR 1990.134 V*, hvor straffe til to personer, der »udførte arbejdet som et led i deres erhverv som drænmestre«, blev forhøjet af landsretten!

Se også for overvejelserne vedrørende engelsk ret *Consultation Paper No. 131: Assisting and Encouraging crime*, s. 119, hvor det anføres, at netop »business suppliers« skal afskrækkes fra at medvirke til kriminalitet.

blot påskønner, men ligefrem er afhængig af. Denne afhængighed har, som det blandt andet er anført i bind 1, kapitel 1, megen sammenhæng med vort samfunds kompleksitet og arbejdsdeling: Jeg kan ikke selv reparere min bil, indlægge internet-forbindelse, foretage de rigtige fradrag, fastgøre løse tagsten eller overskue, hvorledes jeg skal tilrettelægge den kommende struktur i mit nyerhvervede selskab. Alle de nævnte opgaver kan imidlertid løses af »specialister« i form af faktiske handlinger eller i form af rådgivning, måske (hyppigst) en kombination heraf.

Spørgsmålet er: Er det muligt og hensigtsmæssigt at opstille en *objektiv* begrænsning af det strafbare medvirkensområde?

På den ene side må »specialisterne« (det være sig rådgivere eller tagdækkere) have lov at udføre deres arbejde frit og uhindret uden konstant at skulle være på vagt over for, om deres kunde nu vil til at begå noget kriminelt, når han eller hun forlader dem.

På den anden side er samfundet afhængigt af, at erhvervslivets specialister er så dygtige som overhovedet muligt, ligesom det kan forekomme stødende at pålægge kunden det fulde strafansvar uden at kunne ramme rådgiveren. Kunden går jo som altovervejende hovedregel netop til rådgiver for at få løst sit problem bedst og lovlignst.

Det har været nævnt,⁵⁶² at der er meget store faktiske forskelle på den klassiske medvirkenssituation, hvor en person hyrer en lejemorder og den situation, hvor en bygherre finder en entreprenør til at opføre en bygning. Det er en indlysende sandhed, men denne forskel skyldes næppe, at der er tale om to forskellige slags medvirken. Det kan med lige så fuld ret hævdes, at der er en tilsvarende faktisk forskel mellem den, der alene begår et drab og den, der alene opfører et hus. Også her kan det hævdes, at den førstnævnte begår en *samfundsskadelig* handling og den sidstnævnte en *samfundsgavnlig* handling. Sagen er da heller ikke den, at nogen bliver straffet for at opføre et hus. Man straffer kun ved overtrædelser af regler – være sig skade-, fare- eller præventive delikter. I det øjeblik sådanne regler overtrædes, skifter i hvert fald en del af handlingen karakter fra at være samfundsgavnlig til at være samfundsskadelig. I øvrigt kan de to

---

562. Af Gorm Toftegaard Nielsen i UfR 1996B.25.

udgangspunkter meget let smeltes sammen også i det ydre: under opførelsen af bygningen overholdes arbejdsmiljølovgivningens krav om afstivning ikke, og under udgravningen til fundamentet styrter jorden sammen og dræber en håndværker. I begge tilfælde resulterer adfærden i et menneskes død. Den basale forskel imellem de to eksempler kan således ikke ligge i det ydre resultat (som samtidig udgør gerningsbeskrivelsen), men må ligge i de impliceredes tilregnelser. Ved lejermordet har såvel ordregiver som den, der udfører arbejdet, forsæt til at dræbe en anden. Ved opførelsen af huset kunne hverken bygherre eller entreprenør på forhånd forestille sig, at deres adfærd ville resultere i en andens død⁵⁶³ – og for den sags skyld end ikke i en eller anden form for lovovertrædelse. I alle tilfælde – medvirkenstilfælde eller ej – vil en lovbyrdes tilregnelser ligge på en skala fra direkte forsæt måske endda suppleret med et stærkt ønske om at hidføre resultatet (den strafbare handling) til, at enhver må sige, at han eller hun ikke på nogen måde måtte kunne forudse konsekvensen af sin handling (en strafbar lovovertrædelse) og, når den realiseres, er den første til at beklage den og ønske den ugjort. En sådan subjektiv indstilling til forbrydelsens realisering kan foreligge ved enkeltmandsvirksomhed såvel som ved medvirkenstilfælde, og i de sidstnævnte tilfælde således, at begge deler den samme tilregnelser (kan gælde såvel lejermordet som opførelsen af huset) eller således, at de har forskellig tilregnelser. Foreligger det sidstnævnte tilfælde på en sådan måde, at anstifteren, som jo teknisk set er den medvirkende, har det direkte forsæt, og hovedgerningsmanden handler i absolut god tro, men derigennem realiserer anstifterens forsæt, vil man endda i mange retssystemer gøre den tekniske medvirker til gerningsmand.⁵⁶⁴ En sådan omvej er ikke teknisk nødvendig i dansk ret, men det er udtryk for den samme tankegang: det er forbrydelsens subjektive element, der er det egentlig strafværdige og er retssystemet skruet således sammen, at man ikke umiddelbart kan ramme den mest

563. Det gør ingen forskel heri, at der statistisk set sker dødsfald ved alle store byggerier. Det samme gælder trafikale forhold, hvor der statistisk set sker mange dødsfald, men hvor det ligger uden for den enkelte bilists forestillingsverden, at netop han eller hun på denne tur til bageren skulle forvolde en andens død.

564. Se især tysk ret ovenfor i kapitel 2, afsnit 2.4.3, men også i engelsk ret genfindes modellen, jf. kapitel 2, afsnit 2.4.4 ovenfor.

strafværdige, må man konstruere bestemmelser eller læresætninger, der alligevel muliggør straf.

I første række vil fordelingen og strafværdigheden blandt de implicerede i en forbrydelse således relatere sig til domstolenes forståelse og anvendelse af begreberne forsæt og uagtsomhed i relation til den konkret realiserede forbrydelse.

I dansk ret findes der, som tidligere nævnt, ingen objektive afskæringer af det strafbare medvirkensområde udover den sammenhæng, der skal være mellem medvirkenshandlingen og gerningsindholdets realisering. Der findes heller ingen generel regel om, at medvirkenshandlinger begået under udøvelse af lovlig (erhvervs) virksomhed er straffri. Tværtimod synes det visse steder forudsat, at sådanne begrænsninger ikke eksisterer. *Udvalget for økonomisk kriminalitet og datakriminalitet* har således i forbindelse med dets forslag om at udvide hæleribestemmelsen til at omfatte modtagelse af enhver form for udbytte, uanset hvilken førforbrydelse der måtte være tale om, foreslået indsat en undtagelsesbestemmelse:⁵⁶⁵

»Straf efter denne bestemmelse kan ikke pålægges den, som modtager udbytte til sædvanligt underhold fra familiemedlemmer eller samlever, eller den, der modtager udbytte som normalt vederlag for sædvanlige forbrugsvarer, brugsting eller tjenester.«

Forslaget er nu blevet gennemført ved lov⁵⁶⁶, og man kan se af betænkningen, at det, udvalget her vil holde uden for det strafbare hæleriområde, er f.eks. den kioskejer, der har set en person sælge narkotika uden for sin forretning, og efterfølgende sælger en avis eller madvarer til narkotikahandleren. Tilsvarende vil den advokat, der rådgiver eller eventuelt forsvarer en kriminel, straffrit kunne modtage honorar fra denne, også selvom midlerne hidrører fra kriminalitet. Den omvendte situation: hvor det er den forretningsdrivende, der sælger ulovligt fremstillede eller anskaffede varer til kunderne, er *ikke* omfattet af undtagelsesbestemmelsen. Kunden vil ganske vist næppe kunne straffes for at købe en pizza, selvom denne

---

565. *Bet. 1371/1999*, s. 90 ff. Bestemmelsen er inspireret af en tilsvarende bestemmelse i den norske straffelovs § 317.

566. Lov nr. 465 af 7. juni 2001 som § 290, stk. 3.

f.eks. er fremstillet i strid med hygiejneregler, eller i strid med afgifts- eller skattelovgivningen, men det skyldes alene, at pizzaen ikke betragtes som udbyttet af »førforbrydelsen«. Var der derimod tale om indsmuglede cigaretter, vil kunden kunne straffes, forudsat den fornødne tilregnelser. Et flertal i udvalget fandt, at tilregnelserkravet skulle være forsæt, hvorimod et mindretal også ville lade grov uagtsomhed være omfattet. Endelig foreslog udvalget ordet »uberettiget« indsat i selve hæleribestemmelsen for at holde en adfærd ude, som ikke blev foretaget »med henblik på at hjælpe gerningsmanden«, men f.eks. for at opfylde en pligt efter lovgivningen.⁵⁶⁷ Lovgiver fulgte udvalgets flertal.

Som nævnt i kapitel 3, afsnit 3.7 kan der være store lighedspunkter mellem hæleri og medvirken og ved at indføre en bestemmelse, der breder det objektivt strafbares område ud som sket, bliver lighedspunkterne mellem hæleri og medvirken, herunder afgrænsningsproblemer af den art, der behandles i dette afsnit, større. Spørgsmålet er, om man kunne lade sig inspirere af den nye hæleriregel til at anbefale en afskæring af medvirkenshandlinger, der f.eks. har karakter af »normal forretningsmæssig virksomhed«.⁵⁶⁸

En sådan bestemmelse ville medføre, at en erhvervsdrivende, uanset dennes tilregnelser, ville være straffri, såfremt han eller hun ikke havde foretaget sig andre handlinger end dem, den pågældende normalt foretager sig.⁵⁶⁹ Biludlejereren i det indledende eks-

567. Et eksempel, der nævnes i bet. s. 92, er den bank, der, som krævet i hvidvasklovgivningen, gennemfører en transaktion, som medarbejderen har mistanke om kan være hvidvask.

568. Det skal fremhæves, at der her og i dette værk i øvrigt sigtes til spørgsmål om ekstern medvirken og ikke til spørgsmålet om intern medvirken. Ved det sidstnævnte tænkes på ansvarsfordelingen internt i et selskab eller i en virksomhed i øvrigt. Her vil forholdet da også være det, at virksomheden er »hovedmanden«, der realiserer gerningen og kan være ansvarssubjekt, men hvor også et individuelt ansvar kan komme på tale. Denne problemstilling er ganske særlig, idet den som hovedelement har spørgsmålet om, hvilke pligter den pågældende person, der klart handler inden for erhvervs-mæssig virksomhed, har haft. Se om denne sontring *Gorm Toftegaard Nielsen* i UfR 1996B.25 ff.

569. I visse jurisdiktioner i USA, blandt andet Californien, kræves »purpose« i sådanne situationer for at kunne gennemføre straf for medvirken. Ren viden om, at ydelsen vil indgå et et kriminelt forløb, er ikke tilstrækkeligt, idet det kræves, at det var den medvirkendes formål at fremme forbrydelsen, jf. *Sanford H. Kadish*, *The Journal of Criminal Law and Criminology*, Vol. 87, s. 369 ff. (382f) [1997].

empel 1 ville være straffri for udlejning af bilen; en arkitekt, der anbefalede et for stort byggeri i forhold til grunden, ville være straffri; en revisor eller en advokat, der tilråder sin klient at bringe sine ejendele uden for rækkevidde af kreditorerne, ville være straffri; en bankrådgiver, der anbefaler landmandskunden at frasælge sin besætning uden tilladelse fra pantaverne, ville være straffri, våbenhandleren, der solgte en jagtriffel vel vidende, at kunden ville begå drab med den umiddelbart efter, ville være straffri, mekanikeren, der monterer bremsesystemet forkert på kundens bil etc.

Sammenholder man disse eksempler med den *praksis*, der findes i dag, vil man se, at en sådan regel ikke ville betyde nogen epokegørende omvæltning. Måske med undtagelse af det første biludlejningseksempel (hvor tvivlen opstår, fordi biludlejeren samtidig er gerningsmandens ven!), ser man stort set aldrig tiltaler og endnu færre domfældelser i sådanne situationer. I stedet ser man, at kunden bliver straffet i samtlige eksempler, som oftest også hvor kunden udfører sin handling efter anbefaling fra sin rådgiver. Dette er helt oplagt i skyldnersvigseksemplerne, hvor kunden utvivlsomt straffes. Se nærmere nedenfor i kapitel 8.

De nævnte eksempler kan udskilles i to:

- 1) for det første de eksempler, hvor den medvirkendes handling alene består i salg eller udlån (udleje) af en genstand, og
- 2) for det andet de eksempler, hvor den medvirkendes handling består i rådgivning eller i udførelse af en mere selvstændig opgave for kunden.

Ad 1) I den første gruppe er den medvirkendes handling afsluttet i og med salget/udlånet. Det forhold i sig selv at det er muligt for kunden at erhverve den pågældende genstand (uanset om den i sig selv er farlig eller ikke), indgiver ikke kunden nogen tro på, at han eller hun derved opnår støtte til sit forehavende, endsige kan hævdes at få en berettiget forventning om, at det *ikke* er ulovligt at anvende varen senere. Tættest på dagligdagen er vel byggemarkeders salg af f.eks. elinstallationsudstyr, som i et vist omfang ikke må monteres af andre end autoriserede el-installatører. Een ting er, om man via markedsføringslovens krav om god markedsføringsskik kunne forlange af byggemarkeder, og andre der sælger genstande,

hvis anvendelse typisk vil indebære en lovovertrædelse (men ikke nødvendigvis behøver at gøre det), at de orienterer kunderne om, hvilke (sædvanlige) anvendelser der vil være ulovlige, noget andet er at ville gennemføre en straffesag om medvirken til den senere realiserede forbrydelse.⁵⁷⁰

Ud fra et interesseafvejningssynspunkt kunne meget tale for en objektiv afskæring af medvirkensansvaret, idet den interesse samfundet har i at forretninger kan sælge et bredt spektrum af varer og kan gøre dette relativt prisbilligt (det vil sige uden den fordyrelse, der ville ligge i en pligt til at udspørge kunderne om hvilken anvendelse de havde forestillet sig med varerne) må sammenholdes med den – særdeles – marginale risiko for, at kunderne anvender genstandene til at begå ulovligheder.⁵⁷¹ Skulle der være enkelte typer af varer, hvis anvendelse med næsten sikkerhed måtte indebære realiseringen af et gerningsindhold, kunne salget af de pågældende varer ganske enkelt forbydes eller belægges med særlige restriktioner.⁵⁷²

---

570. Se hertil *UfR 1973.851 V*, der omtales nærmere nedenfor.

571. Se også *G. Astrup Hoel*, der lidt bredere omtaler problemstillingen (Delagtighed i forbrydelser, s. 132) i forbindelse med den norske lovkommission af 1885's overvejelser bl.a. således: »Mens man kan opstille den gennemgående regel at særlig ondartede tilfælde av anstiftelse og i almindelighed også særlig graverende medhjælps-handlinger overalt bør være strafbare, er det altid tvilsomt hvor grænsen skal trækkes mellem den strafbare medvirkning og de mere overfladiske former for tilskyndelse, råd eller fysisk medhjælp, der bare bør ansues som utslag av dagliglivets almindelige handlefrihet og som sådanne være straffri.«

Andreas Ransiek gør sig i *wistra 1997.41 ff. (47)* til talsmand for et område af straffrihed for den medvirkende, der blot skal dække »grundlegende Lebensbedürfnisse« hos hovedgerningsmanden.

I engelsk ret har man de lege ferenda overvejet en sådan afskæring, men er veget tilbage fra den, Se f.eks. *Consultation Paper No. 131: Assisting and Encouraging crime*, s. 118 ff., *Andrew Ashworth: Principles of Criminal law*, s. 434 ff. og *Smith & Hogan: Criminal Law*, s. 137 ff. De sidstnævnte behandler i øvrigt spørgsmålet i forbindelse med den medvirkendes tilregnelser.

I amerikansk ret har tilsvarende overvejelser traditionelt ført til en afskæring af ansvaret for recklessness ved medvirken, jf. *Sanford H. Kadish, The Journal of Criminal Law and Criminology*, Vol. 87, s. 369 ff. (371) [1997].

572. Her kan f.eks. henvises til narkotikalovgivningen og våbenlovgivningen. Se også hertil *UfR 1973.851 V*.

Det hører med i billedet her som overalt, hvor talen er om at afskære medvirkensansvaret ud fra objektive kriterier, det vil sige også i tilfælde, hvor den medvirkende har viden om gerningsmandens forbrydelse, at der ikke i dansk ret generelt findes en anmeldelsespligt for borgerne. Det retlige udgangspunkt er således, at den borger, der får viden om, at en anden vil begå eller er i færd med at begå en forbrydelse, ganske straffrit kan holde mund med sin viden. Det er denne straffrihed, der her er alternativet til et medvirkensansvar. Selvom det således for en umiddelbar opfattelse kan føles stødende at afskære medvirkensansvaret for en person, der har forsæt til, at hans handling vil indgå i et forløb, der ender med realiseringen af en forbrydelse, ligger forskellen mellem den situation, og den straffri situation ikke i forsættets tilstedeværelse, men i den unkladelse eller helt almindelige dagligdags handling, der konstituerer en medvirkensadfærd. Blandt andet derfor er det vigtigt at lægge den objektive grænse der, hvor en »strafværdighed« klart indtræder.

Alternativet til et medvirkensansvar ved viden om andres forbrydelser er en anmeldelsespligt. En sådan er generelt⁵⁷³ foreskrevet ved viden om, at en af de alleralvorligste forbrydelser mod statsmyndighederne eller en forbrydelse, der medfører fare for menneskers liv eller velfærd tilsigtes begået. Anmeldelsespligten er endda kun subsidiær, idet hovedkravet i straffelovens § 141 er, at man skal gøre, hvad der står i ens magt »for at forebygge forbrydelsen eller dens følger om fornødent ved anmeldelse til øvrigheden.« Det er endvidere en objektiv strafbarhedsbetingelse efter § 141, at den pågældende forbrydelse faktisk bliver begået eller forsøgt. Der er imidlertid også et meget langt spring fra at blive straffet for ikke at have forebygget en andens forbrydelse og til at blive slået i hartkorn med denne anden og straffet på lige fod med denne.

Det skal således erindres, at denne anmeldelsespligt gælder i alle de tilfælde, hvor medvirkensansvaret af den ene eller den anden grund er udelukket. Er der et medvirkensansvar, suspenderes anmeldelsespligten imidlertid, idet man ikke kan straffes for ikke at have anmeldt sig selv.⁵⁷⁴

---

573. Der er her ud over foreskrevet anmeldelsespligt i visse særlige situationer, f.eks. i hvidvasklovgivningen og i færdselslovgivningen.

574. Hertil gælder dog en særlig undtagelse i færdselslovens § 9, der rummer såvel en hjælpepligt som en anmeldelsespligt. Hvor hjælpepligten forekommer naturlig, kan det samme vanskeligt siges om selvanmeldelsespligten. Se tilsvarende kritisk *Vagn Greve: Færdselsstrafferet*, s. 179.

Ad 2) Mere kompliceret forholder det sig med rådgivningstilfælde og med tilfælde af udførelse. Disse situationer har det fælles karakteristikum, at de har en langt større indflydelse på den senere gerningsmands handlinger end det rene salg af en vare. Ved rådgivning opsøger kunden rådgiveren for at få øget sin viden om, hvorledes han eller hun bedst muligt kan agere. I langt den overvejende del af tilfældene sker det fra kundens side med det formål at kunne handle bedst og billigst muligt inden for det lovliges rammer. I færre tilfælde sker det for at opnå hjælp til at gennemføre et kriminelt forehavende. Uanset hvad kundens formål imidlertid er, har rådgivning typisk en mere direkte sammenhæng med den senere realiserede forbrydelse, og rådgivning er derfor »farligere« end nøgent varesalg.

Helt tilsvarende – og måske endda i endnu stærkere grad – kan siges om udførelse. Beder kunden en erhvervsdrivende om at udføre et stykke arbejde for sig f.eks. at opføre et hus, at reparere en bil, eller at gennemføre en kreditorordning, vil kunden helt typisk gå ud fra at den ydelse, han eller hun får er anvendelig og lovlig. Er bremsesystemet ikke korrekt monteret, vil ejeren blot ved at anvende bilen realisere et gerningsindhold og i værste fald måske endda gerningsindhold i form af legemsbeskadigelse eller drab på medtrafikanter, når bremserne svinger.⁵⁷⁵ Der vil her typisk være en kausalsammenhæng, der uden videre opfylder betingelsesteoriens krav samt ethvert adækvanskrav. Ofte vil forholdet måske ligefrem kunne karakteriseres således, at det er den erhvervsdrivende, der faktisk realiserer gerningsindholdet, det er blot kunden, der er pligt- og ansvarssubjektet.

I de tilfælde, der er anført under 2), kunne man antage, at kun hvor rådgiveren eller entreprenøren handler pligtstridigt, vil et medvirkensansvar blive aktuelt, fordi rådgiveren i modsat fald faktisk

---

575. Se for mulighederne for at drage mekanikeren til ansvar *Vagn Greve, Færdselsstrafferet*, s. 40. og 192 f.

vil levere den fejlfri ydelse, som kunden forventer. Dette ville imidlertid være en forhastet konklusion. Tager man udgangspunkt i de tilfælde, hvor rådgiveren eller entreprenøren alene handler *uagtsomt* må man sondre mellem to grupper af tilfælde. Den ene er tilfælde, hvor advokaten f.eks. på grund af basal mangel på omtanke anbefaler en kreditorbegünstigelse, eller hvor mekanikeren på grund af hastværk eller dagdrømmeri glemmer at spænde bremserørene. Her er der tale om *pligtstridige handlinger* og det vil være nærliggende at statuere strafansvar helt på linie med det erstatningsansvar, der ville kunne blive konsekvensen af et af fejlen udløst tab. Er der *ikke* handlet pligtstridigt, vil man ganske vist næppe heller kunne forestille sig, at der skulle være handlet uagtsomt i forholdet til klienten. Det er imidlertid ikke afgørende for strafværdigheden, idet den beskyttelsesinteresse, der vil blive krænket som oftest vil være en anden end klientens. Den korrekte rådgivning om f.eks. opstilling af et regnskab, krydret med illustrative eksempler på, hvordan det ikke skal gøres, fordi omverdenen så vil blive ført bag lyset, vil således – hvis klienten bagefter går ud og gør netop de ting, rådgiveren advarede imod – krænke regnskabsbrugerne. Man vil her nødes til at stille spørgsmålet: burde rådgiveren have indset, at hans råd ville indgå i den kriminelle sammenhæng? Er svaret på dette bekræftende – og kan den forbrydelse, klienten har begået også straffes i uagtsom form – vil den almindelige medvirkenlære teoretisk set føre til straf for uagtsom medvirken. Man kan i disse situationer ikke konstruere en selvstændig pligtstridighed baseret på en vurdering af rådgiverens faglige indsats⁵⁷⁶ og derefter lade den konstaterede pligtstridighed indgå i den samlede (uagtsomheds)bedømmelse. Vil man også i denne anden situation tale om pligtstridighed måtte det basere sig på, at rådgiveren kan straffes for medvirken til klientens forbrydelse og ville i så fald være ganske cirkulært og derfor – i forholdet til vurderingen af, om medvirkenbetingelserne konkret var opfyldt – være helt indholdsløst: Der er handlet på en sådan måde, at der kan straffes for medvirken, altså

---

576. Medmindre man vil vurdere pligtstridighed i forhold til tredjemands interesser. Dette giver megen mening i relation til revision og andre erklæringsopgaver, men føles kunstigt når der er tale om professionel rådgivning/assistance direkte til klienten.

var det en pligtstridig handlemåde, hvorfor der kan straffes for medvirken (!)

Har den pågældende *forsæt* til, at kunden vil anvende rådet eller det udførte arbejde til at begå en forbrydelse, er antagelsen om kravet om pligtstridig handlemåde heller ikke nødvendigvis rigtig. I sådanne tilfælde vil mekanikeren nemlig ikke glemme at spænde bremserørene. I stedet reparerer han faktisk bremserne efter alle kunstens regler, så bilen bliver et velegnet (og sikkert!) flugtkøretøj, og advokaten gennemgår udførligt (og korrekt) reglerne for skævdeling af kreditorer – herunder skyldnersvigsreglen m.v., vel vidende, at klienten vil bruge informationen til at begå skyldnersvig og blot ønsker oplysning om den mest effektive måde at gøre det på.

Fagligt set vil erhvervsudøveren ikke have udført et forkert eller et dårligt stykke arbejde, og spørgsmålet bliver derfor i første række, om tilstedeværelsen af et forsæt til at medvirke til forbrydelsen vil og bør medføre ansvar. Efter den (omend beskedne) retspraksis, der findes på området, må svaret antageligt være bekræftende de lege lata.

UfR 1961.933 V. En taxachauffør havde af to gange mod sædvanlig betaling transporteret en kunde og dennes indsmuglede cigaretter fra Randers havn til et værksted inde i byen. For så vidt angik den første kørsel, havde chaufføren hverken handlet forsætligt eller uagtsomt, fastslog landsretten. For så vidt angik den 2. kørsel, hvor chaufføren erkendte, at han havde været klar over, at der var tale om kørsel med indsmuglede cigaretter, skete domfældelse for medvirken. Han havde i begge tilfælde taxameteret slået til.

UfR 1966.528 S. En speditør havde for en hollandsk kunde bistået med distribution af kataloger, modtagelse og videresendelse af ordrer samt fremsendelse af varer og modtagelse af betaling for disse. Der skete domfældelse for medvirken til overtrædelse af konkurrenceloven for ulovlig tilgift, idet kunderne modtog et kukur sammen med de af dem bestilte blomsterløg. En tilgift der også var omtalt i kataloget. Det fremgik, at man havde været nødt til at rejse tiltale med speditøren, idet den hollandske kunde boede i Holland. Straffen blev udmålt »[u]nder hensyn til de tiltaltes forholdsvis ringe andel i arrangementet«.

UfR 1973.851 V. Den tiltaltes firma havde i mange år solgt og installeret radioudstyr til skibe. I den aktuelle sag havde han solgt et ikke godkendt radioanlæg, idet de kanaler, det ville være ulovligt at bruge, var

plomberet på en måde, der let lod sig fjerne. Den tiltalte havde oplyst kunden om, at anvendelse ville være ulovlig, men i øvrigt havde ministeren ikke udnyttet en hjemmel til at forbyde eller regulere salg af sådant apparatur. Landsretten frifandt med følgende begrundelse: »Ifølge § 4 i lov nr. 574 af 19. december 1969 om radiokommunikation kan ministeren for offentlige arbejder forbyde eller fastsætte vilkår for bl. a. salg eller udlevering af radioanlæg, der ikke opfylder lovens krav eller de i medfør deraf udfærdigede forskrifter. Af bemærkningerne i forslaget til den nævnte bestemmelse (Folketingstidende 1969/70, tillæg A, spalte 461-62) fremgår, at det er fundet nødvendigt »for at kunne ramme salg af ikke-godkendte radioanlæg«, at der skabes hjemmel til at forbyde eller fastsætte vilkår for bl. a. salg af radioanlæg, hvis benyttelse ikke vil kunne tillades i henhold til de gældende bestemmelser. Det er af anklagemyndigheden oplyst, at der ikke er udfærdiget nogen bekendtgørelse i henhold til den nævnte lovbestemmelse.

Efter det således foreliggende findes tiltalte, der ved salget af det omhandlede anlæg gjorde køberen bekendt med, at dette ikke var godkendt til benyttelse her i landet, og som ikke har foretaget installationen af anlægget, ikke at kunne anses skyldig i medvirken til den ulovlige installation og benyttelse af anlægget. Tiltalte vil herefter være at frifinde såvel for straf som for konfiskation. ...«.

UfR 1981.109 H. Her havde en radioreparatør udført en enkel reparation på et radioanlæg, der ikke var godkendt af P&T. Byretten frifandt, idet man ikke anså handlingen som en medvirkenshandling. Landsretten lagde til grund, at apparatet »fremtrådte klart ulovligt« og dømte for medvirken. En afgørelse der blev opretholdt af Højesteret: »Ved den foretagne reparation blev anlægget efter det oplyste bragt i driftsklar stand, og ved tilbageleveringen af det driftsklare anlæg til ejeren blev denne sat i stand til at benytte anlægget i strid med bekendtgørelsens § 9, jf. §§ 5 og 7. Det tiltrædes herefter, at tiltalte er fundet skyldig som sket.«⁵⁷⁷

I samtlige de nævnte afgørelser havde den dømte forsæt til de omstændigheder, der udgjorde gerningsindholdene. I *UfR 1981.109 H* gjorde tiltalte ganske vist i byretten gældende, at han ikke havde vidst, at anlægget var ulovligt, og at man ikke kunne se dette, idet

---

577. I Højesteret havde forsvaret især gjort gældende, at der ikke var tale om medvirken, fordi overtrædelsen havde fundet sted inden indleveringen af apparatet. Tilsyneladende var det kun i byretten, der procederedes på, at der ikke var tale om en medvirkenshandling.

godkendelsesmærkatene fra P&T godt kunne falde af godkendte apparater. Som det fremgik, afviste landsretten imidlertid dette, og da retten fandt, at ulovligheden »klart fremgik«, ligger antageligt også en vurdering af at den tiltalte havde forsæt.⁵⁷⁸

Fælles for alle afgørelserne er også, at der er tale om medvirken begået ved almindelige erhvervsmæssige handlinger foretaget inden for gerningsmandens erhverv.⁵⁷⁹ Afgørelsen i *UfR 1961.933 V* hører nærmest hjemme sammen med varesalg i gruppe 1, hvor såvel 1966- som 1973-afgørelsen hører hjemme i gruppe 2 under udførelsen af mere selvstændige handlinger. 1981-dommen udgør et eksempel på en mellemgruppe mellem de to situationer, idet radioreparatørens indsats var begrænset til en mindre reparation, som blev udført korrekt, og som kunden ikke kunne have nogen forventninger om skulle påvirke apparatets eventuelle (u)lovlighed, hvad den da heller ikke gjorde. Den hører således nærmest hjemme i gruppe 1. Anvendte man den her foreslåede objektive afskæringsmulighed for gruppe 1 sagerne, ville således både taxachaufføren fra 1961-dommen som radioreparatøren i 1981-dommen skulle have været frifundet.⁵⁸⁰

---

578. Afgørelsen udmærker sig i øvrigt ved, at det ikke med sikkerhed er muligt at se, på hvilket grundlag den tiltalte drages til ansvar. Han var således administrerende direktør i det aktieselskab, der ejede forretningen, og han havde ikke haft med den konkrete reparation at gøre, ligesom han i retten forklarede, at hele personalet var instrueret om, at man ikke måtte reparere ulovlige radioanlæg. Den tekniker, der havde udført arbejdet, forklarede dog, at man normalt ikke i forbindelse med reparationsarbejder kontrollerede, om et anlæg var lovligt.

579. Se også afgørelserne *UfR 1996.209 H* og *UfR 1993.346 SH*, der begge behandles nedenfor i kapitel 5, afsnit 5.3.2.

580. *Erling Johannes Husabø* forsvarer og forklarer 1961-afgørelsen som et eksempel på, at selv om individuel transport som udgangspunkt ikke bør være medvirken, uanset om chaufføren har forsæt til, at passageren vil begå/begår en strafbar handling, så har chaufføren i dommens eksempel en rolle, der er central for forbrydelsen. Han skriver blandt andet (Straffansvarets periferi, s. 111): »Denne køreturen ville ikkje hatt mening om ikkje det var for å mogeleggjera salet av sigarettane – modsat kørsel for en person der er på vej for at udføre sort arbejde. Forskellen er dog næppe så markant som angivet af Husabø. Køreturen for den sort arbejdende ville næppe heller have haft mening, hvis ikke det var fordi, han derved blev transporteret ud til »arbejdspladsen«. Det må dog medgives, at eksemplet i dommen omhandler en medvirken, der er en integreret del af selve forbrydelsen (inds mugling), og at chaufføren i dommen ikke blot fragtede forbryderen, men også forbrydelsens genstand. Ønsker man en sondring, vil man således skulle fokusere på disse elementer og tilsvarende dømme for medvirken ved kørsel for narkokurerer, der er landet i Ka-

Det er klart, at allerede de nævnte afgørelser illustrerer, at selv et område med objektiv straffrihed af den her foreslåede karakter vil medføre en række afgrænsningsvanskeligheder, især knyttet til kriteriet om hvornår der er tale om en »normal« erhvervsmæssig aktivitet.

I afgørelsen *UfR 1964.552/1 U* blev en selvstændig taxavognmand således dømt for (medvirken til) tyveri ved i flere tilfælde at have anvendt sin taxa til at transportere de medskyldige til og fra gerningsstedet og under indbruddene holdt vagt i bilen. Det fremgår ikke af referatet i sagen, at han skulle have gjort gældende, at han blot udførte sædvanlig taxavirksomhed, eller om han tillige havde foretaget en planlægning af indbruddene og i den forbindelse anvendt sin taxa til dette »private« formål. Retten fandt dog en tilstrækkelig erhvervsmæssig sammenhæng til at foretage rettighedsfrakendelse: »Idet tiltaltes benyttelse af sin Mini-cab under de omhandlede tyverier skaber en nærliggende fare for misbrug af tiltaltes stilling som chauffør ved erhvervsmæssig personbefordring, vil retten hertil i overensstemmelse med den nedlagte påstand i medfør af straffelovens § 79 være at frakende tiltalte for et tidsrum af 3 år fra denne doms afsigelse at regne ...«.

Herudover kan det i visse typetilfælde være vanskeligt at afgøre, om vi befinder os i gruppe 1 eller gruppe 2. Dommen, *UfR 1985.950 V*, der er omtalt ovenfor i kapitel 3, afsnit 3.3, illustrerer således, at det, der tilsyneladende er et almindeligt varesalg (og dermed er omfattet af gruppe 1) meget vel kan indeholde rådgivning i et sådant omfang, at gruppe 2 vil udgøre en rigtigere placering. Sagen omhandlede det apparat, der udledte kviksølv, i modstrid med det i brugsvejledningen anførte. Sådanne tilfælde, hvor en brugsvejledning anviser hvordan, man skal betjene apparatet, og man ved at følge

---

strup lufthavn og skal ind til centrum for at møde deres kontaktmænd, forudsat de har stoffet med sig, men ikke hvis de f.eks. havde ladet stoffet blive i en boks i lufthavnen. Turens nødvendighed er den samme, og hvis taxachaufføren har forsøgt i begge tilfælde, er det ikke muligt at se nogen forskel i vurderingen af strafværdigheden.

Hvad angår 1981-dommen forekommer den alt for vidtgående. Uanset at frifindelsen i 1973-dommen var konkret begrundet under henvisning til lovens forarbejder, lå 1981-situationen langt fra medvirken til det centrale i kundens forbrydelse. At pålægge strafansvar i en sådan situation vil svare til at strafbelægge den mekaniker, der sætter et nyt dæk på en (i forvejen) udboret knallert.

brugsvejledningen realiserer et gerningsindhold, må rubriceres under gruppe 2, idet der her er tale om identiske hensyn med de øvrige under denne gruppe henførte tilfælde. I kviksølv-tilfældet udgjorde brugsvejledningen således »rådgivningen«, og »rådgiveren« var den for brugsanvisningen ansvarlige.

Af de ovenanførte grunde kunne meget tale for at operere med en regel om straffrihed ved udførelse af normal erhvervsmæssig aktivitet i gruppe 1 – tilfældene. Hvad angår gruppe 2 – tilfældene blev disse fremhævet som værende typisk mere »farlige« i relation til realiseringen af et gerningsindhold. Ikke fordi den type aktivitet normalt ender med en ulovlighed – tværtimod – men fordi de har en mere direkte betydning for den endelige realisering af forbrydelsen. Denne tættere sammenhæng har ikke noget at gøre med tilstedeværelse på gerningsstedet eller en tættere tidsmæssig anknytning til realiseringen,⁵⁸¹ men udspringer af kundens (= gerningsmandens) typiske tillid til rigtigheden og lovligheden af det udførte arbejde/den ydede rådgivning. Ser man imidlertid på de ovenfor nævnte domme (1966- og 1973-afgørelsen om henholdsvis speditøren og radioinstallatøren) endte den ene med en mildere straf på grund af den forholdsvis ringe andel i arrangementet⁵⁸² og den anden med frifindelse, muligvis fordi den erhvervsdrivende havde gjort opmærksom på ulovligheden, muligvis fordi ministeriet ikke havde udnyttet sin hjemmel til at regulere den pågældende type salg.⁵⁸³

---

581. En sådan tæt sammenhæng kan imidlertid genfindes i en række ikke-rådgiver afgørelser, se f.eks. *UfR 1964.552/2 U* og *TfK 2000.345 Ø*.

582. Hvilket er en interessant begrundelse, idet den pågældende rent fysisk havde foretaget samtlige handlinger i Danmark i forbindelse med udsendelse med videre. Ser man imidlertid handlingerne som alene tilknyttet den dømtes normale erhvervsmæssige virksomhed, og den kriminelle »drivkraft« anbragt i Holland, giver udsagnet mere mening.

583. Se for et fældende resultat *Rt 1996.956*, hvor den norske Højesteret fandt en sælger af salt, sukker, gær og andre ingredienser skyldig i medvirken til hjemmebrænding. I sin omtale – og kritik – af dommen fremhæver *Erling Johannes Husabø*: *Straffansvarets Periferi*, s. 100 f., at der i alkoholloven er givet ministeren bemyndigelse til at give forskrifter vedrørende varer, der hovedsageligt anvendes ved fremstilling af alkohol. Denne bemyndigelse var dels aldrig udnyttet, dels skabte den ikke bemyndigelse til f.eks. at regulere salget af sukker eller mel. I lovmotiverne til rusdrikloven af 1927 fandtes en tilsvarende bestemmelse, af hvis forarbejder det fremgik, at man ikke burde lade regulerings- og kontrolmuligheden omfatte varer som »efter sin natur og anvendelse i legitimt øiemed ikke er tjenlig til å undergis en noenlunde

Ovenfor er peget på, at det typiske for et rådgivningsforløb, der medfører realiseringen af et gerningsindhold, er, at rådgiveren har handlet i strid med sine pligter. Han eller hun har overset lovregler, sjusket med udførelsen af arbejdet, undladt at informere klienten på ordentlig vis etc. Det blev imidlertid også fremhævet, at dette ikke behøvede at være tilfældet, idet gerningsmanden kan ønske og opnå en sædvanlig, »fuldgod« ydelse, som netop indgår i det af ham planlagte kriminelle forløb. Endelig kan der forekomme tilfælde, hvor rådgiveren/entreprenøren har forsæt til at medvirke til realiseringen af forbrydelsen. Systematisk kan der dannes følgende grupper:

A1) Rådgiveren begår uagtsomt en fejl i rådgivningen (pligtforsømmelse), hvilket resulterer i en uagtsom lovovertrædelse fra klientens side.

A2) Rådgiveren begår uagtsomt en fejl i rådgivningen (pligtforsømmelse), der indgår i en forsætlig lovovertrædelse fra klientens side.⁵⁸⁴

B1) Rådgiveren begår ingen fejl, men sætter uforvarende klienten til uagtsomt at realisere en forbrydelse.

B2) Rådgiveren begår ingen fejl, men sætter uforvarende klienten i stand til forsætligt at realisere en forbrydelse.

C1) Rådgiveren begår ingen fejl, men har forsæt til at ydelsen skal indgå i et forløb, der realiserer et gerningsindhold.

C2) Rådgiveren begår ingen fejl, men har sammen med klienten planlagt det kriminelle forløb.

I tilfældegruppe A befinder vi os i kerneområdet af rådgiveransvaret. Strafansvaret for medvirken til klienters forbrydelser må, som anført ovenfor i kapitlerne 2 og 3, begrundes med den farlighed, der

---

effektiv kontroll uten samtidig å skade den legitime omsetning«. Som *Husabø* rigtigt påpeger a.st. kan samme argumentation med lethed anvendes mod et for vidtrækkende medvirkensansvar.

584. Dette eksempel svarer til eksempel 3, variant b). jf. ovenfor i kapitel 3, afsnit 3.2.

normalt indgår i (potentielle) medvirkenshandlinger, sammenholdt med den betydning retmæssig rådgivning har for hele samfundet. Der er en klar samfundsøkonomisk gevinst i, at ikke specialister anvender specialister til rådgivning og udførelse af særlige opdrag. Dels sparer dette ressourcer hos klienten, dels medfører det typisk en større værdi af det endelige resultat, der samtidig – som alt overvejende hovedregel – bliver »mere« lovligt.

Disse synspunkter har såvel ved A1 som ved A2 betydning for strafbelæggelsen. Der er således et markant behov for at minimere tilfælde af pligtstridig adfærd, ikke blot fordi der derved kan befordres forbrydelser, der ellers ikke ville have fundet sted, men også ud fra bredere hensyn. Der er med andre ord heller ikke knyttet større betænkeligheder ved en (medvirkens)kriminalisering i sådanne tilfælde.

I tilfældegruppe B derimod har rådgiveren/den erhvervsdrivende udført sit arbejde, som han bør. Han har ydet korrekt rådgivning, foretaget en rigtig opførelse af et hus eller foretaget en perfekt nylakering af en bil. Udgangspunktet er, at hans handlinger er både nyttige og samfundsgavnige. I B1 situationerne kommer klienten til at realisere en forbrydelse under anvendelse af den korrekte rådgivning/det rigtigt udførte arbejde, og i B2 har klienten forsæt til at benytte dette arbejde eller den pågældende genstand til en forbrydelse.

I begge tilfælde er udgangspunktet den rigtige erhvervsmæssige ydelse, og rådgiverens/entreprenørens forhold er subjektivt betegnet som »uforvarende«, hvilket indebærer, at der maksimalt er handlet uagtsomt fra dennes side i relation til den senere realisering. Pålæggelse af ansvar her ville indebære en implicit pligt for rådgiveren/entreprenøren til at sikre sig, hvilken brug klienten gør af arbejdet. Dels vil dette være ressourcekrævende, dels vil det, hvis klienten har forsæt til at realisere forbrydelsen, være enkelt for denne at omgå en eventuel »kontrol«.

På denne måde minder disse tilfælde om tilfældene i gruppe 1, hvor ansvarsfrihed fandtes at være det mest korrekte resultat.⁵⁸⁵

---

585. Se også *Winfried Hassemer: Professionelle Adäquanz – Bankentypisch Verhalten und Beihilfe zur Steuerhinterziehung*. wistra 1995.41 + wistra 1995.81. I artiklerne argu-

Disse to tilfældegrupper kunne sammenfattes til, at forudsætningen for at en rådgiver/entreprenør kan ifalde et medvirkensansvar, er, at denne har handlet *pligtstridigt*. Et sådant krav kan betegnes som et rent objektivt krav og kan indgå allerede i et forsøg på en afgrænsning af det objektive medvirkensområde, eller det kan indgå i uagtsomhedsvurderingen, således at uagtsomhed alene statueres, hvor der er handlet *pligtstridigt*.⁵⁸⁶ Dette synspunkt vil blive nærmere uddybet nedenfor i kapitel 5, afsnit 5.3.

Endelig resterer gruppe C-tilfældene, hvor rådgiveren har forsæt til klientens senere realisering af gerningsindholdet. Der er næppe grundlag for at foretage en sondring mellem grupperne C1 og C2 i relation til spørgsmålet om rådgiverens medvirkensansvar.

For det første kan man fra et eventuelt straffrit område udeholde de tilfælde, hvor rådgiveren deltager i planlægningen af forbrydelsen og i den forbindelse tilbyder at sætte sin erhvervsmæssige ekspertise til rådighed. Her har forholdet ikke karakter af, at den pågældende gennem sin erhvervsvirksomhed »udnyttes« til et kriminelt forløb, men derimod at han eller hun udnytter sin kompetence til at fremme et fælles forløb. At den ene af planlæggerne af forbrydelsen er advokat og derfor sættes til at formulere dokumenterne, så de ser ægte ud, eller han er autolakerer og derfor får jobbet med at omlakere gruppens flugtvoan, gør ingen forskel i strafværdigheden (i hvert fald ikke i formildende retning). Sådanne tilfælde bør be-

---

menteres for, at der må være et område af objektiv straffrihed for erhvervsudøvere, der blot yder deres sædvanlige tjenesteydelser. Udgangseksemplet er en tasketyv, der går til en låsesmed for at få lavet en kopinøgle, inden tyven tilbageleverer tasken til ejeren og derefter benytter kopinøglen til indbrud. Han siger, at den traditionelle straffrihed for låsesmeden følger af, at han ikke har den fornødne tilregnelser på tidspunktet for sin medhjælpsphandling. Herefter forsætter *Hassemer*: »Das ist deshalb zu »spät«, weil schon die objektive Handlung (und nicht »erst« das subjektive Wissen des Handelndnen vom Kontext seiner Handlung) den objektiven Sinn des Geschehens bestimmt: Schlüsselmacher dürfen Schlüssel machen – nicht deshalb, weil sie von den kriminellen Plänen ihrer Kunden nichts wissen, sondern deshalb, weil sie Schlüsselmacher sind und dies ein anständiges beruf ist. Die Grenze zur Kriminalität überschreiten sie erst dort, wo ihr Handeln objektiv nicht mehr »neutral«, sondern Teil eines kriminellen Kontextes ist.« (citater side 42)

586. *Andreas Ransiek* fremhæver i *wistra* 1997.41 ff., at pligtstridig handlemåde er en forudsætning for medvirkensansvar, og at der er tale om et spørgsmål vedrørende medvirkensansvaret objektive side.

handles i overensstemmelse med dansk rets almindelige udgangspunkt om strafansvar for samtlige deltagere.

For det andet kan man forestille sig den situation, at rådgiveren umiddelbart er impliceret i forløbet, men ikke som egentlig deltager i et »komplot«. Det kan for eksempel være advokaten, der tilråder klienten at fjerne sine aktiver vel vidende, at klienten derved vil begå skyldnersvig. Rådgiveren har ikke nogen egen interesse i forbrydelsens gennemførelse og er indifferent over for, om den gennemføres eller ej.⁵⁸⁷ Under denne gruppe hører også neutral rådgivning om lovregler, retspraksis med videre i tilfælde, hvor advokaten ved, at klienten vil anvende sin viden i en kriminel sammenhæng.

Også her bør udgangspunktet være strafansvar, i lighed med det ovenfor under A anførte. Ikke fordi rådgiveren nødvendigvis handler forkert i betydningen leverer en ydelse, der ikke lever op til de krav, der må stilles til den, men fordi han handler med viden om, at rådgivningen anvendes i et kriminelt forløb. Hvor det er mest fornuftigt at have straffriheden nemlig ved almindeligt salg af varer, også selvom sælgeren måtte have forsæt til forbrydelsens gennemførelse, synes det for vidtrækkende at statuere straffrihed også for rådgivere og selvstændige leverandører af færdige løsninger (omtalt som entreprenører). Dels er disse – som nævnt – tættere på forløbet, dels ville det forekomme stødende, om netop sådanne personer under udnyttelse af deres indsigt og viden straffrit skulle kunne medvirke forsætligt til forbrydelsers realisering, hvor udgangspunktet ellers ville være straf for medvirken.

Sammenholder man med det ovenfor vedrørende gruppe A og B anførte om pligtstridighed, kunne man særdeles vel »konstruere« ansvarsbetingelsen således, at det er pligtstridigt at foretage handlinger, som rådgiveren/entreprenøren har forsæt til at lade indgå i et kriminelt hændelsesforløb.⁵⁸⁸

Det kan med megen føje gøres gældende heroverfor, at man ved en sådan konstruktion sammenblander de objektive krav til med-

587. Dette svarer til eksempel 2, variant a), jf. ovenfor i kapitel 3, afsnit 3.2.

588. Se tilsvarende *Henry Ussing, Retstridighed*, s. 82 f., hvor han i relation til spørgsmålet om erstatning for skadeforvoldelse henviser til, at man i norsk ret antager, at skadehensigt kan gøre visse handlinger retsstridige, men at spørgsmålet endnu var uafklaret for dansk rets vedkommende.

virkensområdet med de rent subjektive, og at man normalt ikke, som af *Goos* fremhævet,⁵⁸⁹ kan betegne en retmæssig og tilladelig handling som utilladelig, blot fordi den »handlende havde tilsigtet derved at medvirke til en anden Persons Forbrydelse.« En sådan indvending har en logisk styrke, men må de lege lata afvises,⁵⁹⁰ lige så vel som retsstillingen kan forklares og forsvares netop ved at henvise til, at vi accepterer f.eks. forsøgsstraf for ganske sædvanlige handlinger. Som beskrevet ovenfor i kapitel 3 kendetegnes medvirkenshandlinger på samme måde som forsøgshandlinger ikke ved deres objektive skadeevne, men ved deres evne til på trods af deres isolerede »ufarlighed« at bevirke en forbrydelses realisering. Indvendingens styrke ville da også være størst, hvis der altid var krav om en »objektiv retsstridighed« ved ansvar for forbrydelser, hvilket blandt andre *Goos*, som tidligere nævnt, var fortaler for.⁵⁹¹

Antages ansvar at være udgangspunktet, opstår imidlertid som selvstændigt spørgsmål, om der er visse områder, hvor straffrihed, uanset forsæt hos rådgiveren, alligevel bør være resultatet?

Ovenfor i afsnit 4.6.3 er de særlige forhold om advokaters orientering af deres klienter om en given retstilstand gennemgået. Som det fremgik, opererer man i Tyskland med en fast formodningsregel om, at ren orientering om en retstilstand aldrig kan være medvirken. Det skal her erindres, at medvirken generelt kræver forsæt efter tysk ret, så de tilfælde af straffrihed, der kendes fra tysk retspraksis vedrører det, der her er kaldt gruppe C-tilfældene. Advokater har en helt særlig status i retsplejen og er i ethvert samfund den enkelte borgers mulighed for at få bistand og oplysning i alle retlige forhold. Hertil kommer, at man i dansk ret opererer med den fiktion, at »alle

---

589. I Den danske Strafferets almindelige del, s. 178 f.

590. Hvilket også *Goos* anerkendte, jf. Den danske Strafferets almindelige del, s. 178.

591. Retfærdigvis må det siges, at *Goos* selv accepterede, at vi ved netop medvirken havde at gøre med »et helt nyt [i forhold til spørgsmålet om direkte ansvar] Ansvars Grundlag med sine særegne objektive og subjektive Betingelser« (cit. Den danske Strafferets almindelige Del, s. 183).

Anders Vinding Kruse anfører da også, i Erstatningsretten, s. 131, at det accepteres, at gerningsmandens subjektive forhold kan udvide grænserne for de retsstridige handlinger. Han diskuterer dog a.st. primært, om skadevolders motiv kan bevirke, at en ellers retmæssig handling betragtes som retsstridig, hvilket hyppigst må besvares bekræftende.

kender loven«, hvilket ud fra en realistisk beskrivelse er nonsens, men det indebærer, at enhver har anledning til at søge at lære loven at kende. Den advokat, der alene giver en beskrivelse af lovgivningen, retspraksis, opdagelsesrisici med videre, kan således siges at opfylde den pligt, som retssystemet lægger på ham eller hende. Det vil derfor være overordentligt vanskeligt at karakterisere det som pligtstridigt for en advokat at orientere sin klient *korrekt* om dennes retsstilling i en given sammenhæng. Noget andet er, at det vil kunne være pligtstridigt *over for klienten*, såfremt advokaten rådgiver *ukorrekt* herom. Netop ved den ukorrekte rådgivning er risikoen for, at klienten begår en lovovertredelse ved at føre rådet ud i livet større, end hvor rådgivningen har været korrekt. Dette kunne tale for kun at have straffrihed ved den korrekte rådgivning, men samtidig ville dette kunne bevirke en langt større tilbageholdenhed fra advokaters side med at foretage sådanne orienteringer, og derved ville det samlede udbytte af en strafbelæggelse være minimeret.⁵⁹² Det er i den forbindelse da også tankevækkende, at den eneste kendte retspraksis fra Tyskland netop er tilfælde, hvor rådgivningen har været ukorrekt.⁵⁹³ Sammenholdes dette med, at der ikke her i Skandinavien overhovedet findes trykte eksempler på afgørelser, hvor retten har dømt en advokat for medvirken, blot fordi denne har foretaget en neutral orientering om retstilstanden, synes det rigtigste resultat at være, at en sådan orientering altid må være straffri. Spørgsmålet er, om ikke også dette resultat i virkeligheden allerede er gældende ret ud fra grundsætningen om materiel atypicitet.⁵⁹⁴

592. Se for en tilsvarende argumentation for ikke at sænke beviskravene ved den svenske rådgivningslov: SOU 1998:47, s. 190.

593. Måske skyldes det, at den korrekte rådgivning aldrig kan være pligtstridig og derfor ikke kan være medvirken til en forbrydelse? Klaus Volk skriver således i *Betriebs-Berater* 1987.139 ff. (144): »Die Rechtsprechung stellt an den Rechtsanwalt, der den Mandanten berät und belehrt, äußerst hohe Anforderungen. Es versteht sich, daß zu einer sorgfältigen, umfassenden Beratung insbesondere auch der Hinweis auf ein Strafbarkeitsrisiko gehört. Schon deshalb kann dieser Hinweis allein nicht als Anstiftung oder Beihilfe zu qualifizieren sein – selbst dann nicht, wenn er den Ausschlag dafür gibt, daß der Mandant schließlich dieses Risiko eingeht.«

Tilsvarende anfører *Erling Johannes Husabø*: *Straffansvarets periferi*, s. 151, at det siger sig selv, at det er fuldt lovligt at give oplysninger om retstilstanden. Ansvar kan »berre tekjast dersom opplysningane er feil eller klart misvisende.«

594. Se således *Vagn Greve*: *Det strafferetlige ansvar*, s. 164, hvor han taler om den gli-

Med hensyn til udøvelse af lovlig virksomhed i relation til medvirkensansvaret kan følgende sammenfatning af de tre hovedresultater⁵⁹⁵ gives:

- 1) Den erhvervsdrivende, der som et *normalt led i sin sædvanlige erhvervsvirksomhed*⁵⁹⁶ sælger en genstand⁵⁹⁷, leverer en tjenesteydelse eller foretager en mindre, uselvstændig reparation for kunden, vil aldrig kunne straffes for medvirken (objektivt uden for medvirkensområdet).
- 2) Den advokat, der alene foretager en *neutral orientering* om en given retstilstand, vil aldrig kunne straffes for medvirken (objektivt uden for medvirkensområdet).
- 3) Den rådgiver eller erhvervsdrivende, der selvstændigt skal levere en større samlet ydelse eller genstand til kunden, er *kun* omfattet af det strafbare medvirkensområde, hvis han eller hun handler *pligtstridigt*. Forsætlig medvirken til en forbrydelse vil

---

dende overgang mellem en »ansvarsfri orientering om en retstilstand« til en strafbar medvirken ved at give råd til fremtidige dispositioner. Tilsvarende svensk ret, jf. SOU 1998:47, s. 179.

595. Se for en i grove træk tilsvarende tredeling af faktisk forekommende, mulige medvirkenshandlinger, *Monika Wolff-Reske*: Berufsbedingtes Verhalten als Problem mittelbarer Erfolgsverursachung – Ein Beitrag zu den Grenzen der Beihilfestrafbbarkeit, s. 23 ff.

596. I tysk ret omtales området ind imellem som »Berufstypischer Handlungen«, se f.eks. *Oliver Löwe-Krahl* i *wistra* 1995.201 ff.

597. Allerede *Getz* gik ind for denne løsning, der imidlertid kritiseres af *Erling Johannes Husabø*: Straffansvarets Periferi, s. 100 ff., for – i al fald i dag – at være for unuanceret. *Husabø* selv kommer dog ikke længere end til at måtte give *Getz* ret i udgangspunktet om straffrihed, men vil forbeholde medvirkensansvar for de tilfælde, hvor det er køberen selv, der henne i forretningen røber sine planer. Her – siger *Husabø*, a.st. side 105 – ophører »den forretningsmæssige nøytraliteten« mellem parterne. *Husabø* har givetvis ret et stykke vej ad sin analyse. Hans begrundelse for et medvirkensansvar er, at når den forretningsmæssige neutralitet er ophævet, kan et salg fra sælgeren til køberen meget let også fortolkes som en accept af køberens (ulovlige) planer, og derigennem som en psykisk støtte til forehavendet. Argumentet fra *Husabø* kan, som nævnt, bære et stykke af vejen og må i al fald tages i betragtning f.eks. hvor sælgeren samtidig er ven med køberen (som biludlejer i det gennemgående eksempel). Det må dog nok bero på manglende praktisk (forretnings)erfaring, når det hævdes at en oplysning uanset dennes art fra kunden skulle ophæve eller blot kunne rukke ved den forretningsmæssige neutralitet.

som udgangspunkt være at betragte som pligtstridig⁵⁹⁸ (blandet objektiv/subjektiv begrundelse).

Det er givet, at disse tre grupper vil give anledning til afgrænsningsvanskeligheder i praksis.⁵⁹⁹ Når de alligevel skønnes at være af værdi, skyldes det, at de alle tre peger på centrale, isolerbare omstændigheder for, hvornår medvirken inden for dette område bør kunne straffes henholdsvis ikke straffes.

Det er straks vanskeligere at vurdere, om de er udtryk for gældende ret, eller de alene er udtryk for de lege ferenda betragtninger. Gruppe 2) er antageligt udtryk for gældende ret, og i retspraksis har vi næppe set ansvaret strakt ud over det, der er angivet som gruppe 3). Kun ved gruppe 1) har vi enkelte afgørelser, der statuerer ansvar. Disse afgørelser er imidlertid alle af ældre dato,⁶⁰⁰ ligesom de er så få, at de ikke ses at være udtryk for nogen fast praksis.

598. Tilsvarende Erling Johannes Husabø, *Straffansvarets Periferi*, s. 151.

599. Hvortil hører f.eks. udlejning af fast ejendom? På den ene side er det som oftest en neutral forretningsmæssig disposition, på den anden side opstår der et længevarende kontraktsforhold. Erling Johannes Husabø: *Straffansvarets periferi*, s. 108 ff. synes blandt andet under henvisning til den norske straffelovs forarbejder mest stemt for at medvirken kan ske, hvis der er tale om udleje udelukkende til et ulovligt formål, men straffrihed, hvis der er tale om »blandet« lovlig og ulovlig anvendelse. Herved er han antageligt i overensstemmelse også med retspraksis, jf. Rt 1995.820, hvor der skete domfældelse for medvirken ved udleje af lokale, der (udelukkende?) skulle anvendes til ulovligt hjemmebrænderi.

Der ses ingen danske afgørelser om medvirken i form af udleje af lokaler (eller andet) til ulovligt formål. Udleje kan imidlertid i sig selv udgøre en strafbar virksomhed, som f.eks. bordeldrift jf. afgørelserne *UfR 1977.840 H* og *UfR 1975.1103 V*. Ved ændring af indsamlingsloven med lov nr. 229 af 4. april 2000 strafbelagdes blandt andet i § 6, stk. 2: »Den, der udbyder pyramidespil, jf. § 5 a, straffes med bøde, hæfte eller under skærpene omstændigheder med fængsel indtil 2 år, medmindre højere straf er forskyldt efter den øvrige lovgivning.« Det er fremhævet i lovens forarbejder, at medvirken til udbud er strafbar, men der nævnes intet om, at en sådan medvirken kunne bestå i udleje af lokaler til pyramidespil-møder. Det til trods for at det direkte nævnes, at f.eks. »lokaleleje« vil kunne udgøre et strafbart forsøg. (alt jf. FT 1999/2000, A, sp. 382 ff.). Uden at ville overfortolke tavsheden herom, synes det dog ikke at have fremslået som en for lovgiver nærliggende tanke, at udlejning af lokaler til pyramidespil m.v. skulle kunne straffes (ej heller) for medvirken. Heller ikke Peter Møgelvang-Hansen og Thomas Riis nævner denne mulighed i deres udredning: *Pyramidespil og Multi-level Marketing*. (TemaNord 2000:509).

600. Dette gælder ikke afgørelserne i *UfR 1996.209 H* og *UfR 1993.346 SH*, der imidlertid ikke ses at medføre straf udover det af mig anførte. Se nærmere nedenfor i kapitel 5, afsnit 5.3.2.

Er der således tale om en yderligere indsnævring af medvirkensområdet i forhold til den måde, det håndteres på i dag, vil dette alene være i forbindelse med gruppe 1). For alle tre grupperes vedkommende er der utvivlsomt tale om indsnævring i forhold til det medvirkensansvar straffelovens § 23 efter sin ordlyd åbner for.

Jeg er vejet tilbage fra at foreslå regler om generel straffrihed ved såkaldte »neutrale handlinger«, idet sådanne som oftest også blot er »neutrale« i relation til deres samfundsmæssige nytte. Det er derfor ikke på samme måde et argument, at handlinger af en sådan art normalt bør understøttes. Som det er påpeget ovenfor, er netop medvirkensområdet karakteriseret ved, at medvirkensadfærden først får sin karakter af strafværdighed gennem det forhold, at den knyttes til realiseringen af et strafbart gerningsindhold. Det er derfor næppe generelt hverken ønskeligt eller muligt at udeholde »neutrale handlinger« fra det strafbares område.⁶⁰¹

4.7 Manglende retsstridighed

Ovenfor i kapitel 3, afsnit 3.4 blev afgrænsningen af medvirkensområdet indenfor rammerne af den meget vide ordlyd af straffelovens § 23 beskrevet således, at der udover kravene til tilregnelsen var et objektivt element, nemlig det modificerede kausalitetskrav. Dette sidste angiver imidlertid alene den ydre afgrænsning af sammenhængen mellem medvirkenshandlingen og realiseringen af gerningsindholdet. Herudover var der behov for at afskære en række handlinger, der for så vidt opfylder kravene i § 23, men som ikke burde omfattes af det strafbares område. Afgrænsningen af disse kunne ske på tre måder. Den ene var at anvende et adækvanskrav, der tager udgangspunkt i *sammenhængen* mellem medvirkenshandlingen og realiseringen af gerningsindholdet. Den anden var et krav om retsstridighed, der tager udgangspunkt i selve den *adfærd*, der udgør medvirkenshandlingen. Den tredje mulighed var at fokusere på den medvirkendes *tilregnelse*.

Begge de førstnævnte elementer betegnedes som indholdsmæs-

---

601. Se for en analyse af tysk ret på området Harald Niedermair i ZStW 107 (1995) 507 ff.

sigt vage, og det blev spurgt om der var noget behov for at anvende dem ved siden af uagtsomhedsvurderingen.

I nærværende kapitels foregående afsnit er en række særlige medvirkenstilfælde beskrevet og vurderet. Hvor resultatet, straffrihed for den »nødvendige« person i concursus necessarius tilfældene, kan baseres på almindelige fortolkningsprincipper, ligesom strafbarheden ved de særlige pligtforhold i et vist omfang kan forklares hermed, er resultaterne i såvel udpegningen af de relevante ansvarssubjekter som i særdeleshed de tilfælde af muligt straffri medvirken for lovlig erhvervsudøvelse, der behandles i afsnit 4.6.4 baseret på friere overvejelser, hvor typicitet og samfundsnytte indgår på den ene side og risikoen for at fremme realiseringen af gerningsindhold på den anden.

Sådanne afvejn timer indgår netop i spørgsmålet om en handlings retsstridighed, hvis hovedformål dybest set er at afgrænse de handlinger, der samlet set er samfundsnyttige og -ønskværdige, fra de handlinger, der ikke kan karakteriseres på denne måde. Det, der aktualiserer retsstridighedsbegrebets anvendelse her frem for at se på adækvans- og tilregnel seskravene, er, at de handlinger, der omtales ovenfor i afsnit 4.6, er kendetegnet ved, at de dels utvivlsomt indgår i den kriminelle sammenhæng og typisk faciliterer denne, dels at de begås med den fornødne tilregnel se.

Er man enig i, at de handlinger, der ovenfor blev identificeret som værende af mindre eller slet ingen strafværdighed bør holdes udenfor det strafbare medvirkensområde, tilbyder retsstridigheds læren sig som en nærliggende forklarings- og afgrænsningsmodel. Man kunne naturligvis hævde, at man kunne nå frem til samme resultat, såfremt man anvendte typicitetsbetragtninger, men det ville nok være at trække for store veksler på læren om materiel atypicitet. Denne har netop sit kerneområde i situationer, hvor et gerningsindhold uforvarende eller uundgåeligt kommer til at beskrive dispositioner, som det ikke havde været meningen at strafbelægge. Ved medvirkensansvaret er det således meget vanskeligt på forhånd at udskille de situationer, der objektivt set ikke bør straffes fra de, der er strafværdige, netop fordi dispositionerne i sig selv kan være helt dagligdags og upåfaldende i modsætning til selvstændigt kriminaliserede handlinger.

Fordelen ved at anvende retsstridighedsbetragtninger frem for

adækvansbetragtninger er, at adækvanskravet søger at udskille de sammenhænge mellem en adfærd og en følge (her en disposition og realiseringen af et gerningsindhold), der er så atypiske, at de ikke bør tages i ansvarsmæssig betragtning, uagtet de opfylder det normale kausalitetskrav. Det, der begrundet udskillelse af de her nævnte tilfælde af sædvanlige erhvervsmæssig adfærd, skal imidlertid ikke findes i en atypisk sammenhæng, men i en samlet vurdering med fokus lagt på den potentielt medvirkendes adfærd.

En begrundelse for at holde følgende situationer ude fra det objektivt set strafbare medvirkensområde, vil således være, at de mangler den fornødne retsstridighed, ikke blot fordi deres samlede typiske nytteevne langt overstiger deres potentielle skadeevne, men også fordi der er en betydelig samfundsmæssig interesse i, at rådgivere og erhvervsdrivende så uhindret som muligt kan udføre deres virksomhed:

- 1) Den erhvervsdrivende, der som et *normalt led i sin sædvanlige erhvervsvirksomhed* sælger en genstand, leverer en tjenesteydelse eller foretager en mindre, uselvstændig reparation for kunden, vil aldrig kunne straffes for medvirken.
- 2) Den advokat, der alene foretager en *neutral orientering* om en given retstilstand (uanset om orienteringen er indholdsmæssigt korrekt eller ej), vil aldrig kunne straffes for medvirken.
- 3) Den rådgiver eller erhvervsdrivende, der selvstændigt skal levere en større samlet ydelse eller genstand til kunden, vil ikke kunne straffes for medvirken, medmindre rådgiveren eller den erhvervsdrivende enten handler pligtstridigt eller har forsæt til at medvirke⁶⁰² til realiseringen af et gerningsindhold.

---

602. Om forståelsen heraf, se nærmere nedenfor i kapitel 5, afsnit 5.2.

Tilregnelleskravet

5.1 Indledning

Uagtet det har været tilstræbt, har det ikke i de foregående to kapitler været muligt udelukkende at beskæftige sig med den objektive side af medvirkensansvaret. Dette skyldes, som tidligere nævnt, at helt almindelige handlinger, der ikke i sig selv realiserer noget gerningsindhold, via straffelovens § 23 kan omfattes af det strafbare område, hvis de er indgået i et kriminelt forløb. Forsøgene på at afgrænse dette område er med få undtagelser ufuldstændige, indtil man medinddrager den medvirkendes tilregnelser. Det er da også kun under inddragelse af tilregnelleskravet, det kan forklares, at vi ikke alle har gjort os skyldige i strafbare medvirkenshandlinger – så vidtfavnende er det rent objektive område.

At en medinddragelse af det subjektive område er nødvendig for at opnå en tilfredsstillende afgrænsning af det strafbare medvirkensområde illustreres da også glimrende af, at man i tysk ret – udover en detaljeret opremsning af de forskellige objektive varianter – har set sig nødsaget til at supplere det sædvanlige tilregnelleskrav, der i Tyskland endda er forsæt, med en undtagelse for den, der ikke har det som formål at understøtte en kriminell virksomhed.

Samtidig kompliceres beskrivelsen af tilregnelleskravet til en medvirkende af, at der typisk indgår to objektive bestanddele, som begge skal omfattes af den fornødne tilregnelser. Dels den medvirkendes egen adfærd, dels dennes sammenhæng med realiseringen af et gerningsindhold, der – ligeledes typisk – realiseres af en anden person end den, hvis ansvar her undersøges.

5.2 Forsætlig medvirken

Ved en undersøgelse af forsætskravet ved medvirken er det unødvendigt at gå ind i en nærmere beskrivelse af forsættet og de tre i dansk ret anerkendte forsætsgrader. Der er som udgangspunkt ingen grund til at tro, at kravene til forsættet er eller bør være anderledes her end alle andre steder i strafferetten, og der kan derfor henvises til de almindelige fremstillinger herom.⁶⁰³ På et område adskiller medvirkensforsættet sig imidlertid, som ovenfor nævnt, fra det almindelige enkeltforbryder-forsæt. Udgangspunktet for dette sidstnævnte er, at *forsætsobjektet* er de enkelte elementer i gerningsindholdet. Det afgørende er ikke, om gerningsmanden har kendskab til, at hans adfærd realiserer et strafbart gerningsindhold, men at han har forsæt til de objektive omstændigheder, der er beskrevet i gerningsindholdet, og såfremt dette rummer mere normative elementer (som for eksempel straffelovens § 245 om legemsangreb af »særlig rå, brutal eller farlig karakter«), hvorvidt gerningsmanden har forsæt til de objektive omstændigheder, der begrunder, at retten finder, at gerningsindholdet er realiseret. I sådanne normalt tilfælde består udsøgningen af forsættet i, om den pågældende person har haft (en tilstrækkelig) viden eller forestilling i relation til disse momenter tilstedeværelse eller indtræden.

Ser man på spørgsmålet om forsætlig *medvirken*, ses det imidlertid hurtigt, at der indskyder sig nogle mellemlid. Ved fleres samvirken opstår således spørgsmålet, hvilket kendskab den medvirkende skal have haft til de øvrige deltageres adfærd og tilregnelser. Dette skal behandles nærmere i det følgende, også fordi udgangspunktet for uagtsomhedsvurderingen alt andet lige vil være, at dette har samme objekt som forsætsvurderingen.

Til opfyldelse af forsætskravet er det for det første utvivlsomt, at den medvirkende skal have forsæt til *sin egen adfærd*. Han skal så-

---

603. Især *Knud Waabens* afhandling: Det kriminelle forsæt, men også til den almindelige strafferetlige litteratur, som f.eks. *Vagn Greve*: Det strafferetlige ansvar, s. 209 ff., *Gorm Toftgaard Nielsen*: Strafferet I, Ansvar, s. 70 ff., *Knud Waaben*: Strafferettens almindelige del I, s. 142 ff. og *Stephan Hurwitz*: Den danske Kriminalret, almindelig del, s. 222. ff.

ledes have vidst (med den fornødne sikkerhed), at han udlånte en skruetrækker, at han gav juridisk rådgivning, at han var ved at tegne et hus, at han holdt vagt etc. Ved ansvarsbegrundende passivitet skal han have haft forsæt til de omstændigheder, der begrundede forventningen om hans indgriben, f.eks. at hans barn var ved at blive udsat for vold, at han var i et ansættelsesforhold, at der var netop den tilknytning til den skadevoldende eller skadelidende interesse, som begrundet passivitetsansvaret i den pågældende situation, kort sagt at hans passivitet ville være pligtstridig.⁶⁰⁴ Overensstemmende med den almindelige forsætslære behøver han ikke selv at opfatte sin passivitet som pligtstridig, blot han har kendskab til de forhold, der begrundet pligtstatueringen.

Til forskel fra enkeltforbyrderforsættet kan man imidlertid til dette 1. led ved medvirkensforsættet ikke altid holde nogen enkelte led i gerningsindholdet op og lade dem være målgivende. Man kan næppe komme det tættere end til at kræve, at den medvirkende skal have forsæt til den handling eller undladelse, der udgør en modificeret kausalsammenhæng med realiseringen af det givne gerningsindhold.

Hvad, der herudover kræves, er straks mere usikkert, bortset fra at der ikke er nogen tvivl om, at der *er* yderligere krav. Er medvirkensansvaret baseret på udlån af en bil eller udarbejdelsen af et regnskab, er det klart, at forsæt i relation til dette ikke er tilstrækkeligt. Forsætskravet må yderligere knyttes an til den realiserede eller planlagte forbrydelse, og dette kan ske via to umiddelbart meget forskellige tilgange. *Enten* kan man kræve, at den medvirkende har forsæt til gerningsmandens forsæt, *eller* man kan lade det være afgørende, om den medvirkende har forsæt til, at hans adfærd vil indgå i et forløb, der ender med realiseringen af et gerningsindhold.⁶⁰⁵

604. Se nærmere ovenfor i kapitel 3, afsnit 3.6.

605. Tidligere tiders forsøg på at kræve, at den medvirkende gør gerningsmandens forsæt til sit, eller at den medvirkende skal have villet bidrage til og ønsket at gerningsmanden skulle realisere sin forbrydelse, er ikke frugtbare, jf. f.eks. *Knud Waaben: Det kriminelle forsæt*, s. 316 f.

For tysk rets vedkommende fremhæver: *Gräfe/Lenzen/Schmeer: Steuerberaterhaftung*, s. 634 ff., at viden ikke er tilstrækkeligt; til medvirkensansvaret kræves også en vilje til at befordre hovedmandens forbrydelse.

Den første mulighed er næppe farbar. Problemet ved den er blandt andet, at den forudsætter fokus på det forhold, at der er en anden person, der realiserer det pågældende gerningsindhold med det fornødne forsæt. Anvender man en ren accessorisk lære, er det ikke noget problem, men anerkender man hver enkelt deltagers egen strafbarhed, er denne tilgang ikke frugtbar.

Den anden mulighed fokuserer derimod på det relevante nemlig medvirkenshandlingens forbindelse med det realiserede gerningsindhold. I tysk teori tales ind imellem om, at den medvirkende må have dobbelt forsæt.⁶⁰⁶ Sprogligt set er dette imidlertid et mindre heldigt valg, idet det i hvert fald for den uhildede læser må synes som om forsætsobjektet er to-sidet: a) forsæt til egen handling og b) forsæt til realisering af gerningsindhold.

Egentlig er der nemlig tale om et *tre-leddet forsætskrav*:

- 1) den medvirkende skal have forsæt til egen handling
- 2) den medvirkende skal have forsæt til, at et gerningsindhold vil blive realiseret, og
- 3) den medvirkende skal have forsæt til, at hans handling har den fornødne kausalsammenhæng med realiseringen af gerningsindholdet.⁶⁰⁷

Ad 1) Dette led er teoretisk ganske ukompliceret, jf. ovenfor.

Ad 2) Kravet om forsæt til at et gerningsindhold vil blive realiseret, adskiller sig næppe væsentligt fra de tilsvarende krav ved enkeltmandsforbrydelser. Der er således tale om et krav om, at der skal være forsæt til alle led i gerningsindholdet, herunder eventuelle overskydende krav såsom vindingsforsæt, tilegnelsesforsæt, skuffelsesforsæt m.v. Der skal selvsagt være forsæt til forbrydelsens fuldbyrdelse, og der må ikke være

606. Jf. Erling Johannes Husabø: Straffansvarets periferi, s. 240 m. henvisninger.

607. Jf. således også Olle Hoflund: Medverkan till brott, s. 80 ff. hvor han ikke finder det acceptabelt, at straffe den for medvirken, der forsætligt begår en handling, som han har forsæt til skal forhindre den andens forbrydelse.

forsæt til, at der foreligger eventuelle straffrihedsgrunde, såsom nødværge eller samtykke.

Afgørelsen i *TfS 2000,246 Ø* illustrerer vigtigheden af punkt 2. Der var tale om en tiltale for medvirken til skyldnersvig mod en sælger af et overskudsselskab ved at have overført selskabets likvide midler (ca. 1,5 million kr.) til købers bank, der samtidig overførte købesummen for selskabet (ca. 130.000 kr.) til sælgers bank. Der påhvilede selskabet selskabsskatter på i alt ca. 6 millioner kr. Ved at rejse tiltalen på denne måde har anklagemyndigheden lagt den skete medvirken så tæt op ad tømningen af selskabet som muligt. Dette er formentlig baseret på, at de likvide midler ikke blev overført til en i købers bank oprettet konto for selskabet, men direkte til købers egen konto.⁶⁰⁸ Dette fremgår dog ikke direkte af referatet i afgørelsen, men må forudsættes, idet anklagemyndighedens påstand var, at selskabet var uden midler til at betale de skyldige selskabsskatter i og med overførselen, og ikke først blev det ved køberens senere transaktioner over selskabets midler.

Uanset hvor tæt på iværksættelseshandlingen den skete medvirken har været, er det imidlertid fortsat et krav, at forsættet dækker den realiserede forbrydelse. Dette krav fandt hverken flertallet i byretten eller landsretten opfyldt. Landsrettens flertal⁶⁰⁹ havde følgende begrundelse: »Uanset at det må lægges til grund, at [sælgers advokat] gav udtryk for, at han ikke havde tillid til [køberen] blandt andet på grund af dennes konkurs [3 år tidligere], findes det på baggrund af det anførte om omstændighederne ved overdragelsen af anparterne⁶¹⁰ ikke

---

608. Det var generelt anklagemyndighedens holdning i disse sager, at tømningen sker enten på det her beskrevne tidspunkt eller på det tidspunkt (måske 10 minutter efter overførselen), hvor køber flytter pengene fra selskabets nye konto i køber-banken til købers egen konto i samme eller en anden bank. Man vælger således at bortse fra, at værdien af den fordring, der dermed opstår for selskabet hos køberen, i visse tilfælde måske kan være noget værd.

609. Det er interessant, at mindretallet (1 dommer i henholdsvis byret og landsret) i deres begrundelse for domfældelse ikke henviser til, at sælger havde forsæt til et senere skyldnersvig, men alene til at der var tale om, at sælgeren handlede på en »usædvanlig og uforsvarlig måde« blandt andet ved at sælge til en køber, der ikke nød sælgers rådgivers tillid. Derved fokuserer mindretallet tilsyneladende alene på selve medvirkenshandlingen, hvilket ikke er tilstrækkeligt til domfældelse efter gældende dansk ret. Det er i øvrigt påfaldende, at mindretallet finder, at det har væsentlig betydning, at advokaten havde mistillid til køberen, men fralægger det enhver betydning, at den pågældende advokat mente, at købernes model for skatteudligningen var fuldt lovlig!

610. De momenter, flertallet henviser til, er blandt andet, at sælgers rådgivere anså den såkaldte Madeira-model, som køber havde præsenteret for sælgeren og dennes rådgivere, for lovlig, og at der i overdragelsesaftalen var krav om at køber efterfølgende

godtgjort, at [sælgeren] indså, at selskabets likvide midler ville blive unddraget fra at tjene selskabets kreditorer til fyldestgørelse, eller at han anså dette for overvejende sandsynligt.⁶¹¹«

Det er ikke noget generelt krav for statuering af vindingsforsæt, at det skal være en bestemt af gerningsmændene, der modtager den uberettigede vinding. I relation til medvirken indebærer dette, at der ikke hos den medvirkende behøver at være forsæt, hverken til at den pågældende selv eller hovedgerningsmanden skal opnå den uberettigede vinding. Det er tilstrækkeligt, at der er forsæt til, at en eller anden opnår denne. Endelig kan der ikke straffes udover den enkeltes forsæt, ligesom dette er afgørende for, om den medvirkende f.eks. skal straffes for forsøg på en helt anden forbrydelse end den, der faktisk realiseres.⁶¹² Der er heller ikke noget i vejen for, at der hos hver enkelt deltager er forskellige grader af forsæt. Den, der udfører drabet har til hensigt at gøre dette, medens den medvirkende, måske endda med beklagelse, blot kan konstatere, at den hjælp, han yder, med overvejende sandsynlighed vil indebære offerets død. Begge deltagere vil i en sådan situation kunne dømmes for (medvirken til) forsætligt manddrab. Hertil kommer, at de enkelte deltagere kan have vidt forskellig motivation til deres deltagelse, uden at dette har nogen betydning for spørgsmålet om strafansvarets betingelser. I visse tilfælde vil det dog kunne have betydning for strafudmålingen. Der er heller intet til hinder for, at den medvirkende straffes i overensstemmelse med sit forsæt, medens den tekniske fuldfører straffes efter en uagtsomhedsbestemmelse, eller må-

---

skulle kunne dokumentere, at der var anskaffet driftsmidler i en sådan mængde, at skattegælden for det pågældende år ligningsmæssigt kunne udlignes.

611. Det er tankevækkende, at landsrettens flertal end ikke nævner muligheden af *dolus eventualis*, idet anklagemyndigheden i den pågældende sag faktisk havde procederet også på denne forsætsform. Om dette skyldes, at landsretten ikke anså betingelserne for opfyldt, at *dolus eventualis* ikke er anvendelig i denne type sager, eller at *dolus eventualis* slet ikke er en accepteret forsætsform, kan således heller ikke ses. Er det de to sidstnævnte muligheder, der har foresvævet landsretten, har den antageligt handlet i strid med gældende ret, jf. således *Lars Bo Langsted* i UfR 1988B.131 ff. og afgørelsen UfR 1992.455 H; er det den første, burde landsretten have anført dette.
612. Om denne problemstilling se nærmere *Annette Nørby-Møller Sørensen*: »Hvor langt rækker ansvaret for den, der medvirker til kriminalitet« i Tfk 2005.282.

ske slet ikke, hvis der ikke findes en bestemmelse, der strafbelægger uagtsomheden, eller hvis han har handlet uden culpa.⁶¹³

Utrykt *Vestre Landsrets dom af 30. april 1992*⁶¹⁴: Et aktieselskab havde opkøbt en ejendom med blandet erhverv og beboelse med henblik på modernisering. Moderniseringsarbejderne blev påbegyndt i begyndelsen af september 1988, men blev først meddelt indehaveren af ejendommens beboelseslejemål i udgangen af samme måned og igen ved skrivelse af 21. oktober 1988. Ingen af skrivelserne indeholdt oplysning om lejerens indsigelsesret i henhold til boligreguleringslovens § 23.

Skrivelserne var udarbejdet af en advokatfuldmægtig, der ifølge sin forklaring af sin principal havde fået forbud imod at varsle forbedringsarbejderne med angivelse af lejeforhøjelse efter boligreguleringslovens § 23, idet man derved kunne undgå, at lejerne fik mulighed for at forlange iværksættelse af forbedringsarbejderne udskudt i 5 år, jf. lovens § 25, stk. 3.

Der var i sagen rejst tiltale mod såvel aktieselskabet som mod advokatfuldmægtigen for overtrædelse af boligreguleringslovens § 29 a, sidstnævnte jf. straffelovens § 23.⁶¹⁵

Retten fandt, at direktøren for aktieselskabet burde have sikret sig, at boligreguleringslovens varslingsregler var overholdt: »Det fremgår af [direktørens] forklaring, at han, der i månederne efter det tiltalte selskabs køb af ejendommen havde ført forhandlinger med lejerne, var bekendt med, at der gjaldt regler om lejernes rettigheder i forbindelse med en ombygning og forbedring som den her påtænkte. Ved under de anførte omstændigheder ikke at have sikret sig, at boligreguleringslovens varslingsregler var overholdt i forbindelse med iværksættelsen af

---

613. Se således også *G. Astrup Hoel: Delagtighed i forbrydelser*, s. 40: »Den som forsætlig foranlediger at en anden begår en uagtsom forbrydelse, eller forsætligt yder ham medhjælp herunder, er åbenbart likeså strafværdig som den der på samme måde understøtter en forsætlig gerningsmand. Man kan snarest si, at han her er mere strafværdig end ellers, idet han her i endnu højere grad selv påtar sig den sidste afgørelse af hvorvidt forbrydelsen i det hele finder sted, og derfor nærmer sig en gerningsmands hele forhold og indstilling. Ganske uanset den egentlige gerningsmands subjektive forhold må han derfor bedømmes efter straffesatsen for den forsætlige forbrydelse. Og er gerningen ikke strafbar i sin uagtsomme form, må anstifter eller medhjælper like fuldt straffes efter dette princip, ganske som om han havde anstiftet eller hjulpet til ved en forsætlig forbrydelse.«

614. 5. afd. ankesagerne S 416/1991 og S 604/1991. Afgørelsen (de to sager behandlede sammen) er tillige gengivet i *DiK 1990-92.383 (3)*.

615. Når advokatfuldmægtigen, trods det forhold at det er ham, der udsender de omhandlede breve, alligevel behandles som medvirkende, skyldes det, at boligreguleringslovens § 29 a strafbelægger den, der »gennemfører« moderniseringer i strid med (nogle af) lovens regler.

forbedringsarbejderne, har [direktøren] med virkning for [aktieselskabet] optrådt uagtsomt.« Selskabet var blevet idømt en bøde på kr. 30.000 i byretten, hvilket landsretten stadfæstede.

Hvad angik advokatfuldmægtigen, udtalte landsretten: »Det tiltrædes endvidere, at [advokatfuldmægtigen], der i hvert fald ved afsendelsen af brevet af 21. oktober 1988 var bekendt med, at forbedringsarbejdet var iværksat uden, at der var sket gyldig varsling efter boligreguleringslovens § 23, under de anførte omstændigheder er fundet skyldig som sket.« Advokatfuldmægtigen var i byretten blevet idømt en bøde på 1.000, »jf. straffelovens § 23«, hvilket stadfæstedes af landsretten.

Retten vurderer således, at advokatfuldmægtigen har handlet forsættigt, hvorimod selskabets direktør alene fandtes at have handlet uagtsomt. Selskabets advokat havde i den relation bl.a. anført, at »selskabet engagerede professionel juridisk bistand og gav instruks om, at alle »spilleregler« nøje skulle overholdes«. Om dette aspekt af sagen henvises til kapitel 8, afsnit 8.1 nedenfor.

Ad 3) Dette er en naturlig konsekvens af de objektive krav i straffelovens § 23 om at »medvirke« til en forbrydelse. Ganske vist kan der ikke lægges andet i kravet end forsæt til, at adfærden vil indgå i den begivenhedskæde, der leder frem til realiseringen af forbrydelsen (det modificerede kausalitetskrav). På den anden side er det naturligt at udskille dette forsætskrav som et selvstændigt punkt. Jeg kan således have forsæt til, at jeg selv skriver et brev af et givent indhold, og jeg kan have forsæt til, at en kollega vil afgive en urigtig erklæring over for en offentlig myndighed, men har jeg ikke forsæt til, at det brev, jeg selv sidder og skriver, vil indgå i denne forbrydelse, savner jeg forsæt til medvirken. Deri ligger ikke, at jeg skal have anset mit bidrag som en nødvendighed for gennemførelsen af forbrydelsen, men blot at jeg har forsæt til, at mit bidrag vil indgå i den række af faktorer, der sammen leder frem til realiseringen af gerningsindholdet.

Afgørelsen *UfR 1997.772 H* omhandlede en indkøbers mulige medvirken til en andens kreditbedrageri. Begge var tiltalt under sagen. Indkøberen var ansat ved en handelsskole, og hovedgerningsmanden havde af indkøberen en enkelt gang fået lov til at indkøbe en computer i skolens navn hos det computerfirma, der normalt betjente skolen.

Hovedgerningsmanden fortsatte imidlertid med at indkøbe computere på kredit i skolens navn, hvilket indkøberen opdagede, fordi computerfirmaet fremsendte fakturaer til skolen på de pågældende indkøb. Indkøberen påtalte dette over for hovedgerningsmanden og bad hende ophøre med at foretage indkøb i skolens navn (de således indkøbte computere blev af hovedgerningsmanden videresolgt til underpris). Hun ophørte imidlertid ikke umiddelbart hermed. Efter yderligere nogle køb, hvor fakturaerne fremsendtes til skolen, uden at indkøberen reagerede herpå, fik hun computerfirmaet til at fremsende fakturaerne til sin privatadresse i stedet. Det fremgår af sagen, at indkøberen (den medvirkende) havde forsæt til bedrageriet i de tilfælde, hvor fakturaerne blev fremsendt til skolen, men ikke til de efterfølgende. I alle de tilfælde, hvor fakturaerne havde været fremsendt til skolen, var det imidlertid lykkedes for gerningsmanden at betale disse, hvilket indkøberen vidste gennem fremsendte kontoudtog, og computerfirmaets tab hidrørte således fra køb foretaget godt 1 år efter, fakturaerne var ophørt med at komme til skolen. Højesteret frifandt, idet indkøberen herefter ikke havde haft forsæt til bedrageriet.

Det bedrageri, hovedmanden havde realiseret, var således ikke omfattet af indkøberens forsæt, der imidlertid efter landsrettens bevisførelse⁶¹⁶ nok havde omfattet et bedrageri, men ikke på det relevante tidspunkt.

Et andet generelt forsætsspørgsmål, hvor medvirken kan frembyde et problem, er spørgsmålet om i hvilken grad forsættet skal være konkretiseret.

Ved enkeltmandsvirksomhed kræver forsøgsreglerne, at det forsæt, der skal foreligge hos gerningsmanden, er tilstrækkeligt konkretiseret med hensyn til tid, sted og måde samt naturligvis med hensyn til arten af den forbrydelse, der er tale om at forsøge at begå.⁶¹⁷ Dette krav skyldes, at der ved forsøgshandlinger ikke er tale om et »her & nu« forsæt i relation til gerningsindholdets momenter, men et forsæt der skal vare ved over en længere tidsperiode, måske igennem en række forskellige handlinger hvorunder mange om-

616. Landsretten lægger i sin domfældelse – der altså blev underkendt af Højesteret – vægt på, at indkøberen ikke havde skaffet sig tilstrækkelige oplysninger om hovedgerningsmandens økonomi. Der har således antageligt været tale om, at indkøberen efter landsrettens opfattelse skulle have haft forsæt til risiko for tab. Dette siges dog ikke eksplicit.

617. Se f.eks. *Knud Waaben*: Strafferettens almindelige del I, s. 200 f. og samme i *Det kriminelle forsæt*, s. 300 f. Se også ovenfor i kapitel 3, afsnit 3.2.

stændigheder af såvel objektiv som subjektiv art kan indtræffe, der kan påvirke dette forsæt.⁶¹⁸

Rationalet bag konkretiseringskravet kan også gøre sig gældende i relation til medvirken. Er der således tale om medvirken på forberedelsesstadiet, vil det første led af det af mig opstillede forsætskrav (forsæt til egen handling) være et »normalt« her & nu-krav, men de to øvrige led, og i særdeleshed det 2. led om forsættet til den senere realisering af gerningsindholdet, vil være undergivet den samme usikkerhed som ved det almindelige forsøgsforsæt. Kravet om forsæt til realisering af gerningsindholdet må dog nødvendigvis medføre et krav om, at den medvirkende har forsæt til forbrydelsesarten.⁶¹⁹ For at kunne identificere de momenter, som den medvirkende skal have forsæt til, må det således have stået ham klart, om der ville blive tale om dokumentfalsk, indbrudstyveri eller forhold vedrørende byggelovgivning. Hertil kommer, at den medvirkendes forsæt må være konkretiseret så meget, at det er muligt for ham at forestille sig det kommende hændelsesforløb samt at dette afsluttes med det realiserede gerningsindhold. I lighed med enkeltmandsforbryderen, der befinder sig på forsøgsstadiet, behøver den medvirkende ikke at have en præcis forestilling f.eks. om offeret, eller om tidspunktet, men det må være indgået i hans forsæt som det eneste sandsynlige, at der ville være tale om en sådan realisering på et ikke for fjernt tidspunkt.⁶²⁰ Til forskel fra enkeltmandsforbryderen vil den medvirkende ikke nødvendigvis selv være herre over de forskellige justeringer, som vil blive foretaget undervejs i et hvilken som helst forbrydelsesforløb, ligesom den medvirkende på dette stade heller ikke er herre over, om forbrydelsen overhovedet bliver realiseret. Der vil således ikke nødvendigvis hos den medvirkende være tale om et forsæt eller en plan, der starter med et skelet, hvor der, efterhånden som iværksættelses-

---

618. Se f.eks. *UfR* 1975.430 V, hvor der ikke havde fundet en tilstrækkelig konkretisering sted, se med modsat resultat *VLT* 1955.162 og *UfR* 1972.896 H.

619. Tilsvarende *Erling Johannes Husabø*, *Straffansvarets periferi*, s. 242 f.

620. I tysk ret antages det, at den medvirkende ikke behøver at kende enkeltheder ved forbrydelsen, f.eks. ved tyveri hvilke genstande der skal stjæles, men dog de væsentligste omstændigheder, jf. *Sch/Schr-Cramer*, s. 448, Rn 19. Dette modsvarer antageligt dansk ret.

handlingen nærmer sig, bygges mere og mere på, til »byggeriet« endelig er færdigt og forbrydelsen fuldbyrdet. Den medvirkende kan være i en situation, hvor han inddrages på et tidspunkt under forberedelseshandlingerne, udfører sin del af arbejdet, for derefter at være ude af det videre forløb. Hvis vi et øjeblik ser bort fra, at der typisk vil være en asymmetrisk viden hos henholdsvis hovedgerningsmand og medvirkende, og antager, at de begge ved præcis lige meget om de foreliggende planer og ideer, må det være indlysende, at den medvirkende ikke på dette tidspunkt kan være stillet strafretligt ringere end hovedgerningsmanden. Dette vil indebære, at først på det tidspunkt hvor en af parternes (typisk hovedgerningsmandens) forsæt er tilstrækkeligt konkretiseret til at opfylde de almindelige krav, først da kan også den anden (typisk den medvirkende) drages til ansvar for sin (medvirkens)handling.⁶²¹ Dette må atter føre til, at den medvirkende, der på det tidspunkt, hvor hans medvirken finder sted, *ikke* har et forsæt, der er så konkretiseret, at det ville kunne række til at dømme hovedgerningsmanden skyldig i forsøg på at begå forbrydelsen, såfremt det var ham, der havde haft et tilsvarende forsæt, ikke på noget tidspunkt vil kunne dømmes for medvirken til et forsætsdelikt. For at noget sådant skulle kunne ske, ville det forudsætte et senere passivitetsansvar, opstået ved, at den medvirkende erfarer, hvorledes hans tidligere ydede bistand nu indgår i et konkretiseret forløb, og at han på *dette* tidspunkt har mulighed for at gribe ind og forhindre forløbets udvikling.⁶²²

Set i dette perspektiv kan man spørge om afgørelsen *UfR 1998.1733 Ø* er for vidtgående i sin statuering af medvirkensansvar. En kontorassistent, der var ansat i Udlændingestyrelsen, stjal mod betaling 20 pas og 2 visasticks, som hun videregav til en medtiltalt. Hun dømtes for tyveri samt for overtrædelse af straffelovens § 155, hvilket utvivlsomt var korrekt. Herudover dømtes hun imidlertid for medvirken til forsøg på dokumentfalsk samt for medvirken til forsøg på overtrædelse af udlændingeloven. Af det kortfattede referat i ugeskriftet fremgår, at hun

621. Samme resultat blev opnået i kapitel 3, afsnit 3.2 ved at fokusere på handlingskravet i § 21.

622. Denne antagelse karambolerer ikke med straffelovens § 24 om tilbagetræden fra forbrydelser, hvor flere medvirker, idet dennes anvendelsesområde først udløses, når det strafbare forsøgstidspunkt er nået.

har erkendt sig skyldig i alle tiltalepunkter (på nær et vedrørende straffelovens § 144 om bestikkelse). Om medvirkensforholdene fremgår alene: »... som hun overgav til T2, uagtet hun vidste eller bestemt formodede, at pas og visasticks skulle forfalskes og benyttes til udlændinges ulovlige indrejse i Danmark ...«.

Såfremt forholdet alene har været det, at hun måtte have en generel formodning om, at passene og visasticksene ville blive anvendt som beskrevet, har hun savnet enhver form for konkretiseret forsæt. Har dette været tilfældet, er hun således blevet bedømt langt strengere end den hovedgerningsmand, der selv måtte have tilegnet sig tilsvarende dokumenter. Smh. hermed afgørelsen i UfR 1978.572 V, hvor den tiltalte blev frifundet for tyveri, fordi det ikke fandtes bevist, at han havde tænkt sig at videresælge 2 pashæfter.⁶²³

Afgørelsen TjS 1992,471 Ø om den revisor, der dømtes for medvirken til kommanditisternes (uforsætlige) skattesvig ved at have udarbejdet et misvisende årsregnskab, kan derimod godt forsvares også ud fra konkretiseringssynspunktet. Revisor havde således forsæt til, at regnskaberne skulle bruges i forbindelse med kommanditisternes indgivelse af selvangivelser for det pågældende skatteår og dermed også forsæt til de væsentligste kendemærker ved forbrydelsen. At han ikke havde forsæt til præcist, hvornår de pågældende kommanditister ville indlevere deres selvangivelser (men naturligvis hvilket skatteår, der var tale om), herunder om de alle ville gøre dette med inddragelse af oplysningerne fra det af revisor udarbejdede årsregnskab, kan i denne sag med rimelighed vurderes som detaljer.⁶²⁴

Det må fremhæves, at hvor spørgsmålet om forsættets konkretisering kun spiller en rolle i de meget få sager, hvor der rejses tiltale og dømmes for forberedelseshandlinger i forbindelse med enkeltmandsvirksomhed (fordi problemstillingen ophører med at eksistere, når forbrydelsen er fuldbyrdet eller i hvert fald er på iværksættelsesstadiet) forbliver problemstillingen relevant for den, der kun har ydet en isoleret medvirken på forberedelsesstadiet, uanset om forbrydelsen er blevet realiseret eller ej.

---

623. Denne afgørelse er i øvrigt ikke ganske klar, idet retten indledningsvist lægger til grund, at pasblanketter ikke har omsætningsværdi. Tiltalte burde, såfremt denne antagelse havde været korrekt, allerede som følge heraf have været frifundet for tyveri.

624. I afgørelsen UfR 2003.1183 H dømmer Højesteret tilsvarende for medvirken til skattesvig, idet »arrangementerne var tilrettelagt af tiltalte med henblik på at skaffe investorerne skattemæssige fradrag, der imidlertid ikke var berettiget«.

Der er tale om en variant af den mere belyste problemstilling, hvorvidt den medvirkende kan dømmes for handlinger, som foretages af de øvrige. F.eks. den, der deltager i et tyveri, hvor den anden trækker en pistol og dræber villaens ejer, da denne kommer hjem og overrasker dem under indbruddet. Den normale lære siger her, at den medvirkende ikke kan dømmes for andet og mere, end hans forsæt rækker.⁶²⁵ Selv ved medvirken i umiddelbar tilknytning til iværksættelsen, og selv hvor der har været tale om klare aftaler om at deltage i (ellers) strafbar virksomhed, hvor man kunne hævde, at deltagerne i højere grad end ellers bør »hæfte for« at tingene kan udvikle sig også i voldsommere retning end oprindeligt tilsigtet, viger man tilbage fra at dømme for medvirken til handlinger, der for de øvrige deltagere må være usædvanlige eller upåregnelige. Dette harmonerer dog udmærket med,⁶²⁶ at vi heller ikke straffer den person, der har forsæt til at begå indbrudstyveri for forsætlig brandstiftelse, hvis han taber sin cigaret under indbruddet og derved forvolder ildebrand. Det gør vi kun, hvis brandstiftelsen i sig selv kan tilregnes ham som forsætlig, eventuelt baseret på et passivitetsansvar for ikke efterfølgende at søge at forhindre brandens udbredelse.⁶²⁷

Sammenhængende med spørgsmålet om den fornødne konkretisering kunne man spørge, hvorvidt der kan stilles samme krav til *forsættets grad* for den medvirkende som for den enlige gerningsmand. Det antages således,⁶²⁸ at straf for forsøg på iværksættelses-

---

625. Se f.eks. *UfR 1994.359 V* om frifindelsen af 2 personer, der sammen med en tredje afventede et »tærskholds« ankomst. Da tærskholdet kom, var deltagerne heri ubevæbnede og kørte straks, da de så, at forsvarerne var bevæbnede. Den tredje forsvarer affyrede imidlertid et skud mod det flygtende tærskhold og ramte en af dets deltagere i ansigtet. Landsretten sagde: »selv om de tiltalte og A, som efter det oplyste havde regnet med muligheden af, at de ventende angribere ville være bevæbnede med skydevåben, selv havde skydevåben, som de havde ladet og afladt under ventetiden i lejligheden, findes der ikke grundlag for at anse det for bevist, at det mellem de tiltalte og A har været aftalt eller forudsat, at der skulle gøres brug af skydevåben over for angribere, der ikke selv var bevæbnede med skydevåben og på et tidspunkt, hvor de pågældende var begyndt at køre fra stedet.«

626. Som det også påpeges af *Wayne R. LaFare: Criminal Law*, s. 636 f. i sin kritik af den traditionelle US-amerikanske regel, at den medvirkendes ansvar udstrækkes til de af hovedmandens strafbare gerninger, der er »a natural and probable consequence« af den oprindeligt planlagte forbrydelse. Han påpeger, at denne regel i mange tilfælde kan føre til, at den medvirkende dømmes for uagtsomhed i relation til den yderligere forbrydelse, uagtet denne måtte kræve forsæt.

627. Som det var tilfældet i afgørelsen *UfR 1984.645 V*. Se nærmere ovenfor i kapitel 3, afsnit 3.6.

628. Se f.eks. *Stephan Hurwitz: Den danske Kriminalret, almindelig del*, s. 234 f. og *Vagn*

stadiet kan ske uanset hvilken forsætsgrad, gerningsmanden har, men at straf for forsøgshandlinger, der ikke er længere end på forberedelsesstadiet, antageligt forudsætter direkte forsæt i form af hensigt⁶²⁹ og under alle omstændigheder må begrænses således at dolus eventualis og de lavere grader af sandsynlighedsforsættet ikke er ansvarspådragende.

Hvis man atter tager udgangspunkt i paralleliseringen mellem den medvirkende og en enegerningsmand, vil mange gode grunde tale for at behandle dem ens også i denne relation. Man kan imidlertid sige, at den medvirkende ved at indgå i et forløb, som han med en eller anden grad af vished må forudse ender med realiseringen af et gerningsindhold, har overladt det videre hændelsesforløb til en anden. For en medvirkende på forberedelsesstadiet vil man antageligt kun overordentligt sjældent kunne hævde, at denne havde direkte forsæt i form af sikker viden/hensigt. Uanset at der normalt ikke kan siges at skulle foreligge forsæt til en anden persons forsæt, men forsæt til at et gerningsindhold vil blive realiseret, vil forholdet for en medvirkende, der blot skal yde en isoleret bistand på forberedelsesplanet være det, at det videre forløb er overladt til en anden person med den usikkerhed, der nødvendigvis vil være forbundet hermed. Hvor man om sin egen indstilling kan sige, jeg ved, at jeg vil gennemføre dette eller hint, vil vi så godt som aldrig have samme sikre overbevisning om udsagnets rigtighed, hvis en anden person siger det samme om sig selv. Udover den almindelige usikkerhed, der altid er forbundet med fremtidige planer, vil der altså for den medvirkende i en sådan situation være knyttet endnu en usikkerhedsfaktor.

Det er imidlertid ikke helt klart, hvad disse overvejelser bør føre med sig. På den ene side kan man hævde, at det er ubilligt at behandle den medvirkende ringere end den person, der forbereder sin egen forbrydelse; på den anden side kan man sige, at risikoen, for at en forbrydelse gennemføres, erfaringsmæssigt øges, hvis flere deltagere kan »opildne« hinanden. Man kan endvidere hævde, at

---

Greve: Det strafferetlige ansvar, s. 218 f. Gorm Toftegaard Nielsen: Strafferet I, ses ikke at tage entydig stilling til dette.

629. Eller noget der ligner, jf. f.eks. *Vagn Greve* i kommenteret straffelov, almindelig del, s. 211.

den medvirkende, der har et forsæt, der opfylder alle tre led, og som på medvirkenstidspunktet er tilstrækkeligt konkretiseret, så at sige overlader sin (og offerets) videre skæbne til en anden person og må tage skade for hjemgæld for dennes anvendelse af bstanden.⁶³⁰ Tilbagestrædelserreglen i § 24 bygger da også på denne filosofi.

Da sandsynlighedsforsættet antageligt er den højeste grad af forsæt, det ud fra en realistisk beskrivelse af samspillet mellem flere personer er muligt at opnå, medmindre vi taler om hensigt, må det alt i alt konkluderes, at den medvirkende blot skal have sandsynlighedsforsæt. Det skal straks fremhæves, at denne konklusion ud fra princippet om, at alle deltagende i en forbrydelse bør kunne behandles ens, må slå igennem også til den person, der skal realisere gerningsindholdet, således at sandsynlighedsforsæt er tilstrækkeligt ved forberedelseshandlinger, hvor flere deltager.⁶³¹ Man bør dog antageligt fastholde kravet om direkte forsæt for den person, der ifølge det planlagte hændelsesforløb, skal realisere gerningsindholdet. Det er jo til syvende og sidst denne person, der har »rådighed« over forbrydelsen.

Et eksempel kan belyse problemstillingen: En revisor opsøges af en klient, der skal bruge et lån i banken. Han skal til møde i banken to dage senere, og han forklarer detaljeret, at hans virksomheds soliditet af så dårlig, at banken formentlig vil nægte ham lånet. Revisor anviser en metode til at »oppuste« regnskabet, så det kommer til at udvise omsætning og egenkapital, der formentlig vil tilfredsstillende banken. Kli-

630. I tysk ret antages det med støtte i afgørelsen BGH, Beschl. vom 26. Januar 1993 (*wistra* 1993.181), at det er tilstrækkeligt til at statuere medvirken, at der er tale om »bedingter Vorsatz« – »Daraus ergibt sich auch der dringende Verdacht, daß der Beschwerdeführer zumindest billigend in Kauf genommen hat, sein Mandant werde – wie bisher – unerlaubte Glücksspiele veranstalten.« (Den for medvirken tiltale advokat havde afgivet urigtige oplysninger over for myndighederne.). Se f.eks. *Sch/Schr-Cramer*, s. 448, Rn 19.

631. Tilsvarende *Knud Waaben*: Strafferettens almindelige del I, s. 199. Muligvis cfr. *UfR* 1986.959 V, hvor en journalist blev frifundet for medvirken til en interviewet persons injurierende udtalelser. Landsretten fandt, at risikoen for kritik blandt andet af den injuriede måtte fremstå som »nærliggende« for radiojournalisten, men omvendt, at dette ikke havde »stået klart« for ham. Hensynet til ytringsfriheden og mediernes rolle i forbindelse hermed har dog givetvis spillet ind, ligesom det ikke af præmisserne er helt klart, om det er samme problemkreds, hvor journalisten måtte anse kritik for nærliggende, som den der faktisk berørtes ved injurierne.

enten gør som anvist, opnår lånet, og går herefter konkurs med tab for banken som konsekvens.

Da revisor yder sin rådgivning er forløbet frem mod bedrageriet knapt påbegyndt. Da revisor afslutter sin rådgivning ligeledes. Revisors viden om klientens økonomi er ikke af sådan karakter, at den kan betegnes som sikker, men man kan antage, at de har talt så meget om økonomien, at han må anse det for overvejende sandsynligt, at banken vil blive påført en bestemmende vildfarelse ved at se regnskabet. Endvidere, at banken vil lide en nærliggende risiko for tab.

Revisors medvirken kan siges at være fuldbyrdet, men først senere – og forudsat klienten gør som anvist – vil den forbrydelse, der medvirkes til, blive fuldbyrdet.

Revisor vil efter det her anførte kunne straffes for medvirken til bedrageri, såfremt klienten realiserer forbrydelsen, og til medvirken til forsøg på bedrageri, såfremt forbrydelsen ikke realiseres. Dette gælder også selvom det måtte vise sig, at klientens forsæt ikke var tilstrækkeligt sikkert alternativt var af en sådan art, at det ville række til domfældelse eller fordi klienten skulle træde frivilligt tilbage fra sit forsøg. En sådan forskelsbehandling harmonerer med såvel det negative medvirkensbegreb som med reglen om tilbagetræden fra forsøg i § 24.

5.3 Uagtsom medvirken

Spørgsmålet om uagtsomhed som en tilstrækkelig subjektiv rekvisit ved medvirken har en naturlig sammenhæng med spørgsmålet, i hvilket omfang uagtsomhed henholdsvis forsæt generelt kræves som subjektiv tilregnelser for at straffe. Historisk set⁶³² har man over hele verden i nyere tid haft udgangspunkt i den forsætlige, den villedede forbrydelse, men også uagtsomhed har fundet sin plads som en ved visse forbrydelser tilstrækkelig tilregnelserform.⁶³³ Det er imidlertid typisk, at spørgsmål om uagtsomhed såvel ved direkte gerningsmandsvirksomhed som ved medvirken har udviklet sig og

---

632. Går man tilstrækkeligt langt tilbage i historien, var ansvaret imidlertid objektivt, jf. kapitel 2, afsnit 2.3.1 ovenfor.

633. Det fører for vidt på dette sted at foretage en blot tilnærmelsesvis dækkende beskrivelse af den historiske udvikling inden for tilregnelserlæren. I relation til forsætskravet kan henvises til *Knud Waaben: Det kriminelle forsæt*, s. 1-12 og i relation til uagtsomhed til Gillis Erenius: *Oaktsamhet*, s. 30-66.

er blevet teoretisk behandlet inden for den klassiske strafferet, forstået som legems- og berigelsesforbrydelser.⁶³⁴

5.3.1 Uagtsomhedsobjektet

Det er netop i afsnit 5.2 blevet fastslået, at forsætsobjektet for den medvirkende er treleddet idet han 1) skal have haft forsæt til sin egen adfærd, 2) til realiseringen af et gerningsindhold og endelig 3) til at der har været eller vil være den fornødne sammenhæng imellem adfærden og realiseringen af gerningsindholdet. Det blev samtidig sagt, at udgangspunktet for fastlæggelsen af uagtsomhedsobjektet ville være, at dette var sammenfaldende med forsætsobjektet. Spørgsmålet er i første række, om denne antagelse kan være korrekt.

En uagtsomhedsvurdering er en friere vurdering end forsætsvurderingen. Ved den sidstnævnte er det således domstolens opgave at søge at finde frem til, hvad den tiltalte *faktisk* indså i handlingsøjeblikket. Ved den førstnævnte er det domstolens opgave at finde frem til hvad den tiltalte *burde* have tænkt og gjort. Ved vurderingen heraf indgår, som det vil blive undersøgt nærmere nedenfor, en række momenter og friere overvejelser. Domstolen kan imidlertid ikke i blinde spørge, om der er »handlet uagtsomt«, men må spørge om der er handlet uagtsomt i relation til den bestemmelse, der er rejst tiltale efter. Er der således handlet uagtsomt i relation til samleje-partnerens alder (straffelovens § 222 jf. 226)? I relation til forhandlingen af stjålne varer (straffelovens § 303) eller måske i relation til afgivelse af urigtige angivelser angående selskabers forhold (straffelovens § 296, stk. 1, nr. 2, jf. stk. 2)? Dette er ikke blot relevant for at afgøre, om uagtsomheden skal have været grov eller simpel, det er også nødvendigt for at kunne identificere de rammer, inden for hvilke uagtsomhedsbedømmelsen skal foretages, herunder identificere de relevante momenter der skal tillægges værdi.

Når det drejer sig om medvirken, er teknikken den, at »tilskyn-delse, råd eller dåd« til enhver gerning er omfattet af det strafbares område. Som påvist i kapitlerne 3 og 4 er det vanskeligt at foretage

634. F.eks. henviser Gillis Erenius: Oaktsamhet, s. 49 til, at udviklingen af begrebet negligence i engelsk ret er intimt sammenkoblet med forbrydelsen homicide.

en nærmere objektiv generel afgrænsning af den type adfærd, der opfylder den anvendte beskrivelse.

Hvis vi tager udgangspunkt i eksemplet fra dommen *UfR 1985.950 V*, hvor en betjeningsvejledning indeholdt den oplysning, at der ikke ved betjening (rensning) af det pågældende apparat blev udledt kviksølv, og dette desuagtet skete, når apparatet blev anvendt i den købende virksomhed, kan vi identificere den ramme, uagtsomhedsvurderingen skal foretages inden for. Der var således rejst tiltale over for virksomheden og for medvirken hertil over for leverandøren for overtrædelse af Miljøbeskyttelseslovens § 83, stk. 1, nr. 3, ved at have udledt kviksølvholdig væske i strid med vilkårene for tilladelsen, hvorefter sådan væske skulle indleveres til kommunekemi.⁶³⁵

Uagtsomhedsbedømmelsen må i en sådan sag vedrøre tre aspekter:

- 1) har leverandøren handlet uagtsomt i forbindelse med udarbejdelsen af brugsanvisningen?
- 2) har leverandøren handlet uagtsomt i relation til udledningen af det kviksølvholdige vand og
- 3) har leverandøren handlet uagtsomt i relation til brugsvejledningens betydning for udledningen?

Ad 1) Man vil her skulle vurdere, hvorvidt der er begået fejl i forbindelse med indhentelse af oplysninger til brug for vejledningen, i anvendelsen af disse oplysninger eller i formuleringen heraf. Kan leverandøren ikke bebrejdes indholdet af brugsvejledningen, vil han ikke have handlet uagtsomt i relation til sin medvirkenshandling og må frifindes. I en medvirkenssag vil dette antageligt være omdrejningspunktet, og man vil anvende megen energi på at godtgøre, om leverandøren har handlet anderledes end han burde. Har dette væ-

---

635. Der bortses ved anvendelsen af eksemplet fra, at retten i den pågældende afgørelse ikke fandt, at der var tale om hverken råd eller dåd, se nærmere ovenfor i kapitel 3, afsnit 3.3. I øvrigt vil helt parallelle eksempler kunne opstilles med mundtlig rådgivning fra leverandøren eller mundtlige eller skriftlige rådgivning fra en ekstern konsulent.

ret tilfældet, vil han være tæt på en domfældelse for »uagtsom medvirken.«

Ad 2) Umiddelbart har leverandøren ikke haft berøring med selve realiseringen af forbrydelsen, men man må spørge, om han burde have indset, at den uagtsomhed, han har udvist i relation til udarbejdelsen af brugsvejledningen, kunne være en medvirkende faktor til en forbrydelse som den, der fandt sted = at der blev udledt kviksvovholdigt spildevand. Dette spørgsmål har, som det vil ses, en snæver sammenhæng med.

Ad 3) hvor spørgsmålet er, om leverandøren burde have indset, at hans brugsvejledning ville kunne befordre en forbrydelse som den, der har fundet sted = vil den indgå i det forløb, der fører frem til udledningen af spildevandet.

2) og 3) er ved uagtsomhedsvurderingen så tæt forbundet, at det som oftest vil føles meningsløst at splitte dem op. Thi det afgørende vil være, om hans adfærd har været af en sådan karakter, at den har kunnet »medvirke« til realiseringen af forbrydelsen. Fokus er her således på »snoren« mellem medvirkenshandlingen og realiseringen, hvor selve realiseringen blot er det søm, som snoren er bundet op på i den ene ende og således afgørende for retningen. På den anden side må det erkendes, at der ikke kan bortses fra, at der er tale om to selvstændige punkter. Den forbrydelse, der faktisk fandt sted, kunne således være realiseret ved en brug, der slet ikke var foreskrevet i vejledningen, eller apparatet kunne have været anvendt som mordinstrument, ligesom den pågældende vejledning kunne være udarbejdet ikke til brug for virksomheden, men alene til brug for den opsættende håndværker.

Man vil imidlertid også kunne betragte 2) og 3) som spørgsmål henhørende under læren om årsagssammenhæng og spørge om der i den ene ende ligger en uagtsom handling og i den anden ende en realiseret forbrydelse, og har denne handling den fornødne kausalitet og adækvans med den realiserede forbrydelse? Spørgsmålet er velkendt ved enkeltmands forårsagelsesforbrydelser, hvor man kræver kausalitet efter betingelsesteorien og derudover adækvans. I relation til netop medvirken er det i kapitel 3, afsnit 3.4 slået fast, at

betingelsesteorien ikke kan anvendes, men må erstattes af et modificeret kausalitetskrav i hvert fald ved forsætlige forbrydelser. Dette betyder, at der objektivt set *ikke* kan spørges, om betjeningsvejledningen var et nødvendigt led for realiseringen af forbrydelsen, men alene om den er indgået i det forløb, der har ført frem hertil.

Adækvanskravet derimod kan fortsat anvendes: var der tale om en adfærd, der typisk ville kunne realisere en forbrydelse som den pågældende? Er hændelsesforløbet udviklet i denne retning, og er det endelig rimeligt at pålægge medvirkensansvar? Eller, mere forenklet: var det påregneligt, at udleveringen af brugsanvisningen ledte frem til realiseringen af den pågældende forbrydelse på den måde, hvorpå den skete?

Forskellen mellem at betragte spørgsmålet som et adækvansspørgsmål og et uagtsomhedsspørgsmål er traditionelt, at man ved adækvansbetragtningen anlægger en objektiv vurdering af spørgsmålet og ved uagtsomhedsbetragtningen en subjektiv, det vil sige inddrager spørgsmålet: måtte det også for denne gerningsmand stille sig som påregneligt, at forbrydelsen blev realiseret?⁶³⁶

Det vil erindres, at man i blandt andet norsk teori har set medvirkensspørgsmålet primært som et spørgsmål om forsætlig medvirken og fortolket uagtsomhedsdelikter således, at de ikke behøvede en særlig medvirkenshjemmel. Dette er særligt nærliggende ved forårsagelsesdelikter, hvor det giver mindre mening at indlægge en ordfortolkning gående ud på, at kun een person(kreds) kan realisere gerningsindholdet og andre personer (kun) medvirke dertil. I stedet kan man opfatte kriminaliseringen således, at det er underordnet hvem og hvor mange, der realiserer det pågældende gerningsindhold. Dette passer givetvis også på en række danske straffebestemmelser, hvor uagtsomhed er kriminaliseret. Var der i eksemplet ikke tale om udledning af kviksølv, men om udskillelse af dræbende dampe og en person på virksomheden havde stået for tæt

---

636. Jf også *Knud Waaben*, *Strafferettens almindelige del I*, s. 163 og s. 70, sammenholdt dog med s. 161, hvor det fremhæves, at sondringen mellem det objektive og det subjektive ikke på samme måde som ved forsæt kan holdes ude fra hinanden, idet også »uagtsomhed er en objektiv betingelse, fordi dens centrale træk er afvigelse fra en adfærdsstandard.«

Se også afsnit 5.3.2 umiddelbart nedenfor.

på apparatet og derved var afgået ved døden, ville det være helt naturligt at betragte udarbejderen af brugsvejledningen såvel som producenten af apparatet som direkte overtræder af straffelovens § 241: »Den, som uagtsomt forvolder en andens død«, også selvom det var en ansat ved virksomheden, der betjente apparatet. Anvender man her den traditionelle enkeltgerningsmandslære på spørgsmålet om den fornødne årsagsforbindelse, vil man indledningsvist skulle spørge: ville dødsfaldet være indtrådt, hvis ikke brugsvejledningen havde haft det indhold, den havde?

Man kan således spørge, om det forhold, at der er tale om uagtsom medvirken indebærer, at den medvirkende på dette punkt skal behandles dårligere, end hvis man havde anset ham eller hende som hoved- eller enkeltgerningsmanden? Spørgsmålet bliver des mere påtrængende, når talen er om uagtsom medvirken, idet vores begrundelse for at straffe selv fjerne medvirkenshandlinger, der end ikke er en *conditio sine qua non* til forbrydelsen, ved forsætsdelikterne ligger i den viden den medvirkende har om forbrydelsesforløbet og den farlighed, som villigheden til at indgå i et forbrydelsesforløb indebærer. Ved blot uagtsom handlen er en sådan mere målrettet farlighed ikke til stede, ligesom handlingen kan ligge så langt ude i »forberedelsesforløbet«, at den end ikke rummer en typisk farlighed i sig og langt fra har realiseret noget onde. Når vi i øvrigt som forudsætning for at straffe uagtsomhed har, at der faktisk er realiseret en forbrydelse – idet det erindres, at uagtsomt forsøg ikke er strafbart – synes det klart, at det ikke kan accepteres at behandle den medvirkende markant ringere ved at skulle anvende straffelovens § 23 end ved at anvende strafbestemmelsen direkte. Faktisk var formålet med § 23 jo at udvide gerningsindholdene til at omfatte medvirken, ikke tillige at lempe på strafbarhedsbetingelserne.

Skal man undgå en sådan negativ forskelsbehandling, må man *enten* ved den realiserede forbrydelse kræve, at den uagtsomme medvirkenshandling har været en betingelse, uden hvilken forbrydelsen ikke ville være indtrådt, *eller* man må håndhæve det princip, at der også skal være handlet uagtsomt i relation til handlingens tilknytning til den senere realiserede forbrydelse.

Vælger man den første løsning, vil en række tilfælde af bevidst uagtsomhed, der ligger på grænsen til det forsætlige, imidlertid

blive afskåret for tidligt, ligesom man kan spørge, om det er hensigtsmæssigt at indlægge een objektiv grænse i relation til forsætlig medvirken og en anden objektiv grænse i relation til uagtsom medvirken. Dette taler for, at man fastholder de objektive grænser, som er udstukket i de foregående afsnit,⁶³⁷ og i stedet kræver uagtsomhed til de samme elementer, som der kræves forsæt til. Konsekvensen vil endvidere være den, at mangler der i forhold til bare et af elementerne forsæt, da må man i det hele betragte sagen som en sag om uagtsom medvirken, og mangler der uagtsomhed i relation til et af momenterne, vil den klare hovedregel være straffrihed.

Som det er fremgået, indebærer reglen om uagtsom medvirken en række problemer og uhensigtsmæssigheder, herunder ikke mindst, at det strafbare medvirkensområde bliver nærmest altomfattende, hvis man har været i berøring med et forløb, der er endt med en forbrydelse, hvor uagtsomhed er tilstrækkelig. Mange gode grunde kunne derfor tale for at begrænse medvirkensansvaret enten til forsæt i alle tilfælde eller til også at omfatte uagtsomhed, men da kun uagtsomhed udvist i umiddelbar tilknytning til realiseringen af forbrydelsen.⁶³⁸ Det er i den sammenhæng da også tankevækkende, at så store retssystemer som den engelsk-amerikanske og det tyske som alt overvejende hovedregel ikke accepterer uagtsom medvirken.⁶³⁹ At man de lege ferenda kunne være fortaler for en sådan

---

637. Domstolene anvender da også i praksis yderst sjældent adækvanskriteriet, men anlægger i stedet en helhedsbedømmelse og anvender vendinger, der hører til uagtsomhedslæren, jf. *Knud Waaben*, *Strafferettens almindelige del I*, s. 71.

638. Det synes ikke at være noget overbevisende argument for et uagtsomhedsansvar, at det kan anvendes til at ramme »skjult forsæt«, som anført af *Gorm Toftegaard Nielsen* i artiklen UfR 1998B.336 ff. og muligvis af samme i kommenteret straffelov, speciel del, s. 458. Tilsvarende kan anføres til fordel for lempelse af en hvilken som helst begrænsning eller retssikkerhedsgaranti.

639. Se afsnittene 3.4.3 og 3.4.4 ovenfor. Særligt i relation til *Ordnungswidrigkeiten* har BGH endda slået fast, at der ikke blot kræves forsætlig medvirken, men også at hovedgerningen er foretaget forsætligt, jf. BGH, *Beschl. vom 6. april 1983 (wistra 1983.163)*, men kritisk her over for *Erich Göhler: Die »Beteiligung« an einer unvorsätzlich begangenen Ordnungswidrigkeit. wistra 1983.242*. I engelsk/amerikansk ret er *recklessness* i et vist omfang omfattet af det subjektivt strafbare medvirkensområde, men primært i *dolus eventualis* lignende tilfælde, se bl.a. *Sanford H. Kadish: Reckless Complicity, 87 Journal of Criminal Law & Criminology 369 (1997)*.

Denne forskel må dog ikke overvurderes, idet det samtidig skal erindres, at uagtsomhedsdelikter i et vist omfang kan betragtes som direkte omfattende også adfærd, man ellers ville betragte som medvirkensadfærd.

ordning understøttes også af, at der kun sjældent ses straffesager, hvor der rejses tiltale endside dømmes for uagtsom medvirken til en forbrydelse.

5.3.2 Objektivitet eller individuel bedømmelse

I Rådgivning I⁶⁴⁰ er det belyst, hvorledes culpavurderingen i erstatningsretten i høj grad er blevet objektivitet, således at forstå at domstolene fastslår culpa, såfremt skadevolder under udførelsen af sin aktivitet overtræder forskrifter for aktivitetens udførelse. Der er i den erstatningsretlige litteratur enighed om, at en sådan udvikling hen imod en objektivitet culpabedømmelse som oftest vil være udtryk for en skærpelse af culpaansvaret. Argumentationen føres videre over i det såkaldte professionsansvar, hvor netop mængden af forskrifter og/eller sædvaner for arbejdets udførelse gør en domfældelse mere sandsynlig, end hvis dommeren blot ud fra et frit skøn skulle vurdere handlingens retsstridighed.

Inden for strafferetten hævdes ofte, at der er tale om en mere individualiseret uagtsomhedsbedømmelse end inden for erstatningsretten.⁶⁴¹ Den erstatningsretlige udvikling i retning af et objektivitet ansvar skulle således, hvis denne opfattelse var korrekt, fjerne den erstatningsretlige culpabedømmelse fra den strafferetlige uagtsomhedsbedømmelse.

For så vidt angår svensk ret, påviste *Gillis Erenius*⁶⁴² imidlertid i 1971 med henvisning til en meget lang række strafferetlige afgørelser helt tilbage fra århundredeskiftet, at domstolene stort set uden undtagelse har statueret uagtsomhed f.eks. i sager om uagtsom legemsbeskadigelse eller uagtsomt manddrab, hvis gerningsmanden havde tilsidesat sikkerhedsforskrifter for arbejdets udførelse, uanset

---

640. S. 265 ff.

641. Jf. f.eks. *Stephan Hurwitz*: Den danske Kriminalret, almindelig del, s. 246, der dog straks fastslår, at denne modsætning i virkeligheden ikke er så skarp. Tilsvarende *Vagn Greve*, der i *Det strafferetlige ansvar*, s. 201, også efter at have nævnt at udgangspunktet efter mange forfatteres opfattelse er således, fremhæver de mange modifikationer, der gør, at forskellen næppe er særligt markant. *Gillis Erenius* mener, at forklaringen på antagelsen om forskellen er primært historisk betinget. Jf. *Oaktsamhet* s. 115.

642. I *Oaktsamhet*, s. 105-112.

om disse forskrifter var af rent virksomhedsintern karakter,⁶⁴³ eller der var tale om offentligretlige forskrifter.⁶⁴⁴ Jo mere præcise de pågældende forskrifter var, jo mere entydig var denne tendens. Denne påvisning er særligt interessant, fordi domstolen, såfremt den ikke foretager yderligere prøvninger af uagtsomheden end den rene konstatering af ikke-overholdelse af de pågældende forskrifter, i virkeligheden benytter sig af præcis samme teknik som i en erstatningsretlig sag.⁶⁴⁵

Kan den samme tendens påvises i dansk strafferet, i området uden for medvirken, vil dette indicere, at den erstatningsretlige og den strafferetlige uagtsomhedsbedømmelse som udgangspunkt ikke ligger så fjernt fra hinanden som af mange hidtil antaget.

Det er ofte påvist, at der inden for den strafferetlige verden findes forskellige uagtsomhedstærskler, f.eks. er en dom for overtrædelse af færdselslovens § 3 ikke usædvanlig i kombination med en frifindelse for uagtsomt manddrab eller uagtsom legemsbeskadigelse.⁶⁴⁶ I sådanne situationer giver den underliggende specialregel (færdselslovens § 3) imidlertid heller ingen vejledning af et blot nogenlunde konkret indhold, men er ligeså normativ som den straffelovsbestemmelse, hvis uagtsomhed skal udfyldes. I samme øjeblik der tillige er tale om overtrædelse af nogle af de specifikke regler, er det

---

643. Feks. *NJA 1920.147*, hvor en arbejdsformand blev fundet skyldig i uagtsom legemsbeskadigelse af en arbejder ved at have fået arbejderen til at hjælpe sig med at udskifte en rem på en maskine, medens dennes motor kørte, til trods for at opslag fra fabrikkens cheffingeniør om, at det var strengt forbudt at køre den pågældende rem af eller på ved hjælp af motoren. Ved statueringen af uagtsomhed henvises primært til, at det havde været forbudt at påsætte drivremmen på den angivne måde.

644. Feks. *NJA 1958 C 708*, hvor der skete domfældelse for uagtsomt manddrab, alene under henvisning til at den tiltalte havde ladet stærkstrømsarbejde udføre af en person, der ikke havde tilladelse til at udføre sådant arbejde eller som i strid med de offentligretlige forskrifter ikke var blevet overvåget af person med sådan tilladelse.

645. *Gillis Erenius: Oaktsamhet*, s. 114-122 citerer en stor del af den skandinaviske erstatningsretlige og strafferetlige doktrin og finder – ikke overraskende – frem til, at den førstnævnte i stort set enstemmighed antager, at tilsidesættelse af relevante præventive forskrifter indebærer culpøs adfærd.

646. Se f.eks. *Vagn Greve* i kommenteret straffelov, speciel del, s. 316, *Knud Waaben: Strafferettens almindelige del I*, s. 157, *Gorm Toftegaard Nielsen, Strafferet I*, s. 111 f. og *Vagn Greve: Færdselsstrafferet*, s. 204 f.

Se senest *UfR 2006.1925 Ø*, hvor rettens meget konkrete begrundelse for frifindelsen af lastbilchaufføren for overtrædelse af straffelovens § 241, ikke rakte til en frifindelse for overtrædelse af FL §§ 3 og 26, stk. 6.

imidlertid mere sandsynligt, at disse udfylder uagtsomhedsvurderingen.⁶⁴⁷ Såfremt dette er en rigtig antagelse, er forholdet det, at den uagtsomhedsudfyldning, der kræves i relation til straffelovens § 241, er en anden end den, der kræves efter færdselslovens § 3, idet de samme »underliggende« bestemmelser vil være tilsidesat. Dette underbygger således ikke i sig selv, at den erstatningsretlige og den strafferetlige tilgang er ubetinget ens, idet der kan opereres med forskellige uagtsomhedskrav bare inden for strafferetten selv. Hvis der er en forskel i uagtsomhedskravet ved henholdsvis straffelovens § 241 og færdselslovens § 3, må det antages at bero på, at en dom for overtrædelse af straffeloven er mere infamerende end en dom efter særlovgivningen, og at domfældelse i et sådant tilfælde endda er baseret på, at gerningsmanden har slået et andet menneske ihjel. En dom der i sig selv kan siges at rumme en anderledes voldsom bebrejdelse mod gerningsmanden end en dom for at have tilsidesat nogle præventive regler i færdselsloven. Er dette rigtigt, ville det have formodningen for sig, at man bedre kunne anlægge parallelle uagtsomhedsbetragtninger mellem erstatningsretten og særlovsstrafferetten end mellem erstatningsretten og straffelovsstrafferetten.⁶⁴⁸

I relation til uagtsom medvirken har man i svensk ret ofte anvendt eksemplet⁶⁴⁹ med en arbejdsleder, A, der råber til sine to arbejdere B og C, at de skal kaste en træbjælke ned fra det tag, de arbejder på. B og C adlyder ordren med stor glæde, idet de ser deres uven D stå neden for taget, og de under ham gerne at få bjælken i hovedet, hvilket han får.

A har givetvis ikke haft forsæt til retskrænkelsen (at D får bjælken i hovedet), men kan muligvis bebrejdes dette som uagtsomt. For at kunne ifalde ansvar skal hans opfordring tillige have været kausal

647. *Vagn Greve* anfører i *Studier i færdselsstrafferet*, s. 224, at færdselslovens § 3, meget sjældent anvendes alene i (trykt) retspraksis.

648. Se også *Vagn Greve* i kommenteret straffelov, speciel del, s. 316, hvor han synes at have parallelle synspunkter: »Der er næppe tvivl om, at en uagtsomhed, der er tilstrækkelig til at pådrage et erstatningsansvar efter den almindelige culparegel, ikke nødvendigvis er tilstrækkelig tilregnelser efter § 241. En uforsigtighed, som kan danne grundlag for en domfældelse f.eks. efter færdselslovens § 3, kan ligeledes være så ringe, at der ikke pådrages et ansvar efter nærværende bestemmelse [§ 241].«

649. Jf. *Olle Hoflund*: *Medverkan till brott*, s. 73 ff. med henvisninger.

for retskrænkelser, hvilket det kan være vanskeligere at vurdere. Eksemplet kan kombineres på utallige måder.

Der er næppe tvivl om, at i hvert fald det modificerede kausalitetskrav er opfyldt. Spørgsmålet er, om adækvansen brydes af den mellemkommende forsætlige (?) handling. Havde B og C blot uden at se sig for, adlydt ordren om at kaste bjælken ned, og først bagefter konstateret, at denne – til deres udelte glæde – havde ramt D i hovedet, ville man ikke have været i tvivl.

Klare tilfælde af uagtsom medvirken er ikke almindeligt forekommende i praksis. I langt størsteparten af de afgørelser, der er nævnt i kapitlerne 4 og 5, har der således reelt været tale om forsættelig medvirken, og domfældelse kunne være sket ud fra læren herom. To tilfælde skal dog nævnes her:

UfR 1996.209 H: Udgiver af et annoncehæfte straffet for medvirken til overtrædelse af markedsføringslovens forbud mod reklamering med tilgift. Retten fandt det afgørende om »U ved et umiddelbart gennemsyn af annoncerne burde have indset, at der i de pågældende annoncer utvivlsomt reklameredes med ulovlig tilgift.«

Under behandlingen af sagen havde Forbrugerombudsmanden tilkendegivet og anklagemyndigheden senere procederet på, at en udgiver var ansvarlig som medgerningsmand (hvorfor straffelovens § 23 ikke var citeret i anklageskriftet). Såvel Sø- og Handelsretten som Højesteret fandt imidlertid, at der var tale om medvirken (Sø- og Handelsretten betonedede, at da denne fandt sted på iværksættelsestidspunktet behøvede anklageskriftet (og retten) ikke at citere § 23. Højesteret fandt dog, at et citat heraf var på sin plads.

Herudover procederede anklagemyndigheden på, at også en udgiver var ansvarlig for reklamering med ulovlig tilgift. Den henviste i den forbindelse blandt andet til Det Internationale Handelskammers reklamekodeks artikel 14:

»1. Ansvar for overholdelse af adfærdsreglerne i Kodeks påhviler annoncøren, reklameproducenten eller reklameformidleren og udgiveren, medieejeren eller den virksomhed, der repræsenterer disse.

a) Anoncøren bærer det fulde ansvar for sin reklame.

c) Udgiveren, mediejejer eller den repræsenterende virksomhed for disse, som publicerer, viderebringer eller distribuerer reklamen, skal udvise behørig omhu ved antagelsen af reklamer og disses præsentation for offentligheden.«

Her over for procederede forsvaret alene på, at overtrædelse af dette kodeks ikke var strafsanktioneret.

I begrundelsen for domfældelse nævnte hverken Sø- og Handelsretten eller Højesteret, at der var tale om en overtrædelse af det internationale handelskammers reklamekodeks, der da også fremtræder overordentligt lidt præcist i sine krav. Det er således f.eks. ikke nærmere præciseret, hvori »behørig omhu består«. Da dommen imidlertid pålægger udgiveren at læse annoncerne og at skride ind over for forhold, som udgiveren burde »falde over« på grund af deres klare ulovlighed, forekommer dommens resultat og præmisser at være parallelle med den nævnte kodeks. Om dommerne konkret har fundet inspiration derfra, er det selvsagt ikke muligt at afgøre.

UfR 1993.346 SH: Reklamebureau dømt for medvirken til overtrædelse af lov om mærkning med pris m.v. ved at have ladet indrykke annonce for en kunde, hvor prisen ikke var angivet inkl. moms. Rettens flertal (på 3 ud af 5 dommere) fandt, »at et professionelt reklamebureau som tiltalte, der var fast bureau for ..., efter annoncens tekst og udformning burde være klar over, at den henvender sig til såvel private som erhvervsdrivende.« De to dissenterende dommere fandt ikke, »at det påhviler et reklamebureau i et tilfælde som det foreliggende at foretage en selvstændig undersøgelse af annoncens overensstemmelse med prismærkningsloven.«

Bureauet blev ligeledes frifundet for overtrædelse af markedsføringslovens § 2, bl.a. ved at en afbildet arkføder til en printer ikke fulgte med til den angive pris. Herom siger alle 5 dommere: »Det kan ikke antages, at [reklamebureauet] har haft eller burde have haft en sådan viden, at billedet af printeren ikke var i overensstemmelse med de øvrige angivelser i annoncen.«

I denne afgørelse er der ikke inddraget nogen skrevne normer eller sædvaner på området (idet sådanne antageligt ikke eksisterede), og det er alene retten, der har fastlagt den norm bureauet burde have fulgt.

I begge afgørelser var der tale om medvirken på eller tæt ved iværksættelsesstadiet, og begge afgørelser rummer ansvar pålagt for en blanding af aktivitet og passivitet. Det, der bebrejdes de pågældende, er således ikke, at de har ladet annoncerne trykke m.v., men at de har gjort dette uden at læse indholdet igennem (1996-afgørelsen) eller uden dog at være opmærksom på pligterne efter pris-

mærkningsloven. I øvrigt ligger begge afgørelserne tæt op ad forsætsgrænsen, idet der forud for udgivelsen i 1996-dommen havde fundet adskillige møder sted mellem Forbrugerombudsmanden og udgiveren, hvor tilsvarende forhold var blevet omtalt (og stærkt kritiseret), og i 1993-dommen anvender retten en udtryksform, der rummer såvel forsæt som uagtsomhed »har haft eller burde have haft en viden, der ...«.

På grund af den overordentligt sparsomme (trykte) praksis og den om muligt endnu mere sparsomme teori⁶⁵⁰ med hensyn til uagtsomhedsbedømmelsen ved medvirken vil det følgende afsnit indtage rådgiveres direkte ansvar. Samtidig vil der blive suppleret med teoriens generelle opfattelse af uagtsomhedsbedømmelsen. På denne baggrund vil der blive skabt nogle byggesten, der vil blive anvendt i kapitel 7, hvor uagtsomhedskravet ved medvirken vil blive endeligt analyseret.

---

650. I Skandinavien har emnet – når bortses fra *Erling Johannes Husabø*, *Straffansvarets Periferi*, s. 245 f. – stort set ikke været selvstændigt behandlet, og i Tyskland og England/USA har der ikke været anledning dertil, idet uagtsom medvirken, som tidligere nævnt ikke er strafbar der.

Det direkte ansvar

6.1 Gerningsindhold

Som berørt enkelte steder i det foregående er der spredt rundt om i lovgivningen en række bestemmelser, der retter sig direkte mod erhvervsdrivendes, herunder rådgiveres virksomhed og virksomhedsudøvelse. En stor del af disse bestemmelser har karakter af rammefastlæggelse for, hvorledes de pågældende personer skal drive deres erhverv, f.eks. hele revisorlovgivningens uafhængighedsregelsæt. Andre typer af bestemmelser retter sig mod den materielle erhvervsudøvelse typisk ved mere specifikke punkter, f.eks. RL § 27, stk. 4, hvor revisor ikke må afgive urigtige erklæringer eller afgive påtegninger på regnskaber, han eller hun ikke selv har revideret. Tilsvarende kan den i kapitel 4, afsnit 4.5.2 nævnte bestemmelse i andelsboligforeningslovens § 15, stk. 5 nævnes. Endelig kan den erhvervsudøvende rammes af bestemmelser, som er mere almene i deres sigte, men hvis gerningsbeskrivelse bevirker, at den erhvervsdrivende, uanset handlingen er foretaget for en klient eller i forbindelse med klientsagsbehandling, betragtes som gerningsmand. Et eksempel herpå kunne være den ovenfor i kapitel 4, afsnit 4.5.3 nævnte bestemmelse i SKL § 13, stk. 1. Hvor der findes sådanne regler, kan de dels give problemer i relation til anvendelsen af straffelovens § 23 (ligger den »bag« den pågældende specialregel, således at eventuelle »huller« i den pågældende særbestemmelse udfyldes af straffelovens almindelige ansvarssæt?), dels vil der være afledede konsekvenser i relation til tilregnelservurderingen. Især med hensyn til uagtsomhedsvurderingen vil forholdet, når sådanne direkte strafbestemmelser anvendes, være lettere, al den stund man vil kunne anvende de almindelige principper for uagtsomhedsvurderingen, som kendes fra alle andre lovovertrædelser, hvor uagt-

somhed er strafbelagt. Man tvinges således ikke ud i komplikationer i stil med de ovenfor i kapitel 5, afsnit 5.3 angivne.

Med hensyn til det første spørgsmål vedrørende anvendelsen af straffelovens almindelige medvirkensregler ved siden af de særlige regler, der direkte omfatter den pågældende erhvervsdrivendes adfærd (eventuelt gennem inddragelse af visse medvirkenslignende handlinger under den direkte strafbestemmelse), må vurderingen i almindelighed falde ud til, at den almindelige medvirkensregel *kan* anvendes. Afgiver revisor således en urigtig erklæring som omfattet af RL § 27 stk. 4, og medvirker han derigennem til sin klients bedrageri, er der intet til hinder for, at der kan straffes i sammenstød.⁶⁵¹ Tilsvarende udelukker eksistensen af nogle særlige pligter for revisor i relation til erklæringsafgivelse ikke, at *andre* kan drages til ansvar for medvirken til en andens bedrageri gennem afgivelse af urigtige erklæringer.⁶⁵² Når dette kan siges så sikkert, skyldes det, at lovgivers intention med at foreskrive (særlig) straf for den (medvirkende) erhvervsdrivende helt typisk ikke er at finde i, at lovgiver ønsker at udelukke andres strafansvar eller den pågældendes almindelige strafansvar efter de sædvanlige regler, men tværtimod at lovgiver ønsker en helt særlig agtpågivenhed og derfor tydelig strafhjemmel for netop de omfattede situationer.⁶⁵³ Det bør i den forbindelse erindres, at læren om *lex specialis* inden for strafferetten har sit hovedanvendelsesområde i forbindelse med spørgsmålet om sammenstød, hvor spørgsmålet er, om to bestemmelser, der *begge er realiserede*, skal citeres i sammenstød eller den ene absorberer den anden, og *ikke* til spørgsmålet om hvorvidt *eksistensen* af én bestemmelse udelukker *anvendelse* af en anden. Disse to spørgsmål er vidt forskellige, idet situationen i den sidstnævnte kan være, at special-

---

651. Om de almindelige sammenstødsregler, se f.eks. *Knud Waaben: Strafferettens almindelige del II*, s. 95 ff.

652. Om en andens medvirken til overtrædelse af revisors pligter, henvises til afsnit 5.2 ovenfor.

653. På den måde er forløbet omkring SKL § 13, stk. 1, helt typisk. Atypisk – og upåregneligt for lovgiver – var blot kombinationen af Højesterets og Vestre Landsrets afgørelser. Se nærmere afsnit 5.4.3 ovenfor.

reglen netop *ikke* omfatter den særligt foreliggende konkrete situation, og hvor eneste strafmulighed derfor er den almindelige bestemmelse. Det vil i sådanne tilfælde have formodningen imod sig, at den brede bestemmelse skulle være afskåret, og det modsatte resultat må forudsætte helt konkrete holdepunkter, f.eks. gennem udtalelser i forarbejderne.

Leder man efter sådanne *specialbestemmelser*, hvorefter erhvervsdrivendes *rådgivning* kan omfattes af en direkte strafhjemmel, leder man – bortset fra to, meget forskellige tilfælde – stort set forgæves.

I *lov om omsætning af fast ejendom* findes således en række bestemmelser om rådgivningen og dens indhold. Det er dog kun en del af disse bestemmelser, der er strafbelagte, jf. lovens § 32, stk. 1. Dette gælder således:

§ 3 ...

Stk. 2. Den erhvervsdrivende skal rådgive forbrugeren om behov og mulighed for en byggeteknisk gennemgang af ejendommen.

§ 7. Har rådgiveren en særlig økonomisk eller personlig interesse i forbrugers valg af finansiering, forsikring eller andre ydelser i tilknytning til omsætning af fast ejendom, skal rådgiveren gøre forbrugeren bekendt med forholdet.

Stk. 2. Modtager rådgiveren provision eller andet vederlag som følge af formidling eller fremskaffelse af finansiering, forsikring eller andre ydelser i tilknytning til omsætning af fast ejendom, skal rådgiveren gøre forbrugeren bekendt hermed. Rådgiveren skal endvidere gøre forbrugeren bekendt med adgangen til at få oplyst provisionens størrelse og på forespørgsel oplyse denne.

§ 13 ...

Formidleren skal

- 1) rådgive begge parter om behov og mulighed for en byggeteknisk gennemgang af ejendommen og
- 2) gøre begge parter bekendt med rapporten fra en byggeteknisk gennemgang af ejendommen, hvis en sådan foreligger.

Som man vil se, er strafsanktionen nærmest udelukkende knyttet til manglende oplysning, om at der kan indhentes en byggeteknisk gennemgang eller til manglende oplysning om honorarindtægter fra anden side. Det sidste led har intet med selve den ydede råd-

givning at gøre, men har alene til formål at bringe eventuelle »falske lodder« frem i lyset.⁶⁵⁴

Der vil således normalt være tale om helt specifikke strafbemmelser rettet alene mod en bestemt del af rådgivningen – typisk rammerne herfor. Bestemmelserne ses endvidere aldrig anvendt i trykt retspraksis.

Til den anden yderlighed går den netop vedtagne *lov om juridisk rådgivning*, der finder anvendelse ved erhvervsmæssig juridisk rådgivning i forbrugerforhold⁶⁵⁵. Justitsministeriet har her valgt den helt usædvanlige lovteknik, at strafbelægge revl og krat i loven⁶⁵⁶. Således er også lovens § 2, strafbelagt: »Den som erhvervsmæssigt yder rådgivning af overvejende juridisk karakter, skal udvise en adfærd, som er i overensstemmelse med god skik for juridisk rådgivning«.

Samme teknik er anvendt i den i medfør af loven udstedte bekendtgørelse, hvor således også § 2, stk. 2 er strafbelagt⁶⁵⁷: »Rådgiveren skal handle redeligt og loyalt overfor kunden. Rådgivningen skal være relevant, retvisende og fyldestgørende.«

På den positive side af denne teknik kan naturligvis fremhæves, at ydelse af dårlig rådgivning kan straffes direkte. Klienten er klart beskyttet af såvel et erstatningsretligt som et strafferetligt værn. En sådan beskyttelse findes ikke ved rådgivning modtaget i andre tilfælde af andre erhvervsgrupper.

På den mindre positive side, kan det anføres, at strafværet er blevet så vidt og upræcist, at det antageligt er i strid med *lex certa*. Hvilket endda accentueres af, at uagtsomhed er tilstrækkeligt som tilregnelse. Gerningsindholdet og de subjektive betingelser svarer således ganske nøje til det grundlag, der kræves for at ikende en disciplinærsanktion ved f.eks. Advokatnævnet eller Disciplinærnævnet for Statsautoriserede og Registrerede Revisorer, hvilket man

---

654. Se en bestemmelse med tilsvarende indhold: forsikringsformidlingsloven § 13, stk. 3. Om bestemmelsen se nærmere *Morten Samuelsson & Pernille Skinnerup: Mæglerhåndbogen*, s. 64 f.

655. Lov nr. 419 af 9. maj 2006.

656. Jf. lovens § 4: »Overtrædelse af denne lov og forskrifter udstedt i medfør heraf straffes med bøde, medmindre højere straf er forskyldt efter anden lovgivning.«

657. Jf. § 10.

traditionelt⁶⁵⁸ har forsvaret med, at sanktionen var af mindre alvorlig karakter end en strafsanktion og at ansvaret blev pålagt efter en nøje faglig vurdering af nævnsmedlemmer, der havde ekspertisen hertil.

Hidtil har det alene været i bogføringsloven, der har eksisteret en hjemmel til at foreskrive straf for overtrædelse af et »god skik« krav, og det kan undre, at en lov under Justitsministeriets ressort indeholder en så løs strafbestemmelse. Endda uden at dette har givet anledning til blot en enkelt kommentar i lovens forarbejder. I lovforslaget anføres således alene, at den pågældende bestemmelse giver hjemmel til at straffe overtrædelser af loven.

Der er i sagens natur endnu ingen retspraksis på området.

Af *generelle strafbestemmelser* om erhvervsdrivendes rådgivning findes stort set kun de i straffelovens kapitel 16 omhandlede, og disse gælder kun for offentligt ansatte samt de erhverv, hvor de er bragt udtrykkeligt i anvendelse. Dette gælder således landinspektører,⁶⁵⁹ advokater⁶⁶⁰ og revisorer,⁶⁶¹ men f.eks. ikke ejendomsmæglere, banker og sparekasser⁶⁶² eller andre potentielt rådgivende erhverv.⁶⁶³

Af forbrydelserne i straffelovens kapitel er det især § 157, der har interesse i nærværende sammenhæng.⁶⁶⁴ Bestemmelsen lyder således:

658. Se f.eks. *Lars Bo Langsted i Revisoransvar*, s. 410 ff. med henvisninger.

659. Jf. Landinspektørloven § 8, stk. 1.

660. Jf. Rpl § 129 f.s.v.a. strfl. §§ 144, 150-152 og 154-157.

661. Jf. RL § 26, f.s.v.a. de tilsvarende bestemmelser, som nævnt i foregående note.

662. I bank- og sparekasseloven er det i § 1, stk. 6, fastsat, at pengeinstitutter skal drives i overensstemmelse med »redelig forretningsskik og god pengeinstitutpraksis«, og at Finanstilsynet kan give påbud om ophør af eventuel handlemåde i strid med denne bestemmelse. Først en eventuel overtrædelse af tilsynets påbud vil kunne strafsanktioneres, jf. lovens § 54.

663. Ved afgørelsen *UfR 1960.995 Ø* statueredes, at landinspektører ikke (før der blev indsat en direkte henvisningsbestemmelse i landinspektørloven) var omfattet af straffelovens § 157 og ved *UfR 1973.231 Ø*, at bestemmelsen ikke omfattede koncessioneret virksomhed (en togfører ved en privatbane).

664. Også straffelovens § 155 kan anvendes, men da denne bestemmelse forudsætter forsæt er den mindre interessant for belysningen af den strafbare uagtsomhed.

»Samme straf finder anvendelse [bøde eller fængsel indtil 4 måneder], når nogen som virker i offentlig tjeneste eller hverv, gør sig skyldig i grov eller oftere gentagen forsømmelse eller skødesløshed i tjenestens eller hvervets udførelse eller i overholdelsen af de pligter, som tjenesten eller hvervet medfører ...«.

Efter sin ordlyd omfatter gerningsindholdet såvel egentlig pligttilsidesættelse som »forsømmelse eller skødesløshed« i forbindelse med hvervets udførelse. Der er ingen tvivl om, at bestemmelsen omfatter uagtsomhed. Ved enkeltstående forsømmelser antageligt kun grov sådan,⁶⁶⁵ men ved flere forsømmelser også simpel uagtsomhed. Bestemmelsen anvendes kun sjældent og da hyppigst i forbindelse med revisorers smøl med revisionen eller i forbindelse med berusede lokomotivførere.⁶⁶⁶ Der ses ingen eksempler i retspraksis på, at bestemmelsen har været anvendt ved rådgivning, hverken offentligt ansattes sådan eller advokaters eller revisorers rådgivning. Dette kunne hænge sammen med, at bestemmelsen normalt betragtes som en »overbygning« på det disciplinære ansvar,⁶⁶⁷ men heller ikke inden for dette område er afgørelser om rådgivning hyppige. Dette bekræfter imidlertid blot den i øvrigt konstaterede tendens til at undlade at rejse tiltale i rådgivningstilfælde.⁶⁶⁸ Da bestemmelsen dog, som nævnt, har været anvendt i assistance- og revisionssituationer (hvor der også kan være indgået rådgivning), er en nærmere analyse af uagtsomhedsvurderingen i sådanne tilfælde også af interesse.

---

665. Jf. *Lars Bo Langsted* i FSRs årsskrift 1990, s. 145 ff. – især s. 158 ff. med henvisninger.

666. Nævnes kan dog også *UfR 1937.852 Ø* (politimester og politifuldmægtig), *UfR 1992.50 Ø* (kommunal sagsbehandler) og *DiK 1993-95, 129* (ØLD af 23/2 1995) (fængselsbetjent).

667. Jf. f.eks. *Asbjørn Jensen* i komm.strfl. II, s. 113.

668. Der er næppe nogen grund til at forestille sig, at lov om juridisk rådgivning vil medføre nogle større ændringer heri. Dels er det usikkert, hvor mange, der vil yde sådan juridisk rådgivning, som intenderet med loven, dels er det vanskeligt at forestille sig anklagemyndigheden have og anvende ressourcer til at strafforfølge materielt forkert rådgivning. Lovens krav om f.eks. skriftlighed i aftalegrundlaget er dog så enkle at konstatere, at eventuelle kommende straffesager antageligt vil findes på dette område.

6.2 Uagtsomhedsvurderingen

I kapitel 5, afsnit 5.3.2 ovenfor blev det beskrevet, at den traditionelle antagelse er, at den strafferetlige uagtsomhedsbedømmelse er en mere individualiseret bedømmelse end culpavurderingen i erstatningsretten. Samme sted henvistes imidlertid også til *Gillis Erenius'* undersøgelse af sager om uagtsom legemsbeskadigelse og uagtsomt manddrab, hvor han konkluderede, at selve uagtsomhedsvurderingen var objektiveret i en sådan grad, at afgørende for domfældelse var påvisning af, at relevante forskrifter havde været tilsidesat.⁶⁶⁹

Uanset at *Erenius'* konklusioner også har været udsat for stærk kritik,⁶⁷⁰ synes størsteparten af teorien i dag, at være – om ikke enig – så dog overensstemmende i resultatet.⁶⁷¹ *Vagn Greve* anfører således:⁶⁷²

---

669. Oaktsamhet, s. 105-112.

670. Se især *Alf Ross*: NTFK 1978.69 ff. (s. 94 ff.) – *Ross'* kritik forekommer dog langt fra overbevisende og synes i et vist omfang at basere sig på en »overfortolkning« (det er således næppe rammende at hævde, at *Erenius* vil »erstatte [min udhævning] det konkrete uagtsomhedsskøn med forskrifter« (s. 95)), ligesom *Ross* selv fra at starte med at kalde *Erenius'* tese for en »misforståelse af, hvad det er der foregår for domstolene« (s. 95), og senere at hans tanker ikke »holder stik« (s. 97), til i et vist omfang og inden for visse områder at medgive, at hævdvundne regler og arbejdsanvisninger med videre nok alligevel kan spille en rolle (s. 98-99).

Også *Nils Jareborg* synes i NTFK 1977.219 ff. skeptisk men af andre grunde – og mest ved at angribe et senere citat fra *Erenius*, hvorefter man indledningsvist i uagtsomhedsvurderingen skal foretage en objektiv sammenligningsøvelse, idet dette ikke efter *Jareborgs* opfattelse kan ske uden først at udfinde den målestok, der skal anvendes. Dette er jeg, som det fremgår enig i.

671. Om end med forskellige grader af generel tilslutning, se f.eks. *Gorm Toftegaard Nielsen* i komm.strfl. I, s. 195 f., hvor han anfører, at forsætlig overtrædelse af præventive lovforskrifter »nok« er anvendeligt som parameter »på visse områder«, men på den følgende side betoner han vigtigheden af at udfinde ledelsens »pligter« i en erhvervsvirksomhed, hvor han (rigtigt) fremhæver, at der ikke eksisterer mange generelle regler herom.

Tilsvarende *Knud Waaben*: Strafferettens almindelige del I, s. 157, hvor han blandt andet anfører: »Tilsidesættelse af en præventiv forskrift er dog ikke altid et afgørende moment«, hvilket imidlertid eksemplificeres med at en overtrædelse af færdselslovens § 3 ikke nødvendigvis medfører domfældelse for et ved kørselen forårsaget uagtsomt manddrab.

Mindst forbeholdne antagelse ses i *Sysette Vinding Kruse*: Erhvervslivets Kriminallitet, s. 26 ff.

672. Det strafferetlige ansvar, s. 200.

»Mange livsområder er i dag tæt regulerede. Der er f.eks. indgående regler om opførslen i trafikken, udfyldningen af selvangivelser, opbevaringen af giftstoffer og meget andet. Domstolene har på sådanne områder en tendens til at bruge normen som udtryk for, hvordan acceptabel adfærd er. Den tiltalte må med andre ord – for at undgå strafansvar – sandsynliggøre, at den manglende efterfølgelse af normen skyldtes omstændigheder, som ikke kan lægges ham eller hende til last.«

Som det anføres, er dette udtryk for en »objektivt orienteret« culpa-bedømmelse, der tilsyneladende står over for en »subjektivt orienteret« sådan. Som ovenstående citat også viser, er modsætningen imidlertid ikke så skarp. Der er således *ikke* tale om et objektivt ansvar, men et spørgsmål om at en normtilsidesættelse angiver et udgangspunkt om, at der er handlet uagtsomt, et udgangspunkt som dog kan afkræftes. Der er således næppe den store forskel mellem disse to orienteringer, om hvilke elementer der kan indgå i bedømmelsen, men alene, hvilke elementer der bør og skal indledes med.⁶⁷³

At det forholder sig således udspringer antageligt også af, at det kan være overordentligt vanskeligt at vurdere, om en given uagtsomhed er en del af tilregnelsskravet eller en del af gerningsindholdet. I straffelovens § 157 er der oplagt tale om et sammenfald, når henses til ordlyden, men også i øvrigt kan det være vanskeligt at holde begreberne klart adskilt fra hinanden.

Det har været anført, at dette i vidt omfang gælder *forårsagelsesdelikter* i modsætning til *adfærdsdelikter*.⁶⁷⁴ Denne sondring forekommer mig imidlertid ikke indlysende. Forårsagelsesdelikter strafbelægger således i deres gerningsindhold en bestemt følge – ofte uanset hvorledes denne måtte være hidført. At postulere, at der ved uagtsomt manddrab er tale om et andet gerningsindhold end ved forsætligt manddrab,⁶⁷⁵ synes således langt fra at være nogen nødvendighed. Der ligger ikke et krav om, at handlingen – hverken ved

---

673. Jf. også *Vagn Greve*, Det strafferetlige ansvar s. 201.

674. Se helt markant *Alf Ross* i NTFK 1978.69 ff. og muligvis i samme retning *Knud Waaben*: Strafferettens almindelige del I, s. 162. *Nils Jareborg*, NTFK 1977.219 ff. (248) frakender imidlertid denne sondring betydning, men sonderer i stedet mellem gerningsculpa og personlig culpa.

675. Se *Alf Ross*, NTFK 1978.69 ff. (70). Denne sondring synes meget magtpåliggende for ham i indledningen af artiklen, men genfindes ikke til sidst (114).

forsætligt eller uagtsomt manddrab – på forhånd skal være særligt farlig eller omvendt kan være en hvilken som helst slags handling. Men det er rigtigt, at uagtsomhedsvurderingen (burde gerningsmanden have indset, at hans handling kunne medføre døden?) i sig har indbygget en (objektiv) påregnelighed. Hvorfor netop denne påregnelighedsvurdering skulle henføres til gerningsindholdet i modsætning til situationer, hvor en revisor f.eks. afgiver en urigtig erklæring, fordi han ikke har fulgt de faglige regler, der gælder for f.eks. kontrol af varelageret, forekommer ikke klart. Også i det sidstnævnte tilfælde må nemlig statuering af uagtsomhed bero på, at revisor burde have indset, at hans manglende overholdelse af de faglige regler kunne resultere i en urigtig erklæring. Og i begge tilfælde kan der indtræde en »objektivering« derved, at der alene fokuseres på om gerningsmanden har overtrådt en underliggende eller udfyldende norm.

Den teoretiske stillingtagen til uagtsomhedsvurderingens elementer synes således at være, at man *først* vurderer handlingens objektive forsvarlighed og *dernæst* den subjektive.⁶⁷⁶ Selvom det er blevet diskuteret hvilke delelementer, der hører med til henholdsvis en objektiv og en subjektiv vurdering, er der endvidere enighed om, at den objektive vurdering består i en sammenligning med den adfærd, en fornuftig og besindig mand ville have lagt for dagen. Som oftest fremhæves, at handlingen eller undladelsen skal have været »uforsvarlig« ud fra en normativ målestok. *Sysette Vinding Kruse* fremhæver,⁶⁷⁷ at standarden er afhængig af det pågældende livsområde, idet standarden for en læge f.eks. vil blive lagt ud fra den forudsætning, at gerningsmanden er læge og ikke bager. *Knud Waaben* fremhæver,⁶⁷⁸ at »målestokken er ikke hvad den dygtigste og mest erfarne ville gøre.«

Umiddelbart leder denne objektive vurdering ind på tanken: hvorfor ikke sammenligne med en bonus pater familias? Her synes

---

676. Se f.eks. *Stephan Hurwitz*: Den danske Kriminalret, almindelig del, s. 246 f. I Skatte- og afgiftsstrafferet synes *Jan Pedersen*, s. 58, dog kun at beskrive den objektive vurdering, om end han i et senere afsnit (s. 59) også medinddrager konkrete forhold ved gerningsmandens person.

677. *Erhvervslivets Kriminalitet*, s. 37.

678. *Strafferettens almindelige del*, s. 157.

den traditionelle teori imidlertid enten at slå bak eller dog forbigå den i erstatningsretten så centrale figur.⁶⁷⁹ *Stephan Hurwitz* anfører⁶⁸⁰ således, at det normalt læres, at den strafferetlige uagtsomhedsbedømmelse er mere individuel end erstatningsrettens, hvor man »følger en mere generel norm med vægten lagt på, hvorledes en omhyggelig og fornuftig mand (en bonus paterfamilias) ville have handlet.« *Hurwitz* fremhæver dog straks, at så almindeligt udtrykt er læren ikke holdbar. I sin beskrivelse i det følgende viser *Hurwitz* næsten gennem sine ordvalg, at den teknik, der anvendes i henholdsvis strafferetten og erstatningsretten, er identisk. Han siger det dog ikke direkte, lige som han heller ikke nævner bonus paterfamilias senere. Størst modstand synes dog den gode bonus pater at støde på fra *Alf Ross*:⁶⁸¹ »Der har været sagt mange vise ord om denne mand. Jeg skal ikke forøge deres tal. For, som det jo nok er gået op for de fleste, er denne herre ingenting, ikke engang en fiktion, men kun en talemåde, der sindbilledligt personificerer visse ideer som vejledende for forsvarlighedsskønnet – omtrent på samme måde som Zeus for grækerne personificerede retfærdighedens idealer. Bonus paterfamilias er en god mand, og det vil sige en bofast, agtværdig mand, en samfundsstøtte (ikke en drop out) der ser på livet og menneskers indbyrdes samkvem med det etablerede samfunds (the Establishments)øjne. Og han er videre en paterfamilias, altså en sat mand med familie, ansvar, og erfaring over en bred front. Netop disse dyder, idealer og måske fordomme, er det der skal være vejviser for dommerens skøn over det forsvarlige. Men hvor finder dommeren en sådan mand og hvorledes lærer han hans tanker at kende? Svaret er let: bonus paterfamilias er dommeren selv og vejen til at lære hans tanker at kende er introspektion. Det er næppe rigtigt at formulere bonus paterfamilias standarden som en

---

679. Man skal helt tilbage til *Goos*: Den danske Strafferets almindelige Del, for at finde en direkte henvisning til »Romerrettens udtryk« om bonus paterfamilias for at beskrive uagtsomheden (s. 191). Denne henvisning findes i sammenhæng med *Goos*' beskrivelse af retsstridigheden som bredere begreb.

680. Det danske kriminalret, almindelig del, s. 246.

681. NTFK 1978.69 ff. (85 f.).

normativ fordring. I kraft af sin opvækst, træning og hele tilhørighed til samfundets regerende klasse *er* dommeren af indre og ydre nødvendighed den model, der omtales.«

Ved første øjekast forekommer denne karakteristik besnærende, men den er ikke meget andet end en hul skal. For det første gælder det ligefuldt i erstatningsretten som i strafferetten, at det er dommeren, der som menneske og jurist skal udfylde alle de begreber, der indgår i en given afgørelse. Heri er intet specielt for bonus pater figuren. Den helt samme indvending kan således rettes mod *Alf Ross'* egen foretrukne standard: »uforsvarlighedsvurderingen.« Heri indgår jo dybest set de samme »dyder, idealer og fordomme«, som dannende baggrund for normens udfyldelse. For det andet påpeger *Ross* selv,⁶⁸² at culpereglen hverken er cirkulær eller tom, idet »[d]er ligger en årtusinde lang tradition inden for vor kulturkreds bag opfattelsen af, hvad man kan tillade sig, og hvad ikke med hensyn til at handle med fare for at skade sin næste ... I den trænedes jurists sind nedfældes mere eller mindre latente indstillinger, vurderinger eller normer, der aktualiseres og mobiliseres i den konkrete skønmæssige afvejning.«

Som beskrevet i Bind I⁶⁸³, rummer bonus pater-begrebet ganske megen vejledning inden for erstatningsretten, og spørgsmålet er selvsagt ikke, om begrebet også kan give vejledning inden for strafferetten – det kan det ligefuldt; spørgsmålet er alene, om det er den *rigtige* vejledning.

Det synes alt i alt forsvarligt at lægge til grund, at det er teoriens opfattelse, at den strafferetlige uagtsomhedsvurdering indledes med en objektiv sammenligning med, hvad et fornuftigt og almindeligt indsigtfuldt menneske ville have tænkt, og hvorledes denne person ville have ageret i den tiltaltes situation.⁶⁸⁴ Heri indgår en lang række momenter blandt andet spørgsmål om tid til at agere, om handlemuligheder m.m. Sammenligningsgrundlaget er en lægeperson med de beskrevne egenskaber, hvis den tiltalte bebrejdes uagtsom adfærd i forbindelse med udøvelse af sin lægegerning, og en

682. NTFK 1978.69 ff. (84 f.).

683. S. 233 ff.

684. Tilsvarende *Johs. Andenæs: Almindelig Strafferett*, s. 228 for norsk rets vedkommende.

advokat, hvis tiltalte har ageret som advokat osv. Ikke blot »situationsuagtsomhed«, men også »forudgående uagtsomhed« kan være relevant. Her tænkes typisk på det tilfælde, at den pågældende person overhovedet har indladt sig i den situation, hvorigennem gerningsindholdet realiseres. Den forudgående uagtsomhed vil imidlertid kun være en relevant faktor i det omfang, man anerkender »individuelle« undskyldningsgrunde. Det kan også siges således, at jo mere objektiveret uagtsomhedsvurderingen er, jo mindre behov er der for eksplicit at fremdrage »forudgående uagtsomhed« som bebrejdsesgrund, om end denne kan siges at ligge bag forsvarens ansvarlighed af overhovedet at operere med en objektiveret uagtsomhedsbedømmelse.

Den amatør, der foretager et kirurgisk indgreb, vil ikke meningsfyldt kunne bebrejdes, at han ikke var i stand til at udføre det, som en uddannet læge ville have udført det, men han vil kunne bebrejdes, at han overhovedet indlod sig på det.⁶⁸⁵ Situationen kan imidlertid også anskues således, at man sammenligner med, hvorledes en læge ville have udført indgrebet (hvis det i den konkrete situation var det reelle alternativ),⁶⁸⁶ og derpå konstaterer, at indgrebet *ikke* levede op til denne standard.

---

685. Se også Goos: Den danske Strafferets almindelige del, der (s. 291) også eksemplificerer forudgående uagtsomhed med netop »... den ikke-lægekyndige, der paatager sig at kurere Syge.« Under henvisning til Nellesmann bruger han endvidere som eksempel »... Dommerens Ansvar for urigtige Afgjørelser, der maaske paa Grund af Uforstand være uundgaelige for ham.«

Johns Andenæs: Almindelig Strafferett, s. 230 f. mener, at man, hvis det ikke statueres at være uagtsomt af den pågældende person at indlade sig på gerningen, må tage den pågældendes manglende erfaring eller uddannelse i betragtning. Dette er muligvis en rigtig betragtning, men må i hvert fald suppleres derved, at den pågældende skal afholde sig fra at kaste sig ud i eventuelle særlige detaljer inden for faget, som han burde have indset, han ikke havde den fornødne kompetence til at håndtere korrekt. Det kan således ikke være straffritagende, at en uerfaren advokat kaster sig ud i et større skattearrangement og laver den ene skatteretlige fejl efter den anden, blot fordi man ikke kunne forvente andet af en sådan uerfaren person, hvor en almindeligt erfaren advokat ville være blevet dømt.

686. Det skal erindres, at f.eks. reglerne om nødret vil kunne begrunde og forsvare foretagelse af ellers strafbare handlinger. Hvis indgrebet sker i et forsøg på at redde den pågældende persons liv, vil reglerne om negotiorum gestio supplere nødretsreglen og give videre muligheder.

Som eksempel på en situation med forudgående culpa, kan nævnes *UfR 1972.886 H*, hvor en overstyrmand overtog en vagt efter flere døgn med meget lidt søvn og efter en ikke ubetydelig spiritusindtagelse og kun 1½ times søvn herefter op til vagten. Han virkede ikke unormal på det øvrige mandskab, men var åbenbart ude af stand til at reagere adækvat, hvilket bevirkede at skibet løb på grund ved Kullen. Sø- og Handelsretten fandt udtrykkeligt, at der ikke forelå uagtsomhed i relation til straffelovens § 183, idet overstyrmanden »i den sidste tid [før grundstødningen] har handlet nærmest uden bevidsthed.« En lægeerklæring til brug for sagen gav ikke grundlag for at antage nogen sygelig tilstand hos overstyrmanden. Højesteret dømte tillige for overtrædelse af straffelovens § 183 med følgende præmisser: »Det er ved dommen fastslået, at tiltalte ved overtagelsen af vagten på grund af de foregående dages anstrengende arbejde, den forudgående spiritusindtagelse og alt for kort hvile ikke var i stand til at udføre vagttjenesten på betryggende måde, og at han, der ved vagovertagelsen var strafferetligt tilregnelig, burde være klar over dette. Det tiltrædes, at dette forhold må anses som en særdeles grov fejl, jf. sømandslovens § 76, stk. 1. Det måtte endvidere anses påregneligt, at tiltaltes udførelse af vagten i den nævnte tilstand kunne medføre en ulykke, og grundstødningen må således anses forvoldt af ham ved uagtsomhed. Grundstødningen findes efter dens karakter at måtte anses som et skibbrud, omfattet af de i straffelovens § 183 opregnede almenfarlige trafikulykker. Idet anvendelse af denne bestemmelse på tiltaltes forhold ikke – som hævdet af forsvarer – kan anses udelukket ved den specielle regel i sømandslovens § 76, findes tiltalte at have forskyldt straf såvel efter straffelovens § 183, stk. 3, jf. stk. 1, som efter sømandslovens § 76, stk. 1.«

Udover at illustrere en situation med forudgående culpa, viser dommen også, at der findes tilfælde, hvor en udelukkende objektiveret bedømmelse næppe føles tilfredsstillende. Naturligvis ville der ikke være noget i vejen for at nå frem til samme resultat simpelthen ved at statuere, at overstyrmanden havde handlet i strid med sine pligter ved passivt at lade skibet støde på grund, men da vi netop befinder os på et grænseområde mellem et tilregneligheds- og et tilregnelighedstilfælde (hvilket også indiceres af Højesterets ordvalg: »... der ved vagovertagelsen var strafferetligt tilregnelig ...«), må den individuelle bedømmelse opretholdes som en mulighed.

I den ovennævnte afgørelse henviser Højesteret i sin præmisopbygning først til, at der var tale om en grov overtrædelse af sømandslovens § 76, dernæst til at denne overtrædelse (udførelse af vagten i den pågældende tilstand) påregneligt kunne føre til et skibbrud, og

at der derfor var tale om en uagtsom overtrædelse af straffelovens § 183. Heri ligger vel ikke nødvendigvis, at Højesteret anvender overtrædelsen af sømandsloven som en begrundelse for uagtsomhedsstatueringen i relation til § 183, men en sådan udlægning er mere nærliggende end den modsatte. I en række sager har domstolene således statueret overtrædelse af såvel forskrifter for udførelsen af den pågældende aktivitet som overtrædelse af f.eks. straffelovens § 241. Afgørelsen i *UfR 1961.671 B* (Haderslev Dam) rummer således en konstatering af såvel en krænkelse af bekendtgørelsen om skibes sikkerhed som af straffelovens § 241. I præmisserne i Haderslev sørets afgørelse siges det, at de omkomnes død måtte anses som en følge af tiltaltes »ulovlige og uforsvarlige handlemåde.« Tilsvarende *UfR 1960.802 H* (beruset skibsfører – uagtsomt manddrab). I de her nævnte afgørelser synes formuleringen af præmisserne ikke at tyde på nogen direkte sammenhæng mellem overtrædelsen af forskrifterne og det uagtsomme manddrab,⁶⁸⁷ men der findes tillige afgørelser, hvor formuleringen af præmisserne kunne tyde på en sammenhæng.⁶⁸⁸

Det forholder sig antageligt således, at domstolene ikke i formuleringen af deres præmisser tydeliggør, om og med hvilken vægt en forudgående overtrædelse spiller ind ved den efterfølgende uagtsomhedsbedømmelse. Det kan imidlertid konstateres, at der i stort set alle sager vedrørende uagtsomt manddrab eller uagtsom legemsbeskadigelse samtidig er realiseret en eller flere overtrædelser af præventive lovforskrifter på området, i det omfang der overhovedet findes sådanne. Omvendt findes, som tidligere nævnt, også en række

---

687. Hvilket *Alf Ross*, NTFK 1978.69 ff. (96 f.) udlægger som en støtte til sit synspunkt, at en forudgående lovovertrædelse er »uden betydning« og »irrelevant for forsvarlighedsbedømmelsen«.

688. F.eks. *UfR 1969.812 H*: »Efter det anførte findes tiltalte at have tilsidesat sin pligt til at afvente forbikørsel af Olsens modkørende personvogn og herved at have udvist betydelig mangel på agtpågivenhed. Det findes endvidere, at tiltalte ved sin således udviste uagtsomhed er skyld i sammenstødet og i Olsens herved forvoldte død.« Og *UfR 1968.827 Ø*: »Også efter bevisførelsen for landsretten må det fastslås, at tiltalte ved sin overhaling af knallertkørerne med et 32 tons lastvognstog af 18 m's længde i mørke på den smalle vej samtidig med, at en personvogn kom imod ham, har overtrådt færdselslovens §§ 24, stk. 1, og 36, stk. 2, 3. pkt. Han findes ved denne kørsel at have forvoldt Finn Nielsens død på en efter straffelovens § 241 strafbar måde«.

eksempler på, at der rent faktisk statueres overtrædelse af den præventive forskrift (typisk færdselslovens § 3), men ikke af straffelovens § 241. Forsigtigvis kan man indenfor området af uagtsomt manddrab måske formulere en konklusion gående ud på, at en overtrædelse af en præventiv forskrift (i det omfang en sådan findes) er en nødvendig, men ikke nødvendigvis en tilstrækkelig betingelse for at statuere overtrædelse af straffelovens § 241 (evt. § 249).

Konstateringen heraf siger noget såvel om den *metode*, man strafferetligt anvender for at konstatere uagtsomhed, som om den *grad* af uagtsomhed, der kræves ved forskellige delikter.⁶⁸⁹

I det hele taget er uagtsomhedsvurderingen udtryk for en samlet vurdering af den tiltaltes adfærd, men der er næppe nogen tvivl om, at udgangspunktet for den strafferetlige uagtsomhedsvurdering er den objektive sammenligning med den »forventelige« eller »forsvarlige« adfærd. At der hertil efter behov kan føjes et eller flere individuelle momenter er vel ligeledes klart. Dette synspunkt forrykkes ikke af, at der findes afgørelser, der i præmisserne synes at anvende eller dog kan fortolkes som anvendende en sammenblanding af objektiverede og individuelle momenter.

Som et markant eksempel på en sådan »sammenblandingsteknik« kan afgørelsen *UfR 1999.278 SH* med citat fra *Københavns Byrets dom af 26. november 1990* fremhæves:

»Retten [Københavns Byret] har herved lagt vægt på, at [tiltalte] har virket som statsautoriseret revisor i omkring 30 år, at han tydeligvis gennem årene har udvist særdeles stor faglig dygtighed som revisor,

689. Der er næppe behov for at gå ind i diskussionen af, hvorvidt der kan findes lave, straffri grader af uagtsomhed, eller der ikke kan. Sidstnævnte ud fra den betragtning, at man ikke kan »handle uagtsomt« i løsrevet betydning, men alene i relation til et givet gerningsindhold, hvorfor konsekvensen af den utvivlsomt eksisterende forskel i vurderingen af f.eks. uagtsomhedskravet ved færdselslovens § 3 og straffelovens § 241 må være, at der kan være handlet uagtsomt i relation til § 3, uden at der nødvendigvis er handlet uagtsomt i relation til straffelovens § 241. Dette føles dog måske en anelse kunstigt, al den stund, der er tale om den samme adfærd. Hvis uagtsomhed i øvrigt defineres ud fra hvorledes en person »bør handle«, er der da heller intet i vejen for at hævde, at personens handlemåde nok afveg fra det, man burde kunne forvente, men ikke i en sådan grad at en eventuel »høj« uagtsomheds-tærskel føles overskredet.

at han fra [L] og andre virksomheder inden for samme branche har særligt stort kendskab til finansieringsselskaber,

at han i omkring 30 år har forestået revisionen af [L] A/S (tidligere [M]),

at han herved har et indgående kendskab til forholdene og arbejdsgangene i [L] A/S samt til [L] s' personale og navnlig direktøren, medtiltalte [R],

at tiltalte øjensynlig ikke fuldt ud har foretaget de af vidnerne [B], [J] og [C] beskrevne undersøgelser, som bør foretages af en statsautoriseret revisor med henblik på at sikre sig, at revisor bl.a. får tilstrækkeligt kendskab til forandringer i virksomhedens forhold,

at de nye såkaldte »lagerfinansieringskontrakter« med lang løbetid i 1984 udgjorde ca. 24% af kontraktporteføljen i [L],

at tiltaltes revision af [L] s kontraktporteføje og ændringerne i denne, sammenholdt med de af tiltalte udarbejdede regnskaber for perioden 1984-86, viser, at den udførte revision ikke har været tilstrækkelig omhyggelig og grundig, og

at tiltalte ifølge vidnerne ... over for disse vidner i august 1987 om sin revision af [L] har erkendt, at han »havde været dum« eller »sovet i timerne«.

Under henvisning hertil finder retten, at tiltalte som beskrevet i den subsidiære tiltale har gjort sig skyldig i grov eller oftere gentagen forsømmelse eller skødesløshed i udøvelsen af hvervet som statsautoriseret revisor for [L] A/S, hvorved regnskaberne, som bl.a. skulle forelægges for generalforsamlingen og indsendes til Erhvervs- og Selskabsstyrelsen, kom til at fremtræde som væsentlig bedre end de faktiske forhold begrundede. Herved finder retten det godtgjort, at tiltalte ... har gjort sig skyldig i overtrædelse af straffelovens § 157, og § 296, stk. 2, jf. stk. 1, nr. 2, som beskrevet i anklageskriftets forhold 3.«

Bortset fra, at det ikke er lige indlysende, om alle de i afgørelsen opremsede punkter har betydning som momenter ved fastlæggelsen af uagtsomheden, illustrerer afgørelsen blandt andet, at retten ikke altid finder behov for i dommen udtrykkeligt at angive med hvilken vægt, de enkelte momenter er indgået. Det ses dog, at i hvert fald to af punkterne vedrører den udførte revision, herunder de undersøgelser, der skulle ligge til grund for denne. Da bestemmelsen i § 157 vedrører forsømmelse og skødesløshed i hvervets udførelse, er der næppe nogen tvivl om, at især disse to punkter har haft betydning for uagtsomhedsstatueringen (og statueringen af, at gerningsindholdet i 157 var realiseret, jf. tidligere), ligesom de an-

tageligt har haft (væsentlig?) betydning for uagtsomhedsstatueringen i relation til straffelovens § 296, stk. 2, jf. stk. 1, nr. 2.

Til brug for afgørelsen havde man tilsyneladende ikke indhentet et responsum fra Foreningen af Statsautoriserede Revisorer for at kunne vurdere den påståede pligttilsidesættelse. Indhentelse af et sådant responsum i straffesager er ellers ganske sædvanlig.

Som eksempel kan henvises til afgørelsen *UfR 1986.662 H*⁶⁹⁰, hvor revisor blandt andet var tiltalt for medvirken til sin klients skatteunddragelse. Sagen var delt op i to tidsperioder, hvor et af spørgsmålene var, hvornår revisor fik eller burde have fået kendskab til, at der fra selskabets side var tale om udbetalinger, der fremtrådte som betalinger for udført salgsarbejde, men som i realiteten var udbytte. I et sådant tilfælde er det af betydning for tilregnelsevurderingen, dels hvad revisor vidste om de pågældende udbetalinger (forsætsproblematikken), dels hvilke undersøgelser revisor burde have foretaget (uagtsomhedsproblematikken: burde revisor have været bekendt med de rette forhold). I de tidsmæssigt første forhold frifandt byretten (hvilket af de anførte grunde stadfæstedes af landsretten)⁶⁹¹ blandt andet under henvisning til et indhentet responsum: »I overensstemmelse med det foreliggende responsum fra Foreningen af Statsautoriserede Revisorerers responsumudvalg finder retten, at tiltalte for så vidt angår regnskabet for 1977 har foretaget sig tilstrækkeligt ved at sikre sig, at de fratrukne honorarer var udbetalt og at de var godkendt af selskabets ansvarlige ledelse.«

Også i relation til straffelovens § 157 (og eventuelt 155) indhentes normalt responsum fra responsumudvalget. I *Nordisk Fjer-sagen* mod direktørerne og revisorerne havde FSRs responsumudvalg således afgivet et *responsum* af 20. februar 1995 (*nr. 1044*) på 58 sider. Responsummet illustrerer den sædvanlige praksis i relation til indhentelse af sådanne, idet det af responsummet fremgår, at dette er indhentet af Statsadvokaten for Særlig Økonomisk Kriminalitet til brug for »en ved Københavns Byret verserende straffesag«. Denne henvendelse er dateret 24. februar 1994, og herefter har udvalget mod-

690. Nærmere behandlet ovenfor i kapitel 3, afsnit 3.6.

691. Højesteret frifandt i det hele af mere processuelle grunde, jf. beskrivelsen i kapitel 3, afsnit 3.6.

taget henvendelser og spørgsmål fra forsvaret, således at disse henvendelser, sammenholdt med yderligere materiale, som udvalget på eget initiativ har anmodet om, danner baggrunden for udvalgets endelige responsum.

Noget usædvanligt, men særdeles oplysende har Københavns Byret⁶⁹² i dommen som indledning til den endelige stillingtagen til de enkelte anklagepunkter mod revisorerne, redegjort for nogle »retlige overvejelser«. Disse retlige overvejelser blev senere tiltrådt af Landsretten.⁶⁹³ Byretten anfører her⁶⁹⁴ blandt andet:

»Ifølge anklageskriftets punkt 8 er de tiltalte tiltalt for overtrædelse af straffelovens § 157 og § 296, stk. 2, jf. stk. 1, nr. 2, ved at have udvist grov eller oftere gentagen forsømmelse eller skødesløshed i hvervets udførelse, idet de forsynede koncernregnskaberne for 1987/88 og 1988/89 »med revisionspåtegninger uden forbehold«, »uagtet regnskaberne manglede væsentlige oplysninger, gav et misvisende billede af driften og den finansielle situation og kunne være behæftet med væsentlige fejl som følge af mangelfuld revision« under nærmere beskrevne omstændigheder.

Straffelovens § 157 finder tilsvarende anvendelse på revisorer ...

Udgangspunktet for vurderingen af om de tiltalte har udvist grov forsømmelse eller skødesløshed i udøvelsen af deres hverv har herefter været lov om statsautoriserede revisorer, navnlig §§ 12 og 14⁶⁹⁵ ... Vurderingen er endvidere sket på grundlag af bestemmelserne i den dagældende aktieselskabslovs kapitel 11 om revision og granskning ...

... Ved vurderingen af, om de tiltalte har handlet i overensstemmelse med god revisionskik (revisorskik), jf. § 14 i lov om statsautoriserede revisorer og § 88 i aktieselskabsloven, har retten navnlig lagt vægt på de oplysninger om god revisionskik, som er indhentet til brug for denne sag – Revisionsberetning II og udtalelserne fra responsumudvalget – og på de almindeligt tilgængelige oplysninger om god revisionskik, herunder i den faglige litteratur, andre udtalelser fra respon-

---

692. Utrykt Københavns Byrets dom, 13. afd. af 20. august 1996, (sag nr. 27267/1993).

693. Utrykt Østre Landsrets dom, 20. afd. af 18. september 1998 (20. afd. a.s. nr. S-3256-96), dommen s. 4 f.

694. Byrettens dom s. 142 ff.

695. § 12 vedrørte indholdet af en påtegning, og § 14 omfattede kravet om, at revisor skulle overholde god revisorskik. Kravene til en påtegnings indhold findes i dag i erklæringsbekendtgørelsen og kravet om overholdelse af god revisorskik findes i RL § 2, stk. 2.

sumudvalget og til dels revisionsvejledningerne fra Foreningen af Statsautoriserede Revisorer og IAS.

Retten har i den forbindelse været opmærksom på det af de tiltalte fremhævede forhold, at der i tiden efter gerningsperioden – bl.a. som følge af NF-koncernens sammenbrud – er sket en række ændringer af revisions- og regnskabslovgivningen, hvorved revisorerne er blevet pålagt yderligere forpligtelser, lige som revisionspraksis har ændret sig i samme retning, hvilket kan have øvet indflydelse på de sagkyndige udtalelser, som er indhentet til brug for denne sag. I rettens vurderinger er således alene indgået oplysninger om god revisionsskik, såfremt disse med den fornødne sikkerhed har kunnet henføres til gerningsperioden.«

Som det er fremgået, tillægger retten som udgangspunkt responsumudvalgets tilkendegivelser stor betydning, men forbeholder sig samtidig at inddrage andre kilder ved vurderingen af, »om de tiltalte har handlet i overensstemmelse med god revisionsskik«. Dette kunne tydes som en støtte til det i bind I⁹⁶ vedrørende erstatningsansvaret anførte synspunkt, at domstolene også kan gå ind og censurere kravene til selve den gode skik og ikke anser sig begrænset til alene at anvende oplysningerne om den gode skik i sine øvrige juridiske vurderinger. Samtidig betoner retten – med rette – at det afgørende ikke var, hvorledes den gode revisorskik så ud før eller efter gerningstidspunktet, men alene hvorledes den må antages at have været på selve dette tidspunkt.

Et af stridspunkterne mellem anklagemyndigheden og forsvaret i Nordisk Fjer-sagen var i hvilket omfang, en revisor kan lægge sin medrevisors arbejde til grund i tilfælde, hvor der er to revisorer for et selskab. Dette punkt illustrerer på udmærket vis, hvorledes den tidsmæssige vurdering er central og kompliceret, og hvorledes retten ikke er helt enig med responsumudvalget. I 1962 afgav FSRs responsumudvalg et responsum til det daværende Handelsministerium (*responsum nr. 321*). I dette responsum udtaltes blandt andet:

»Det er almen anerkendt praksis, at to eller flere generalforsamlingsvalgte revisorer gennem indbyrdes aftaler deler arbejdet imellem sig, idet en sådan fordeling blandt andet begrundes i, at det ville være

---

696. S. 336 ff.

tidsrøvende og herigennem unødvendigt bekosteligt for selskabet dersom revisorerne hver for sig skulle foretage en revisionsmæssig gennemgang af hele regnskabsmaterialet for det bestemte regnskabsår. Det er ligeledes praksis, at den revisor, der ikke har udført en vis del af arbejdet, enten gennem drøftelse med sin medrevisor eller på anden måde overbeviser sig om, at medrevisors arbejde har været tilrettelagt og er gennemført på betryggende måde.«

33 år senere udtalte responsumudvalget i *responsum 1044* (s. 56) sin opfattelse af, hvorledes god revisionsskik »i den omhandlede periode 1987/89« var med hensyn til arbejdsdelingen mellem 2 revisorer:

- »– Forud for revisionens udførelse skal der foreligge en aftalt arbejdsfordeling, der kan dokumenteres.
- Begge revisorer skal deltage i planlægningen eller i det mindste godkende hinandens planlægning. Herunder vurderingen af risikoområder og væsentlighed.
- Den enkelte revisor skal selvstændigt bedømme, hvorvidt medrevisor har udført sit arbejde i overensstemmelse med de godkendte planer og god revisionsskik. De to revisorer skal gensidigt gennemgå hinandens arbejde og foretage en kritisk vurdering heraf. Dette kan indebære en fuldstændig gennemgang af medrevisors arbejds papirer eller alene en gennemgang af revisionsinstrukser, væsentlig dokumentation og konkluderende notater. Omfanget vil afhænge af en vurdering af det enkelte områdes væsentlighed og risikovurdering. Revisor skal endvidere på tilfredsstillende måde kunne dokumentere gennemgangen af medrevisors arbejde ved udarbejdelse af notat om den udførte gennemgang samt ved kopi af konklusionen på væsentlige risikoområder og kopi af andre relevante notater.«

Som det fremgår af de to citater, er der en ganske betydelig forskel i kravene til (med)revisor hen over årene – alt i skærpende retning. Også anklagemyndigheden var opmærksom på denne glidning og spurgte derfor udvalget eksplicit om, hvorvidt *responsum nr. 321* fortsat kunne lægges til grund ved vurderingen af den gode skik på gerningstidspunktet. Responsumudvalget svarede (s. 56):

»Idet der henvises til de indledende kommentarer til dette afsnit skal udvalget udtale, at *responsum nr. 321* fra 1962 ikke kan lægges til

grund for vurderingen af fordelingen af revisionsarbejder mellem to generalforsamlingsvalgte revisorer, som anført i spørgsmålet. Begrundelsen herfor er den faglige udvikling i den mellemliggende periode, og der henvises i denne forbindelse eksempelvis til revisionsvejledning nr. 3, »vejledning om anvendelse af en anden revisors arbejde«, hvortil der efter udvalgets opfattelse på væsentlige områder kan drages en parallel.«

Den vejledning, udvalget henviser til, er udstedt af revisionsteknisk udvalg i FSR i 1980. Som note 1) til vejledningen anførte revisionsteknisk udvalg bl.a.: »Vejledningen er derimod ikke tænkt anvendt på andre former for samarbejde mellem selvstændige, praktiserende revisorer, herunder tilfælde, hvor der i samme selskab er valgt to revisorer. Indholdet af vejledningen er på alle væsentlige punkter i overensstemmelse med den praksis, der inden for dette område er opstået her i landet i det sidste årti.« Det fremgår ikke klart af noten, hvorvidt udvalget med »dette område« har tænkt på det område, som vejledningen efter sit indhold omfatter, eller der er tænkt på to-revisor situationen.

Der lå således en klar tilkendegivelse fra responsumudvalget med hensyn til dettes opfattelse af de krav, god revisionssskik stiller til en revisor i en situation, hvor der er to generalforsamlingsvalgte revisorer i samme selskab.

Efter en nærmere gennemgang af rettens opfattelse af delingen af arbejdet mellem to revisorer, herunder en forkastelse af forsvarets synspunkt om, at man kunne skelne mellem en »hovedrevisor« og en »andenrevisor«, siges i Københavns Byrets dom⁶⁹⁷ bl.a.:

»Retten finder der på det foreliggende grundlag – herunder den revisionsfaglige litteraturs henvisninger, også i årene efter 1989, til responsum nr. 321 – overvejende betænkeligt at fastslå, at det i gerningsperioden var en almindelig praksis, at en revisor ubetinget skulle gennemgå medrevisors arbejde, herunder bl.a. væsentlig dokumentation, og at en undladelse heraf i alle tilfælde ville være i strid med god revisionssskik. Det er således lagt til grund, at det på mindre væsentlige områder fortsat i gerningsperioden lå inden for rammerne af god re-

---

697. S. 146 f. – også på dette punkt tiltrådte landsretten (dommen s. 4 f.) byrettens udtalelser og vurderinger.

visionsskik at forholde sig i overensstemmelse med *responsum* nr. 321. Retten har ikke herved taget stilling til spørgsmålet om dokumentation for revisors arbejde. På alle væsentlige revisionsmæssige områder har *responsumudvalgets* udtalelse til brug for denne sag dannet udgangspunkt for rettens føromtalte vurdering af, om de tiltaltes gennemgang af den anden generalforsamlingsvalgte revisors arbejde er sket i overensstemmelse med god revisionsskik. Retten har dog samtidig ved vurderingen af de tiltaltes forhold efter straffeloven taget hensyn til, at en fravigelse af den anførte norm i gerningsperioden som følge af den stadige udvikling af revisionspraksis generelt må antages at være mindre kritisabel end i dag.«

Det ses her, hvorledes retten på den ene side lægger *responsumudvalgets* vurdering til grund, men på den anden side også inddrager den revisionsfaglige litteratur til belysning af, om det på gerningstidspunktet var i overensstemmelse med god revisionsskik at forholde sig i overensstemmelse med *responsum* 321. Resultatet af rettens overvejelser er ikke krystalklare. Det må dog antages, at retten finder, at den gode revisionsskik også på gerningstidspunktet krævede en egentlig kontrol med/deltagelse i planlægningen af den anden revisors revision af væsentlige områder, hvorimod dette ikke kunne kræves på det pågældende tidspunkt for mindre væsentlige områder. Er denne forståelse korrekt, har retten imidlertid bevæget sig langt ind i en revisionsfaglig (tilbageskuende) vurdering, der ikke blot implicerer spørgsmålet om den ene revisors kontrol med den anden, men dybest set også hvorledes man adskiller de væsentlige fra de uvæsentlige områder – herunder i hvilket omfang, der måtte bestå en pligt til sammen at identificere de regnskabs- og revisionsmæssige områders væsentlighed.

På den anden side kan man have megen sympati for rettens holdning, som den kommer til udtryk i det sidste af det citerede. Spørgsmålet var imidlertid, om retten kunne være nået til samme resultat på en mere betryggende måde. Først kunne retten have konstateret *responsumudvalgets* opfattelse. Dernæst konstatere at f.eks. den revisionsfaglige litteratur på det pågældende tidspunkt haltede efter udviklingen i den gode revisionsskik, og endelig statureret, at den skete tilsidesættelse af god revisionsskik ikke havde en tilstrækkelig grovhed til at opfylde det strafferetlige uagtsomhedsbegreb. Alternativt kunne retten her have henvist til, at grov-

heden måske objektivt var tilstrækkelig, men at man ikke subjektivt kunne bebrejde revisorerne deres handlemåde, idet de ikke på det pågældende tidspunkt kunne få tilstrækkelig information om indholdet af den gode skik. Havde retten anvendt en sådan teknik, ville man ikke kunne have bebrejdet retten at den forsøgte at gøre sig mere fagligt kompetent inden for revision end de statsautoriserede revisoreres eget responsumudvalg, men derimod kunnet konstatere, at retten anvendte *sin* faglige ekspertise til at foretage en strafferetlig uagtsomhedsbedømmelse.

At den af mig foreslåede teknik endvidere ikke er ukendt, ses f.eks. af byrettens egen vurdering af et af de konkrete forhold,⁶⁹⁸ hvor retten frifinder med følgende begrundelse:

»Da de tiltaltes pligtforsømmelse og graden af uagtsomhed skal vurderes på baggrund af de regnskabsmæssige fejl og betydningen af de vildledende oplysninger i ledelsens årsberetning, finder retten det under de foreliggende omstændigheder ikke tilstrækkeligt godtgjort, at de tiltaltes pligtforsømmelse, henholdsvis uagtsomhed har haft en sådan grovhed, at forholdet kan henføres til straffelovens § 157 eller § 296, stk. 2, jf. stk. 1, nr. 2.«

Et andet – endnu mere klart udtrykt – eksempel på den anførte teknik findes i landsrettens dom vedrørende et andet forhold:⁶⁹⁹

»Det tiltrædes at de tiltalte er frifundet for så vidt angår den sidstnævnte regnskabspost. ... Landsretten lægger herved til grund, at det på baggrund af Responsumudvalgets besvarelse af spørgsmål 39b var i strid med god revisionskik at aktivere låneomkostningerne under de foreliggende omstændigheder, men finder det overvejende betænkeligt at statuere, at de tiltalte har handlet groft uagtsomt eller udvist grov forsømmelse eller skødesløshed ved revisionen af denne post.«

Fremgangsmåden er indlysende, hvor den pågældende straffebestemmelse kræver grov uagtsomhed eller pligtforsømmelse. I sådanne tilfælde er det en klar juridisk opgave, at vurdere om der er tale om et »groft« forhold. Men selv i tilfælde, hvor der alene kræves

698. Forhold 8.B.2 – citat fra dommen s. 203.

699. Forhold 8.B.3.c – citat fra dommen s. 15.

simpel uagtsomhed, vil retten uden opbydelse af megen juridisk fantasi kunne acceptere, at der konkret har været tale om en pligttilsidesættelse, men at denne har været af så ubetydelig karakter, eller at den tiltalte har været undskyldt i relation til sit manglende kendskab til kravet, at det strafferetlige uagtsomhedskrav ikke er opfyldt.⁷⁰⁰ Det må her ikke undervurderes, at responsumudvalget aldrig udtaler sig om de *subjektive* forhold hos revisor og knap nok udtaler sig om, hvorvidt der konkret er sket tilsidesættelse i den pågældende sag, men alene hvorledes kravene til god revisionsskik generelt er i et tilfælde som det foreliggende. Noget sådant ville endvidere være i overensstemmelse med den sædvanlige opfattelse af uagtsomhedskravet (især inden for strafferetten, jf. ovenfor), hvor den objektive vurdering (responsumudvalgets) netop kan suppleres med en individuel sådan. Når byretten ikke anvender denne teknik i alle forholdene, kan det skyldes, at retten tillægger den objektive rede vurdering langt den største betydning.

Skulle man i en straffesag stå i den omvendte situation: at responsumudvalget måtte finde, at god revisorskik *ikke* har været tilsidesat, vil man næppe have samme muligheder som i en erstatningssag for at sætte sit eget skøn over udvalgets med den konsekvens, at den tiltalte bliver straffet for en adfærd, som det fagligt set mest kompetente organ i landet har fundet i overensstemmelse med fagets kutymer. Da sagkyndige erklæringer indgår i en sags bevisførelse,⁷⁰¹ vil allerede grundsætningen in dubio pro reo skulle føre til frifindelse i et sådant tilfælde.⁷⁰²

Den her foretagne gennemgang af *Nordisk-Fjer-sagen* er typisk for

---

700. Der ville herved opnås parallelitet til den vedrørende erstatningsretten i bind I, s. 336 ff. foreslåede 3-trinsmodel i culpabedømmelsen.

701. Jf. *Lars Bo Langsted* i Erstatning, s. 117 ff. Lidt afvigende vurdering *Sten Bønsing: Brancheregler og brancheprocess*, s. 84 ff.

Den frifindende afgørelse i *Rt 1975.547 H* kan formentlig forklares på tilsvarende måde, idet anklagemyndigheden havde undladt at føre sagkyndige vidner eller på anden måde godtgøre, at en sprængning var sket i strid med almindeligt fagligt accepterede normer.

702. Se således også *Jan Pedersen: Skatte- & afgiftsstrafferet*, s. 122, hvor han gengiver en sag, hvor responsumudvalget havde udtalt, at den pågældende revisors handlemåde hverken var i strid med lovgivningen eller i strid med god revisorskik, hvorfor sigtelsen for medvirken til skattesvig blev frafaldet. Tilsvarende *Sysette Vinding Kruse* i hvert fald de lege ferenda: Erhvervslivets kriminalitet, s. 41.

inddragelse af god-skik regler i den strafferetlige vurdering. Det vil ses, at disse regler (responsumudvalgets udlægning heraf) indgår såvel ved vurderingen af, om gerningsindholdet i § 157 er opfyldt, som ved fastlæggelsen af, om der er handlet uagtsomt. Og at det afgørende ved denne pligtvurdering er pligten, som den så ud på det tidspunkt, hvor gerningsindholdet angiveligt blev realiseret.

Afgørelsen falder endvidere udmærket i tråd med de øvrige i dette afsnit nævnte afgørelser (med undtagelse af 1999-dommen og Kullen-dommen) derved, at de ikke beskæftiger sig med den tiltaltes individuelle forhold.

Der findes ikke mange strafferetlige afgørelser, hvor situationen har været den, at en ikke-ekspert eller en erhvervsudøvende fra et område har beskæftiget sig med et andet erhvervs område og derigennem har handlet potentielt strafpådragende. Sådanne tilfælde har en vis sammenhæng med det ovenfor om forudgående culpa anførte. Kan man bebrejde den pågældende, at han eller hun overhovedet bevæger sig ind på det andet område, vil dette i sig selv rumme en uagtsomhed, der gør, at han eller hun ikke derefter kan undskylde sig med sin egen individuelle uformåenhed på det pågældende område.⁷⁰³ Er det *omvendt ikke* uforvarsomt af den pågældende at begive sig ind i området, må udgangspunktet – også strafferetligt – være, at man skal overholde de krav, der stilles på området, og at en eventuel manglende kyndighed som udgangspunkt ikke er en undskyldningsgrund, dog at der – som i afgørelsen *NJA 1966.70* – vil kunne være rum for helt individuelle forhold.

703. Dette gælder som tidligere nævnt såvel dansk som norsk ret og også i svensk ret har f.eks. *Nils Jareborg: Straffrättens ansvarslära*, s. 55 antaget dette i relation til spørgsmålet om »gärningsculpa«. Han benævner dette »övertagandegrundsatsen«. I relation til »personlig culpa« vil en individuel undskyldning dog alligevel kunne slå igennem. Han henviser som eksempel (s. 38) til *NJA 1966.70*, hvor en øvelsesleder i hjemmevernet havde undladt at iagttage sikkerhedsforskrifterne for øvelsesskydning, hvorunder en ikke deltagende person var blevet dræbt af et vildfarent projekt. Han blev imidlertid frifundet, da Højesteret ikke fandt, at han med den uddannelse han havde fået, havde kunnet foretaget den fornødne tilpasning til sikkerhedsforskriften, og han var således heller ikke i stand til at afgøre, at sikkerhedsforskriften ikke var overholdt. Et tilsvarende resultat kunne nås også under anvendelse af traditionel skandinavisk teknik ved at bekræfte, at der objektivt var handlet uagtsomt, men at der var individuelle undskyldningsgrunde. I det hele taget synes teknikken med gernings- henholdsvis personlig culpa ikke i denne relation at føje egentlige fordele til den almindeligt anvendte lære.

Det må med megen sikkerhed kunne konkluderes, at den strafretlige uagtsomhed i første række statueres gennem en objektivt vurdering. En sammenligning med den gode og fornuftige borger henholdsvis erhvervsudøver inden for det pågældende område og hvorledes denne ville have handlet. Ved afgørelsen heraf er det næppe overraskende, at en sådan god borger ville overholde eventuelle skrevne og uskrevne normer på området. Jo tættere området er belagt med præventive forskrifter eller faglige anbefalinger, jo mere vil uagtsomhedsvurderingen blive hængt op på disse. Dette gælder såvel erhvervsmæssige som ikke erhvervsmæssige områder, men det er klart, at det især er inden for de førstnævnte områder, der eksisterer regler i blot noget nævneværdigt omfang.⁷⁰⁴ Det er naturligvis en forudsætning, at reglerne har en betydning for realiseringen af den uagtsomme forbrydelse.

Afgørelsen i *UfR 2006.1010 V* er ikke umiddelbart gennemskuelig. I ugeskriftets »hoved« præsenteres afgørelsen således: »Stilladsfirma dømt for overtrædelse af arbejdsmiljøloven, uanset at branchevejledning var fulgt. Ansat frifundet«. Det er imidlertid ikke i afgørelsens tekst muligt at se, at den pågældende vejledning positivt skulle være efterfulgt. Tværtimod anføres det i byrettens afgørelse på den ene side, at Arbejdstilsynet opfatter vejledningens side 15, således, at »topmanden ved aftagningen af byrden fra hejset står bag hejserammen og tager byrden ind på dækket«, og på den anden side, at »branchevejledningen efter de tiltales opfattelse sanktionerer den anvendte fremgangsmåde«. I den konkrete sag havde topmanden på stilladset stået helt uden afskærmning og sikkerhedsline i hejsfeltet i forbindelse med modtagelse af ophejsede elementer, som han skulle frigøre og tage ind på stilladset. Han stod 40 meter oppe. Det er overordentligt vanskeligt at læse det citerede sted såvel som andre steder i vejledningen⁷⁰⁵ som støtte til det synspunkt, at topmanden skulle kunne stå helt uden beskyttelse i topfeltet.

---

704. Se som eksempel Vejledning om Fiskeridirektoratets praksis ved administrativ inddragelse af fiskeritilladelser (licenser) jf. fiskerilovens § 37, jf. lov nr. 281 af 12. maj 1999 – Fiskeridirektoratets vejledning af 23. juni 2000, hvor det i kapitel 3, afsnit 3 blandt andet hedder: »Udgangspunktet er at indehaverne af tilladelsene skal sætte sig ind i tilladelsens indhold og efterleve dette. Dette er et almindeligt grundkrav til en professionel erhvervsudøver. Bedømmelsen af den pågældendes eventuelle konkrete uagtsomhed må således afgøres ud fra denne fælles målestok.«

705. Branchevejledning om op og nedtagning af stilladser. Udgivet af Branchesikkerhedsråd 2 under Bygge- og Anlæg i januar 2001.

Såvel byret som landsret argumenterer for, at en branchevejledning ikke kan stå »over« en bekendtgørelse eller en lov og dermed tilside-sætte denne. Den problemstilling er faktisk heller ikke beskrevet i dom-mens faktum, ligesom tiltaltes eventuelle vildfarelser med hensyn til indholdet af branchevejledningen højst kan virke strafformildende, idet der er tale om et uagtsomhedsdelikt. Endelig synes det som om for-holdet heller ikke er omfattet af den måde branchevejledninger og bekendtgørelses-/lovregler normalt spiller sammen, med branchereg-lerne som udfyldende de typisk mere abstrakte retsregler.

At der efter denne objektive test og sammenligning kan restere en individuel prøve må være givet. Denne individuelle prøve har imid-ler tid meget lidt plads ved de gennemregulerede områder og mere plads ved de ikke så tæt regulerede områder. Det er endvidere an-tageligt, at der ved de ikke så tæt regulerede områder er tale om en høj grad af sammensmeltning mellem den ydre og den individuelle prøve.

Dansk (skandinavisk) ret er på ingen måde særegen ved at fo-kusere på de objektive omstændigheder ved uagtsomhedsvurderin-gen. I *engelsk ret* er der således ingen tvivl om, at den ubevidste uagtsomhed (negligence) er en udelukkende objektiv test, hvor der sammenlignes med den adfærd, der kunne forventes af en »reaso-nable man«,⁷⁰⁶ hvorimod der synes noget større tvivl om reckless-ness, der set fra vort synspunkt omfatter såvel bevidst uagtsomhed som dolus eventualis. Her er der nogen forskel på, hvilke bestem-melser der er på tale, idet visse antages at kræve »advertent reck-lessness«,⁷⁰⁷ hvorved forstås bevidsthed om risikotagning, andre »inadvertent recklessness«,⁷⁰⁸ der således glider over i negligence.⁷⁰⁹ Ved advertent recklessness er det et krav, at også den tiltalte sub-jektivt er klar over, at han bringer andres goder i risiko.

I *tysk ret* genfindes også den objektive prøve bestående i en sam-menligning med den adfærd »das ein einsichtiger und besonnener

706. Jf. *Smith & Hogan: Criminal Law*, s. 94. Disse forfattere går endda så vidt, at de slet ikke vil lade negligence være en del af mens rea kravet.

707. Også kaldet »Cunningham recklessness« efter afgørelsen [1957] 2 All ER 412.

708. Også kaldet »Caldwell/Lawrence recklessness« efter afgørelserne [1981] 1 All ER 961 og [1981] All ER 974.

709. Se således *Smith & Hogan: Criminal Law*, s. 64 ff. *Andrew Ashworth* gør sig i *Principles*, s. 200 f. fortaler for så vidt muligt at anvende en subjektiv lære.

Mensch in der Lage des Täters einschlagen würde«. ⁷¹⁰ Et af de vigtigste elementer er her den adfærd, der må kræves inden for det erhverv, gerningsmanden handler, og til dette brug er særligt legislative reglers og tekniske normers overholdelse vigtig. ⁷¹¹ Som det udtrykkes af *Andreas Schmeer*: ⁷¹²

»Nach abstrakten Definitionsversuchen soll **Mindestmaß** sein, was jedermann an Sorgfalt zu erbringen hat. Darüber hinaus seien mindestens die für den Berufskreis des Täters geltenden Rechtssätze und Verkehrsgepflogenheiten so zu beachten, wie ein gewissenhafter und verständiger Angehöriger dieses Berufskreis sie beachten würde.«

---

710. Jf *Sch/Schr.-Cramer*, s. 252 Rn 118, hvor den nyere uagtsomhedsteori beskrives. Efter den klassiske teori kræves alene kausalitet mellem adfærden og følgen (realiseringen af det strafbare gerningsindhold).

711. Jf *Sch/Schr.-Cramer*, s. 255, Rn 135. Se tilsvarende for ungarsk ret, *Imre A. Wiener* i *Criminal Law Theory in Transition*, s. 407 ff.

712. I *Gräfe/Lenzen/Schmeer: Steuerberaterhaftung*, s. 688, Rn 1635.

Uagtsomhedsvurderingen sammenfattende

Det må efter det anførte være forsvarligt at konkludere, at uagtsomhedsbedømmelsen i strafferetten som udgangspunkt er en objektiveret bedømmelse, hvor den almindelige norm for god adfærd på det område, hvorom der er tale, udfyldes af eventuelle regler og anvisninger. Når denne iagttagelse skal kobles sammen med spørgsmålet om uagtsom medvirken, bliver konklusionen for en umiddelbar betragtning mere usikker. Ser man på analysen i kapitel 5, afsnit 5.3, er det klart, at der hersker en betydelig usikkerhed om, hvorledes man kan definere og udfylde uagtsomhedsbedømmelsen.

Det blev i kapitel 5, afsnit 5.3.1 påpeget, at den uagtsomhed, der er relevant i en medvirkenssituation, er en uagtsomhed, der relaterer sig til såvel den medvirkendes egen handling, som til den rolle handlingen spiller i den begivenhedsrække, der leder frem til den realiserede forbrydelse. Kobler man denne iagttagelse sammen med det forhold, at skrevne og uskrevne normer for adfærd inden for den pågældendes område alene vil vedrøre gerningsmandens egen handling og formentlig næppe nogen sinde denne handling eventuelle forbrydelsesrealiserende egenskaber via en medvirkenskonstruktion, må fokus i første omgang rette sig imod det tilgrundliggende normbrud. Samtidig må det være en rigtig udgangsstilling, at straf for uagtsom medvirken ganske i lighed med straf for uagtsom direkte realisering af et gerningsindhold må forudsætte et normbrud. Handler nemlig den medvirkende i overensstemmelse med de normsæt, der gælder for hans eller hendes virksomhed, foreligger der slet ingen uagtsomhed i relation til det, der må være krumtapen i et medvirkensansvar nemlig den pågældendes egen adfærd.

Man må her holde sig for øje, at en medvirken baseret på uagtsomhed ikke som et medvirkensansvar baseret på forsæt kan base-

res på den pågældendes vilje til at fremme en forbrydelse. En sådan vilje foreligger ikke ved den blot uagtsomme adfærd. Skal medvirkensansvaret ikke være objektivi, hvad der ville stille den medvirkende klart dårligere end den direkte gerningsmand, hvilket er uanageligt, må man på andet grundlag kunne konstatere en bebrejdesværdig adfærd.

Et sådant uagtsomhedsgrundlag ved medvirken kan opstilles i to hovedgrupper:

- 1) En gruppe, hvor uagtsomhedsvurderingen baseres på, at den pågældende har tilsidesat de normer, der gælder for adfærd i en situation som den foreliggende. Her kan nævnes mekanikeren, der samler bremserne forkert, arkitekten, hvis tegning ikke tager højde for grundens areal, eller advokaten, der overser en nyligt ikrafttrådt lov.
- 2) En anden gruppe, hvor uagtsomheden *ikke* baseres på, at det pågældende arbejde er udført i strid med de normsæt, der måtte gælde, men på at det burde have stået den medvirkende klart, at han ved at udføre det ønskede arbejde ville medvirke i et hændelsesforløb, der resulterede i realiseringen af et gerningsindhold.

Den første gruppe vil kunne resultere i, at klienten eller kunden ved at stole på det arbejde, rådgiveren eller den erhvervsdrivende har udført, kommer til at realisere et gerningsindhold. I en sådan situation vil bebrejdelsen mod den medvirkende være klar, ligesom årsagssammenhængen typisk vil være *conditio sine qua non*. Havde den pågældende udført sit arbejde, som han eller hun skulle, ville der ikke være blevet realiseret nogen forbrydelse.

Den anden gruppe vil antageligt kun kunne opstå i tilknytning til en forsætligt realiseret forbrydelse fra hovedmandens side.

En kriminel opsøger en advokat for at få denne til at stifte et selskab, der skal anvendes i en kriminel sammenhæng. Advokaten udfører arbejdet, som det skal gøres, men man kan spørge, om advokaten burde have indset, at den pågældende klient ville lade selskabet indgå i f.eks. en moms-karrusel. Til besvarelse af dette spørgsmål vil der kun sjældent være faste normer, for hvorledes og hvornår advokater bør indse, at de er ved at blive misbrugt. Der kan

findes regler om accept af klienter,⁷¹³ som man kan undersøge og medinddrage i analysen, men som oftest vil man skulle falde tilbage på bredere vurderinger af om en advokat under tilsvarende omstændigheder burde kunne sige selv, at klienten forfulgte et ulovligt formål? Man kunne kalde denne type pligtstridighed for »sammenhængsculpøs« for at markere, at det bebrejdselsværdige ikke ligger i ydelsen som sådan, men alene i den sammenhæng hvori den indgår.

Er forholdet det, at klienten ikke har forfulgt et ulovligt formål ved selskabsdannelsen, men først senere anvender selskabet i en kriminel sammenhæng, vil man som udgangspunkt være »længere væk« fra den forbryderiske plan, og uagtsomhedsvurderingen vil antagelig være lettere, men vil ikke adskille sig fra den førstnævnte.

Forestiller man sig endelig, at klienten uagtsomt eller hændeligt kommer til at anvende selskabet »kriminelt«, vil forholdet være så fjært fra advokatens, som vi erindrer, rigtige ydelse, at et medvir-kensansvar ikke ville være aktuelt. En sådan ansvarsfritagelse ville efter den traditionelle lære næppe kunne ske under henvisning til manglende årsagssammenhæng, men ville atter skulle medinddrage en uagtsomhedsvurdering – eller en afskæring på andet grundlag.

Et andet eksempel kunne være den speditør, der medvirker til en kundes *uagtsomme* overtrædelse af en handelsembargo. Her vil forholdet antageligt ofte være det, at speditøren, der typisk tager sig af transportaftaler, -papirer med videre, vil have en selvstændig pligt til at undersøge om varer, hvis forsendelse er undergivet hans ansvarsområde, ikke blot skal forsendes på særlige måder, men også om der skulle være hindringer for at sende varerne til særlige områder i verden. Skulle der, mod forventning, ikke eksistere en sådan faglig pligt, eller skulle en sådan pligt ikke dække det pågældende forhold, f.eks. fordi pligten alene indtræder, hvis speditøren påtager

---

713. I Advokatrådets advokatetiske regler afsnit 3.1.1.4 hedder det: »Såfremt en advokat i forbindelse med klientens anmodning om bistand får begrundet mistanke om, at klientens formål er at misbruge advokatens rådgivning til at fremme strafbare handlinger eller undladelser, herunder »hvidvaskning« af penge, må advokaten ikke påtage sig opgaven. Det samme gælder, hvis opgavens udførelse indebærer en overtrædelse af god advokatskik, jf. retsplejelovens § 126.« Af afsnit 3.1.3.2 fremgår, at advokaten, hvis han under udførelse af en opgave får en sådan mistanke, skal udtræde.

sig forsendelsen, ikke hvis han blot orienterer en kunde om forsendelsesmuligheder, ville konsekvensen være, at speditøren skulle frifindes. Har han udført sin opgave til fagets tilfredshed, vil det kun være i tilfælde, hvor domstolen må anse en sådan vurdering for oplagt (samfundsmæssigt) forkert, at det kan diskuteres, om der desuagtet ville være mulighed for at statuere et medvirkensansvar.⁷¹⁴ I et sådant speditør eksempel vil der typisk være tale om virksomhed meget tæt på (kundens) iværksættelsehandling, ja måske endda i perioden mellem klientens iværksættelsehandling og fuldbyrdelsen af forbrydelsen (f.eks. varernes ankomst til det embargo-ramte land). Der kan muligvis spores en tendens til håndhævelsen af et medvirkensansvar for erhvervsdrivende, der medvirker meget tæt på iværksættelsehandlingen.

Det sidstnævnte eksempel illustrerer samtidig, at det kan være vanskeligt i enkelttilfælde at sondre mellem pligter, der påhviler rådgiveren, og pligter, der påhviler klienten. I bind I⁷¹⁵ beskrives således indholdet af en rådgivers pligter i relation til det fundament, rådgivningen hviler på. Det fremhæves, at det er en rådgivers pligt (fastslået såvel erstatningsretligt som disciplinært – men (endnu) ikke strafferetligt) at påse, at fundamentet er så tilpas fyldestgørende, at klienten kan træffe sin beslutning, og at dette krav om fundamentet gælder såvel faktiske som retlige omstændigheder. Medmindre der måtte gælde modstående sædvaner hos speditører, vil udgangspunktet således for en »rådgivende« speditør være, at han skal have kendskab til embargo-reglerne og orientere klienten herom, herunder om de begrænsninger disse måtte pålægge den specifikke transport.

Efter det anførte vil det kunne være afgørende for en speditørs eventuelle medvirkensansvar til klientens overtrædelse af embargo-reglerne, hvorvidt der konkret var tale om rådgivning eller om der

---

714. Se ovenfor i kapitel 6, afsnit 6.2 in fine, hvor jeg i relation til det direkte ansvar forholdt mig skeptisk overfor en sådan strafmulighed. Er en sådan skepsis velbegrundet i relation til det direkte ansvar, hvor den erhvervsdrivende bebrejdes selv at have realiseret det relevante gerningsindhold, ses der ingen grund til at forbeholde strafmuligheden til tilfælde, hvor den erhvervsdrivende »bare« medvirker til klientens (uagtsomme) forbrydelse.

715. Især s. 180 ff.

f.eks. blot var tale om et »nøgent« svar på et spørgsmål. Kun i det førstnævnte tilfælde kan der antages at bestå en selvstændig pligt for speditøren til at rådgive om, at der var tale om et embargo-land.

Rådgiver	Klient	Rådgiveransvar*
pligtstridigt/ sammenhængsculpøst	forsættligt	ja
pligtstridigt	uagtsomt	ja
ikke-pligtstridigt	uagtsomt	nej
pligtstridigt	hændeligt	ja
ikke-pligtstridigt	hændeligt	nej

* Der tænkes alene på et eventuelt medvirkensansvar til klientens forbrydelse.

Ovenstående skema illustrerer området for medvirkensansvar, som det må antages at gælde de lege lata uden nogen form for »objektiv« afskæring, jf. kapitel 4, afsnit 4 ovenfor. Som altid konstituerende pligtstridig adfærd er den *forsættlige* medvirken her omfattet af det strafbares område.

Udgangspunktet for et medvirkensansvar baseret på uagtsomhed vil således som altovervejende hovedregel være, at den medvirkende har handlet i strid med de pligter, der påhviler ham eller hende ved udførelsen af selve den handling, der rummer medvirkenhandlingen. Dette vil gælde, såvel hvor strafansvar søges pålagt via straffelovens § 23 som via en gerningsmandsbetragtning, og der vil derved opnås harmoni mellem disse to ansvarsveje.

Spørgsmålet om en yderligere afskæring af medvirkensansvaret baseret på objektive kriterier er blevet behandlet ovenfor i kapitel 4, afsnit 4.6.4, hvor der blev plæderet for en afskæring dels for sælgere og andre »uselvstændige« erhvervsdrivende, dels for ansvaret for – for andre grupper af erhvervsdrivende – at undersøge om en given ydelse måtte indgå i et kriminelt forløb. Endelig foresloges anvendelse af en tydelig regel, hvorefter »neutral« advokatrådgivning altid er straffri, hvilket antageligt er i overensstemmelse med gældende opfattelse.

Af hensyn til den endelige analyse af spørgsmålet om den integrerede culpa-norm, der vil komme i bind III, har jeg foreløbig undladt at kombinere det indtil videre beskrevne om henholdsvis ansvarets objektive og subjektive side. Kapitel 9, der afslutter nærværende bind, indeholder imidlertid en kort, skematisk oversigt

Kap. 7: Uagtsomhedsvurderingen sammenfattende

over den måde, det strafbare medvirkensansvar for rådgivere (og andre erhvervsdrivende) kunne håndteres på fremover.

Inden da vil kapitel 8 for fuldstændighedens skyld rumme en kort omtale af en ydet rådgivnings betydning for klientens ansvar.

Ansvarsfordeling mellem rådgiver og modtager

8.1 Problemstillingen

I *erstatningsretten* er spørgsmålet om interaktionen mellem rådgiver og klient og den deraf følgende »skyldfordeling« ofte af vital betydning for rådgiverens eventuelle ansvar. Dette skyldes, at en meget lang række erstatningssager handler om klientens krav mod rådgiveren, og da erstatningsrettens primære funktion er at fordele et givent tab, er det klart, at den culpavurdering, der anlægges i forhold til rådgiveren, ofte vil påvirkes af klientens egen medvirken og egen viden. Resultatet bliver nogle gange, at rådgiveren bliver (hoved)ansvarlig, andre gange at klienten selv må bære (en del af) tabet. Kun de sager, hvor der er tale om et erstatningsansvar over for tredjemand, giver mindelser om den fordeling, strafferetten foretager i skyldspørgsmålet.

Udgangspunktet i *strafferetten* er, at det for den enkeltes ansvar er lige meget, om andre også kan drages strafferetligt til ansvar, idet det er den enkeltes individuelle ansvar over for samfundet, der skal afgøres. Det betyder imidlertid ikke, at det forhold, at der underliggende har fundet en rådgivning sted, er uden betydning for svaret for de implicerede. Som nævnt flere gange tidligere, er den »typiske« rådgivningssituation, at klienten ønsker at gennemføre en aktivitet og i den forbindelse henter rådgivning hos en specialist. Rådgivningsønsket vil normalt udspringe af et ønske om at gennemføre aktiviteten så godt og så lovligt som muligt. At indhente rådgivning eller anden sagkyndig bistand er endvidere en aktivitet, der er anbefalelsesværdig set fra samfundets side, og i det hele en adfærd, som et godt og fornuftigt menneske vil udvise, når dette

menneske er ved at bevæge sig ud i »ukendt« territorium. Dette forhold taler generelt for at udvise en betydelig tilbageholdenhed med at straffe klienter, der beviseligt blot følger de råd, de opnår hos den specialist, de har anvendt.

Heroverfor kan det imidlertid anføres, at ansvarssubjektet for den pligt, der er blevet krænkede via klientens realisering af et gerningsindhold, helt typisk vil være netop klienten selv. Lovgiver har fastslået, at en skatteyder har ansvaret for at afgive oplysninger, en boligejer ansvaret for sin bolig, herunder dennes placering og konstruktion, en motorfører for sin bil og så videre. Skulle man da udvise tilbageholdenhed med at straffe klienten for dennes eget lovbrud »blot« fordi klienten har konsulteret en rådgiver, ville man risikere at »underminere« lovens krav til agtpågivenhed. Man kunne endda sige, at den enkelte klient selv har ansvaret for at finde den rigtige rådgiver og derfor ikke kan undskylde sig med, at denne ikke levede op til sine pligter.

Retspraksis illustrerer da også skismaet mellem disse to modsatrettede hensyn, og i det følgende vil der blive fremdraget nogle eksempler herpå.

8.2 Forsætsvurderingen

I det omfang der er tale om, at klienten realiserer et gerningsindhold, hvor forsæt kræves, vil der kun sjældent opstå problemer i relation til klientens ansvar, fordi klienten har anvendt en rådgiver. Forsætsvurderingen vil typisk relatere sig til faktiske omstændigheder, som klienten selv uanset rådgivermedvirken vil være den nærmeste til at kende og forstå. I det omfang der har været tale om sagkyndig bistand i forbindelse med frembringelse eller reparation af fysiske objekter, vil det endvidere ofte være klart, om klienten havde eller ikke havde forsæt til de mangler, der indebærer en realisering af et givent gerningsindhold. Domstolens rolle og opgave adskiller sig i disse sager ikke fra andre sager, hvor der er spørgsmål om gerningsmandens forsæt. At virkeligheden og dens retlige rubricering imidlertid heller ikke altid er lige overskuelig, illustreres af nedenstående eksempel:

UfR 1983.664 Ø: En mand havde pro forma opgivet sin bopæl i Danmark i 1974 og var angiveligt flyttet til Belgien. Han »efterlod« sig hustru og børn, der først blev boende i den tidligere fælles villa, men senere flyttede til en ny, der blev erhvervet for mandens midler. I 1976 blev manden og hustruen separeret, og i 1980 genoptog de samlivet i Danmark. Landsretten fandt det bevist, at manden ikke havde opgivet sin tilknytning til Danmark, og han blev dømt for grov skattesvig efter straffelovens § 289, jf. skattekontrollovens § 13, stk. 1. Der var tillige rejst tiltale mod hustruen for medvirken til mandens skattesvig ved »i årene 1975-1979 at have afgivet urigtige og vildledende oplysninger, der indgik i afgørelsen af« mandens skattepligt her i landet. Om hustruen siger landsretten: »Med hensyn til hustruen, medtaltale T2, kan det, når henses til at det økonomiske fællesskab har været uændret, ikke med sikkerhed fastslås, at der har fundet samlivsophævelse sted før separationen i 1976. Imidlertid modtog hun som nævnt i dommen den 3. februar 1978 fra Gentofte kommunes skattedirektorat en skrivelse, hvori det anførtes, at samlivet med hendes ægtefælle ifølge de for skattevæsenet foreliggende oplysninger var ophørt ved udgangen af året 1974, og at hun således med virkning fra 1. januar 1975 ville være at ansætte til selvstændig beskatning. Hun blev derfor anmodet om at fremsende fuldstændig indkomst- og formueopgørelse for årene 1975 og 1976. På dette tidspunkt var 1974-skattesagen afsluttet, og der var ingen verserende skattesag mod T1 om de følgende skatteår. Der er herefter ikke tilstrækkelig grundlag for at antage, at de med bistand af revisor B indgivne selvangivelser, for årene 1975, 1976 og 1977 har haft til formål at dække over mandens bopælsforhold, og tiltalte T2 kan derfor ikke herved anses at have gjort sig skyldig i meddelagtighed i hans skattesvig. Da det heller ikke i øvrigt er bevist, at hun har medvirket til skattesvigen, tiltrædes det, at hun er frifundet ved byrettens dom.«

Frifindelsen af hustruen er antageligt primært begrundet i meddelelsen fra skattevæsenet, men det ses, at retten tillige inddrager det forhold, at det har været revisor-medvirken, og at disse forhold tilsammen har bevirket, at retten ikke har fundet, at der forelå forsæt til (medvirken til) skattesvig fra hustruens side.

Mere kompliceret er normalt de tilfælde, hvor der samtidig indgår retlige vurderinger i gerningsindholdet. Spørger en klient sin advokat, om han må sælge sin gårds besætning, og advokaten tilkendegiver, at det er der ikke noget i vejen for, er det klart, at klienten i relation til straffelovens § 283 om skyldnersvig har forsæt til de faktiske omstændigheder, nemlig eksistensen af en panteret i gården og salget af besætningen. Men vil klienten også i sådan et

tilfælde have forsæt til, at disse faktiske handlinger er »uforenelige« med panthaverens retlighed? Som påpeget af *Gorm Toftgaard Nielsen*⁷¹⁶ følger domstolene i netop denne type sager en kurs, der synes endog overordentlig streng.⁷¹⁷

Utrykt *Brædstrup rets dom af 15. april 1985*.⁷¹⁸ T1 (klienten) var tiltalt for medvirken til skyldnersvig ved at have bortsolgt stambesætningen på en landbrugsejendom, der ejedes af hans samleverske, uden tilladelse fra panthaveren, DLR, hvilket provenu han anvendte til at indfri et kautionslån, for hvilken samleverskens fader havde kautioneret. T2, (advokaten) var tiltalt for hæleri med hensyn til skyldnersvig ved at have modtaget beløbet fra salget af besætningen og anvendt størsteparten af dette beløb til at indfri den omtalte kassekredit. T3 (filialdirektøren) var ligeledes tiltalt for hæleri med hensyn til skyldnersvig ved at have modtaget beløbet til indfrielse af kreditten. Afgørelsen fra byretten er nærmere refereret ovenfor i kapitel 4, afsnit 4.7. Filialdirektøren blev frifundet, advokaten og klienten begge dømt. Kun klienten ankede til landsretten, der i Utrykt *Vestre Landsrets dom af 2. oktober 1985*⁷¹⁹ opretholdt domfældelsen af klienten, idet 5 voterende tiltrådte, at klienten var fundet skyldig som sket, men fortsatte: »Ved vurderingen af den forskyldte straf findes det at burde tages i betragtning, at tiltalte ikke har modtaget en forsvarlig rådgivning fra [advokaten], som han rettede henvendelse til og støttede sig til, og det tiltrædes derfor, at straffen er gjort betinget.«

Den dissenterende dommer udtalte: »Som indholdet af [advokatens] skrivelse af 22. november 1982 viser, havde tiltalte gjort advokaten bekendt med, at det beløb, som skulle benyttes til indfrielse af kautionslånet, hidrørte fra salg af besætningen. Da tiltalte ikke med rimelighed kunne forvente, at en advokat ville medvirke til krænkelse af panthavernes rettigheder, findes hans oplysning til advokaten at bestyrke rigtigheden af hans forklaring om, at han af advokaten havde fået at vide, at der ikke var noget til hinder for salg af besætningen med det angivne formål, eller at han på andet grundlag kan have fået den opfattelse.

Tiltaltes urigtige retsopfattelse kan imidlertid ikke føre til hans frifindelse, jf. straffelovens § 84, stk. 1, nr. 3, forudsætningsvis, men tiltalte findes at have handlet i undskyldelig uvidenhed om indholdet af de

---

716. I sin artikel »Skyldnersvig« i *Juristen* 1984.113 ff.

717. Der findes i trykt retspraksis kun een afgørelse, der frifinder på grund af manglende forsæt i sådan situation: *JD 1938.109*.

718. Straffesag nr. 10/1985.

719. 5. afd., sag nr. S. 923/1985.

retsregler, der regulerer retsforholdet i forholdet til panthaverne. Da indfrielsen af kautionslånet har været overladt til [advokaten], som kunne og burde have tilbageholdt beløbet, således at tab ikke ville være opstået, findes der at foreligge sådanne formildende omstændigheder, at straffen efter straffelovens § 84, stk. 2, jf. stk. 1, nr. 3, kan bortfalde.«

Det kan i høj grad diskuteres, hvorvidt den dissenterende dommer har ret i, at der skulle være tale om en negativ egentlig retsvildfarelse. Såfremt det er korrekt, at tiltaltes fejllopfattelse vedrører »indholdet af de retsregler, der regulerer forholdet til panthaverne«, og dermed omfatter tinglysningslovens regler om udstrækningen af pant i fast ejendom, eller der er tale om en misforståelse af, hvorvidt banken havde sikkerhed i besætningen, vil der i stedet være tale om en negativ uegentlig retsvildfarelse,⁷²⁰ der udelukker forsæt til skyldnersvig. Uanset rubriceringen af vildfarelsen er det imidlertid tydeligt, at såvel landsrettens flertal som mindretallet tillægger advokatens rådgivning/efterfølgende adfærd overordentlig stor betydning ved vurderingen af klientens strafværdighed.

Er der tale om en egentlig retsvildfarelse med baggrund i en forkert rådgivning, åbner straffelovens § 82, nr. 4⁷²¹, mulighed for strafnedsættelse og § 83⁷²², for strafbortfald under særligt formildende omstændigheder.

Efter retspraksis vil rådgivning fra personer ansat ved den relevante offentlige myndighed medføre strafbortfald, hvis gerningsmanden har rettet sig efter den forkerte rådgivning.⁷²³ Tilsvarende naturligvis såfremt gerningsmanden har fået tilladelse til den ulovlige aktivitet, eller dog har fået opfattelsen af at en sådan tilladelse

720. Idet vildfarelsen ikke vedrører selve straffebudet (strfl. § 283), men derimod den underliggende forståelse af tinglysningsloven der afgør, hvilken udstrækning en panteret har, og derfor også afgør om en handling er »uforenelig« eller ikke, jf. også *Asbjørn Jensen*, i komm.strfl. I, s. 418. Om vildfarelser se f.eks. *Vagn Greve: Det strafretlige ansvar*, s. 226 ff.

721. Samme som indhold som § 84, stk. 1, nr. 3 havde indtil 2004.

722. Indtil 2004 fandtes bortfaldsmuligheden i § 84, stk. 2.

723. Se f.eks. *UfR 1977.158 V*, hvor en overfiskeriinspektør havde udtalt, at den måde tiltalte havde anbragt sin ålur på, var lovlig, hvilket imidlertid ikke var tilfældet. I *UfR 1974.932 V* havde tiltalte fulgt anvisninger angivet af en skatteinspektør i en artikel i *Bo Bedre*. Dette medførte strafnedsættelse.

forelå.⁷²⁴ *Asbjørn Jensen* anfører⁷²⁵ som et vejledende kriterium, at hvis ikke vildfarelsen kan tilregnes gerningsmanden som uagtsom, »idet han har gjort alt, hvad der med rimelighed kan forlanges for at sætte sig i kundskab om reglerne«, er strafbortfald nærliggende.

Man kan næppe sige, at det er uagtsomt at spørge en advokat eller en revisor om en given retstilstand, eller at tro på en sådan persons udlægning af retstilstanden, men man kan naturligvis mene, at det ikke er tilstrækkeligt. *Vagn Greve* anfører,⁷²⁶ at dansk national strafferet er i overensstemmelse med EU-retten derved, at det ikke er en (tilstrækkeligt) undskyldende omstændighed, at gerningsmanden er blevet vildledt af en advokat. Tilsvarende om end lidt mindre kategorisk udtrykker *Knud Waaben* sig.⁷²⁷

Det er ikke ukendt for domstolene at nedsætte straffen under henvisning til straffelovens § 82, nr. 4 (§ 84, stk. 1, nr. 3), fordi gerningsmanden havde søgt forudgående vejledning fra en advokat.⁷²⁸

Se f.eks. *UfR 1995.814 Ø*: Overtrædelse af boligreguleringsloven ved at have undladt at efterkomme en huslejenævnskendelse om nedsættelse af huslejen. Udlejer forklarede i retten, at han havde påklaget kendelsen til huslejeankenævnet, og at han – efter råd fra sin advokat – først ændrede huslejen, da ankenævnets afgørelse forelå. Såvel byret som landsret fandt udlejer skyldig, men landsretten udtalte: »Da tiltalte har handlet i tillid til sin advokats rådgivning, findes straffen at burde nedsættes til en bøde på 2.500 kr. med en forvandlingsstraf af hæfte i 6 dage.« I byretten var han – i overensstemmelse med anklagemyndighedens påstand – blevet idømt en bøde på 5.000 kr. med forvandlingsstraf af hæfte i 8 dage. Der er i afgørelsen ingen oplysninger om, hvorvidt der også var blevet rejst tiltale mod advokaten.

I tilfælde af branchekyndighed hos gerningsmanden virker dårlig rådgivning dog sjældent diskulperende, jf. således:

---

724. Se f.eks. *UfR 1964.313 V* og *UfR 1959.554 Ø*.

725. I komm.strfl. I, s. 417.

726. Det strafferetlige ansvar, s. 232.

727. Strafferettens almindelige del I, s. 169.

728. Udover den nævnte afgørelse kan også henvises til *DiK 1996.174* (Østre Landsrets dom af 23. januar 1996), hvor det dog ikke i relation til landsrettens afgørelse fremstår helt tydeligt, om og i bekræftende fald »hvor meget« strafnedsættelse, der har været tale om.

UfR 1975.874 Ø: Tre personer, A, B og C, var tiltalt for overtrædelse af blandt andet hotel- og restaurationslovgivningen ved i en overgangsperiode på ca. 6 måneder at have ladet A og B drive hotel for egen regning og risiko, men på de til C udstedte bevillinger og adkomster. A, B og C påstod dels frifindelse, dels strafnedsættelse eller -bortfald. Sidstnævnte dels under henvisning til lighedsgrundsætningen,⁷²⁹ dels under henvisning til »at både de selv og deres advokater, som var beskæftiget med udfærdigelse af forpagtningskontrakter med hensyn til A's og B's overtagelse af hoteldriften, havde været uvidende om, at de tiltaltes adfærd var ulovlig.«. Ingen af de to instanser tog direkte stilling til betydningen af de medvirkende advokaters eventuelle retsvildfarelser, men i byrettens afgørelse udtaltes det blandt andet: »Retten finder ikke grundlag for at statuere strafbortfald i medfør af straffelovens § 84, stk. 2, jf. stk. 1, nr. 3), hvorved bemærkes, at alle de tiltalte er branchekyndige.« Landsretten udtalte vedrørende denne del af påstanden om strafnedsættelse blot: »Da der heller ikke i øvrigt er grundlag for at lade straffen bortfalde eller nedsætte ...«.

Heller ikke denne afgørelse rummer oplysninger om eventuelt strafansvar over for de medvirkende advokater.

Som et særligt tilfælde kan nævnes, at der er set indflydelse på strafudmålingen, hvis f.eks. en revisor ikke har udført sin kontrol tilstrækkeligt godt.

UfR 1976.237 Ø, hvor en kasserer i en menighedsbørnehave havde begået underslæb over en årrække. Det blev oplyst, at han kendte den revisor, der kom i børnehaven. Om selve revisionens udførelse, hed det bl.a.: »Ved eftersynene blev kassen afstemt og på forespørgsel oplyste han revisoren om, at checkkontoen stemte, men dette blev aldrig kontrolleret af revisoren, hverken ved henvendelse til banken eller ved forevisning af kontoudtog.« I sin begrundelse for at gøre straffen betinget fremhæver landsretten dels det forhold, at den pågældende havde måttet frasige sig sin tjenestemandstilling på grund af sagen, dels »under hensyn til det om revisionen oplyste«.

Det forekommer noget anstrengt at lade revisionens manglende kontrol være en undskyldende omstændighed ved strafudmålingen.

729. Under påberåbelse af, at politi og anklagemyndighed ikke skred ind over for tilsvarende ulovlige forhold i det tæt ved liggende Christiania. Det er navnlig denne synsvinkel, de to instanser fokuserer på.

Baggrunden kan næppe være andet end en tanke om »egen skyld« hos offeret, hvilket dog ikke rammer ganske præcist, hvor det ikke er virksomheden selv, og personer, den har kontrol over, der er sløse, men derimod en uafhængig revisor.⁷³⁰ Situationen kan endvidere kun dårligt sidestilles med manglende indgriben fra myndigheders side trods kendskab til eventuelle ulovligheder.

8.3 Uagtsomhedsvurderingen

Der er ingen tvivl om, at domstolene lader det indgå i tilregnelservurderingen, hvorvidt gerningsmanden har søgt advokat- eller revisorbistand, og såfremt der er tale om skatte- og afgiftsstrafesager, vil resultatet ikke sjældent blive en frifindelse for grov uagtsomhed.

Jan Pedersen fremhæver,⁷³¹ at skattemyndighederne har ændret kurs, således at revisorfejl i et vist omfang betyder straflempelse eller helt straffrihed, idet uagtsomheden i en sådan situation alene findes at være simpel. Han henviser til TFS 1989,616 Ø, der gav en skatteyder straffrihed, fordi hans revisor ved en klar fejl havde udeladt nogle udgifter – en fejl, der således relaterede sig til nogle faktiske og ikke nogen retlige vurderinger. Jan Pedersen konkluderer: »Dommen kan derfor tages til indtægt for, at klienter i et vist omfang kan stole ikke blot på revisors retlige vurderinger, men tillige på, at samtlige – i øvrigt indis-kutable – poster er medtaget.« Han fortsætter dog med at påpege, at udeholdelserne kan være »så betydelige eller i øvrigt af så grov karakter«, at klientens manglende iagttagelse af deres tilstedeværelse må betragtes som et udslag af grov uagtsomhed.

Se også

UfR 1985.831 Ø. Forpagteren af en campingplads førte selv sine regnskaber i form af kassekladder, og afleverede derefter disse samt regnskabsbilag til sin revisor. Ved indførelsen af moms på campingafgifter fik klienten ændret sine kundekvitteringer således, at det fremgik, at

---

730. Det forekommer således ikke nærliggende at anlægge identifikationsbetragtninger eller lægge vægt på at det er børnehaven selv, der har udpeget revisor, idet børnehaven må have føje til som udgangspunkt at tro, at den valgte revisor lever op til sine pligter, og dette må have stået gerningsmanden klart.

731. I SR-Skat 1990.156 ff. Tilsvarende i Skatte- og afgiftsstrafferet, s. 127.

det betalte beløb indeholdt moms. Revisor var bekendt med denne ændring, men undlod at foretage de nødvendige korrektioner i edb-anlægget, hvorved fejlen opstod. Revisor undlod endvidere at foretage kontrol vedrørende det udarbejdede momsregnskab. Dette resulterede i, at klienten over en periode på 3 år afleverede fejlagtige momsangivelser og derved unddrog statskassen godt 60.000 kr. i moms.

Landsretten udtalte: »Tiltalte, der kun har drevet virksomheden fra 1978 [året inden momsændringerne blev gennemført] har afleveret korrekte regnskabsoplysninger til sit revisionsfirma, og en konstatering af fejlene i de af dette udfyldte momsindberetninger ville kræve en nøjere gennemgang af regnskaberne og sammenholden af tallene fra tidligere regnskabsår. Herefter og under hensyn til fejlens karakter kan den af tiltalte udviste uagtsomhed ikke anses for grov, hvorfor det tiltrædes, at han er frifundet.«⁷³²

I en artikel i SR-skat⁷³³ gennemgår *Nils Hansen* en række skattestrafferetlige afgørelser om aktieavance, der ikke var blevet oplyst til skattevæsenet af skatteyderen. Afgørelserne bekræfter, at den *Jan Pedersen* fremhævede tendens fortsat opretholdes⁷³⁴, men *Nils Hansen* kritiserer dommene, der alle er byretsafgørelser, for i en del tilfælde at være for venlige overfor skatteyderen⁷³⁵.

Én af afgørelserne⁷³⁶ illustrerer i øvrigt, at en forudsætning for straffrihed grundet rådgivning og/eller assistance, er at rådgiveren er en skatteretligt kompetent person. I afgørelsen skete der således domfældelse af skatteyderen, uanset han havde modtaget – fejlagtig – rådgivning af sin bankrådgiver med hensyn til skattepligten ved skatteavance.⁷³⁷

732. Det var kun nødvendigt for landsretten at konstatere, at der ikke var tale om grov uagtsomhed for at kunne frifinde – men således som oplysningerne fremgår af dommen, synes der end ikke at være tale om simpel uagtsomhed fra forpagterens side.

733. SR-Skat 2002.215.

734. Se artiklens dom nr. 12 (*Retten i Slagelses dom af 15. maj 2001* – SS 96/01). Afgørelsen er kort refereret ovenfor i kapitel 4, afsnit 4.6.2.

735. Han konkluderer ligefrem, at domstolskontrollen ikke sikrer rigtigere afgørelser, men tværtimod medfører, at noget rigtigt i et vist omfang bliver korrigeret til noget forkert. Dette har bl.a. sammenhæng med, at størsteparten af retsafgørelserne på området er byretsafgørelser og ikke bliver andet, fordi ankebegrænsningsreglerne i stort omfang afskærer anklagemyndigheden fra at anke.

736. *Retten i Randers dom af 29. november 2000* (SS 1.01495/00). Artiklens dom nr. 6.

737. Det er imidlertid vanskeligt ikke at være enig med *Nils Hansen* i, at retspraksis ved retterne i hvert fald er svingende. I artiklens dom nr. 3 (*Retten i Silkeborgs dom af 10.*

Uanset den beskrevne tendens er det klart, at domstolene kraftigt betoner, at ansvaret for rigtigheden af de oplysninger, der er tale om i skatte- og afgiftsstraffesager, påhviler skatteyderen/den afgiftspligtige, og at domstolene derfor kun sjældent ønsker at »give helt slip« på dennes strafansvar.⁷³⁸ Dette gælder antageligt særligt, hvor der er tale om erhvervsvirksomhed, som har mulighed for at anvende supplerende ekspertise, og hvor man i forvejen stiller ganske strenge krav i relation til disses lovkyndighed.

UfR 1975.142 H En entreprenør var tiltalt for at have opgivet urigtige oplysninger om henholdsvis ind- og udgående moms. Tiltalte nægtede sig skyldig under henvisning til, at hans hustru indtil 1. januar 1969 havde stået for bogføringen og fra denne dato, hans revisor. Revisor havde dels over for Toldvæsenet dels over for politiet oplyst, »at fejl i afgiftstilsvaret i tiden efter 1. januar 1969 skyldes fejl eller misforståelser fra revisorens side ved omlægning af regnskabsførelsen fra fakturaprincippet til betalingsprincippet.«

Samtlige Højesterets dommere udtalte, at »der må stilles strenge krav til tiltaltes forretningsførelse og påpasselighed«, og at bøderne i sådanne sager i almindelighed burde ansættes til ca. 1/3 del af det unddragne beløb. Dette ville i sagen svare til en bøde på knap 5.000 kr.⁷³⁹

Fem ud af syv dommere⁷⁴⁰ fandt herefter, at landsretten havde lagt til grund, »at tiltalte har udvist uagtsomhed ved manglende kontrol af

---

april 2000 – SS 614/1999), frifandtes således bl.a. under henvisning til at tiltaltes bank ikke havde oplyst tiltalte om de skattemæssige konsekvenser af salget. Dethører med til vurderingen, at banken ikke var blevet rådspurgt, men alene var stillet i opdrag at sælge aktierne og foretage en omprioritering for provenuet.

738. Se hertil f.eks. *TfS 2000,163 V*, hvor tiltalte havde undladt at selvangive et udlodningsprovenu i forbindelse med en likvidation. T var bekendt med, at likvidator havde underrettet skattevæsenet om provenuet og underskrev sin personlige selvangivelse hos revisor, der derefter udfyldte den. Revisor overså imidlertid provenuet. Da underretningen om provenuet ikke »foretages som led i indberetningen til brug for udlodningsmodtagerens selvangivelse«, kunne dette »ikke fritage T for ansvar«. Ved domfældelse efter SKL § 13, stk. 2 må retten således finde, at det var uagtsomt af T at have tillid til, at revisor ville udfylde selvangivelsen korrekt, og at T burde have indset (?), at skattevæsenets viden om provenuet ikke var en viden til brug for hendes selvangivelse!

739. Det unddragne beløb udgjorde 14.504 kr. Anklagemyndigheden havde under sagen nedlagt påstand om en bøde på ikke under 4.000 kr. I landsretten var bøden blevet udmålt til 4.000 kr., hvorimod byretten havde udmålt en bøde på 3.000 kr.

740. De to dissenterende dommere ville hjemvise sagen til fornyet behandling i landsretten på grund af uklarheder i dennes præmisser.

afgiftsangivelserne.« Dette var dommerne enige i. Med hensyn til strafudmålingen fandt disse dommere imidlertid at der måtte tages hensyn til, at den tiltalte fra den 1. januar 1969 »har overladt regnskabsførelsen til en af ham antaget revisor, og at fejlene efter dette tidspunkt er begået af denne.« Bøden blev herefter fastsat til 3.000 kr.

Også uden for skatte- og afgiftsområdet findes eksempler fra retspraksis, hvor gerningsmanden har undskyldt sig med sin rådgiveres adfærd eller rådgivning. Domstolene udviser dog også her tilbageholdenhed med at statuere straffrihed, hvilket også kan forekomme mere forståeligt end i de tilfælde, hvor strafansvaret forudsætter grov uagtsomhed. Se således *utrykt Vestre Landsrets dom af 30. april 1992* om en advokatfuldmægtigs mangelfulde varsling af moderniseringsarbejder m.v., Afgørelsen, der tillige er nævnt i kapitel 5, afsnit 5.3, er i nærværende sammenhæng af interesse, idet selskabets procederende advokat i relation til uagtsomhedsbedømmelsen af selskabet bl.a. anførte, at »selskabet engagerede professionel juridisk bistand og gav instruks om, at alle »spilleregler« nøje skulle overholdes.« En sådan indvending rører på den ene side ved det centrale i forholdet til en klients rådgiver, på den anden side er det et argument, det er let efterfølgende at anføre. Ser man imidlertid på den måde, retten håndterer selskabets uagtsomhedsbedømmelse, forekommer denne ikke overbevisende. Det, der faktisk står, er at klienten, fordi han er klar over, at der er visse beskyttelsesregler, der skal overholdes i forbindelse med sagen, skal kontrollere, i hvert fald i form af spørgsmålsstilling, om hans advokat nu også overholder gældende regler på området. Det er ikke indlysende, hvorvidt retten ville mene, at klienten skulle have pligt til ligefrem selv at opstille en liste over mulige beskyttelsesregler, for derefter at kontrollere, om hans advokat overholder dem alle.

Der ses dog også tilfælde, hvor en sagkyndig bistand findes at kunne have haft en »beroligende« effekt på gerningsmanden, der således ikke findes at behøve at foretage sig yderligere.

Se således *utrykt Københavns Byrets dom af 9. december 1998* (fh. 1b):⁷⁴¹

---

741. 17. afd., sag nr. 24531/1995. Dommen blev ikke påanket til landsretten for bestyrelsesmedlemmernes side.

»Det fremgår af de tiltalte [bestyrelsesmedlemmers] forklaringer, at de ikke var klar over, at beløbene t. kr. 1.700 og 775 udbetaltes til Krepcø Holding A/S. Disse tiltalte har godkendt tegningsprospektet, hvori beløbene var indeholdt, men havde ikke nogen detaljeret kendskab hertil. Under henvisning til at tegningsprospektet blev udarbejdet i samråd med selskabets rådgivere, findes de tiltalte ikke at have haft anledning til at foranstalte nærmere undersøgelser af oplysningerne i prospektet.«

Sådanne vurderinger synes særligt hyppige i relation til ledelsesansvaret i selskaber, hvor netop manglende eller beroligende reaktioner fra direktion eller revisor giver bestyrelsen et anerkendt udgangspunkt for ikke at foretage sig videre.⁷⁴²

8.4 De lege ferenda

Med udgangspunkt i det i indledningen til dette afsnit anførte om det fornuftige og samfundsgavnige for en ikke fagmand i at søge en specialists råd og bistand, synes dette at være en adfærd, der bør opmuntres.⁷⁴³ Set i det perspektiv forekommer danske domstoles meget tilbageholdende praksis med at anerkende modtaget, fejlagtig rådgivning som straffritagelses, -bortfalds eller -nedsættelsesgrund ikke velanbragt. Når dette kombineres med det tidligere i denne del påviste forhold, at rådgivere kun uhyre sjældent drages til (medvirkens-)ansvar, underbygger dette blot den uheldige tendens.

Det har været anført,⁷⁴⁴ at det ville virke undergravende for de lovforeskrevne pligter, såfremt pligtsubjekterne i alle tilfælde, hvor de havde modtaget fejlagtig rådgivning eller bistand, skulle frifindes. Dette synspunkt er imidlertid ikke overbevisende. For det første er der næppe nogen, der kunne forestille sig, at man skulle fritage gerningsmanden (klienten) for straf, hvis denne har handlet med kendskab til forholdets strafbarhed eller med forsæt til sådanne faktiske eller retlige omstændigheder, at det måtte være nærliggende for den pågældende, at han eller hun begik en ulovlighed; for det

---

742. Se hertil *Lars Bo Langsted* i *Nye tendenser i skandinavisk selskabsret*, s. 143 ff.

743. Se tillige bind I, kapitel 1.

744. Se f.eks. *Jan Pedersen: Skatte- og afgiftsstrafferet*, s. 127.

andet kan man spørge, om det er mindre »undergravende« for pligt-systemets legitimitet, såfremt man drages til ansvar i alle tilfælde, også hvor der ikke er noget konkret at bebrejde én? Endelig ville en ordning, hvorefter rådgiverens strafferetlige ansvar faktisk blev håndhævet, således at der ville være tale om straf ved pligtstridig handlemåde, ikke indebære et straffrit rum, hvor der ikke ville være nogen sanktionering ved en tilsidesættelse af pligterne, sanktionen ville blot rette sig mod den, der faktisk havde »rådighed« over, om der skulle realiseres en forbydelse eller ikke⁷⁴⁵.

Det kan på den anden side synes paradoksalt, at lade rådgiveren bære (uagtsomheds)ansvaret for klientens valg om at føre rådgivningen ud i livet. Som beskrevet i bind I, kapitel 1 er det, der kendetegner rådgivning netop, at det er *klienten*, der træffer beslutningen og rådgiveren, der tilvejebringer beslutningsgrundlaget. Vigtigheden, af at dette beslutningsgrundlag er i orden, kan imidlertid ikke overdrives. Det blev i Bind 1, kapitel 6 påvist, hvor centralt spørgsmålet om netop beslutningsgrundlagets bonitet står i en erstatningssag. På helt tilsvarende vis, må man i en straffesag spørge, hvori klientens uagtsomhed består. Består den i at følge en (præsumptivt) kompetent rådgivers råd? Svaret vil være, at i en hvilken som helst normalsituation ville et fornuftigt og ordentligt menneske med almindelig indsigt i tingene, netop *følge* sin rådgivers anbefaling eller i hvert fald lægge beslutningsgrundlaget til grund for sin egen beslutning. Man ville først kunne tale om uagtsomhed, hvis klienten, medmindre der var tungtvejende grunde hertil, *så bort* fra det af rådgiveren tilvejebragte beslutningsgrundlag.

I kapitel 4, afsnit 4.5.1 er byggelovens § 30 beskrevet, og i denne beskrives en model i stil med det her skitserede koncept. Dens stk. 3 havde som nævnt følgende ansvarsfordeling:

---

745. Se som et sjældent eksempel på en sådan situation: klienten frifandtes for groft uagtsom udeholdelse af momspligtige indtægter, medens rådgiver idømtes en bøde på 5.000 kr. Byrettens afgørelse i *TJK 2005.425 V*. Byretten lagde vægt på, at klienten ikke var regnskabskyndig og handlede i tillid til rådgivningen, medens rådgiver drev konsulentvirksomhed med rådgivning og tidligere havde arbejdet som revisor. Landsretten frifandt efterfølgende også rådgiveren idet den udviste uagtsomhed ikke fandtes tilstrækkelig grov.

Stk. 3. Er et byggearbejde udført på ulovlig måde, påhviler strafansvaret herfor den, der har forestået arbejdets udførelse, eller den, der har udført det, efter omstændighederne dem begge. Den, der har ladet arbejdet udføre, drages kun til ansvar, når han ikke kan opgive nogen anden, mod hvem strafansvaret kan gøres gældende, eller når han har medvirket til overtrædelsen vidende eller med bestemt formodning om forholdets ulovlighed. Strafansvaret kan da efter omstændighederne bortfalde for de i første punktum nævnte personer.

Som det ses, er der i forsætskravet for bygherren ikke blot et almindeligt forsæt, men også et forsæt til »forholdets ulovlighed«. Selvom mange gode grunde kan anføres for at lade forsætskravet også omfatte et krav om forståelse af retsstridigheden ved den kriminaliserede adfærd,⁷⁴⁶ vil jeg i nærværende sammenhæng afstå fra at indlade mig på en nærmere analyse også af dette spørgsmål, men indskrænke mig til at anbefale at princippet bag byggelovens § 30, stk. 3, også gjaldt det almindelige strafansvar i tilfælde, hvor en ikke specialist havde modtaget pligtstridig rådgivning/bistand fra en rådgiver eller en selvstændig entreprenør.

Dette synspunkt kunne umiddelbart synes inkonsistent med forslaget i kapitel 4, afsnit 4.6.4 om begrænsning af det objektive medvirksområde ved udøvelse af lovlig virksomhed. Men i virkeligheden harmonerer det med den i det pågældende afsnit anførte bevæggrund til at sondre mellem salg på den ene side og rådgivning på den anden. Ved salgssituationen og den uselvstændige indsats forventer kunden ingen form for legalitet eller legalitetskontrol udover den, der generelt gælder for samhandel. Ved rådgivning og selvstændige ydelser forventer kunden derimod – og bør kunne forvente – en ydelse, hvis anvendelse ikke leder ud i en kriminel aktivitet.

Særligt med henblik på retsvildfarelser er følgende citat fra *Peter Pagh*⁷⁴⁷ tankevækkende:

»Udtrykt simpelt: 7.482 sider Lovtidende om året er ikke blot mere end, hvad borgerne kan kapere – det overstiger enhver grænse for,

---

746. Se således overbevisende *Vagn Greve*: Det strafferetlige ansvar, s. 227 ff.

747. »Er uvidenhed en retskilde? – bl.a. om hvordan man forholder sig til 7.482 sider Lovtidende om året« i bogen »Med lov«, s. 209 ff. (220).

hvad der forsvarligt kan behandles under det juridiske studium. Når hertil lægges en efterhånden overudviklet trang til at lovgive i forarbejderne, en kommunaliseret retsdannelse og ca. én meter EF-Tidende om året – må ikke-viden om dette enorme regelværk nødvendigvis være en overordentlig allestedsnærværende faktor i såvel retsanvendelsen som regeldannelsen.«

Spørger man med dette reguleringsbjerg i bagehovedet, hvorledes en borger skal finde ud af, hvad der gælder på dette eller hint område, vil svaret ofte være: kontakt den kompetente myndighed og spørg!

Hypotetiske spørgsmål, der har karakter af sonderinger, kan imidlertid meget ofte ikke forventes besvaret i modsætning til helt konkrete sådanne. Hertil kommer, at det tit kan være vanskeligt at finde frem til den rigtige myndighed ikke blot for borgeren, men også for myndighederne selv.⁷⁴⁸ Endelig findes der en række spørgsmål af retsforståelseskarakter med stor betydning for borgerens adfærd, over hvilke der ikke findes nogen kompetent myndighed, der kan udtale sig. Står en borger f.eks. over for en selskabsomdannelse og i den forbindelse ønsker at undgå at begå skyldnersvig, hvilken myndighed skal han da spørge? En henvendelse til politiet eller anklagemyndigheden vil ganske enkelt ikke resultere i noget anvendeligt svar.⁷⁴⁹

748. I den anførte artikel henviser *Peter Pagh* (s. 221 f.) til et notat fra Miljøstyrelsen med følgende tankevækkende titel: »Notat om opgavefordelingen mellem affaldsdepot-, værditabs-, miljø-, bygge-, beredskabs-, byfornyelses- og arbejdsmiljølovmyndighederne i relation til behandlingen af sager om indeklimaproblemer, der stammer fra jordforureninger fra affaldsdepoter omfattet af affaldsdepotloven.«

749. At det forholder sig således kan næppe bebrejdes de pågældende myndigheder. Mulighederne for på forhånd at oplyse om, hvorvidt en given adfærd er strafbar – og i særdeleshed, hvornår den ikke er det – er meget begrænsede uden at solidt detailkendskab til alle relevante omstændigheder. Risikoen for, at den spørgende bevidst eller ubevidst udelader relevante oplysninger, er nærliggende, og i så fald vil det svar, som politi eller anklagemyndighed afgiver, være mere vild- end vejledende. Hertil kommer at ressourcehensyn taler for, at politi og anklagemyndighed forsøger at nå at behandle så mange tilfælde af faktisk forekommet kriminalitet som muligt, og derfor ikke bør bruge store mængder energi på at forholde sig til måske vanskelige afgrænsningsspørgsmål i relation til hypotetiske lovovertrædelser.

Heroverfor kunne ganske vist anføres, at hvis politi og anklagemyndighed på denne måde ligefrem kunne forhindre kriminel adfærd inden den overhovedet begås, ville det være en bedre ressourceudnyttelse end at forsøge at forhindre kriminel adfærd ved at efterforske og søge at strafforfølge allerede begået kriminalitet. Optimalt burde man således kunne indhente en bindende forhåndsbesked fra politi

Den eneste mulighed, der da står åben for borgeren er, at betale en advokat eller en anden præsumptivt kompetent rådgiver for at fortælle sig, hvorledes gældende ret er på det pågældende område; hvorledes borgeren kan forholde sig for ikke at handle i strid med regelværket.

Lad os antage at den advokat, der spørges til råds, svarer forkert. Advokaten anviser en ikke lovlig vej, som klienten glad og intetanende betræder. Skal vi da sige til borgeren: Du har handlet forsætligt. Du misforstod loven, og det er – som bekendt – ikke nogen undskyldning, og det er det i øvrigt heller ikke, at din advokat gav dig et forkert råd. Du skulle selv være i stand til at finde og forstå de relevante regler? Er der tale om uagtsomhed, skulle vi da sige, du må forstå, at vi undergraver vores retssystem, hvis vi frifinder dig, du burde have været både dygtigere og klogere end din advokat på netop det område, hvor han er specialisten?

Besvarer man spørgsmålene således, er det at føje endnu en fiktion på den fiktion, der består i, at alle borgere kender loven.

Men hvis man antog, at rådgiveren skulle straffes, hvor klienten blot havde handlet uagtsomt, ville man da ikke straffe en person, der ikke har haft noget udbytte af forbrydelsen? Det er således ikke rådgiveren, der har fået et nyt udhus eller undladt at betale 100.000 kr. i skat. Det er klienten. En sådan indvending er vel rigtig, men overser at retssystemet har en række andre strenge at spille på end den at ikende straf. Det vil således fortsat være klienten, der får påbud om nedrivning af sit hus eller om tilbagebetaling af den for meget fratrukne skat. Hvad angår udhuset, vil klienten nok kunne kræve erstatning af rådgiveren for de faktiske udgifter, denne har påført klienten med sit forkerte råd, men i den anden situation vil der normalt ikke være noget tab, og det vil være klienten selv, der vil skulle »fralægge sig« sin »gevinst«. Straffen skal være præventiv og skal påvirke den, der har det i sin magt at træffe »beslutninger«, der kan lede ud i den uønskede gerningsrealisering. Man må da spørge, hvor straffen bedst tjener dette formål: ved at påvirke klienten, der

---

eller anklagemyndighed, men indførelse af et sådant system er næppe lige om hjørnet. Før det kommer, kan man dårligt kræve mere af borgerne, end at de henvender sig til en (præsumptivt kompetent) rådgiver for at blive retledt.

ganske vist aldrig mere vil bygge et udhus på tilsvarende måde, hvis han straffes (antager vi), eller ved at straffe rådgiveren, der måske har opgaver inkluderende 50 udhuse om året? Straffer vi endvidere klienten og lader rådgiveren gå fri, er det signal og den anbefalede adfærdsnorm, som man derved sender klienten: det hjælper ikke at anvende rådgivere – det er alligevel dig selv, der skal kontrollere, at alt er lovligt og rigtigt. Den tænksumme klient vil på denne måde hverken føle sig tilskyndet til at anvende rådgivning eller til at have alt for høje tanker om retssystemet. Begge dele er samfundsmæssigt set uheldigt.

Det må på den anførte baggrund anbefales i langt højere grad at være lydhør i relation til anvendelsen af straffelovens § 82, nr. 4, eventuelt jf. § 83, i tilfælde, hvor klienten ved at følge en rådgivers anvisninger og vejledning misforstår eller overser de retsregler, der normerer strafansvaret. Er der i stedet tale om en »negativ« misforståelse af præjudicielle retsregler, vil resultatet skulle være frifindelse, uanset om misforståelsen skyldes rådgivning eller er udsprunget af andre omstændigheder. Er der endelig tale om, at klienten uden forsæt realiserer et gerningsindhold, og denne realisering skyldes en rådgivers eller en anden specialists pligtstridige indsats, må det have formodningen imod sig, at der er handlet uagtsomt fra klientens side. Dette skyldes, at udgangspunktet vil være, at klienten tværtimod har handlet agtsomt ved at opsøge en specialist og opnå dennes bistand. Der må således kræves særlige omstændigheder for at fastslå en modstående uagtsomhed. Noget sådant vil f.eks. kunne ske, hvis klienten selvstændigt har bidraget til realiseringen udover det, der måtte følge af rådgivningen/bistanden, eller hvis klienten har udvist uagtsomhed ved sit valg af rådgiver – f.eks. anmodet et ingeniørfirma om selskabsretlig bistand.⁷⁵⁰

Den foreslåede tilbageholdenhed med at pålægge den rådsmod-

---

750. I afgørelsen *TfS 2000,82 V* kunne det ikke fritage den tiltalte for ansvar efter skattekontrol- og momslovens regler om uagtsomt urigtige angivelser, at hun »har overladt regnskabsudarbejdelsen til et familiemedlem, som T er bekendt med ikke har særlige uddannelsesmæssige forudsætninger for regnskabsudarbejdelsen« som byretten udtrykte det. Det vil nok være for vidtgående en fortolkning at hævde, at retten dermed skulle have sagt, at straffrihed ville være en klar konsekvens, hvis blot tiltalte havde overladt udarbejdelsen til en professionel. Men afvises blankt kan den ej heller. Tilsvarende afgørelse i *TfS 1999,184 V*.

tagende klient ansvar bør ikke kun gælde privatpersoner, der søger rådgivning og assistance, men tillige erhvervsvirksomheder. Der er principielt ingen forskel på disse to rådgivningssubjekter og næppe heller i den praktiske situation. Vel har en erhvervsvirksomhed typisk ressourcer til at købe sig god bistand, og vel har enhver pligt til at sætte sig ind i den lovgivning og de regelsæt, der gælder for netop den type virksomhed, man driver. Men dels kan »fiktionsteorien« atter fremdrages: det er en fiktion at tro, at selv erhvervsvirksomheder, der har gjort deres bedste, altid vil kunne kende og forstå relevant lovregulering (i særdeleshed hvis reguleringen i realiteten findes i forarbejderne). Dels må man spørge: hvad er det, virksomheder kan, som privatpersoner ikke kan i denne relation? Svaret på dette sidste spørgsmål er, at virksomheden dels kan ansætte specialister selv, dels kan købe »dyrere« rådgivning end privatpersonen typisk kan. Handler specialisten pligtstridigt (uagtsomt), er dette tilstrækkeligt til at påføre virksomheden et selskabsansvar, jf. straffelovens § 27, stk. 1. Handler en dyr ekstern specialist pligtstridigt, vil forskellen til den normale situation vel kun kunne ligge i, at det er endnu mere overraskende for klienten (virksomheden), at en dyr rådgiver ikke kan leve op til sine pligter, end at en »billig« rådgiver ikke kan det. Dette er næppe en forskel, der skulle kunne bevirke et strengere ansvar for virksomhedsklienten frem for privatklienten.

Strafansvaret – de legeferenda?

Den bærende idé, i det, der skal blive en trilogi om rådgivning, er at undersøge rådgiveres ansvar, med det særlige sigte at fokusere på culpakravet til rådgivere inden for henholdsvis erstatningsretten og strafferetten. Som det er fremgået, har det imidlertid i dette bind, der omhandler strafansvaret, været nødvendigt at udbrede analysefeltet til også at omfatte medvirkensansvarets objektive side.⁷⁵¹ Herudover har det for at kunne vurdere rådgivningsansvaret i dets rette sammenhæng været nødvendigt at undersøge det medvirkensansvar, der består i bistand som led i udførelsen af den medvirkendes sædvanlige erhverv. På denne måde er dette bind II blevet bredere i sin behandling, end det efter sigtet umiddelbart kunne synes nødvendigt. De foregående afsnit har dog forhåbentlig klargjort, hvorfor jeg har valgt denne metode.

I det kommende bind III analyseres sammenhængen mellem det erstatningsretlige og det strafferetlige culpaansvar, men inden nærværende bind afsluttes, er det på sin plads at lave en sammenfatning af de analyser og forslag, der er blevet fremsat i det foregående. Denne sammenfatning har form af et skema. Fordelen herved er, at det i oversigtsform bliver muligt at se, at der er tale om et sammenhængende forslag. Ulempen ved et sådant skema er, at detaljerne og modifikationerne let går tabt. Herom henvises imidlertid til det foregående. Da mit hovedærinde, som nævnt, ikke har været at skabe en ny medvirkenslære, men alene at forme de byggeklodser, der har været nødvendige for at udfinde uagtsomhedens objektive og sub-

---

751. Se nærmere kapitlerne 3 og 4.

jektive elementer ved rådgiveransvaret, har jeg fundet det forsvarligt at »lukke« bind II på nedenstående måde.

Ved læsningen af skemaet er følgende forudsætninger nødvendige:

1. Den medvirkende handler inden for sit erhverv.
2. Medvirkenshandlingen består alene i en sædvanlig (om end eventuel pligtstridig) udførelse af dette erhverv.
3. Det er aldrig pligtstridigt for en advokat at orientere om en given retsstilling. Dette slår igennem såvel ved uagtsomhedsansvarets pligtstridighedsvurdering som i tilfælde, hvor advokaten har forsæt til, at klienten vil anvende den neutrale orientering i en forbrydelseskæde.
4. Ved kolonnen »direkte ansvar« forstås eventuelle særlige lovre-guleringer, der omfatter den medvirkendes handling i sig selv.

	tilregnelser medvirker	tilregnelser klient	klient ansvar	medvirkens- ansvar	direkte ansvar
Sælger og reparatør	forsætligt/ uagtsomt	forsætligt/ uagtsomt	ja	objektivt afskåret*	eventuelt
	forsætligt/ uagtsomt	hændeligt	nej	objektivt afskåret*	eventuelt
Rådgiver og selvstændig	forsætligt	forsætligt	ja	Ja	eventuelt
	pligtstridigt/ sammen- hæng	forsætligt	ja (§ 82, nr.4)**	Ja	eventuelt
	forsætligt	uagtsomt	(nej)***	Ja	eventuelt
	pligtstridigt	uagtsomt	(nej)***	Ja	eventuelt
	ikke- pligtstridigt	uagtsomt	ja	nej****	nej
	Forsætligt	hændeligt	nej	Ja	eventuelt
	Pligtstridigt	hændeligt	nej	Ja	eventuelt
ikke- pligtstridigt	hændeligt	nej	nej****	nej	

* Dette er et rent de lege ferenda forslag. Uanset, at der stort set ikke findes praksis på området, erkendes det, at den eksisterende praksis giver mulighed for at pålægge ansvar, i hvert fald hvor den medvirkende har handlet med forsæt. Se nærmere kapitel 5, afsnit 5.2

** Henvisningen til § 82, nr. 4 (herunder eventuelt § 83) er en fremhævelse af, at domstolene i højere grad end i dag bør anvende denne bestemmelse, hvor klienten er blevet vildledt af rådgiverens fejl.

*** At lade klienten være ansvarsfri som altovervejende hovedregel vil ligeledes indebære en ændring i forhold til dagens retstilstand. Det skal dog bemærkes, at en uagtsomhed fra klientens side i relation til f.eks. valg af rådgiver eller yderligere »bidrag« end blot udførelsen af rådgiverens anbefaling vil kunne begrunde en fravigelse af dette udgangspunkt.

**** Efter analysen af såvel det direkte ansvar som af medvirkensansvaret synes det i overensstemmelse med gældende ret, at der ikke bliver tale om et ansvar, hvis rådgiveren ikke har handlet i strid med sine pligter.

Forkortelser

(Forkortelser af hyppigt anvendte værker er angivet i litteraturfortegnelsen)

Hvor intet andet er angivet, citeres tidsskriftsartikler således: årstal. side

ABA	American Bar Association
ABR 89	Almindelige Bestemmelser for Teknisk Rådgivning og Bistand
AK	Kendelse afsagt af Ankenævnet for Forsikring
All E.R.	All England Law Reports
Am. J. Crim. L.	American Journal of Criminal Law (citeres: årgang Am. J. Crim. L. side (årstal))
AÅ	Anklagemyndighedens Årsberetning
bet.	betænkning
BGH	Bundesgerichtshof
BGHSt	Entscheidungen des Bundesgerichtshofes in Strafsachen
BRAO	Bundesrechtsanwaltsordnung
BrB	Brottsbalk(en)
BVerfG	Bundesverfassungsgericht
Columb.L.Rev.	Columbia Law Review (citeres: årgang Columb. L. Rev. side (årstal))

Forkortelser

Corn. L. Rev.	Cornell Law Review (citeres: årgang Corn. L. Rev. side (årstal))
Cr. App. R.	Criminal Appeal Reports (citeres [årgang] Cr. App. R. sidetal.)
Crim. L. Bull.	Criminal Law Bulletin (citeres: årgang Crim. L. Bull. side (årstal))
DAL/AA	Danske Arkitekters Landsforbund/Akademisk Arkitektforening
DiK	Domme i Kriminelle sager
DJZ	Deutsche Justizzeitung
DRR	Disciplinærnævnet for Registrerede Revisorer (nu nedlagt)
DSR	Disciplinærnævnet for Statsautoriserede Revisorer (nu nedlagt)
DSRR	Disciplinærnævnet for Statsautoriserede og registrerede revisorer (det nuværende)
DStR	Deutsches Steuerrecht (tidsskrift)
EAL	Erstatningsansvarsloven
FT	Folketingstidende
FRR	Foreningen af registrerede revisorer
F.R.I.	Foreningen af Rådgivende Ingeniører
FSR	Foreningen af statsautoriserede revisorer
H	Højesteret
Harv. L. Rev.	Harvard Law Review (citeres: årgang Harv. L. rev. side (årstal))
H	Højesteret/Højesterets dom
JFT	Tidsskrift utgivet af Juridiska Föreningen i Finland
JT	Juridisk Tidsskrift – vid Stockholms Universitet.
Jur.	Juristen
KFE	Kendelser om fast Ejendom

LoR	Lov og Rett
LSR	Lov om statsautoriserede revisorer (historisk)
MPC	Model Penal Code
NJA	Nytt Juridisk Arkiv
NJW	Neue Juristische Wochenschrift
NOU	Norges Offentlige Utredninger
NstZ	Neue Zeitschrift für Strafrecht
OLG	Oberlandesgericht
OWiG	Ordnungswidrigkeitengesetz
PN	Professional Negligence (tidsskrift)
P.N.L.R	Professional Negligence and Liability Reports
QB	Queens Bench (Law Report) (citeres: [årgang] QB side)
R	Rex/Regina anvendes i engelske retssager i betydningen »staten« mod NN (R v NN)
RGSt	Entscheidungen des Reichsgerichts in Strafsachen
RL	Lov om statsautoriserede og registrerede revisorer (gældende) (også forkortet som »revisorloven«)
Rpl	Retsplejeloven
Rt	Norsk Retstidende
SH	Sø- og Handelsretten/Sø- og Handelsrettens dom
SKL	Skattekontrolloven
SOU	Statens offentliga utredningar
StGB	Strafgesetzbuch
STRL/STRFL	Straffeloven
SvJT	Svensk Juristtidning
SvSKT	Svensk Skattetidning
TfK	Tidsskrift for Kriminalret
TfR	Tidsskrift for Rettsvitenskap
TfS	Tidsskrift for Skatter og Afgifter (citeres: årstal, nr.)

Forkortelser

UCLA	University of California Los Angeles
UCLA L. Rev.	UCLA Law Review (citeres: årgang UCLA. L. rev. side (årstal))
UfR	Ugeskrift for Retsvæsen
V	Vestre Landsret/Vestre Landsrets dom
VBA	Voldgiftsnævnet for bygge- og anlægsvirksomhed
VersR	Versicherungsrecht (tidsskrift)
VLT	Vestre Landsrets Tidende
wistra	Zeitschrift für Wirtschafts- und Steuerstrafrecht
W.L.R	Weekly Law Reports (cit. [årgang] W.L.R side, domstol.)
WpHG	Gesetz über den Wertpapierhandel
Yale L. J.	The Yale Law Journal (cit: årg. Yale L.J. side (årstal))
ZstW	Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft
Ø	Østre Landsret/Østre Landsrets dom

Litteraturoversigt

Bøger og bidrag til bøger

Henvisninger til tidsskriftsartikler fremgår alene af noterne i det foregående.

Andenæs, Johs.: Formuesforbrytelsene, 6. udgave, Universitetsforlaget, Oslo 1996.

Andenæs, Johs.: Almindelig Strafferet, 4. udgave, Universitetsforlaget, Oslo 1997.

Andersen, Bendt: »Byggeloven« i *Eyben*, W.E. von (red.): Dansk Miljøret, bd. II, Akademisk Forlag, 1977, s. 247-282.

Ashworth, Andrew: Principles of Criminal Law, 3. udgave, Oxford University Press 1999.

Baalsrud, Ole Andreas: Revisors straffansvar etter aksjeloven i Morten Eriksen (red.): Økonomisk Kriminalitet, Bind II, Universitetsforlaget, Oslo 1991.

Beccaria Cesare: Om forbrydelse og straf (oversat af Sven Helles), Museum Tusulanums Forlag, Københavns Universitet, 1998.

Bindhardt, Walther & Jagenburg, Walther: Die Haftung des Architekten (und seine Strafrechtliche Verantwortung), 8. udgave, Werner-Verlag, Düsseldorf 1981.

Bloy, René: »Neuere Entwicklungstendenzen der Einheitstäterlehre« i Festschrift für Rudolf Schmitt, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen 1992.

Boujong, Karlheinz: Karlsruher Kommentar, Ordnungswidrigkeitengesetz, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1989 (her citeret som: forfatternavn i Karlsruher OWiG-kommentar).

- Bratholm, Anders & Matningsdal, Magnus (red.):** Straffeloven Kommentartutgave, 1. del, Universitetsforlaget 1991.
- Bratholm, Anders & Matningsdal, Magnus (red.):** Straffeloven Kommentartutgave, 2. del, Universitetsforlaget 1995.
- Bønsing, Sten:** Brancheregler og Branchepoces, Ph.D.-afhandling (manuskript), Aalborg Universitet, 2000.
- Cordt-Hansen, Hans:** Revisorloven, Kommentartutgave, Universitetsforlaget, Oslo 1992.
- Dennis, I. H.:** »The mental element for accessories« i Criminal Law – Essays in honour of J.C. Smith, Butterworths, London 1987.
- Erenius, Gillis:** Oaktamhet, P.A. Norstedts & Söners Förlag, Stockholm 1971.
- Eriksen, Morten & Kristensen, Roy:** »Bokføringsfeil og uriktige vurderinger i forbindelse med årsoppgjøret« i *Eriksen, Morten (red):* Økonomisk Kriminalitet, bd. I, Universitetsforlaget, 1990.
- Glazebrook, P. R (ed.):** Reshaping the Criminal Law, Steven & Sons, London 1978.
- Glazebrook, P. R.:** »Structuring the Criminal Code: Functional Approaches to Complicity, Incomplete Offences and General Defences« i *Sinester, A. P. and Smith, A. T. H. (eds):* Harm and Culpability, Clarendon Press, Oxford 1996.
- Goos, Carl:** Den danske Strafferets almindelige Del, Gyldendalske Boghandels Forlag, København 1878.
- Goos, Carl:** Den danske Strafferets specielle Del, Bd. I, II og III, Gyldendalske Boghandels Forlag, København 1895 (Bd. I og II) og 1896. (Bd. III).
- Gräfe, Jürgen, Lenzen, Rolf & Schmeer, Andreas:** Steuerberaterhaftung, Verlag Neue Wirtschafts-Briefe, 3. udgave, Herne/Berlin 1998.
- Greve, Vagn:** Studier i færdselsstrafferet, Juristforbundets Forlag, 1979.
- Greve, Vagn:** Straffene, 2. udgave, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2002.
- Greve, Vagn:** Det strafferetlige ansvar, 2. udgave, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2004 (her forkortet: »ansvar«).
- Greve, Vagn:** Færdselsstrafferet, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2001.

- Greve, Vagn, Jensen, Asbjørn & Nielsen, Gorm Toftegaard:** Kommenteret straffelov, Almindelig del, 8. udgave, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2005 (her forkortet: »komm.strfl. I«).
- Greve, Vagn, Jensen, Asbjørn & Nielsen, Gorm Toftegaard:** Kommenteret straffelov, Speciel del, 8. udgave, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2005 (her forkortet: »komm.strfl. II«).
- Greve, Vagn & Langsted, Lars Bo:** Hovedlinier i Erhvervsstrafferetten, 6. udgave, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2005.
- Gædeken, Poul:** Retsbrudet – og reaktionen derimod i gammeldansk og germansk ret, Gads Forlag, København 1934.
- Hartstang, Gerhard:** Anwaltsrecht, Carl Heymanns Verlag, München 1991.
- Herlitz, Carl Erik:** Parties to a Crime and the Notion of a Complicity Object, Skrifter från Juridiska Fakulteten i Uppsala nr. 38, Iustus Förlag, Uppsala 1992.
- Hoel, G. Astrup:** Delagtighet i forbrydelser – et sort blad av den norske kriminalret. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1941.
- Hoflund, Olle:** Medverkan till brott, P.A. Norstedt & Söners förlag, Stockholm 1972.
- Holmboe, Tage:** »Højesteret og strafferetten.« i **Bagge, Poul, Frost, Jep Lausen & Hjejle, Bernt** (red): Højesteret 1661-1961, bd. II, G.E.C. Gads forlag, København 1961, s. 63 ff.
- Huber, Barbara** (red): Das Corpus Juris als Grundlage eines Europäischen Strafrechts, edition iuscrim band 87, Max-Planck-Institut für Ausländisches und Internationales Strafrecht, Freiburg i. Br. 2000.
- Hurwitz, Stephan:** Den danske Kriminalret, almindelig del, 4. reviderede udgave v/Knud Waaben, GADs forlag, 1971.
- Husabø, Erling Johannes:** Straffansvarets periferi – Medverking, forsøk, førebuing, Universitets forlaget, Bergen 1999.
- Jareborg, Nils:** Straffrättens ansvarslära, Skrifter från Juridiska Fakulteten nr. 46, Iustus Förlag, Uppsala 1994.
- Karlsruher Owig-Kommentar. Se: Boujong, Karl-Heinz.
- Keijzer, Nico:** »Participation in crime – developments in dutch crime« i **Lahti, Raimo & Nuoti, Kimmo** (red.): Criminal law theory in transition, Finnish Lawyers Publishing Company, Helsinki 1992.

- Krabbe, Oluf H.:** Borgerlig Straffelov af 15. april 1930, udgivet med kommentarer, 4. udgave, G.E.C. GADs Forlag, København 1947.
- Kruse, Sysette Vinding:** Erhvervslivets Kriminalitet, G.E.C. Gads forlag, 1983.
- Lafave, Wayne R.:** Criminal Law, 3. udgave, Hornbook Series, West Publishing Co., St. Paul, Minnesota 2000.
- Lafave, Wayne R. & Scott, Austin W., Jr.:** Criminal Law, 2. udgave, Hornbook Series, West Publishing Co., St. Paul, Minnesota 1986.
- Langsted, Lars Bo:** Rådgivning I – det professionelle erstatningsansvar, Forlaget Thomson 2004 (her forkortet »Bind I«).
- Langsted, Lars Bo:** »Bevisvurdering i sager om professionelt ansvar« i *Bønsing, Sten m.fl.:* »Erstatning – en antologi«, Forlaget Thomson, 2006.
- Langsted, Lars Bo, Andersen, Paul Krüger & Christensen, Mogens:** Revisoransvar, 6. udgave, Forlaget Thomson, 2005.
- Lassen, Julius:** Om Betingelserne for Forsøgets Strafbarhed, Y. Thanning & Appels Forlag, København 1879.
- Löfmarck, Madeleine:** Galdenårsbrotten, Norstedts & Söners Förlag, Stockholm/Lund 1982.
- Mallison, Jochen:** Rechtauskunft als strafbare Teilnahme, J.C.B. Mohr (Poul Siebeck), Juristische Studien, Universität Tübingen, Band 65, Tübingen 1979.
- McBarnet, Doreen:** »Whiter than white collar crime: tax, fraud insurance and the management of Stigma« i *Nelken, David (ed.):* White-Collar Crime, Dartmouth Publishing Company Limited, 1994 (oprindeligt offentliggjort i British Journal of Sociology, vol. 42, pp. 323-344 (1991)).
- Moberg, Krister:** Bolagsrevisorn, Norstedts Förlag, Stockholm 1986.
- Neville, Mette:** Andelsboligforeningsloven med kommentarer, 3. udgave, Forlaget Thomson, København 2006.
- Nielsen, Gorm Toftegaard:** »Dansk Miljøstrafferet« i *Basse, Ellen Margrethe (red.):* Håndhævelse af Miljølovgivningen, GadJura, 1997, s. 39 ff.
- Nielsen, Gorm Toftegaard:** Strafferet I, Ansvar, 2. udgave, Christian Ejlers' Forlag, København 2004.
- Pagh, Peter:** »Er uvidenhed en retskilde?« i Med Lov ... Retsviden-

- skabelige betragtninger i anledning af professor Vagn Greves 60 års fødselsdag, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1998.
- Pedersen, Jan:** Skatte- og Afgiftsstrafferet, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1996.
- Ravn, Lene & Greve, Vagn:** Hæleri i dansk ret, Kriminalistisk Instituts stencilserie nr. 12, Københavns Universitet 1980.
- Rogat, Stefan:** Die Zurechnung der Beihilfe, Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, Europäischen Hochschulschriften, Reihe II, Rechtswissenschaft, Bd. 2106, Frankfurt am Main 1997.
- Ross, Alf:** Om ret og retfærdighed, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1971 (uforandret optryk af 1. oplag, København 1953).
- Ross, Alf:** Forbrydelse og straf, Nyt Nordisk Forlag, København 1974.
- Roxin, Claus:** Täterschaft und Teilnahme, 6. udgave, Walter de Gruyter & Co, Berlin 1994.
- Samuelsson, Morten & Skinnerup, Pernille:** Mæglerhåndbogen, Forsikringshøjskolens Forlag, 2000.
- Schönke, Adolf & Schröder, Horst:** Strafgesetzbuch, Kommentar, 24. udgave v/Theodor Lenckner, Peter Cramer, Albin Eser & Walter Stree, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1991 (her citeret som: Sch/Schr – forfatternavn, side/(randnote)).
- Smith, J.C.:** Aid, Abet, Counsel, or Procure i P.R Glazebrook (ed.): Reshaping the Criminal Law, Steven & Sons, London 1978, s. 120-137.
- Smith, John & Hogan, Brian:** Criminal Law, 8. udgave (v/John Smith), Butterworths, London 1996 (her citeret som: Smith & Hogan).
- Smith, K. J. M.:** A Modern Treatise on the law of Criminal Complicity, Clarendon Press, Oxford 1991 (her citeret som: Complicity).
- Stordrange, Bjørn:** Forbrytelsene mot vårt økonomiske system, Juristforbundets Forlag, Oslo 1995.
- Straffeloven, Kommentarutgave. Se Bratholm, Anders.
- Strahl, Ivar:** Allmän Straffrätt I Vad Angår Brotten, P.A. Norstedts & Söners Förlag, Stockholm 1976 (her citeret som: Allmän Straffrätt).

- Tamm, Ditlev:** Dansk retshistorie, 2. udgave, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1996.
- Tamm, Ditlev & Jørgensen, Jens Ulf:** Dansk retshistorie i Hovedpunkter I og II, Akademisk Forlag, København 1975.
- Tiedemann, Klaus:** Kommentar zum GmbH-Strafrecht, 2. udgave, Verlag dr. Otto Schmidt K.G, Köln 1988.
- Torp, Carl:** Forsøg og Meddelagtighed, i kommission hos Universitetsboghandler G.E.C. Gad, København 1895.
- Torp, Carl:** Den danske Strafferets almindelige Del, i kommission hos G.E.C. Gads Universitetsboghandel, København 1905.
- Ussing, Henry:** Retstridighed, festskrift (i anledning af kong Frederik IX's 50 års fødselsdag) udgivet af Københavns Universitet, København 1949.
- Vollkommer, Max:** Anwaltshaftungsrecht, Verlag C.H. Beck, NJW Schriftenreihe, Heft 50. München 1989.
- Waaben, Knud:** Det kriminelle Forsæt, 2. oplag, Juristforbundets Forlag, København 1973. (uændret optryk af 1. oplag, Gyldendals Forlag, København 1957).
- Waaben, Knud:** Strafferettens almindelige del I, Ansvarslæren, 4. udgave, GadJura, 1997.
- Wessels, Johannes:** Strafrecht Allgemeiner Teil, Die Straftat und ihr Aufbau. Schwerpunkte Band 7. 25. udgave, C.F. Müllers Verlag, Heidelberg 1995 (her citeret som: Wessels, side/(randnote)).
- Wiener, Imre A.:** »Professional negligence in Hungarian Criminal Law« i bogen Criminal law theory in transition, af *Lahti, Raimo & Nuotio, Kimmi* (red.): Finnish Lawyers Publishing Company, Helsinki 1992.
- Wolff-Reske, Monika:** Berufsbedingtes Verhalten als Problem mittelbarer Erfolgsverursachung – ein Beitrag zu den Grenzen der Beihilfestrafbarkeit, Nomos Verlagsgesellschaft, Nomos Universitätsschriften, Recht, Band 190, Baden-Baden 1995.

Offentlige udredninger, undersøgelser, private rapporter m.v.

Danmark

- Justitsministeriet:* Betænkning afgivet af Kommissionen nedsat til at foretage et Gennemsyn af den almindelige borgerlige Straffelovgivning (1912), her forkortet: *strfl.bet. 1912.*
- Justitsministeriet:* Betænkning angaaende de af den under 11. August 1905 nedsatte Straffelovskommission udarbejdede Forslag indeholdende Udkast til Love vedrørende den borgerlige Straffelovgivning med Motiver Efter Justitsministeriets Anmodning udarbejdet af Carl Torp (1917), her forkortet: *strfl.bet. 1917.*
- Justitsministeriet:* Betænkning afgiven af Straffelovskommissionen af 9. november 1917 (1923), her forkortet: *strfl.bet. 1923.*
- Justitsministeriet:* Straffelovrådets udtalelse om Økonomisk kriminalitet (1974).
- Justitsministeriet:* Udviklingen i lovgivningen og kriminaliteten & Hæleri og anden efterfølgende medvirken (bet. 1371/1999).
- Justitsministeriet:* Rådgiveres rolle ved bekæmpelse af økonomisk kriminalitet (bet. 1379/1999).
- Revisorkommissionen:* Revisorlovgivningen (bet. nr. 1254/1993).
- Revisorkommissionen:* Revisorlovgivning – uafhængighed og liberalisering (bet. nr. 1411/2002)
- Erhvervsministeriet:* Rådgiveransvar (bet. nr. 1362/1998).
- Advokatnævnet:* årsberetninger for årene 1983 til 2000.

Sverige

- SOU 1996.185 Straffansvarets grænser, del I og II, Malmö 1996.
- SOU 1998.47 Bulvaner och annat, Stockholm 1998.

England

The Law Commission: Criminal Law – A Criminal Code for England and Wales, Volume 1: report and draft criminal code bill og Volume 2: commentary on draft criminal code bill. (Law Com. No 177/1989) – (Her citeret som Law Com. No 177).

The Law Commission: Assisting and Encouraging Crime – A Consultation Paper (Consultation Paper No. 131/1993) – (Her citeret som Consultation Paper No. 131).

The Law Commission: Inchoate Liability for Assisting and Encouraging Crime (Law Com No. 300/2006) (her citeret som Law Com 300/2006).

Norden

Nordisk Ministerråd: Revisorn och ekonomisk brottslighet (betænkning Nord 1992:18).

Nordisk Ministerråd: Pyramidespil og Multi-level Marketing, Konsument. (TemaNord 2000:509).

Domsregister

UfR 1936.169 H	179	UfR 1981.109 H	254
UfR 1937.852 Ø	302	UfR 1981.272 H	186
UfR 1954.492 H	154	UfR 1981.569 V	198
UfR 1955.285 H	154	UfR 1982.900 V	162
UfR 1959.554 Ø	336	UfR 1983.664 Ø	333
UfR 1960.802 H	310	UfR 1984.645 V	281
UfR 1960.995 Ø	301	UfR 1985.831 Ø	338
UfR 1961.671 B	310	UfR 1985.950 V	128, 132, 154, 202, 256, 286
UfR 1961.933 V	253, 255	UfR 1986.662 H	168, 225, 313
UfR 1964.313 V	336	UfR 1986.800 H	162
UfR 1964.552/1 U	256	UfR 1986.959 V	283
UfR 1964.552/2 U	257	UfR 1988.640 H	131, 132
UfR 1966.528 S	253	UfR 1988.692 H	168
UfR 1968.186 Ø	154	UfR 1988.797 V	196
UfR 1968.827 Ø	310	UfR 1988.812 Ø	161
UfR 1969.231 Ø	209	UfR 1989.128 H	98, 214, 225
UfR 1969.812 H	310	UfR 1989.956 Ø	210
UfR 1972.886 H	309	UfR 1990.134 V	243
UfR 1972.896 H	278	UfR 1992.50 Ø	302
UfR 1973.231 Ø	301	UfR 1992.455 H	274
UfR 1973.851 V	249, 253	UfR 1992.485 V	107, 197, 201
UfR 1974.932 V	335	UfR 1992.634 Ø	42, 162
UfR 1975.142 H	340	UfR 1993.346 SH	255, 265, 295
UfR 1975.430 V	278	UfR 1993.538 V	229
UfR 1975.874 Ø	337	UfR 1993.945 V	111
UfR 1975.1098 V	163	UfR 1993.999 H	109, 111, 154, 189
UfR 1975.1103 V	265	UfR 1994.201 V	123
UfR 1976.237 Ø	337	UfR 1994.359 V	281
UfR 1977.114 H	123	UfR 1995.814 Ø	336
UfR 1977.158 V	335	UfR 1996.209 H	111, 255, 265
UfR 1977.349 V	210	UfR 1996.1638 H	163
UfR 1977.840 H	265	UfR 1997.772 H	139, 171, 276
UfR 1978.572 V	280	UfR 1998.545 H	42, 111, 163
UfR 1979.185 V	186		
UfR 1979.757 B	203		

Domsregister

UfR 1998.1733 Ø	111, 279	Rt 1936.612 H	75
UfR 1999.171 V	155	Rt 1975.547 H	320
UfR 1999.278 SH	311	Rt 1994.1328	98
UfR 1999.1151 Ø	186	Rt 1995.820	257
UfR 2000.457 V	203	Rt 1996.391	240
UfR 2000.1085 H	42	Rt 1996.956	257
UfR 2000.1436 V	186	Rt 1999.996 H	162
UfR 2001.694 V	21		
UfR 2002.2708 V	21	TfS 1989.616 Ø	338
UfR 2003.1183 H	280	TfS 1990.52 V	98, 214
UfR 2004.2181 V	202	TfS 1992.471 Ø	91, 96, 127, 132, 280
UfR 2006.703 Ø	60	TfS 1998.317 Ø	125, 132
UfR 2006.1010 V	322	TfS 1999.184 V	347
UfR 2006.1531 H	203	TfS 2000.82 V	347
UfR 2006.1925 Ø	292	TfS 2000.163 V	340
		TfS 2000.246 Ø	273
TfK 2000.328 Ø	162		
TfK 2000.345 Ø	257	NJA 1920.147	292
TfK 2005.359 Ø	111, 163	NJA 1958 C 708	292
TfK 2005.425 V	343	NJA 1966.70	321
		NJA 1995.505	218

Lovregister

Andelsboligforeningsloven

- § 5 212f
- § 15 10, 212
- § 15, stk. 5 210, 297

Arbejdsmiljøloven

- §§ 15-17 196
- § 82, stk. 6 197, 206f

Boligreguleringsloven

- § 23 275f
- § 25, stk. 3 275
- § 29a 275
- § 69 211

BrB

- 23 kap. 1 § 72
- 23 kap. 2 § 68, 71, 72
- 23 kap. 4 § 69, 93, 141
- 23 kap. 6 § 72

Byggeloven

- § 6 b 208
- § 6 c 208
- § 7, stk. 2, 1. pkt 208
- § 30 10, 115, 206, 208f, 211, 343
- § 30, stk. 3 209, 344
- § 34, stk. 1, litra c 210

By- og landzoneloven

- § 7 198
- § 8 198
- § 9 198
- § 11, stk. 1 199
- § 24 198f

Forvaltningsloven

- § 24 109

Færdselsloven

- § 3 292f, 303, 311
- § 9 250
- § 26, stk. 6 292
- § 42, stk. 1, nr. 2 26
- § 118, stk. 1, nr. 1 26

Kildeskatteloven

- § 46, stk. 1 100
- § 74, stk. 1, nr. 1 100

Konkurrenceloven

- § 6 157f
- § 6, stk. 1 156f

Kriminalloven 1842 (norsk)

- §§ 3-4 73
- § 9 74

Lag om förbud mot juridiskt eller ekonomiskt biträde i vissa fall

- 1+2 §§ 218f

Markedsföringsloven

- § 2 295

Medieansvarsloven

- § 9 196
- § 14 196
- § 25 196
- § 26 196

Miljøbeskyttelsesloven

- § 83, stk. 1, nr. 3 286

Momsloven

§ 17, stk. 1 215

Naturfredningsloven

§ 64 b 199

§ 66 199

Omsætning af fast ejendom, lov

§ 3, stk. 2 299

§ 7 299

§ 13 299

§ 32, stk. 2 299

OWIG

§ 1, stk. 1 52

§ 10 53

§ 13, stk. 1 54

§ 13, stk. 2 54

§ 14 52f

§§ 65-70 51

Retsplejeloven

§ 126 327

§ 129 301

§ 218 109

§ 908, stk. 4 111

Revisorloven

§ 2, stk. 1 191

§ 2, stk. 2 314

§ 12, stk. 13 15

§ 19, stk. 4 87

§ 20, stk. 4 87

§ 26 301

§ 27, stk. 1 15

§ 27, stk. 4 44, 188, 190, 297f

Skattekontrolloven

§ 13 57, 126, 216

§ 13, stk. 1 10, 96f, 98, 124, 125,
128, 166, 168, 206, 213ff, 216f,
297, 298, 333

§ 13, stk. 2 124, 136, 340

§ 13 b 217

§ 14, stk. 1 166

StGB

§ 12 54, 55

§ 15 46

§ 22 54

§ 25 47f

§ 25, stk. 2 46

§§ 25-26 45

§ 26 47f, 51

§ 27 47f, 51

§ 30 55

§ 46ff 45

§ 49 47

§ 49 a 48

§ 158 236

§ 257 178, 236

§ 258 178, 236

1866-Straffeloven

§ 47 34

§ 48 35f, 117

§ 49 34

§ 50 34

§ 51 35f, 118

§ 52 34, 118

§ 53 34

§ 54 34, 151

§ 55 35

§ 56 34

§ 138 92

1902-Straffeloven (norsk)

§ 58 75, 90

§ 125 76

§ 237 76

§ 255 75

§ 275 97f

§§ 281-286 75

§ 288 76

§ 288, stk. 1 75

§ 317 246

Straf.bet.1912

- § 24 119, 189
- § 25 189
- § 36 189
- § 60 119, 133

Straf.bet.1923

- § 25, stk. 1 39

1930-Straffeloven

- § 60, 1. pkt 37

Straffeloven

- § 1 26, 29, 82, 144, 188
- § 16 195
- § 19 107, 190
- § 21 43, 60, 62f, 72, 84, 109f, 152f, 155ff, 168, 279
- § 21, stk. 3 148, 157
- § 23 6, 26f, 30, 40ff, 60, 62, 72, 87, 90, 92f, 96, 98f, 104, 106ff, 121, 123, 124, 127ff, 132ff, 146, 148f, 153, 156ff, 164, 168, 179f, 186, 187, 188f, 190, 193f, 197f, 203, 204f, 207f, 211, 213, 215f, 217, 228, 266, 269, 275f, 289, 294, 297, 329
- § 23, stk. 1 39, 42
- § 23, stk. 1, nr. 1 157
- § 23, stk. 2 44, 93, 190
- § 23, stk. 3 43
- § 24 139, 160, 173f, 279, 283f
- § 24, stk. 1 310
- § 27, stk. 1 348
- § 79 256
- § 82, nr. 4 335f, 347, 351
- § 82, nr. 10 242
- § 83 335, 347, 351
- § 84, stk. 1, nr. 3 334f, 335ff
- § 84, stk. 2 335, 337
- § 94, stk. 1 161
- § 94, stk. 2 160
- § 122 185
- § 131, stk. 2 203, 204

- § 141 72, 250
- § 144 185, 280, 301
- § 146 91
- §§ 150-152 301
- § 151 164, 227
- § 153 91f, 94, 188, 227
- § 154 110, 189, 190, 301
- § 155 96, 123, 126, 188, 191, 199, 227f, 279, 301
- § 156 188, 227, 301
- § 157 188, 191, 199, 227f, 232, 301, 304, 312ff, 319, 321
- § 158 109, 123, 190
- § 159, stk. 1 123
- § 162 123
- § 163 44, 84, 191, 217, 230
- § 174 230
- § 183 309f
- § 183, stk. 3 309
- § 208 194
- § 210 93, 188
- § 213 94
- § 216 60
- § 222 285
- § 226 89
- § 237 43, 83, 84, 115, 135, 195
- § 238 195
- § 240 98, 211
- § 241 27, 115, 135, 138, 222, 289, 292f, 310f
- § 245 270
- § 245, stk. 1 109
- § 252 84
- § 266 110, 190
- § 276 30
- § 279 143
- § 282 179, 184
- § 283 154, 333, 335
- § 283, stk. 1, nr. 3 110, 123
- § 285, stk. 1 110
- § 289 99, 125, 126, 168ff, 215, 333
- § 296, stk. 1, nr. 2 285, 312ff, 319
- § 296, stk. 2 313f, 319
- § 300c 179

Lovregister

§ 303 285

§ 410 145

Sømandsloven

§ 76 309

Tinglysningsloven

§ 10, stk. 2 230

Værdipapirhandelsloven

§ 35, stk. 1 217

WpHG

§ 39 52

Stikordsregister

A

1866-straffeloven 34, 117
1930-straffeloven 37
abettor 57
accessorisk ansvar 37, 54, 69
accessory after the fact 175
actor 56
adfærdsdelikter 304
advokater 228
advokatetiske regler 327
Advokatnævnet 19, 127, 230, 300
adækvans 141, 287
adækvansteorien 183
afledet ansvar 59, 86
afledet eller selvstændigt ansvar 78
aftale 178
analogislutninger 82
andelsboligforeningslovens § 15 210
anmeldelsespligt 250
anstiftelse 47
Anstiftung 53, 55
ansvarsfordeling 209, 331
ansvarssubjekter 196
arbejdsgiveransvar 164
arbejdsmiljøloven 197

B

Beihilfe 53, 55
beslutningsgrundlag 101, 343
betingelsesteorien 136, 149
betjeningsvejledning 128
Bewußtsein 234
bonus pater familias 305
branchevejledning 322

brugsanvisning 128
byggelovens § 30 115, 208

C

citat af § 23 107
Commonwealth 55
concursum necessarius 184, 200, 267
conditio sine qua non 137
conspiracy 62, 64, 65
conspiracy to corrupt public morals 63
conspiracy to defraud 63
Corpus Juris 49, 112
culpa 103, 291, 309

D

Danske Lov 33
deliktsanknytning 138
direkte ansvar 297
efterfølgende medvirken 174
egenhændige brott 88, 195
egenhændige delikter 88, 194, 206

E

Einheitstäterbegriff 41, 52
England 55, 85, 240
enkeltmandsvirksomhed 29
Eriks sjællandske lov 33
EU 49
extraneus 91, 188

F

fasthedskravet 152
felonies 57
forbrydelsens identitet 139

forbud 209
formal-objektiv teori 49
forsæt 332
forsæt, konkretisering 277
forsættlig medvirken 270
forsætsobjektet 270
forsættets grad 281
forsøg 54, 110, 151
forsøg på medvirken 158
forsøg, tilbagetræden 173
forsøgsområdet 155
forudgående culpa 309
forvaltningsmyndighed 51
forældelse 160
forårsagelsesdelikter 304
främja 141
fuldbyrdelsestidspunkt 175
funktionel gerningsmand 99
funktionelle Tatherrschaft 50

G

Geldbuße 51
generelle strafbestemmelser 301
gerningsmandsvirksomhed, afgrænsning 104
gärningsculpa 321
gårdafklædning 229

H

handlepligt 161
Handlungsherrschaft 49
har medvirket 132
Holland 99
hæleri 246

I

incitement 61, 65
iværksættelsesstadiet 55

J

joint enterprise 60
joint principal 57
Jyske Lov 82

K

kausalitet 58, 136, 287
kausalitet, modificeret 138
kollektivt ansvar 39
kommanditselskaber 96
komplot 34, 55, 151
komplotlignende aftaler 152
konkretiseringskravet 152
konkurrenceloven 156
kontrol 337
korrekt juridisk rådgivning 236

L

landskabslovene 32
lex certa 113, 300
lex specialis 298
lov om juridisk rådgivning 300
lovlig virksomhed 242, 264
lovregler 261

M

mala in se 15
mala prohibita 15
materiel atypicitet 146, 263, 267
medgerningsmand 46
medhjælp 47
mediansvarsloven 196
medvirken, definition 30
medvirken, efterfølgende 35
medvirkensområdet, objektivt 103
medvirkensteorier 27, 35
middelbar gerningsmandsvirksomhed 45, 108
miljøgodkendelse 201
misdemeanors 57
mittelbarer Täter 45
Mittäter 46
Mittäterschaft 53, 55
modificerede kausalitetskrav 161, 183, 266
modificeret kausalitetslære 149
myndighedsmedvirken 198

N

negativ medvirkensteori 41
 negativt medvirkensbegreb 112
 negligence 323
 neutral informationsgivning 122
 neutral orientering 264
 neutral rådgivning 261
 Norge 73, 227, 240
 normtilsidesættelse 326

O

objektiv begrænsning 244
 objektive afskæringer 183
 objektive ansvarsbetingelser 25
 Ordnungswidrigkeiten 51, 112
 orientering om retstilstand 262

P

passivitet 161
 passivitet, efterfølgende 167
 perpetrator 56
 personlig culpa 321
 personlige delikter 194
 Pinkerton-doktrin 64, 151
 pligtstridig handlemåde 165
 pligtstridighed 251, 264, 327
 positiv medvirkensteori 41
 principal 56
 principal in the first degree 56
 pro forma 123
 psykisk medvirken 118
 punitive damages 22
 påbud 200, 210
 påbud, rette adressat 203
 påtaleopgivelse 232

R

racketeering activity 65
 recklessness 59, 323
 rekvisitter 90
 retspraksis 261
 retsstridighed 143, 266
 retsstridighedsteorien 183
 retsvildfarelse 335

retsøkonomi 18
 rettighedsfrakendelse 205
 revisorer 225
 RICO 64
 råd 117
 rådgivning, definition 95
 rådgivningsforløb 103, 258

S

salg 248
 samtykke 184
 secondary parties 57
 selskabets interesser 165
 selskabstømning 273
 selvstændigt ansvar 77, 87
 skattebolag 220
 skattekontrollovens § 13, stk. 1
 213
 skyldfordeling 331
 Skånske lov 32
 standspligter 237
 straffeteoriene 13
 straffri medvirken 222
 stämpling 67, 71
 subjektive teori 49
 Sverige 67, 85, 218, 227, 241
 sædvanlig erhvervsvirksomhed
 264
 særlige pligtforhold 188

T

Tatherrschaft 49
 Teilnahme 47, 48
 tilbagetræden fra forsøg 160
 tilstandsforbrydelser 176
 tilstedeværelse 161, 171
 tre-leddet forsætskrav 272
 Tyskland 44, 85, 226, 233
 Täterschaft 45, 48

U

uagtsomhed 284, 338
 uagtsomhed, objektiveret 291
 uagtsomhedsobjektet 285

Stikordsregister

- uagtsomhedsvurdering 303, 325
uansvarligt medlem 59
udførelse 251
udleje 248
udvidet gerningsmandsbegreb
85
umiddelbare gerningsmand 45
unmittelbarer Täter 45
USA 64, 238
- V**
vikarierende gerningsmænd 99
vilkår i tilladelser 201
wilful blindness 61
- W**
Willenherrschaft 50
- Å**
åger 179
årsagssammenhæng 135, 287